

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ
(ATATÜRK DÖNEMİ)
1923 – 1938**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Hüseyin OPRUKLU

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Kenan KIRKPINAR

İZMİR-2006

KISALTMALAR

A.g.e	:	Adı geçen eser
A.g.g.	:	Adı geçen gazete
A.g.m	:	Adı geçen makale
Akt	:	Aktaran
A.g.t	:	Adı geçen tez
AGC	:	Antakya Gazeteciler Cemiyeti
AAMD	:	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ASAM	:	Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi
ATASE	:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜSBF	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz	:	Bakınız
BMM	:	Büyük Millet Meclisi
C	:	Cilt
DEÜAİİTE	:	Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
GNKUR	:	Genel Kurmay
İÜSBF	:	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	:	Milattan Önce
M.S.	:	Milattan Sonra
ODAM	:	Orta Doğu Araştırmaları Merkezi
S	:	Sayı
s	:	Sayfa
TTK	:	Türk Tarih Kurumu

T.y : Tarih yok
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay : Yayın
YKB : Yapı Kredi Bankası
Y.y : Yer yok

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
I- LOZAN ÖNCESİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	8
A- GENEL DURUM	8
B- OSMANLI EGEMENLİĞİNDEN ÖNCE SURİYE.....	14
C- OSMANLI EGEMENLİĞİ ALTINDA SURİYE.....	17
D- ORTADOĞU'DA FRANSIZ İNGİLİZ REKABETİ VE GİZLİ ANTLAŞMALAR.....	23
1-Fransa'nın Suriye'deki Emelleri	23
2-İngiltere'nin Suriye'deki Emelleri.....	26
3- Gizli Antlaşmalar.....	27
E- SURİYEDE ARAP BAĞIMSIZLIK HAREKETİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	34
1- Arap Milliyetçiliğinin Uyanışı	34
2- Arap Bağımsızlığı İçin Kurulan Arap Cemiyetleri ve Çalışmaları .	39

3-	Arap Ayaklanması ve Gelişmesi	45
F-	MONDOROS MÜTAREKESİ VE UYGULAMASI	69
G-	DİRENİŞ CEMİYETLERİ VE FAALİYETLERİ	73
H-	PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 OCAK 1919)	76
I-	KING-CRANE KOMİSYONUNUN OLUŞTURULMASI VE HATAYA GÖNDERİLMESİ (10. 06.1919-28.08.1919)	83
İ-	SURİYE GENEL KONGRESİ VE SURİYE (02 TEMMUZ 1919)	87
J-	LOZAN ÖNCESİ YAPILAN ANTLAŞMALAR	91
1.	Misak-ı Milli (28.01.1920)	91
2.	San Remo Toplantısı (25.04.1920) ve Suriye’de Fransız Egemenliği	93
3.	Sevr Barış Antlaşması (10.08.1920)	97
4.	Londra Konferansı ve Bekir Sami-Briand Anlaşması (11.03.1921)	100
5.	Geçici Barış ve Ankara Anlaşması (20.10.1921)	103
K-	FRANSIZ MANDA İDARESİNDE SURİYE.....	111

II. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASINDA

TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ	122
A- LOZAN’DA TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ	122
1- Genel Durum.....	122
2- Türkiye – Suriye Sınır Tespiti	123
B- LOZAN SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ.....	133
1- Genel Durum.....	133
2- Türkiye-Suriye Arasında Yapılan Antlaşmalar ve Etkileri.....	136
a- Türkiye – Fransa (Suriye Lübnan için)Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması.	136
b- Türkiye – Suriye sınırı hakkında 22 HAZİRAN 1929 Tarihli Antlaşma ve Protokol	141
c- Türkiye ve Fransa arasında Suriye’de Türklere ait emlak ile Türkiye’de Suriyelilere ait Emlak Hakkında Antlaşma	142
d- Türkiye – Suriye Hududu Üzerinde Demiryollarının İşletilmesi Tarzına Dair Türkiye – Fransa Hükümetleri Arasında Yapılan Antlaşma	143
e- İskenderun Sancağı “ Ayrı Varlığını” kuran Uluslar Arası Antlaşmalar	145
1- Sancağın Sınırları	145

2-	Sancağın Statüsü	149
3-	Sancağın Anayasası.....	152
f-	Sancağın Toprak Bütünlüğünü Güvence Altına Alan Antlaşmalar	153
g-	Türkiye – Suriye Sınırının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Antlaşma	154
h-	Türkiye – Suriye Arasında Toprak Sorunun Kesin Şekilde Çözümüne ait Antlaşma	156
C-	SURİYE TÜRKMENLERİ	158
III.	TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY MESELESİ	164
A-	HATAY MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	164
1-	Hatay Meselesinin Ortaya Çıkmasından Önceki Durumu.....	164
2-	Hatay Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Tarafların Tutumu.....	170
B-	HATAY MESELESİNİN MİLLETLER CEMİYETİNDE GÖRÜŞÜLMESİ VE ÇÖZÜLMESİ.....	179
1-	Milletler Cemiyeti Çerçevesinde Varılan Uzlaşma	179
2-	Sancağın statüsü ve Anayasasının Kabulü	182
C-	SEÇİM ÇALIŞMALARI VE SONUÇLARI	187

D- HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞU	194
E- HATAY DEVLETİ'NİN TÜRKİYE'YE KATILMASI	197
F- HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASINA SURİYE'NİN TEPKİSİ.....	200
SONUÇ	203
KAYNAKÇA.....	208
EK-1- SURİYE HARİTALARI.....	221
EK-2-SYKES-PİCOT ANTLAŞMASINA GÖRE TÜRKİYE ASYASININ TAKSİMİ.....	222
EK-3- SEVR ANTLAŞMASINA GÖRE NÜFUZ BÖLGELERİ.....	223
EK-4-HATAY'IN ANAVATANA KATILMASIYLA İLGİLİ GAZETE HABERLERİ.....	224

ÖNSÖZ

Devletler, her ne kadar çok iyi bir askeri ve ekonomik güce sahip olsa da, uluslar arası arenada sosyal, siyasal, ekonomik ilişkiler içinde olmak zorunluluğunu göz ardı edemezler. Bir ülke, başta komşuları olmak üzere diğer devletlerle ilişkiler kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin öneminin, yönünün ve derecesinin gelişiminde o devletin sahip olduğu coğrafik konumu en büyük etkindir.

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yönelik izlediği politika, bölgenin dengelerini etkileyecek nitelik taşımaktadır. Türkiye bir Ortadoğu ülkesi olmasına rağmen, dünya konjonktüründe modern yapısı ve izlediği gerçekçi dış politikası ile çoğu Ortadoğu ülkesi için bir model olma özelliği taşımaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarı ile komşularından Suriye ile ilişkileri dönemsel olarak farklılıklar arz etse de önemini hep korumuştur. Bağımsızlığı kazanan genç Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde muhatabı dönemin emperyalist güçlerinden biri olan Fransa olmuştur.

Suriye, coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle ilk çağlardan itibaren birçok devletin istilasına uğramıştır. Osmanlı Devleti bölgede 400 yıl kadar hüküm sürmüş ve Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan Suriye, Ortadoğu siyasetinin önemli ülkelerinden biri olma özelliğini hep korumuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletler tarafından Araplara milliyetçilik fikrinin aşılması ve bağımsızlık vaatlerinin etkisiyle Arap milliyetçilik hareketleri hız kazanmıştır. Ancak savaş sonrası Arap toprakları işgal edilerek buralarda manda idareleri kurulmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye Suriye ilişkilerinin takip ettiği tarihsel gelişim ele alınırken, günümüz iki ülke ilişkilerine ışık tutmak ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmak hedeflemiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Lozan öncesi dönem gelişmeler, yapılan antlaşmalar ve özellikle Arap bağımsızlık hareketinin doğuşu ve gelişiminin ilişkilere etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Lozan sonrası ilişkiler çerçevesinde Türkiye – Suriye arasındaki sınır, demiryollarının işletilmesi, sınırın iki tarafında kalan toprakların ve malların kullanımı ile ilgili anlaşmalar incelenmiştir.

Son bölümde ise, Hatay meselesinin ortaya çıkış, tarafların tutumları ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde yapılan çalışmalar ile sorunun çözümü ve Suriye'nin tutumu ortaya konmuştur.

Konu ele alınırken öncelikle kitaplar, makaleler, basında çıkan haberler, arşiv belgelerinden yararlanılmış; iki ülke ilişkilerinin 1923 – 1938 yılları arasında genel bir değerlendirmesinin yapılması planlanmıştır.

Bu çalışmamın her aşamasında yardımcı olan çalışma arkadaşım Nevin Vural'a, fikirleriyle bana rehber olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Kemal ARI' ya ve tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Gerek okul yıllarında gerekse tez çalışmamın her basamağında benden değerli zamanımı ve desteklerini hiç esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Kenan KIRKPINAR'a şükranlarımı sunar, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kaldıktan sonra, Avrupalı devletlerin sömürgesi durumuna düşmüş ve bu bölgede Avrupalı egemen güçlerin keyfi olarak çizdikleri sınırlar sonucunda birçok yeni devlet türemiştir. Oluşan bu devletlerden biri de Suriye'dir¹.

Suriye bulunduğu coğrafi konum itibariyle birçok devletin ilgi alanı içinde yer almıştır. Osmanlının gerileme sürecine girmesi ile birlikte bu ilgi daha da artmıştır. Batılı ülkelerin ve Rusya'nın Osmanlı ülkesine karşı yürüttükleri parçalama siyaseti gereği yürütülen politikalar Suriye üzerine de oynanmaya başlamıştır.

İngiltere ve Fransa'nın geçmişten beri Ortadoğu'ya yakın ilgileri, Osmanlı idaresi altında yaşayan halkları korumasız ve hiçbir anlamı olmayan sınırlar ile parçalamayı amaç edinen planları Sykes-Picot Antlaşması ile uygulama alanına konmuştur.

16 Mayıs 1916 yılında Fransa ve İngiltere arasında Osmanlı Devletine bağlı Ortadoğu topraklarının paylaşılmasını esas alan gizli Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgili yapılmış en önemli ve kapsamlı antlaşmadır. İmzalanan bu antlaşma çerçevesinde; Bağdat, Basra vilayetleri ile Filistin, Sina ve Kudüs üzerinde İngiliz; Suriye ve Lübnan üzerinde Fransız nüfuz ve çıkarlarının korunması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Böylece Suriye'de Fransız, Irak'ta İngiliz Manda yönetimleri devreye girmiştir. Ancak, Sykes-Picot Antlaşmasının uygulanması bazı anlaşmazlıkları ve pürüzleri de beraberinde getirmiştir².

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransız ihtilalinin etkisiyle Araplarda milliyetçilik fikirlerinin yoğunlaşmasıyla, Orta Doğuda ayrılıkçı fikirler artmaya başlamıştır. Arap milliyetçilik hareketinin doğuş merkezlerinden biri olan Suriye'nin İngiltere tarafından Sykes-Picot Antlaşması gereği hem Fransa'ya hem de Araplara vaat edilmesi, Araplarda

---

¹ Erdem Erciyes, **Orta Doğu Denkleminde Türkiye – Suriye ilişkileri**, 1. basım, I Q. Kültür-Sanat yay., İstanbul, 2004, s. 7.

² Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1982, ss. 418- 419; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, III/4, TTK yay., Ankara, 1983, s. 69-70; Yılmaz Türel – Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin yay., Ankara, 2004, s.7; Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, 11. basım, İmge Kitapevi yay., Ankara, 2003, s. 382.

bağımsızlıklarını kazanacakları yönünde bir umut doğurdu. Bu umut, Osmanlı Devleti'ne karşı Arap siyasi hareketinin de başlangıcı oldu. I. Dünya Savaşı ve İngiliz desteği ile Arap memleketlerinde Osmanlı İmparatorluğu aleyhine gelişen durum, Osmanlı Hükümeti ve ordusuna karşı ihanet boyutuna ulaşmış, Suriye kendisine vaat edilen bağımsızlığa inanarak, Osmanlı Devleti'ne ve ordusuna düşmanca davranmış, bağımsızlık umuduyla yıkıcı ve bölücü hareketlerde bulunmaktan çekinmemiştir³.

1917 yılında Rusların savaştan çekilmesi ve Çarlık Rusya'sı tarafından daha önce yapılmış gizli antlaşmaların açığa vurulması ile Araplardan gizlenen bu antlaşmalar ortaya çıkmıştır. Ortadoğu İslam ülkeleri, İngiliz ve Fransız'ların bu tutumları karşısında tam bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Araplar bekledikleri yardımlara kavuşamadıkları gibi bağımsızlık vadeden güçlerin mandası altına girmekten kurtulamamışlardır⁴.

İtilaf Devletleri, kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmaları ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşını kaybetmesiyle, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile uygulama imkânına kavuşmuşlardı. Mondros Mütarekesinin uygulanmasını çok ağır şartlarda kabule zorlayan İtilaf Devletleri, zaman kaybetmeksizin Anadolu topraklarını birer birer işgal etmiş, imzalanan bu mütareke ile Osmanlı İmparatorluğu fiilen tarihe karışmıştır⁵.

Dünya Savaşı'nın bitiminde galip devletler, yenilen devletlerle yapılacak antlaşmanın şartlarını belirlemek için Paris'te bir konferans düzenlediler. Konferansın en önemli konusu da daha önce üzerinde anlaştıkları Ortadoğu bölgesinin paylaşımı olmuştur. İngiltere ve Fransa, "manda" diye isimlendirilen yeni bir sistemle Ortadoğu ve diğer sömürgeleri paylaşmayı planlayarak, planın uygulamasına hemen başladılar⁶.

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'nin uygulama şartlarının bazılarını çok karışık ve gelecek için tehlikeli görmekteydi. İskenderun'un boşaltılması konusunda Mustafa

---

³ **Türk Arap İlişkileri**, Gnkur yay., Ankara, 1976, ss.40-41; ayrıca bkz. Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı (1914-1918)**, Gnkur yay., Ankara, 1995, ss. 27-29.

⁴ Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey yay., İstanbul, 2004, s. 67.

⁵ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1949)**, I, TTK yay., Ankara, 2000, s. 12-15; Ayrıca bkz. **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I**, Gnkur yay., Ankara, 1992, ss. 71-79.

⁶ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 72-73; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Milli Eğitim yay., İstanbul, 1963, s. 3.

Kemal'in tutumundan rahatsız olan İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletlerinin de baskısıyla 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları'nı lağvederek Mustafa Kemal'i Harbiye Nezareti emrine almıştır⁷.

Batılı güçlerin bu yönde yaptıkları planlara karşı, 28 Ocak 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli ile ulusal sınırların ve Türk İslam çoğunluğun yerleşik olduğu kesimlerin hiçbir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu kabul edilmiş ve bu planlara karşı Türk milletinin kesin tavrı ortaya konmuştur⁸.

Bu dönemde, savaş sırasında İngilizlerden bağımsızlık sözü almış olan Arap önderlerin Mart 1920'de topladığı Suriye kongresi, Faysal'ı, Filistin'i de içine alan "*Birleşik Suriye Kralı*" ilan etmiştir⁹.

Fransa ise, Sykes-Picot Antlaşması uyarınca Suriye ve Lübnan'a sahip olma düşüncesini ancak Milletler Cemiyeti Yasasının 22. maddesince öngörülen "*manda sistem*"i içinde gerçekleştirilebilecekti. Nitekim 25 Nisan 1920'de San Remo Konferansında bu bölgeler "A" türü manda yönetimi olarak Fransa'ya bırakıldı ve bunu Fransız'ların Suriye'yi işgali izledi. 1920'de başlayan Suriye üzerindeki Fransız Manda yönetimini, Türkiye, 1921 Ankara Antlaşması ile kabul etti. Fransız manda yönetimi, bu ülkede, başta sınırlar olmak üzere günümüzde de çok boyutlu olarak etkileyecek birçok önemli gelişmenin temelini atmıştır. Bu mandater yönetimin sürdüğü dönem, Suriye'nin devlet yapısının da şekillendirildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir¹⁰.

Anadolu coğrafyasını şekillendirecek gelişmeler ise mütareke sonrasında gerçekleşmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra bir barış antlaşması yapılması gerekiyordu ve bu amaçla; Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 10 Ağustos 1920 günü Sevr Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile hukuken olarak Mondros Mütarekesi'nden sonra yok olan Osmanlı Devleti, fiilen de ortadan kalkıyordu. Ancak bu gelişmeler Türk milletinin direnişini ortadan kaldıramamıştır.

---

⁷ **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, ss. 80-81.

⁸ İsmail Soysal, **a.g.e.**, ss. 15-16; Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ercan Kitabevi yay., İzmir, 2000, s. 178.

⁹ **Türkiye –Suriye ilişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994, s. 10.

¹⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 80-81.

Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde tespit edilen sınırların korunması amacıyla işgal güçlerine karşı Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan milli mücadelede Fransızlara yönelik büyük bir direnç gösterilmiştir. Milli hareketin askeri gücünün farkına varan ve bu hareketin kendilerini sonu belirsiz maceralara sürükleyeceğini anlayan Fransızlar, Anadolu hareketi güçlendikçe giderek telaşlanmaya başlamıştır. Fransız mandasına giren Suriye’de Fransa’nın izlediği idari politika ve Arap bağımsızlık hareketine karşı sert tedbirler alması, Arapları Türklerden yardım istemeye yöneltmiştir. Türklerde zaman zaman Arapları Fransa’ya karşı mücadelelerinde desteklemiştir. Tüm bu nedenlerinde etkisiyle Fransız kamuoyu savaştan bıkmış, Güney Anadolu cephesindeki para ve asker israfının durdurulması için hükümetlerine baskı yapmaya başlamıştır. Bu cephedeki savaşların Fransa’yı sarsması Fransa’yı uzlaşmacı bir tutum takınmaya sevk etmiştir. Bu durum Türk Fransız yakınlaşmasını hızlandırmıştır. Bu çerçevede Lozan Barış Antlaşmasından önce Fransız’larla 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan ön barış niteliğindeki Ankara Antlaşması ile İskenderun Sancağı’nda özel bir yönetimin kurularak Fransız mandasındaki Suriye’ye bağlanmıştır. Böylece İstiklal Savaşı sonunda müttefiklerin baskıları sonucu Hatay milli sınırlarımız dışında bırakılmıştır¹¹.

Fransa ile yapılan bu antlaşma sonucunda saptanmış olan Türkiye- Suriye sınırı, 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile teyit edilerek uluslararası alanda da tanınmıştır¹².

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte iki ülke arasında ilk önemli antlaşma 1926 yılında imzalanmıştır. 30 Mayıs 1926’da Fransa ile imzalanan “*Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*” ile Sancak için öngörülen özel yönetim teyit edilerek, Türkiye Suriye sınırı da kesin olarak 3 Şubat 1930’da yapılan protokol ile belirlenmiştir. Avrupa’daki siyasi durumun değişmesi ve 1930’da İngiltere’nin nüfuz bölgesi Irak’a bağımsızlık vermesi üzerine ortaya çıkan dalgalanma ve Fransa’nın Suriye’nin idaresinde zorlanması üzerine, 9 Eylül 1936’da Fransa tarafından Suriye’ye bağımsızlık verilmiştir¹³.

---

¹¹ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 278; ayrıca Ankara Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.50; Necip Torumtay, **Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Lider Atatürk**, Doğan yay., 1. baskı, İstanbul, 2001, s. 236.

¹² Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 70; Selahattin Çetiner, **Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği**, 3. baskı, TSK Mehmetçik Vakfı yay., Ankara, 2003, s. 22.

¹³ Ömer Osman Umar, **Türkiye –Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi ODAM yay., Elazığ, 2003, ss. 291-299; İsmail Soysal , **Türkiye’nin Siyasal...**, ss. 289–292.

Fransa ile Suriye arasında yapılan bu antlaşmada Sancak ile ilgili olarak herhangi bir hüküm bulunmaması, Fransa'nın bölgedeki ödev ve yükümlülüklerini Suriye'ye bıraktığı anlamına gelmekteydi. Bunun üzerine Türkiye, 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye tanıdığı bağımsızlığın İskenderun Sancağı'na da verilmesini istemesiyle birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinde soğuk bir hava esti. Bundan sonra Suriye ile ilişkiler Sancak üzerindeki haklar üzerinde yoğunlaştı. Suriyelilerin Sancak Türklerinden de azınlık diye söz etmeleri Türkiye'de tepkilere neden olmuş, konu ancak 1936 yılının sonlarına doğru Türkiye'nin gündemini işgal etmeye başlamıştır.

1930'lardan sonra yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Ortadoğu'da Batının hâkimiyeti karşısında Faşist İtalya ve Nazi Almanya gibi iki yeni rakibin ortaya çıkmasının, batı hâkimiyeti için önemli bir tehdit oluşturmasıdır¹⁴. Bu durum Fransa'nın uluslar arası konjonktürden etkilenerek Hatay konusunda tutum değişikliğine gitmesine ve Türkiye'nin tezine yönelmesini sağlamıştır¹⁵.

Türkiye izlediği başarılı dış politika neticesinde 2. Dünya Savaşı eşiğinde, uluslararası konjonktür çok iyi değerlendirmiş ve herhangi bir savaşa yol açmadan Hatay'a bağımsızlık kazandırılmıştır. Türkiye, Atatürk'ün izlediği, Türkiye'nin milli çıkarlarına uygun başarılı politika ile bir taraftan büyük devletlerle dostluk ilişkilerini devam ettirmeye çalışırken, diğer yandan da Milletler Cemiyetine girerek, batı ve doğudaki komşuları ile çeşitli antlaşmalar yapmıştır. Bu bakış açısı Türkiye'nin uzun yıllar Ortadoğu'da benimsediği genel siyasetinin de temelini oluşturmuştur¹⁶.

I - LOZAN ÖNCESİ TÜRKİYE - SURIYE İLİŞKİLERİ

A- GENEL DURUM

Akdeniz'in doğu sahili ile kuzeyde Anadolu, doğuda Irak ve güneyde Ürdün, Lübnan ve İsrail ile çevrili bölgenin adı olan Suriye; Hitit, Mısır, Pers, Makedon, Roma, Bizans gibi tarihin eski ve büyük uygarlıklarının yönetimi ve etkisi altında kaldı. Suriye M.S. 633 yılında Arapların egemenliği altına girince, bugünkü Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail topraklarını da içeren geniş coğrafi birim, *Bilad al- Şam* veya yalnızca *Al- Şam* diye adlandırılmaktaydı¹⁷.

¹⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev: Metin Kıratlı), TTK yay., 8. baskı, Ankara, 2000, s. 405.

¹⁵ **Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, s. 11.

¹⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk...**, s. 140.

¹⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 19; Mesut Çaşın, "Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri", **Avrasya Dosyası**, II/3, (Sonbahar 1995), s. 56.

İslamiyet'in doğuşu ile birlikte Suriye, İslam Orduları tarafından M.Ö. 635'te Hz. Ömer zamanında fethedildi. Suriye'nin bu fethi, İslam'a büyük bir saygınlık kazandırdı. Hz. Ömer bölgeyi teşkilatlandırıp, Muaviye'nin Suriye Valisi tayin edilmesiyle Suriye Muaviye egemenliğine girdi¹⁸.

Suriye 661–750 yılları arasında Emevi idaresi altında kaldı. Emevi'lerin halifeliği ele geçirmesi üzerine devlet merkezi Medine'den Şam'a nakledilirken, Arapçada bölgede kullanılan resmi dil haline geldi. Emeviler, Suriye'de birçok imar faaliyetlerinde buldukları gibi bölgenin kültürel yönden de gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlardı. Suriye bu şekilde İslam Dünyasında önemli bir yer edinirken, Emeviler tarafından bugünkü Şam, Humus, Ürdün ve Filistin şeklinde dört bölgeye ayrıldı¹⁹.

Bölge, Emevilerden sonra 750 yılında Abbasilerin egemenliği altına girdi. Bu dönemde devlet merkezi ve halifelik Bağdat'a taşınınca, Suriye Emeviler dönemindeki önemini yitirerek, Abbasilere bağlı bir eyalet durumuna geldi. Daha sonra Tolunoğulları, Fatimiler, Selçuklular ve Haçlı Seferleri sonucu Frankların idaresi altında kalan Suriye, Franklardan ve 1258 Moğol istilasından sonra, 1260 yılında Mısır Memluk ordusunun Moğolları yenilgiye uğratmasıyla Memlukluların egemenliği altına girdi. Memluklular döneminde idari yapısı değişikliğe uğrayan Suriye; Şam, Halep, Hama, Trablus, Safed ve Kerak olmak üzere altı idari bölgeye ayrıldı²⁰.

Suriye'de başlayan Memluk–Moğol mücadelesi sonucu, 1401'de Halep ve Şam kentlerini yağmalayan Timur ordularının sebep olduğu büyük yıkımdan sonra Suriye hızla gerileme sürecine girdi²¹.

Türkmenlerin Suriye'ye yerleşmeleri Selçuklular zamanında başlamıştır. 11 yüzyılda başlayan Türklerin Orta Asya göç etmeleriyle, Türkmen boyları Suriye'nin kuzeyine yerleştiler²². Selçuklular 1071 – 1076 yılları arasında birçok Suriye şehrinde Fatimi

---

¹⁸ Mesut Caşın, **a.g.m.**, s. 55; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, (çev: Selen Y. Kölay), Arkadaş yay., Ankara, 2005, s. 72.

¹⁹ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Sander yay., 1. baskı, İstanbul, 1975, s. 12.

²⁰ Mesut Caşın, **a.g.m.**, s. 20; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 111.

²¹ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 40.

²² **A.g.m.**, s. 20.

hâkimiyetine son vererek Büyük Selçuklu İmparatorluğuna bağlı Suriye Selçuklu Melikliğini kurmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in 1516–1517 yılları arasındaki seferleri sonucu başta Suriye, Mısır ve kutsal topraklar olmak üzere Arapça konuşulan bölgenin önemli bir bölümü, Osmanlı Devletinin egemenliği altına girdi. Suriye jeopolitik açıdan Osmanlı Devleti için önemliydi. Bu önem, imparatorluğun Asya'daki eyaletlerine ulaşmak ve kutsal topraklara açılan kapı olmasından kaynaklanıyordu²³.

Suriye'yi önce Şam, Halep olarak iki; daha sonrada Trablus, Şam, Halep, Sayda olmak üzere dört eyalete ayıran Osmanlılar, merkezi bir denetim kurarak bölgenin idaresini atadığı valiler tarafından yürütmekle birlikte, yerel topluluklara da belirli ölçüde özerklik tanımışlardı²⁴.

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu topraklarının çeşitli yerlerindeki yerel liderler ve hareketler özerklik, hatta bağımsızlık peşindeydi. Özellikle Suriye'deki yerel güç odakları (Bedevi, Türkmen, Dürzî, Nusayri) ve bunların kontrol altına alınması önemli bir konu teşkil ediyordu²⁵. Osmanlı Devleti, bu yerel güç odaklarının kendi aralarındaki iktidar ve çıkar mücadelesine genellikle müdahale etmiyor, sadece vergilerin toplanmasına önem veriyordu. Bunlardan biri olan Mehmet Ali Paşa da Mısır'da bağımsız bir beylik yaratma düşüncesiyle 1805–1848 yılları arasında Osmanlı Devletine karşı diplomatik ve askeri bir mücadeleye başladı. Mehmet Ali Paşanın Mısır'a vali olarak atanmasından dolayı, zamanla güçlenen Mısır Kuvvetleri tarafından bütün Suriye ve Akka, 1832 yılında ele geçirildi. Yapılan 5 Mayıs 1833 Kütahya Antlaşması ile Osmanlı Devleti Girit, Suriye, Cidde ve Adana valiliklerini Mısır'a verdi. Böylece Mehmet Ali Paşa Mısır'ı özerk ve babadan oğula geçen bir beylik haline getirdi²⁶. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bölgede uyguladığı baskıcı politikalar neticesinde Suriye'de Arap Milliyetçiliği artış göstermeye başladı²⁷.

Daha sonra İngilizlerin desteğini alan Osmanlı Ordusu, Mısır kuvvetlerini yenerek Suriye'den çekilmek zorunda bıraktı. 7 Kasım 1864 yılında kabul edilen "*Vilayet*

²³ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 131.

²⁴ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 41.

²⁵ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 357.

²⁶ İlber Ortaylı, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği**, Hil yay., İstanbul, 1985, s.60; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 342.

²⁷ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 42.

Nizamnamesi” ile Şam ve Say’da “ *Suriye Vilayeti*” adı altında birleştirildi. ²⁸. Kanun-i Esasi’nin 23 Aralık 1876 da ilan edilmesi bölgede sevinçle karşılanmış, Aralık ve Ocak aylarında yapılan seçimlerde 232 mebusluktan 32’sini Araplar almıştır. Bu seçimlerin sonucunda, Arap vilayetlerinden İmparatorlukla daha iyi bütünleşmiş bir durumda olan Halep ve Suriye, nüfuslarına oranla daha fazla temsil edilmişlerdi. Osmanlı Rus savaşında Osmanlı ordusunun savaşı kaybedecek gibi olmasıyla bazı nüfuzlu kişiler bağımsız bir Suriye krallığı kurma çalışmasına başlarken, Osmanlı Devleti’de bölgedeki bu olumsuzluklara karşı, tanınmış ve güçlü kişileri vali yaparak tedbir almayı düşünmüştür²⁹. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, İslami bağları ve değerleri vurgulayarak, panislamist³⁰ bir politika izleyerek Arapları imparatorluğa bağlamaya çalıştı. II. Abdülhamit imparatorluğun merkeziyle Arap vilayetleri arasında bütünleşmeyi artırmak için olduğu kadar, buralarda çıkacak isyanlara ve siyasi karışıklıklara süratle müdahale etmek amacıyla da demiryollarının yapılmasına büyük önem verdi. Osmanlı İmparatorluğu halkının büyük bölümü karışık ortamda etnik ve dini kimliklerini göz ardı ederek devlete bağlılıklarını korumuşlardır. Yalnız Hicaz’daki Müslüman Araplar bunun istisnasıydı. Bu Arap milliyetçileri Osmanlı yönetiminden kurtulup milli bağımsızlık elde etme düşüncesindeydi³¹. Arapça konuşan Osmanlı vilayetlerinde ortaya çıkan gelişmeler 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı aleyhtarı bir nitelik kazanmaya başlamıştır.

II. Abdülhamit’in 24 Temmuz 1908’de meşrutiyeti ilan etmesiyle imparatorluk sınırları içindeki Arap’larda da, Balkanlardaki gibi milliyetçi gelişmelerin etkileri görüldü. Bu milliyetçi duygular, Araplar arasında Osmanlı’dan ayrılma ve kendi devletlerini kurma düşüncesini geliştirdi³². Osmanlı Devleti, İtalya ile 18 Ekim 1912’de yaptığı Uşi Antlaşmasıyla Trablusgarp’ı İtalya’ya bıraktı. İtalya ile yapılan bu antlaşmada Arapların fikrinin alınmasına gerek duyulmamıştı, bu tarihten sonra Araplar merkezîyetçilik politikasına yönelik inançlarını yitirerek âdemi merkezîyetçilik politikasını daha sıkı desteklemeye

---

²⁸ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, ss. 53–60.

²⁹ Suriye’de Ziya Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Mithat Paşa gibi yetenekli kişiler valilik yapmıştır. Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, AAM yay., Ankara, 2004, s. 13.

³⁰ 1860–1870’lerde doğan Abdülhamit’in Arap milliyetçilik hareketi karşısında tüm Müslümanları İslam birliği içinde halife etrafında toplama çalışmasına “Panislamizm” politikası denmektedir. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 139; Abdülhamit’in izlediği İslamcılık politikasında en önemli başarısı Mekke ve Medine’yi birleştiren Hicaz demiryolu projesi olmuştur: Peter Mansfield, **a.g.e.**, ss. 31–32.

³¹ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 394.

³² Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 8; Hasan Köni, “ Büyük Suriye Projesinin Gelişimi”, **Avrasya Dosyası**, II/3, (Sonbahar 1995), s. 44; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 363.

başladılar³³. II. Meşrutiyet döneminde Arapların beklentilerini ve isteklerini ortaya koymak ve bu yöndeki çabaları örgütlemek amacıyla çok sayıda resmi ve gizli Arap cemiyeti kuruldu³⁴.

Başlangıçta Araplardaki Türk aleyhtarlığı siyasi ya da idari olmaktan ziyade kültürel bir temele dayanıyordu. Osmanlı Devleti, Arap ulusçuluğunun tepki yoluyla gelişmesini öncelikle kültürel bir hareket olarak görmüştü. Ancak bu hareket zamanla imparatorluk içinde Arap eyaletlerinin durumunun düzeltilmesi ve âdem-i merkeziyetçiliğin uygulanmasını istemek şekline büründü³⁵.

İttihatçılar, Arap kültürel uyanışının Arap ulusçuluğuna dönüşmesi karşısında, merkeziyetçi program ve ideallerine rağmen, Arap vilayetlerinden yükselen talepleri dikkate almak zorundaydılar. Yapılan çalışmaların sonunda Arap eyaletlerine bazı imtiyazların tanınması prensip olarak kabul edilmekle birlikte, bu imtiyazlar tam bir özerklik anlamına gelmiyordu. 5 Mayıs 1913'te ilan edilen valiye ve vilayet genel meclisine geniş yetkiler tanıyan, "*Yeni Vilayetler Kanunu*"da, Arap muhalefetini tatmin etmeye yetmemişti. 18–24 Haziran 1913'te Paris'te toplanan Arap Kongresi bunun somut bir göstergesi idi. Kongrede, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform fikirleri etrafında odaklanılmış, ayrılık ise hiç gündeme getirilmemiştir³⁶. Arap Kongresinin en büyük endişesi, Arap isteklerine karşı Osmanlı Devletinin duyarsız kalması karşısında oluşabilecek bir karışıklık ve yabancı müdahalesi ile karşı karşıya gelmekti.

Suriye'de bu gelişmeler olurken askeri ve sivil konularda tam yetkiyle Suriye'ye görevlendirilen Cemal Paşa, bölgedeki Arap muhalefeti ve siyasi faaliyetlerine karşı sert tedbirler uyguladı. Cemal Paşa'nın uyguladığı sert tedbirler, Arap halkında tepkilere yol açtı ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde bir akımın doğmasına yol açtı. Arap memleketleri bu baskı ve İngiliz propagandasının da etkisiyle Osmanlı Hükümeti ve ordusuna karşı ihanete başladı³⁷.

---

³³ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri*, İrfan yay., İstanbul, 1992, ss. 62 – 63; **Türk Arap İlişkileri**, s. 39.

³⁴ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye...*, s. 37-42; Hasan Köni, *a.g.m.*, ss. 45-46; Şükrü Mahmut Nedim, *a.g.e.*, ss. 28–29.

³⁵ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 60; Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 46.

³⁶ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, ss. 60-61; Şükrü Mahmut Nedim, *a.g.e.*, s. 1; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, *a.g.e.*, s. 16-17 Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 44.

³⁷ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 64; **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, s. 69; Alpay Kabacalı, **Arap Çöllerinde Türkler**, Cem yay., İstanbul, 1990, s. 8.

Cemal Paşa, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngilizlerle Büyük Arabistan'ın kurulması hususundaki ilişkilerini yakından izliyordu. 1915 ve 1916 yıllarında Şerif Hüseyin ile İngiltere Hükümeti arasında “Şark'ın taksimi” (Doğu'nun /Osmanlı Topraklarının paylaşılması hususu) görüşülmüştü³⁸. Hicaz'da Şerif Hüseyin ve oğulları, 25 Ekim 1915'de İngilizlerle anlaşarak halkı isyana teşvik ettiyse de, aldatılmış olduklarını anlayan Arap halkı İslamiyet'in temsilcisi olan halifeye karşı ilgi göstermeye başladı.

13 Kasım'da Müttefik Donanması'nın İstanbul'a gelmesi ve Boğazlardaki istihkâmların bu devletlerin eline geçmesiyle, İstanbul Hükümetinin memleketin savunulmasını imkânsız kılmıştır. Bu yüzden Irak ve Suriye Cephesindeki direnmenin kırılması üzerine, Suriye ve Kilikya Fransız'lara terk edilmiştir³⁹.

16 Mayıs 1916 tarihinde yapılan “Sykes-Picot” Antlaşması ile, İngiltere ve Fransa, doğrudan yönetimleri altında kalan bölgeler ve Filistin dışında, Ortadoğu'da bir Arap Şefinin hükümdarlığı altında bağımsız bir Arap Devleti veya Arap Devletleri Konfederasyonu tanımaya ve himaye etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. Bunlar sözde bağımsız, aslında İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölünmüş olacaktı. Yapılan antlaşmaya göre; Fransa'nın nüfuzu altında kalan bölge; Şam, Humus, Hama, Halep ve Musul'u kapsıyordu. İngiltere'nin nüfuzu altında olacak bölge ise; Şam'ın güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güney kısmını oluşturuyordu⁴⁰.

Savaş sona erdiğinde mağluplar kervanına katılan Osmanlı Devleti'nin askerleri, 1918 yılı sonunda Suriye ve Filistin bölgelerinden çekilirken, Şam'da başında Faysal'ın bulunduğu bir askeri yönetim kuruldu. Beyrut ve çevresi Fransız'ların, Filistin, İngiltere'nin yönetimine girdi. Savaş sırasında Batılı devletlerin bağımsızlık vaatlerine kanan Suriye, büyük bir aldatmaca sonucunda dört küçük devlet (Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin) halinde bölündü⁴¹.

Mekke Şerifi Hüseyin'in Büyük Arabistan rüyası, 1. Dünya Savaşından sonra, Fransız ve İngilizlerin bölgesel rejimleri düzenlemeleri sonucu hüsrarla sonuçlandı ve Arap ülkeleri suni sınırlarla birbirlerinden ayrı devletçiklere bölündü. Arap milliyetçiliğinin bir “Arap

³⁸ Cezmi Yurtsever, “Suriye'den Türkiye'ye Yöneltilen Terör Silahı”, **Avrasya Dosyası**, II/3, (Sonbahar 1995), s. 124.

³⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal yay., 9. baskı, Ankara, 1996, ss. 5-6.

⁴⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan...**, s. 382; Şükrü Mahmut Nedim, **a.g.e.**, ss. 157-158.

⁴¹ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 43.

Devleti” ideali ufukta belirmiş olsa bile Araplar Avrupa diplomasisinin gerçek yüzünü henüz görememişlerdi ama çok geçmeden yanıldıkları ortaya çıkacaktı⁴².

Arap bağımsızlığı aldatmacası, Fransız’ların Suriye’nin içişlerini doğrudan kontrolü ve Fransız mandası ile devam etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun Mondros Ateşkes Antlaşması ile parçalanan Ortadoğu toprakları, Fransa ve İngiltere arasında taksim edildi⁴³.

Arap dünyasının daha zengin ve insanların daha çok yerleşmiş oldukları bölgeleri, Fransız ve İngiliz koloni yönetimlerine devredilmesi karşısında, Irak, Suriye ve Filistin halkları biraz direndiyse de çok geçmeden bu direniş yerini boyun eğmeye bıraktı.

Bölgede yaşanan gelişmeler ve bölge halkının bağımsızlık ruhu, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Ortadoğu’yu aralarında paylaşmış bulunan Fransız ve İngiliz’lere karşı Arap halkının siyasal bağımsızlıklarını kazanma yolunda önemli bir basamak teşkil etmiştir⁴⁴.

B. OSMANLI EGEMENLİĞİNDEN ÖNCE SURİYE

Suriye, Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği, batıdan Asya kıtasının Doğu Akdeniz kıyıları, kuzeyinde Anadolu yarımadası, güneyinde Filistin ve Doğusunda Mezopotamya’nın batısındaki topraklarla sınırlı olan bir bölgedir. Suriye; Akadlar, Sümerler Babiller, Hititler, Fenikeliler, Asurlar, Makedon, Roma ve Bizans gibi tarihin eski ve büyük uygarlıklarının yönetimi ve etkisi altında kaldı.

Suriye, Mısır, Mezopotamya, Arabistan ve Anadolu arasındaki coğrafi konumunun stratejik önemi nedeniyle, tarihin ilk dönemlerinde itibaren birçok istilalara maruz kalmıştır. Stratejik konumunun yarattığı önem dolayısıyla

---

⁴² Cezmi Yurtsever, **a.g.m.**, s. 125.

⁴³ Mesut Çaşın., **a.g.m.**, s. 60.

⁴⁴ William H. Mc Neill, **Dünya Tarihi**, (çev: Alaaddin Şenel), İmge Kitapevi yay., Ankara, 2001, ss. 691–692.

Suriye ilk çağlardan itibaren sürekli savaşların yaşandığı bir ülke olma özelliğini hep korumuştur⁴⁵.

İslamiyet'in ortaya çıkışının ardından başlayan süreçte Müslüman Araplar, Suriye'ye karşı fetih hareketlerine girişmişlerdi. Bizans'ın zayıflığı, Suriye halkına uyguladığı dinsel baskılar ve aşırı vergilerden olumsuz etkilenen Suriye'nin, M.S.633 yılında Yermuk zaferi ile fethi sağlanarak Bizans'ın egemenliği kırılmış ve Suriye Müslümanlarının egemenliği altına girmiştir. Suriye, 661–750 yılları arasında halifeliği (Halife Muaviye)⁴⁶ ele geçiren Emeviler'in idaresi altında kaldı. Bölge, 8. yüzyılda, devlet merkezinin Şam'a nakledilmesi ve resmi dilin Arapça olmasıyla birlikte İslam uygarlığı gelişti. Suriye'nin fethi bu şekilde İslam dünyasında önemli bir yer edinirken, İslam'a büyük bir saygınlık kazandırdı. Emeviler tarafından Şam, Humus, Ürdün ve Filistin şeklinde dört ayrı bölgeye ayrıldı⁴⁷.

Emevilerin son yıllardaki ortaya çıkan çalkantılardan etkilenen Suriye'de, yeni bir Müslüman Arap devleti olan Abbasilerin 750 yılında saldırısı sonucu Emeviler yıkılmış ve Suriye'deki siyasal üstünlükleri Abbasilerin egemenliği ile sona ermiştir. Bu İslam tarihinde bir devrimdi. Devlet merkezi ve Halifenin Bağdat'a taşınmasıyla, Suriye İslam Devleti olma özelliğini ve önemini yitirerek Abbasilere bağlı bir eyalet durumuna geldi. 10. yüzyıldan başlayarak Bağdat halifeliğinin gücünü hızla yitirmesi ve izlenen baskı politikaları, Suriye'de siyasal parçalanmaları da beraberinde getirdi⁴⁸.

Suriye Abbasilerin ardından, Fatımilerin egemenliğine girdi. Fatimiler Suriye'deki hâkimiyetlerini, valileri sık sık değiştirerek sağlama yoluna gittiler. Fatimi hâkimiyeti Selçuklu Türklerinin bölgeye gelişiyle son bulmuştur⁴⁹.

Suriye'de hâkimiyet kuran ilk Müslüman Türk devleti Tolunoğulları olmuştur. Tolunoğulları'nın Mısır'daki bu hâkimiyetlerini daha sonra Suriye'yi de topraklarına katarak genişletmişlerdir. Tolunoğulları 905 yılında yıkılmış ve Abbasiler tekrar bölgeye hâkim olmuştur.

---

⁴⁵ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 21, ss. 10881 -10882.

⁴⁶ Emevi Hanedanının kurucusu ve ilk Emevi halifesi (661–680) olup Suriye Valiliğini Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında yapmıştır: **Büyük Larousse...**, ss. 83–40.

⁴⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 19; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 5; Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, (çev: Yavuz Alagon), İletişim yay., 1. baskı, İstanbul, 1997, s. 49.

⁴⁸ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 19; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 84; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 12.

⁴⁹ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 94.

Türkmenlerin Suriye'ye yerleşmeleri ise Selçuklular zamanında olmuştur. Alparslan'ın 1071'de Bizans'ı yenmesiyle Anadolu'nun kapılarını sonuna kadar Türklere açıyordu. Halep'i kuşatan Alparslan bu işle Atsız' ı görevlendirmiştir. Atsız 1071-1076 tarihleri arasında Kudüs, Şam, Ramle, Trablusşam, Teberiyeye , Akka, Sayda, Humus ve Sur şehirlerindeki Fatimi yönetimine son vererek Büyük Selçuklu İmparatorluğuna bağlı Suriye Şelçuklu Melikliğini kurmuştur. Ancak Melihşah'ın ölümü ile Suriye yeniden anarşik bir parçalanma içine düştü.

Bizans'ın bu dönemde bölgeye düzenlediği Haçlı seferleri ilk başlarda Akdeniz'in kıyı bölgeleri ile sınırlıydı. 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye ve iç kesimlerde de etkinliğini hissettirmeye başlayarak Antakya'dan Kudüs'e kadar Haçlı yönetimleri kuruldu⁵⁰.

Mısır'da devlet kurmuş olan Selahaddin Eyyübi, haçlıların Suriye'deki Egemenliğine son vermek için mücadeleye başlamıştı. 1187'de Hittin savaşında Haçlıları yenerek Kudüs dâhil Suriye'nin büyük bir bölümünü Haçlılardan temizledi. Eyyubilerin Suriye'deki hâkimiyetleri devam eden Haçlı seferlerine karşı mücadele içinde geçmiştir.

Eyyubilerden sonra Memluklar Suriye'de hâkimiyet kurmuşlardır. 1243'te Moğollar Köseadağ savaşında Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenilgiye uğrattınca, bazı Türk boyları Anadolu'dan ayrılmış ve Memluk Sultan'lığı hâkimiyetindeki Suriye'ye göçmüşlerdir. Böylece 13. yüzyılın İkinci yarısında Suriye'nin Kuzeyi Türkmen yurdu haline gelmiştir⁵¹.

Memluklular, Moğolları 1260 yılında Ayn Calut savaşında yenmiş ve Memluklu yönetimi Suriye'ye tam olarak hâkim olmuştur. Böylelikle Moğolların Kuzey Suriye'yi tehditlerine son vermişlerdir⁵².

Memluklular döneminde yönetim yapısındaki değişikliklerde Suriye; Şam, Halep, Hama, Trablus, Sadev ve Kerak olmak üzere altı idari bölgeye ayrılmıştır⁵³.

---

⁵⁰ **Bağımsız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği**, Harp Akademileri yay., İstanbul, 2004, s. 12.

⁵¹ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 110.

⁵² **A.g.e.**, s. 12.

⁵³ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 20; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 8.

Moğol istilasından sonra Anadolu Selçuklu Devleti toparlanma fırsatı bulamamış, Anadolu'da birçok beylik kurulmuştur. Bunlardan biri olan Osmanlı beyliği zamanla topraklarını genişleterek beylikten devlet haline gelmiştir. Memlûkluların kurduğu merkezi yönetim Suriye'de iki yüzyıllık bir hâkimiyet sağladı. Ancak bu durum Timur'un 1400 yılında Kuzey Suriye'ye gelerek Halep, Hama, Humus ve Şam'ı işgal etmesiyle son buldu.

1402 yılında Timur kuvvetleri ile Osmanlı arasındaki Ankara Muharebesini kazanan Timur kuvvetleri beylikle batıda Bizans, Güneyde Suriye ve Mısır'da hâkim olan Memlûklularla karşı karşıya gelmiştir. Timur'un Suriye'den ayrılmasıyla Memlûklular tekrar Suriye'de egemenliklerini kurmuşlardır. Memlûkluların 1516'da Mercidabık'ta yenilgiye uğramasıyla Memlûkluların Suriye'deki egemenlikleri son bulmuştur⁵⁴.

C. OSMANLI EGEMENLİĞİ ALTINDA SURİYE

15. yüzyıl sonlarında coğrafi keşiflerle birlikte gelişen bilim ve teknoloji, okyanusları aşan gemiler sayesinde İspanyol ve Portekizlerin dünyanın çeşitli yerlerini siyasi egemenlikleri altına alma çabaları, Osmanlı Devleti'nin dikkatini Basra Körfezi ve Kızıldeniz deki hatta Hint Okyanusundaki ticaretin güvenliğini sağlamaya yöneltmiştir⁵⁵.

Yavuz Sultan Selim dönemine gelindiğinde Osmanlı Devletinin doğu sınırı yaklaşık Fırat Nehri'ne dayanmış, Doğu Akdeniz bölgesinin hemen hemen hepsi Osmanlı yönetimine geçmiştir. Suriye'nin de Osmanlı yönetimi altına girmesi bu ilerlemenin doğal bir sonucu olarak görülüyordu⁵⁶.

Yavuz Sultan Selimin 1516–1517 yılları arasındaki seferleri sonucu, Arapça konuşulan bölgenin önemli bir bölümünü, başta Suriye, Mısır ve Kutsal topraklar olmak üzere Osmanlı Devletinin egemenliği altına girdi⁵⁷.

---

⁵⁴ Ömer Osman Umar, **Türkiye Suriye...**, ss. 4-5; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, **Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri**, III/II, Gnkur yay., Ankara, 1990, s. 112.

⁵⁵ Sinan Akşin, **Doğuştan Yükselişe Osmanlı Tarihi I (1300-1600)**, Milliyet yay., İstanbul, ss.113-114; **Türk Arap İlişkileri...**, s. 33.

⁵⁶ Yavuz Ercan, "Suriye'nin Osmanlı Yönetimine Girişi ve Bunun Azınlıklar Açısından Önemi", **Askeri Tarih Bülteni**, (Ağustos 1989), ATASE yay., s. 27; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 13.

⁵⁷ Yavuz Ercan **a.g.m.**, ss.46-47; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s.9; **Türk Arap İlişkileri**, s. 73.

Osmanlı Devletinin Asya'daki diğer eyaletlerine ulaşmak, buralardan sağlanan vergi gelirlerini ve kutsal topraklara kapı açmak, Halep'in uluslar arası ticarettik önemi gibi etkenler Suriye'nin Osmanlı Devleti açısından jeopolitik önemini artırıyor ve doğrudan denetlemesini gerektiriyordu⁵⁸.

Bu dönemde Suriye idari örgütlenme açısından üç vilayete ayrılmıştı. Bunlar; Şam, Halep, Trablus'tu⁵⁹. Osmanlılar Suriye'ye hâkim olur olmaz bölgeye adalet ve düzeni getirmişler ancak bazı yerel güç odakları isyan etmiş ve kontrol altına alınamamıştır. Bölgede kontrolün sağlanması amacıyla Osmanlı Devleti Suriye'de bazı nüfuzlu kişileri valiliklere atayarak yönetme yolunu seçmiştir⁶⁰.

Müslüman Araplar, Osmanlı idaresinde diğer unsurlara göre daha imtiyazlı ve hâkim bir sınıf olarak diledikleri şekilde yaşamışlar ve bölgedeki nüfuzları süratle artmıştır⁶¹. Bu artan nüfuzlarının etkisi ile Osmanlı Devletine başkaldıran yerel güç odakları bertaraf edilerek Suriye'de kontrol sağlanmıştır. Daha sonra Suriye, Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesinden sonra Fransız işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak başarılı olamayan Napolyon, Suriye'ye terk ederek Kahire'ye dönmüştür⁶². Mısır'ın işgali, Osmanlı Devletinin zayıflığını göstermiş, böylelikle Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama çabasının ilk adımı atılmakla kalmamış, İslam toplumundaki ihtilalci tohumları ekilmesinde önemli rol oynamıştır. Fransa'nın 1802 yılında Paris'te yapılan anlaşma ile Mısır'ı terk etmesinden sonra Mehmet Ali Paşa⁶³ burada önemli bir güç haline gelmiştir⁶⁴. Mehmet Ali Paşa, bu gücün etkisiyle zamanla Mısır'ı babadan oğla geçen özerk bir beylik yapmayı ve modernleşme yoluna sokmayı başarmıştır⁶⁵.

---

⁵⁸ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 21.

⁵⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 9.

⁶⁰ Suriye Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Şam'a ilk vali olarak Canbirdi Gazali atandı. Yavuz Sultan Selim'in 1520 yılında ölümünden sonra Gazali kendisini Malik el Agfar unvanı ile Sultan ilan ettirdi. 1521 yılında öldürüldü. bkz. Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri**, Ato yay., Ankara, 2005, s. 46; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı...**, s. 134.

⁶¹ **Bağımsız Filistin...**, s. 12.

⁶² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 10.

⁶³ M. Ali Paşa, 1769 yılında doğdu. 1805 yılında vali seçildi. 1807 yılında Kölemenleri yenerek Mısırdan çıkarttı. 1818 yılında Vehhabi isyanına son vermesiyle Babıâli kendisine Hicaz ve Halep valiliklerini verdi. 1822'de Sudan'ı ele geçirdi. Fransa'nın yardımıyla ordu ve donanmasını geliştirdi: **Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi**, s. 87.

⁶⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri yay. 2. baskı, İstanbul, 1982, s. 64; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 23; Veli Güven, **Türk İngiliz İlişkileri (1923-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1992, s. 6; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁵ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 357.

18. yüzyılın sonlarından itibaren büyük iç ve dış sorunlarla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlardaki Rum milliyetçiliğinin ayrılıkçı bir isyana dönüşmesi karşısında Osmanlı Devletinin yardımına gelen Mehmet Ali Paşa, bu yardım karşılığı, Girit ve Suriye valiliklerinin kendisine vereceği sözünü almıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu sözünü yerine getirmemesi ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bağımsız hareketlerde bulunması taraflar arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir⁶⁶.

Mehmet Ali Paşa'nın 1818 yılında Hicaz'daki Vehhabi isyanını sona erdirmesi, Mısır ve İslam dünyasındaki itibarı artırırken, Osmanlı Devleti 1828–1829 Osmanlı- Rus savaşından yeni çıkmış, kaldırılan Yeniçeri ordusu yerine güçlü bir ordu kurulamamış, ülkede Suriye dâhil isyanlar patlak vermiştir. Bu gelişmeler Suriye'de Osmanlı Devleti açısından bir otorite boşluğu yaşanmasına neden olmuştur. Akka Valisi Abdullah Paşa⁶⁷ ile Mehmet Ali Paşa arasında güç mücadelesinin yaşanmasının da buna katkısı büyüktü.

Tüm bu gelişmeler Mehmet Ali Paşanın Suriye'yi işgal etmesine yarayacak bir ortam doğurmuştu. Mısır'da güçlenen Mehmet Ali Paşa zaman içerisinde Osmanlı'ya karşı isyan için Akka Valisi Abdullah ile arasındaki ihtilafları bahane ederek Suriye'yi işgal etmek üzere 1831'de oğlu İbrahim Paşa komutasında bir ordu ile harekete geçmesiyle Suriye ve Akka 1832 yılında Mısır kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bu zafer, İbrahim Paşa'nın 1832–1840 yılları arasında Suriye'yi kontrolünde tutmasını sağlamıştır⁶⁸.

Akka dâhil tüm Suriye'nin işgal edilmesi karşısında harekete geçen Osmanlı Ordusu, 1832'de büyük bir yenilgiye uğradı. İbrahim Paşa'nın ilerlemesi karşısında 1833 tarihinde Kütahya Antlaşması ile Osmanlı Devleti Girit, Suriye, Cidede ve Adana Valiliklerini Mısır'a verdi⁶⁹.

Kütahya Antlaşması her iki tarafı da memnun etmemişti. Mehmet Ali Paşa'nın bağımsız bir hükümdar gibi davranması ve yaptığı uygulamalar Suriye ve Lübnan'da halk arasında Mehmet Ali Paşa aleyhine bir akım başlamasına yol açtı. Suriye'deki iç karışıklıklar

---

⁶⁶ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 23.

⁶⁷ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 126–127.

⁶⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 11.

⁶⁹ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 131.

yaşanırken ordusunu modernleştiren Osmanlı orduları 1839'da harekete geçti. Ancak Nizip'te yapılan savaşı Osmanlı Devleti kaybetti⁷⁰.

Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan edeceği yönündeki endişeler ile İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarını düşünerek Osmanlı Devleti'nin yanını tutması ve çabaları sonucu Londra'da, 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı⁷¹.

Mehmet Ali Paşa, Londra Antlaşmasında alınan kararları kabul etmedi. Bunun üzerine İngiliz, Avusturya, Osmanlı ortak donanması Suriye'yi kuşattı. İlerleyen Osmanlı Ordusu İbrahim Paşa Kuvvetlerini yenerek Suriye'den çekilmek zorunda bıraktı⁷².

Bu gelişmeler karşısında Mehmet Ali Paşa, valiliği babadan oğula geçmek üzere sadece Mısır'ı kendisine bırakan *İskenderiye Sözleşmesini* 27 Kasım 1840 tarihinde imzalamak zorunda kaldı⁷³. Bu Sözleşme ile Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'deki egemenliği sona ererken, 13 Kasım 1840'ta Halep, 29 Aralık 1840'ta da Şam tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir⁷⁴. Böylece Avrupalı güçlerin bölgeye ilk müdahalesi de gerçekleşmiş oldu.

Mehmet Ali Paşa döneminde Suriye'de yapılan uygulamalar ve Fransızların Marunîleri Türkler aleyhine kışkırtmaları, Arapça kitap basımı ve Arap dili ile ilgili çalışmaların artması, Türklere karşı Arap Milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli etkenler olmuştur⁷⁵.

Osmanlı İmparatorluğunun geniş bir bölgede egemen olması ve kontrol sağlamanın zorluğu karşısında, 19. yüzyıla kadar yönetimi ve bazı hizmetleri mahalli gruplara, dini cemaatlere ve vakıflara bırakmış, valiler bağımsız hanedanlar gibi davranmaya başlamıştır. Sarsılan merkezi otoriteyi yeniden kurmak amacıyla kapsamlı yenilik hareketlerine girişildi. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti merkezileştirme programı dâhilinde

---

⁷⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 25; **Türk Arap İlişkileri**, s. 39.

⁷¹ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 135.

⁷² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 11.

⁷³ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 136; Sina Akşin, **Zirveden Çöküşe...**, s. 117; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim yay., 15. baskı, İstanbul, 2003, s. 113.

⁷⁴ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 42; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 26.

bazı sadrazam ve nazırları merkezi kontrolün sağlanması amacıyla Şam, Musul gibi vilayetlere vali olarak gönderdi⁷⁶.

Osmanlı Devlet'i, Tanzimat döneminde, Arap vilayetlerindeki askeri varlığını da kuvvetlendirmiş ve 1843 teşkilatına göre; Doğu Anadolu, Suriye ve Irak'ı üç ordu mıntikasına ayırarak Suriye ve Arap yarımadasındaki Osmanlı mevzilerini, Mısır'a karşı güçlendirmiştir⁷⁷.

Tanzimat döneminde devlet gücünün merkezileşmesi yönündeki yapılan toprak düzeninin değişmesi, posta teşkilatı kurulması gibi uygulamalar Arap coğrafyasındaki yerleşik toplumsal dengeleri değiştirirken, bazı toplumsal tepkileri de beraberinde getirdi⁷⁸.

Merkezi reformlara karşı oluşan bu tepkiler 1850–1860 yılları arasındaki (1850 Halep, 1854 Musul, 1856 Nablus, 1858 Cidde, 1860 Şam) isyanları ortaya çıkarmıştır⁷⁹.

Mehmet Ali Paşa'nın döneminde Suriye'de uygulanan politikalar neticesinde Türklere karşı Arap Milliyetçiliği gelişirken, İbrahim Paşa'nın vergi politikasından dolayı, 1841 ve 1845'te Dürzî isyanları çıktı. 1841 ve 1845 yıllarında Marunî – Dürzî çatışmalarında sonra Fransa kargaşalıkları bahane ederek Suriye'ye müdahale için Osmanlı Devletine bu yönde baskı yapmıştır⁸⁰.

15 Temmuz 1858 tarihinde Cidde'de halkın Hıristiyanlara saldırmasıyla başlayan olayların kontrol altına alınmaması ve İngiliz ve Fransız Konsoloslarının öldürülmesi, İngiltere ve Fransa'nın olaylara müdahalesini beraberinde getirdi. Ancak bu müdahale çatışmaları daha da körükleyerek Dürzî – Hıristiyan çatışmasına dönüşerek Suriye'ye sıçradı. 9 Temmuz 1860 da Araplar ve Dürzîlerin Hıristiyanlara saldırması ile gelişen olaylar karşısında Fransa'nın buraya 5000 kişilik bir kuvvet göndermesiyle, Suriye bunalımı Avrupa devletlerini ilgilendiren uluslar arası bir siyasi sorun ve egemenlik mücadelesine dönüşmüştür⁸¹.

---

⁷⁶ Bunlardan en önemlileri Serasker ve Bahriye Nazırı Namık Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Sadrazam Mehmet Emin Paşa, Hariciye Nazırı Mehmet Reşit Paşa'dır. Ayrıca 1516–1700 yılları arasında Şam'da 133 vali görev yapmıştır: Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 28.

⁷⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun...**, s. 116.

⁷⁸ **A.g.e.**, ss. 150–151.

⁷⁹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 29.

⁸⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 11.

⁸¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 30; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 12; M. Derviş Kılıçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu Ve Suriye**, AAM yay., Ankara, 2004, s. 51.

Suriye’de çatışmalar devam ederken Osmanlı Devleti Suriye’deki ayaklanmaları bastırarak durumu kontrol altına almak amacıyla Hariciye Nazırı Fuat Paşa Başkanlığında bir heyeti bölgeye gönderdi. Bölgede istikrarı tekrar sağlamak için Fuat Paşa başkanlığında İngiliz, Fransız, Rus, Avusturya ve Rusya temsilcilerinden oluşan bir komisyonunun aldığı kararlar 9 Haziran 1861’de “*Lübnan Nizamnamesi*” yayınlanarak yeni bir yönetim şekli kurulması kararlaştırıldı. Osmanlı Hükümeti, Lübnan Nizamnamesi gereği Lübnan “*Mutasarrıf*”⁸² adı verilen Osmanlı vatandaşı bir Hıristiyan - Katolik tarafından yönetilecekti. Böylece Lübnan bir hıristiyan mutasarrıfın idaresinde otonom bir yönetime kavuşmuş oluyordu⁸³.

Suriye bölgesi Osmanlı Devleti tarafından Tazimatın ilk yıllarında üç eyalete (Şam, Halep, Sayda) bağlı sancaklar şeklinde yönetilmiştir. Şam’a bağlı sancaklar; Şam, Humus, Hama, Hacılyevm, Halep’e bağlı sancaklar; Halep, Rakka Ayıntap, Kilis, Sayda’ya bağlı sancaklar ise; Sayda, Akka, Nablus, Kudüs, Trablus Şam, Cebel, Lazkiye, Beyrut şeklinde oluşmuştur⁸⁴.

Suriye’deki karışıklıkların da etkisiyle 7 Kasım 1864 tarihli yeni bir *Vilayet Nizamnamesi* kabul edildi. Böylece Tanzimat’tan beri uygulanan yönetim biçiminde bazı değişikliklere gidilerek “eyaletlerin” adı “vilayet” oldu. Sancaklar da “liva” adını alarak vilayetin alt birimi olarak örgütlendirildi. Yeni vilayet nizamnamesi ile Şam ve Sayda birleştirilerek “*Suriye*” adıyla yeni bir vilayet oluşturmuştur⁸⁵.

İdari yapıdaki değişiklikler devam ederek, 1911 tarihi itibarıyla Suriye bölgesindeki idari taksimat şöyle olmuştur:

Suriye Vilayetine bağlı sancaklar : Şam, Hama, Havran, Kerek,
Halep Vilayetine bağlı sancaklar : Halep, Maraş,
Beyrut Vilayetine bağlı sancaklar : Beyrut, Akka, Trablusşam, Lazkiye,
Nablus’tur.

⁸²Osmanlı Hükümeti; bir Katolik Ermeni olan Telgraf Müdürü Davit (Davud) Efendi’yi paşa rütbesiyle 22 Haziran 1861 tarihinde ilk mutasarrıf olarak atamıştır: Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 31.

⁸³**A.g.e.**, s. 31; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 179; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 12.

⁸⁴E. Ziya Karal, **Islahat Fermanı Devirleri (1856–1861)**, C. XI, TTK yay., 2. baskı, Ankara, 1976, s. 128.

⁸⁵Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 15; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 179; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 27.

Ayrıca Cebel-i Lübnan, Zor, Kudüs-i Şerif'te müstakil mutasarrıflık haline dönüştürülmüştür⁸⁶.

Büyük devletlerin etkisi ve baskısı sonucu, Lübnan'da gelişen olaylar ve bunlara karşı izlenen tutum Osmanlı Devleti'nin bölgedeki ve genel otoritesine büyük darbe vurarak yeni sorunların çıkmasına ortam hazırlamıştır.

D-ORTADOĞUDA FRANSIZ-İNGİLİZ REKABETİ VE GİZLİ ANTLAŞMALAR

1-Fransa'nın Suriye Üzerindeki Emelleri

Suriye'nin ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu, sömürge yolları üzerindeki kavşak durumunda olması, petrol alanlarına yakınlığı ve Doğu Akdeniz güvenliği için bir üs konumunda olması Fransa'yı bu bölgeye çeken en önemli etken olmuştur⁸⁷.

Suriye üzerindeki Fransız emelleri haçlı seferlerine kadar gitmektedir. Haçlı seferleri sırasında Suriye'de Fransız şövalyeleri'nin kurdukları krallıklara dayanarak Fransa Suriye'yi Fransa'nın bir parçası olarak görmeye başlamıştır⁸⁸.

18. yüzyılda İngiltere'ye en önemli kolonilerini kaptıran Fransa buna karşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki Arapların yaşadığı topraklarına göz dikmişti. Fransa'nın çıkarları Akdeniz'in doğusunda bir sömürge edinmenin zorunluğunu ortaya koyuyordu.

---

⁸⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 16-17.

⁸⁷ Nadir Gökoğlu, **Hatay'ın Anavatan'a Katılmasının Ardından Suriye'de Kalan Bayır- Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s. 17.

⁸⁸ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, (çev: Mehmet Harmancı), Sabah yay., İstanbul, 1993, s. 84.

Kuzey Afrika'ya yapılan ticaretten sağlanan karla sömürgelerin genişletilmesinin ticari açıdan ne kadar zorunlu olduğunun bir göstergesiydi⁸⁹.

Fransa, yakın doğudaki nüfuz sahasına hareket üssü olarak ticari ve stratejik önemi yüksek olan Suriye'yi seçmiştir. Fransa Suriye'nin bu önemi dolayısıyla ekonomik çıkarlarını Suriye'de geliştirmeye çalışmıştır⁹⁰. Fransızlar Suriye üzerindeki ekonomik çıkarları nedeniyle önemli şehirlerde ticaret odaları kurarak ekonomik etkinliğe ve nüfuza sahip olmak istemişlerdir⁹¹.

Fransa diğer taraftan da Müslüman ülkeler üzerindeki hâkimiyetini kurabilmek için bir İslam merkezi olan Şam'ı elinde tutmak istiyordu. Napolyon'un 1798'de Mısır ve Suriye'yi ele geçirmek için yaptığı girişimler sonuçsuz kalsa da Fransa'nın bölgeye olan ilgisi devam etmiştir⁹².

1860 yılında İngiltere ve Fransa'nın kışkırtması ile Suriye'de meydana gelen Marunî – Dürzî çatışması sonucunda, olaylarda İngiltere ve Fransa'nın çıkar çatışmaları artmış, Fransa Marunî'leri desteklerken İngiltere Dürzî'lere destek vermiştir. Böylece bu bölgedeki din ve mezhep farklılığı körüklenmiştir. Fransa Katoliklerin koruyucusu⁹³ olduğunu iddia etmesine karşılık, İngiltere Suriye'nin Fransa'nın etkisine girmesinin önüne geçebilmek amacıyla Suriye'ye yarı bağımsız bir statü kazandırmak istemiştir⁹⁴. Bu olaylar olurken Osmanlı Devleti Fransa'nın muhtemel bir asker müdahalesine fırsat vermeden düzeni sağlarken, 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'a muhtariyet vererek bir Hıristiyan mutasarrıf görevlendirmişti.

Fransa'nın Suriye üzerindeki başlıca menfaatlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a- Siyasi ve askeri alanda menfaatler,
- b- Kültürel alanda menfaatler,
- c- Ekonomik alandaki menfaatlerdir.

⁸⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 349; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, s. 12.

⁹⁰ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 121.

⁹¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 350.

⁹² Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AAM yay., Ankara, 2004, s. 5.

⁹³ Fransa'nı Katolik Marunîlerle ilgisi, geçmişi 17. yüzyıla kadar uzanan bir ilişkiye dayanmaktadır: Albert Hourani, **a.g.e.**, s. 319.

⁹⁴ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 21-22; Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 9; Albert Hourani, **a.g.e.**, s. 329.

Suriye'nin Fransa için çekici gelen yanı, Mısır, Arabistan, Anadolu ve Irak gibi bölgeler arasında ticaret bağlantısına sahip ve ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmasıydı.

Fransa bir yandan Suriye üzerinde elde etmek istediği daha fazla imtiyaz nedeniyle Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına girmesini bahane ederek Suriye'yi işgal etme planları yaparken, diğer taraftan da Osmanlı topraklarında sahip olduğu imtiyazlar nedeniyle Osmanlı Devletinin yıkılmasını istemiyordu. Ancak İngiltere'nin Suriye'yi işgaline karşı bir tedbir olarak burada bir kuvvet bulundurmaktan kaçınmamıştır⁹⁵.

Fransa'nın Suriye'de hâkimiyet kurmakta uyguladığı diğer bir yöntem de demiryolları inşa etmek olmuştur. Fransa bölgedeki ekonomik ve siyasi çıkarlarını düzeltme ve geliştirme düşüncesi sonucu demiryolu projesine önem verdi. Osmanlı Devletinin demiryolu şebekesinin % 55'i Fransa kontrolündeki Suriye'de bulunmaktaydı. Fransızların Suriye'de 788 km uzunluğunda demiryolları mevcut olup, bu Suriye'deki demiryollarının %40'ını teşkil ediyordu. Fransız demiryolları, Halep, Humus, Hama ve Şam gibi merkezleri birbirine bağlamaktaydı⁹⁶. 1894'de Şam El – Muserib arasında 102 km'lik hat, 1895'de Beyrut – Şam arasındaki 140 km'lik hat hizmete girdi. 1900 – 1906 yılları arasında Rejah, Homs, Hama, Halep arasındaki 331 km. hat inşa edilerek hizmete girdi⁹⁷.

Fransa bölgede demiryolu yapımından ayrı olarak Beyrut Limanı, Tramvay inşaatı, elektrik ve telefon tesisatlarının yapılması gibi birçok imar faaliyetine girişerek ekonomik etkinliği arttırmıştır.

Ayrıca Suriye, Fransa dokuma ve ipek endüstrisi için de oldukça önemliydi. 1840'lı yıllarda Suriye'ye gelen Lyonlu tüccarlar, 1864 tarihinden itibaren bu ülkede Fransızlara tanınan ekonomik ve siyasi imtiyazlardan yaralanarak ticari güçlerini artırmışlardır. Lyon Ticaret Odası başkanı Suriye'nin kendileri için önemini şöyle ifade etmiştir:

---

⁹⁵ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 84–85.

⁹⁶ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 6; Nadir Gökoğlu, **a.g.e.**, s. 18.

⁹⁷ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, ss. 120–121.

“Bizim Lyon’da Suriye’yi bir Lyon kolonisi saydığım söylenebilir”⁹⁸.

Fransa’nın Suriye üzerindeki hâkimiyeti mali ve ticari alan ile sınırlı kalmamış, kültür alanında da büyük yatırımlar yapmıştır. Ekonomik ve siyasi çıkar amacıyla, birçok eğitim ve sağlık kurumu kurmuşlardır. Fransa birçok Fransız Okulu ve hayır kurumu ile bölgede Fransız kültürünün gelişmesine ve nüfuzun artmasına çalışmıştır. Bu nüfuzun sağlanmasında yabancı uzmanlar, öğretmenler, rahip ve rahibeler önemli roller üstlenmiştir⁹⁹.

2-İngiltere’nin Suriye’deki Emelleri

İngiltere için Suriye’nin en büyük önemi, sömürgesi olan Hindistan ile bağlantısını sağlayan Süveyş Kanalı’nın kontrol edilmesiydi. İngiltere 19. yüzyıl sonlarına doğru bu emeli doğrultusunda bölgede kendi nüfuzunda küçük devletler kurarak, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir¹⁰⁰.

İngiltere’nin Ortadoğu’daki emelleri özellikle Suriye üzerinde Fransızlarla çakışıyordu. İngiltere Mısır’ın yanında Suriye’yi de Fransızlara kaptırmak niyetinde değildi¹⁰¹. Fransa’nın 1798 yılında Mısır’ı işgal etmesi, İngiltere’nin bölgeye yönelik rekabetini ve mücadelesini daha da arttırdı¹⁰².

20. yüzyılın başlarında bölgede petrolün ortaya çıkması, İngiltere’nin bölgeye hâkim olma isteğini kamçılayan önemli etkenlerden biri olmuştur.

Bağdat demiryolu imtiyazının Osmanlı Devleti tarafından Almanlara verilmesi, Hindistan yolunun güvenliği ve bölgedeki çıkarları dolayısıyla İngiltere’yi endişelendirmiştir.

Ayrıca İngiltere, Suriye üzerindeki Fransız emellerini engellemek amacıyla, Fransızların Marunî’leri desteklemeleri karşısında Dürzî’leri desteklemiştir. 1860 isyanında

---

⁹⁸ Adil Dağistan, **Türk- Fransız İlişkileri (1918–1939)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, ss. 18–19.

⁹⁹ Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 19.

¹⁰⁰ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 16–94.

¹⁰¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 353.

¹⁰² Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 33.

da Dürzîlere destek vererek kendi yanlarına çekmişlerdir. Böylece Suriye olayları İngiltere ve Fransa'nın egemenlik mücadelesine dönüşmüştür¹⁰³.

İngiltere, Suriye ve diğer Arap bölgelerinde hâkimiyet kurarak emellerine ulaşmak amacıyla, Arapları kullanma yolunu seçmiştir. Bu amacını da Araplara bağımsızlık vaadi ve halifeliğin gücünü kullanarak gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, Ortadoğu'da varlığını devam ettirebilmek ve hâkimiyetini güçlendirebilmek için, kendine bağlı fakat birbiriyle geçinemeyen Arap şeyhlikleri kurmuş ve bu şeyhlikleri birbirine karşı kullanmaktan çekinmemiştir. Ayrıca Suriye'deki Amerikan kolejlerinde Arap bağımsızlık ve milliyetçilik ruhu ile yetiştirilen Arap gençleri ile Arapları, Osmanlı Devletine karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Bu amaçla Arabistan'a gönderilen İngiliz casusu Thomas Edward Lawrence, Vehhabileri tahrik ederek, Osmanlı Devletine karşı ayaklanmaya teşvik etmiş ve bunda da başarılı olmuştur¹⁰⁴. Gerçekte ise, İngiltere'nin bir Arap birlik ve bağımsızlığına sıcak baktığı söylenemezdi.

İngiltere, Suriye'de Fransız mandası döneminde de emellerinden vazgeçmeyerek, Fransa'ya karşı Arap bağımsızlığını desteklemeye devam etmiştir¹⁰⁵.

3-Gizli Antlaşmalar

Osmanlı'nın Ortadoğu'dan tasfiye sürecinin hızlandırmasında, İngiltere ve Fransa'nın geçmişten gelen Ortadoğu'ya yakın ilgileri en önemli etmenlerden biri olmuştur. 1914'de Osmanlı İmparatorluğu, zayıflığı ve o sırada toprakları üzerindeki çıkarların taşıdığı önem nedeniyle, Avrupalı güçlerin rekabetinin en keskinleştiği ve kesiştiği noktada bulunuyordu.

Bu rekabette İngiltere, Fransa ile arasında bir sorun çıkmaması için Osmanlıları Ortadoğu'dan tasfiye ederken, Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarını, bu ülke ile paylaşma zorunluluğu hissediyordu. Bundan dolayı İngiltere, Şerif Hüseyin'in kardeşi ile girmiş olduğu pazarlıktan, Fransa'yı haberdar etti. Bu durum Fransa'nın, Ortadoğu'nun paylaşılması için İngiltere ile müzakerelere girişmesine yol açtı¹⁰⁶.

---

¹⁰³ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 355; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁰⁴ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁰⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 356.

¹⁰⁶ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1991, s. 31; Albert Hourani, **a.g.e.**, s. 370.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi, özellikle Asya'daki topraklarının savaş sonrası nasıl paylaşılacağı konusunda Rusya'nın ısrarlı talepleri üzerine, 23 Kasım 1915 Beyrut'ta eskiden başkonsolosluk yapmış olan Francois Georges Picot¹⁰⁷ ile Arap uzmanı Albay Sir Sykes arasında gizli görüşmeler başladı¹⁰⁸. İki Ortadoğu uzmanı karşılıklı olarak İmparatora Doğu Akdeniz topraklarının paylaşılması konusunda bazı teklifler önerdiler.

Görüşmeler sonucunda uzmanlar bir taksim planı için anlaşıldılar¹⁰⁹. Tarihte "Sykes Picot" Antlaşması olarak geçen ve koşulları kamuoyundan gizli tutulan bu antlaşma, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgili yapılmış çok önemli ve oldukça kapsamlı bir antlaşmaydı¹¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin, 1. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletlerinin yanında girmesinden sonra, İngiltere süratle Arap'lara yanaşmış, Osmanlı Devletine karşı ayaklandıkları takdirde, bazı istisnalar dışında kurtarılacak eyaletlerde bağımsız bir Arap Devleti kurma vaadinde bulunmuştu. İngiltere bu planını, Mekke Şerifini kullanarak hayata geçirme düşüncesindeydi¹¹¹.

10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin ve oğulları, İngiltere ile varılan mutabakata uygun olarak Türklere karşı ayaklanmayı başlatarak Mekke'deki Osmanlı mevzilerine saldırdı. Şerif Hüseyin'in ayaklanması, toplu bir Arap ayaklanmasına dönüşmemekle birlikte önemli bir liman olan Akabe kısa sürede ele geçirildi. Bolşevik'ler gizli diplomasi kuralını terk ettikten

---

¹⁰⁷ George Picot Sömürgeci bir Fransız ailenin oğludur. Babası Fransız Afrika'sı Komitesinin kurucusudur. Kardeşi ise, Fransız Asya'sı Komitesinin saymanıdır. Picot, Fransız hükümetinde sömürgecilik taraftarı grubun sözcüsü olmuş ve Fransız Suriye'si fikrini savunmuştur. Picot 1915 yılında Paris'te Ortadoğu konusunda İngilizlere taviz vermeye hazır olan bakanlara karşı bir parlamento kampanyası başlaştırmıştır. Mark Sykes ise; Katolik ve zengin bir aileden gelmektedir. Avam kamarasına 1911de seçilmiştir. Cambridge Üniversitesinde okuduğu yıllarda Türkiye'ye birçok defa gelmiştir. 1914 yılında Winston Churchill yazdığı bir mektup da Türkiye'ye karşı çalışabileceği bir iş istemiş, "yerlileri ayaklandırabileceğini", ağa ve şeyhleri kendi tarafına çekebileceğini bildirmiştir. 1915 yılında Lord Kitchener Savaş Bakanlığına ataması ile Sykes o dönemde Osmanlı topraklarının parçalaması konusunda çalışmalar yapan "BUNSEN" komitesine katılmıştır. Sykes'in başında bulunduğu komite merkezîyetçilikten uzaklaşan Osmanlı Devletine beş büyük özerk vilayet oluşturulmasını öngörmüştür. Bu bölgeler; Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve El Cezire (Irak)'tan meydana gelmektedir: Hurşit Tolon, **a.g.e.**, ss. 55-56/63.

¹⁰⁸ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁰⁹ Berna Türkoğan, **Milli Mücadele Tarihi, Makaleler**, AAM yay., Ankara, 2002, s. 13.

¹¹⁰ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 187.

¹¹¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 67.

sonra itilaf devletleri arasında savaş içinde yapılan antlaşmaları yayınlayınca, Suriye, Araplar ve Müttefik Devletler (İngiltere-Fransa) arasındaki sürtüşmenin odağına yerleşti¹¹².

1917 yılında Rusya'da Bolşevik ihtilalinin çıkması ve Bolşevikler tarafından daha önce yapılmış gizli antlaşmaların açığa vurulması ile Araplardan gizlenen bu antlaşmalar ortaya çıkmıştır. Ancak Müttefikler, nihai planlarını Mondros'tan sonra gerçekleştirme yoluna gittiler. Bu şekilde Suriye, Araplar ve Müttefik Devletler arasındaki sürtüşmenin odağına yerleşerek savaş sonrası yeni bir çatışma ortamının oluşmasının zeminini hazırlamıştır¹¹³.

İngiltere, Arap'lara verdiği sözü tutabilmek ve çıkarlarını geliştirmek için Sykes-Picot Antlaşmasının gözden geçirilmesini istemekte, Fransa ise buna şiddetle karşı çıkmaktaydı. Suriye üzerinde Arap-Fransız sürtüşmesi artarken, İngilizlerden destek alan Şerif Hüseyin, Suriye'yi Fransa'ya bırakmak istememekteydi¹¹⁴.

Sykes-Picot Antlaşması özellikle Suriye konusunda bazı Antlaşmazlıkları ve pürüzleri beraberinde getirmekteydi¹¹⁵. Bu Antlaşma, özellikle Suriye'yi “*çifte vaad edilmiş*” ülke durumuna getirmişti. Bu durum, Suriye'nin hem Şerif Hüseyin'e hem de Fransa'ya vaad edilmesinden kaynaklanıyordu¹¹⁶.

İngiltere'nin Araplara karşı vadeleri ile Fransa'nın Ortadoğu'da elde ettiğine inandığı elverişli durum çelişki içinde idi. Fransa, bölgedeki gerek Arap, gerekse Kürt ve Ermenilerin bağımsızlık isteklerinin arkasında İngiliz emellerinin yattığının farkına vararak Suriye konusunda İngiltere'ye herhangi bir taviz vermeye niyeti olmadığını gösterdi. Bu durum Asya'daki Osmanlı topraklarında Fransa ve İngiltere'yi karşı karşıya getiriyordu¹¹⁷.

Suriye Arapları, Birinci Dünya Savaşı sırasında *Nad -el Arap* adı altında gizli bir örgüt kurarak, Suriye'nin bağımsızlığı için çalışmalara başladı. Örgüt, savaşın son yıllarında çalışma alanını genişleterek, Hatay'a da sokulmuş, Arap kökenli Alevi nüfusun hoşnutsuzluğundan da yararlanarak bölgede etkinlik kazanmaya başlamıştı. *Nad-el Arap*

---

¹¹² **A.g.e.**, s. 67.

¹¹³ Ömer Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, (çev: Hasan Basri), Akabe yay., İstanbul, t.y, s. 34.

¹¹⁴ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBF yay., Ankara, 1982, ss. 162–164.

¹¹⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 66.

¹¹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 103; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 66.

¹¹⁷ Ömer Osman Umar **Osmanlı...**, s. 81.

Örgütünün yararlandığı bir başka öge de yine aynı yıllarda kızışan İttihatçı-İtilafçı çatışması idi. Yöredeki Ermeni ve Rum azınlıklara da yardımcı olan örgüt, ayrılıkçı çalışmalarda bulunarak, Osmanlı Devletinin atadığı mülki amirleri de üyeleri arasına katmıştı. Savaş sırasında İngilizlerin Kudüs'e girerek, Şam'a doğru ilerlemesi, örgütün çalışmalarını hızlandırdı. Örgüt, 26 Ekim 1918'de Antakya'da hükümet kurduklarını ilan etti. Belli bir süre sonra Osmanlı Ordusu'nun 42 nci Tümeni'ne bağlı birlikler bir gece baskısıyla şehre girdi ve kurulan Arap Hükümetini dağıttı¹¹⁸.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile yenileşme hareketlerinin hız kazandığı yeni bir devreye girdi. Bunun yanında, Batılı güçlerin milliyetçiliği kendi yayılma ve güçlenme siyasetlerinin ana unsurlarından biri haline getirmesi ile Osmanlı topraklarında bağımsız devletlerin kurulması süreci de başlamış oluyordu. Osmanlı teb'asının büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları Asya'daki Osmanlı topraklarında da milliyetçilik, Osmanlı bütünlüğünü bozan bir ideoloji olarak yavaş yavaş kendini göstermeye başladı. Bu da Arap'larda Osmanlı'dan ayrılma ve kendi devletlerini kurma fikrini doğurdu¹¹⁹.

Osmanlı Devleti, Arap ayaklanmasının çıktığı tarihten sonra iki buçuk yıla yakın bir süre Ortadoğu bölgesinde, özellikle Suriye'deki varlığını savaşın nerdeyse sonuna kadar sürdürebildi¹²⁰.

“*Büyük Arabistan*”, “*Büyük Suriye*” hayalleri peşinde koşan Arap milliyetçilerinin Avrupalı Devletlerin kendi aralarında yaptıkları gizli pazarlıklardan haberleri dahi yoktu. Bu pazarlıklardan başka Batılı güçlerin Arap'lara karşı ikinci oyunu, Lord Balfour'un Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşeceği kararını açıklamasıyla ortaya çıkacaktı¹²¹.

Gerçekte, “*Sykes-Picot*” Antlaşması İngiltere'nin daha önce Araplarla yaptığı Ortadoğu düzenlemelerine aykırı düşmekte, İngiltere'nin ikiyüzlü dış politikasını göstermekte ve bölgede bugüne kadar sürecek anlaşmazlık tohumlarını atmaktaydı. Çünkü İngiltere,

---

¹¹⁸ Ömer Osman Umar, “Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Askeri Tarih Bülteni*, XXVI / 51, (Ağustos 2001), ss. 76–82.

¹¹⁹ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1970, s. 12.

¹²⁰ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 544; Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 68.

¹²¹ Hasan Köni, *a.g.m.*, s. 46; Balfour, 2 Kasım 1917 tarihinde, yayınlanan bildiride Filistin'de İngiliz yönetimi altında Yahudilere bir Ulusal Yurt kurma planını açıklamıştır: Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s. 383.

Osmanlı Devletine karşı savaşmalarını sağlamak ve böylece savaşın yükünü hafifletmek için Arapları kendi yanına almayı tasarlamıştır. Bunun için de Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Mc Mahon arasında şimdiki İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmış bulunan topraklar üzerinde bir Arap Krallığı'nın kurulması yönünde bir antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, Şerif Hüseyin'nin Türklere isyan bayrağını açmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur.¹²² Öteki gizli antlaşmalarla birlikte Sykes-Picot Antlaşması'nın da Bolşevik'ler tarafından 1917 ilkbaharında açıklanması, özellikle Ortadoğu'da büyük karışıklıklar çıkaracak ve Batılı devletlerin arası iyiden iyiye açılacaktı¹²³.

Rusya'nın Doğu Anadolu'da ve Boğazlarla ilgili isteklerinde bir uzlaşma sağlandıktan sonra, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşmasına göre¹²⁴, Suriye ve Irak'ın tümü ve Anadolu'nun güney kısmı İngiltere ve Fransız bölgelerine ayrıldı. Haritadaki kırmızı bölgeler İngiltere, mavi bölgeleri de Fransa diledikleri gibi idare edebilecek ya da kontrolleri altına alabileceklerdi. Kırmızı bölge, Basra'dan Bağdat'a kadar olan sahayı kapsıyordu. Mavi bölge ise, Hatay, Lazkiye, Trablusşam, Beyrut ve Sur gibi liman şehirleri de dâhil olmak üzere Suriye kuyularını Orta ve Güney Anadolu'nun büyük bir bölümünü içine almaktaydı. Haritada kahverengi olarak işaretlenen kısım Filistin'i kapsamakta olup, burada bir çeşit uluslar arası idare kurulacaktı¹²⁵.

İngiltere ve Fransa, tayin edilen (A) ve (B) nüfus bölgelerinde, bir Arap Emiri'nin yönetimi altında kurulacak bağımsız bir Arap Devletinin ya da Arap Devletler Konfederasyonunu tanımaya ve himaye etmeye hazır olduklarını açıklamaktaydılar.

Fransa'nın nüfuzu altında olacak (A) bölgesi, Şam, Hama, Humus, Halep ve Musul'u kapsamaktaydı. İngiltere nüfuzu altında kalacak (B) bölgesi ise, Şam'ın güneyinde Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güneyini oluşturuyordu¹²⁶. İtilaf Devletleri, bir taraftan Arapları bağımsızlık¹²⁷ vaatleri ile Türklere karşı kullanırken, diğer taraftan da kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar ile Arap topraklarını paylaşıyorlardı. Sykes-Picot Antlaşması Arapların aldatıldığı ve daha sonra çıkan anlaşmazlıkların kaynağı olmuş, Suriye konusunda

---

¹²² Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 53.

¹²³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan...**, s. 382.

¹²⁴ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 95.

¹²⁵ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 102-103.

¹²⁶ Antlaşmanın Türkçe'ye çevrilmiş maddeleri için bkz. Hurşit Tolon, **a.g.e.**, ss.64-66; Peter Mansfield, **a.g.e.**, ss. 59-60.

¹²⁷ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 95.

bazı anlaşmazlık ve pürüzleri beraberinde getirmekteydi¹²⁸. Bu hususu Thomas Edward Lawrence 11 Eylül 1919'da Times gazetesinde yazdığı “Suriye Meselesi” başlıklı yazıda vurgulamıştır. Yazıda, İngilizlerin Emir Faysal ve Arap liderlerine vaatlerini sıralayan Lawrence, Fransızlarla işbirliğine gidilerek Arapların aldatıldığını vurgulamış, oluşan anlaşmazlıklar konusunda da “ ...şimdi İngiltere-Fransa ve Arapların arasındaki sürtüşme nedir diye sorulabilir. Bütün bunlara sebep olan İngiltere-Fransa anlaşması, yani Sykes-Picot tarafından hazırlanan planın tatbikidir. Bu plan gerçekte İngiltere'nin zararına işleyen bir anlaşmadır...” şeklinde ifade etmiştir¹²⁹.

Çanakkale Savaşı Avrupalı devletlerin Ortadoğu politikalarında uzun vadeli bir değişikliğe yol açmıştır. İtilaf Devletlerinin Çanakkale'de ki bu yenilgisiyle, İngiltere yönünü ve dikkatini Ortadoğu'ya çevirmiş ve planlarını Arap milliyetçiliğini desteklemek üzerinde yoğunlaştırmıştır¹³⁰.

İngiltere ve Fransa arasında bağımsız bir Arap Devletinin kurulması ve Osmanlı topraklarının taksimi konusunda Londra'da Şubat 1916 tarihinde müzakereler yapıldığı sırada Rus Ordusu harekete geçmiştir. Rus-Kafkas ordusunun Musul'a girmesi, Basra Körfezi arazisini işgal etmesi, İngiliz ve Fransızlar da buraların Rusların etkisine gireceği endişesi uyandırmıştı. Bu nedenle müttefiklerin gizli anlaşmalarını belgeleyen Sykes-Picot Antlaşması ortaya çıkarılmıştır¹³¹.

Osmanlı Devletinin eski Arap bölgelerinde iki savaş arası dönemin ana sonucu ise Arap Milliyetçiliği olmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş öncesi ve sırasında yapılan antlaşmalara aykırı olarak, Arap topraklarının İngiltere ve Fransa'nın “*manda*” yönetimi altına konması, birleşik bir Arap Krallığı için mücadele etmiş bulunan Arap önderleri için tam bir düş kırıklığı oldu. Bu düş kırıklığının etkisi ile Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerinin Osmanlılara karşı kıskırttıkları Arap milliyetçiliği, sonunda Fransa ve İngiltere'nin kendi “*Manda*” yönetimlerine karşı yürütülen bir hareket haline dönüşmüştür¹³².

---

¹²⁸ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 66.

¹²⁹ Philip Knichthley, Colin Simpson, **Lawrence'nin Gizil Hayatı**, (çev. Cüneyt Emiroğlu), İstanbul, 1975, ss. 177-178 aktaran; Hurşit Tolon, **a.g.e.**, ss. 70-71.

¹³⁰ **A.g.e.**, s. 58.

¹³¹ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, ss. 55-56/63; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 53.

¹³² Oral Sander, **1918'den...**, s. 71.

Amerikan Başkanı Wilson'un, 8 Ocak 1918'de "*14 Noktası*"nın yayınlanmasıyla durum daha da karışık hale gelmiştir. Bu belgede, gizli antlaşmaların tanınmayacağı, antlaşmaların açık olması, Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan bölgelerine egemen olması, diğer bölgelerin geleceğini de kendilerinin belirlemesi gerektiği belirtiliyordu. Bu ise, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya yönelik planlarını tehlikeye düşürecek nitelikte bir gelişmeydi¹³³.

Şam'daki 400 yıllık Türk yönetimi 30 Eylül 1918'de sona ererken Arap birlikleri İngiliz Kuvvetleri ile birlikte Şam'a girdiler. Faysal, Suriye'de egemen olacak bir Arap askeri hükümetin kurulduğunu 05 Ekim 1918'de Şam'da açıkladı. Ancak, bu durum Fransız ve İngilizlerin tepkisini çekmekte gecikmedi ve kurulan Arap hükümetinin ömrü çok uzun ömürlü olamadı. Kral Hüseyin kendisini, "*bütün Arapların kralı*" ilan etse de bu ünvanı kendisinden ve taraftarlarından başka kimse tanımadı. Özellikle Fransa buna şiddetle karşı çıktı¹³⁴.

Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya başlanmasıyla İtilaf Kuvvetleri ile Emir Faysal Komutasındaki Arap kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında, Osmanlı Devleti'nin Suriye'yi savunması iyice zorlaştı. İsyancı Arapların Türk Ordusunu arkadan vurmaları bu bölgelerin çok çabuk çökmesine neden olmuştur. Arap yarımadasında Arap'lardan sadece Yemen, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalmıştı. İngiliz ve Emir Faysal kuvvetlerinin ilerleyişi neticesinde Şam'ında elden çıkmasıyla, Suriye'yi savunmanın gereksizliği de anlaşılmıştı. İngiltere'nin kendisi de Suriye'ye ilgi duyması, İngiltere'nin Sykes-Picot Antlaşmasına karşı tavrının değişmesine yol açmıştır. Öte yandan İngiltere'nin Suriye'de kuracağı işgal yönetimi konusu da Fransa'nın tepkisine ve rahatsızlığına neden oldu¹³⁵. Esas itibarıyla Ortadoğu bölgesinin paylaşımını belirleyen ve bölgenin kaderi üzerinde kalıcı ve uzun süreli etkiler bırakan bu antlaşma, bugünkü anlaşmazlıkların çoğunun nedenini teşkil etmiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalandığı sırada bütün Arap topraklarında İngiliz yahut Fransız bayrakları dalgalanmaktaydı¹³⁶. Bu topraklar Osmanlı yönetiminden çıktıktan sonra ise bir daha huzur yüzü görmeyecekti¹³⁷.

---

¹³³ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 544; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 68.

¹³⁴ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, AGC yay., Antakya, 1999, s. 88.

¹³⁵ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 100.

¹³⁶ **Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, AAM, Ankara, 2004, s. 95.

¹³⁷ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 60.

Yapılan uygulamalar, İngiltere'nin, Müslüman emirleri kendi güdümünde Osmanlı'ya karşı isyan ettirerek Osmanlı Devletini zor durumda bırakma stratejisine dayanmış ve bunda büyük başarı sağlanmıştır¹³⁸.

E. SURİYEDE ARAP BAĞIMSIZLIK HAREKETİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1-Arap Milliyetçiliğinin Uyanışı

Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesi, Avrupalı büyük güçlerin bölgeye yönelik rekabeti ve müdahalesini artırırken Arap Milliyetçiliği de yeni bir ivme kazanmıştır¹³⁹. Suriye'de yaşayan Hıristiyan topluluklardaki kültürel uyanış Mehmet Ali Paşa döneminde artmış, bunun paralelinde misyonerlik çalışmaları da bölgede giderek fazlalaşmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ortadoğu şehirlerin bazılarında açılan Batılı kolejler, batı kültürünün artarak, batının siyasi ve ekonomik etkinliğinin artması ve Arap milliyetçiliğini temelini atılmasında önemli rol oynamıştır¹⁴⁰. Diğer yandan Amerikan misyonerlerinin gelişen ticari faaliyetleri ve açtığı okullar,¹⁴¹ Arap milliyetçiliğinin temellerinin atılmasına katkı sağlarken, milliyetçi Arap gençlerinin Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilmeleri de Suriye'de kültürel bir canlanmaya yol açmıştır¹⁴².

Osmanlı Devletinin merkezi otoritesinin zayıflamaya başlaması ile bölgede kurulmuş olan istikrarlı ortam yerini kargaşaya bırakmış, bölgede yapılan dış müdahalelerle birlikte devletin tüm topraklarında olduğu gibi bu bölgede de huzursuzluklar baş göstermiştir. Avrupa'da Rönesans ve Reformla birlikte Avrupa'nın kültürel nüfusu 16. yüzyıldan itibaren (Katolik mezhebinin koruyucu olarak Cizvitler, Karmelitler ve diğerleri) yerleşmek için Suriye'ye gitmişlerdir¹⁴³. 1830'larda yeni bir Hıristiyan ticari burjuvasının gelişmesi öğrenim

---

¹³⁸ A.g.e., s. 60.

¹³⁹ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 327.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 339.

¹⁴¹ 1854 yılında Marunî ve Rum Kolejleri, 1899 yılında Suriye Protestan Koleji, 1875 yılında Beyrut'ta St. Josep Üniversitesi kuruldu: Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 37; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 24–25

¹⁴² A.g.e., s. 23.

¹⁴³ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 36.

görmüş, varlıklı ve Arapça konuşan yeni bir orta sınıf doğurdu. Bu sınıfın Arap kültürel canlanmasında çok önemli katkıları olmuştur¹⁴⁴.

Osmanlı Devleti bu dönemde denge politikası ile ayakta durmaya çalışırken, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları Asya'daki Osmanlı topraklarında Batılı güçlerin etkisiyle gelişen milliyetçilik, Osmanlı bütünlüğünü tehdit edecek bir ideoloji olarak yavaş yavaş kendini göstermeye başladı¹⁴⁵.

Bu dönemde Arap aydınlar arasında, batı kültürüne has metotlarla Arap düşüncesi ve bilincini geliştirmeye yönelik olarak edebi ve bilimsel yayınlar yaygınlaşmıştır. Bu da Araplar arasında milliyetçilik duygularının gelişmesinde ve Arap edebi uyanışında etkisi büyük olmuştur¹⁴⁶.

Arap Milliyetçilik hareketlerini teşvik eden iç ve dış etkenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Batı kültürünün İslam dünyasına etkileri
- Matbaanın ve basım işlerinin gelişmesi ve paralelinde Arap edebiyatındaki gelişmeler¹⁴⁷
- Batı kiliselerinin misyonerlik faaliyetlerini İslam dünyasında yaygınlaştırması
- Osmanlı yönetim sisteminde liberalizm gittikçe ağırlık kazanması
- Fransız ihtilali ve Balkanlardaki bağımsızlık yönündeki uyanış
- Avrupalı Devletlerin kışkırtmaları
- Arap bağımsızlık taraftarı basın ve beyannameler ve Arap Edebi uyanışı¹⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğunun Arap coğrafyasında gelişen Arap milliyetçilik akımlarına ilave olarak artan dış müdahaleler karşısında, anayasal bir rejim kurulmasını kaçınılmaz hale gelmiştir. II. Abdülhamit'in Arap vilayetlerine yönelik politikasında İslamcılık ve

---

¹⁴⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 339.

¹⁴⁵ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁴⁶ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁴⁷ Laik Düşünceleri ile bölgedeki Arapçılığın gelişmesinde fikirleriyle etkili olan başlıca aydınlar, Butros el-Bustani (1819-1883), Nazif el-Yazıcı (1800-1987), Yakup Sarruf (1852-1927), Edip İshak (1856-1885), Rifaa el-Tahtavi, Abdurrahman el-Kavakıbi (1849-1902), Muhammed Abduh, Celaladdin Afgani (1839-1897), Tahir Cezayiri (1815-1920) Selim Buhari (1851-1927), Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 33-41.

¹⁴⁸ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 163; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 54-55.

Osmanlılık esas alındı ancak, Araplar bu çabaların dışında kaldılar. Bu sebeple Osmanlı'nın çözülme süreci hız kazandı¹⁴⁹.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı'nın yenilmesi, Arap milliyetçilerinin faaliyetlerini daha da arttırdı. II Abdülhamit'in anayasayı yürürlükten kaldırarak meclisi feshetmesi karşısında, örgütlü muhalefet hareketine Arapçılık duygusuyla hareket eden Arap aydınları da katıldı¹⁵⁰.

Gelişen Arap bağımsızlık hareketini önlemek amacıyla, II Abdülhamit çeşitli tedbirleri uygulama yoluna koydu. Tecrübeli idarecileri bölgede görevlendirerek, bölgede vergi düzenlemesi yapmış, jandarma ve emniyet güçlerini takviye ederek, anarşiyi önlemeye çalışmıştır. Ayrıca hilafet kurumundan da yararlanarak *Panislamist* bir politika izleyerek Arap milliyetçiliğinin önüne geçmeye çalışmıştır¹⁵¹.

Ayrıca II. Abdülhamit, izlenen bu genel politikalara paralel olarak İmparatorluğun Arap vilayetlerinde çıkabilecek isyanlara ve bu isyanlara karşıcaıklara karşı müdahale etmek maksadıyla demiryollarının yapımına büyük önem verdi¹⁵².

Arapların geleceğe dönük umutlarını bağladıkları Meşrutiyet, 24 Temmuz 1908'de yeniden ilan edildi. II. Meşrutiyet ilanı, diğer etnik gruplar gibi Araplar tarafından da memnurlukla karşılandı. Arap milliyetçilerinde Osmanlıdan ayrılma çalışmaları hızlanırken herkes yeni anayasanın kendilerine istedikleri her şeyi sağlayacağını düşünüyorlardı¹⁵³.

Meşrutiyetle birlikte gelen hürriyet ortamını Araplar kendine göre yorumlayarak bağımsızlık ilan etmesi yönündeki gayretleri hız kazandı. 1909'da çıkan ve 31 Mart ayaklanması diye adlandırılan ayaklanmanın etkileri İstanbul'dan hemen sonra Hicaz, Mısır ve Suriye'de de etkilerini göstermekte gecikmedi. İttihatçılar ayaklanmalarda parmağı olduğu iddiasıyla Abdülhamit'i tahttan indirerek yönetimde tam bir söz sahibi oldu. Ancak

---

¹⁴⁹ **A.g.e.**, s. 52.

¹⁵⁰ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁵¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 146-147.

¹⁵² Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁵³ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 154.

İttihatçıların da merkezci bir politika izlemeleri, Arap milliyetçilerini ittihatçılara cephe almaya yöneltmiştir¹⁵⁴.

1908’de yapılan parlamento seçimlerinde, 245 mebusan 150’si Türk, 60’ı Arap oldu. Ayrımcılık iddiaları gündeme gelse de, seçilen Arap mebusları açık bir muhalefet sergilemekten kaçınarak, İmparatorluk içinde birlik ve bütünlük ilkesine bağlı kalmışlardır¹⁵⁵.

10 Eylül 1909 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Cemiyetler Kanununun milliyetçilik ve ırk esası üzerine siyasi gruplar kurmayı yasaklaması, Araplar tarafından hoş karşılanmadığı gibi, Araplara karşı ayrımcılık iddialarını da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, İttihat ve Terakki’nin bazı uygulamalarının Arapların beklentileri yönünde gelişmemesi, Arapları endişeye düşürmüştür. Bu durum karşısında Arapların ıslahat istekleri devam etmekle birlikte bunu yeraltı faaliyetleri biçiminde çok dikkatli olarak sürdürmek zorunda kalmışlardır¹⁵⁶.

Ağustos 1910 ortalarında Havran ve daha sonra Kerek’te Arap kabilelerinin isyanlarıyla¹⁵⁷ uğraşan İttihat ve Terakki daha sonra Trablusgarp sorunuyla karşı karşıya kaldı. İtalya, 1911 sonbaharında Trablusgarp’a çıkarma yaptı. Arap mebuslar, Trablusgarplıların hükümet tarafından ihmal edildiğini düşünüyorlardı. Osmanlı Devleti, İtalya ile 18 Ekim 1911’de Uşi Antlaşması ile Trablusgarp kadısını tayin hakkını korumanın dışında bölgeyi İtalya’ya bıraktı. Bu anlaşma yapılırken Arapların fikirlerinin sorulmaması Arapları olumsuz yönde etkileyerek âdemi merkezîyetçilik politikasına yönlendirmiştir¹⁵⁸.

Gerek Trablusgarp savaşı, gerekse Balkan Savaşlarının kaybedilmesi, Arapların gözünde Osmanlının itibarını sarsmıştı. Osmanlı yönetiminin Arap nüfusunun çoğunluğunun bulunduğu topraklarda uyguladığı Türkleştirme politikası, Araplar arasında kendilerini ve kültürlerini değiştirme yoluna gidildiği yolunda endişeye sevk edecek, bu da Türk- Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecekti¹⁵⁹.

---

¹⁵⁴ **A.g.e.**, ss. 160–161.

¹⁵⁵ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, (çev: Türkan Yöney), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998, ss. 73-74; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁵⁶ Zekeriya kurşun, **a.g.e.**, s. 80; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁵⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 175–178.

¹⁵⁸ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, ss. 62–63.

¹⁵⁹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 60; Hasan Kayalı **a.g.e.**, s. 93.

Başlangıçta kültürel bir hareket olan Arap ulusçuluğu tepki yoluyla gelişirken, 23 Ocak 1913 tarihinde Babîâli Baskını ile iktidarı tam anlamıyla ele geçiren İttihatçılar, Araplar arasında yükselen sesler konusunda duyarsız kalmayarak, yükselen talepleri dikkate almışlardır. 6 ve 26 Mart 1923 tarihli iki yasa ile vilayet yönetimleri ile ilgili hususlara yeni bir düzen getirilmiştir. 6 Mart tarihli yasa vilayet bütçelerini imparatorluk bütçesinden ayırmakta ve gelecekte eyalet vergilerinin kurulacak özel bir mekanizma yoluyla toplanacağını bildirmektedir. Eyalet idareleri ile ilgili 26 Mart 1913 tarihli kanuna göre ise, eyaletlerde İstanbul'dan tayin edilen bir vali, yerel olarak seçilmiş meclisin kararlarına aykırı hareket edemeyecekti¹⁶⁰.

Bu kanunlarla, bir yönden âdemi merkeziyetçi bir sistem uygulanırken, diğer yandan valiler vasıtasıyla merkezi otoritenin devamına çalışılıyordu. Yapılan idari düzenlemeleri beğenmeyen Araplar, özellikle valiye tanınan yetkiler konusunda itiraz etmekteydi¹⁶¹. Eyalet meclisi seçimlerin kısa sürede yapılacağını açıklayan Babîâli, olumsuz protestoları yatıştırmaya çalışsa da bu çabalar, Arap muhalefetini tatmin etmiyordu. Paris'te toplanan Arap Kongresi bunun somut bir göstergesiydi. II. Meşrutiyet dönemindeki artan Arap siyasi faaliyetlerinden en önemlisi 1913'teki Arap Kongresidir. Kongrenin toplanmasında Araplar bağımsızlık cemiyetlerinin tek başına amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayarak bu cemiyetlerin faaliyetlerini birleştirmişlerdir¹⁶².

18–24 Haziran 1913 tarihleri arasında toplanan kongreye katılan delegelerin birçoğu Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında yaşayan Suriyelilerden oluşuyordu¹⁶³. Kongre, on bir Hıristiyan, diğerleri Müslüman olmak üzere yirmi beş delegenin katılımıyla Abdülhamit Zöhravi'nin başkanlığında toplanmıştır¹⁶⁴.

Kongrede, ıslahatların süratle yapılması, Arapların merkezi idareye fiili olarak katılması, âdemi-merkeziyetçi idarelerin kurulması, Arapçanın Meclis-i Mebusunda geçerli ve Arap vilayetlerinde resmi dil olması konusunda meclisin karar alması, zorunlu haller dışında, askerlik hizmetinin mahalli olması gibi kararlar alınmıştır¹⁶⁵.

---

¹⁶⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 60; Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 177; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁶¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 188.

¹⁶² **A.g.e.**, s. 61.

¹⁶³ Kongreye katılan delegeler için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 190–191.

¹⁶⁴ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 153; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁶⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 194–195.

İttihatçıların çabaları kongrenin toplanmasını engelleyemedi. İttihatçılar, parti genel sekreteri Mithat Şükrü (Bleda) Bey başkanlığında bir heyeti bir anlaşma zemini bulmak amacıyla Paris'e gönderdiler¹⁶⁶. Mithat Şükrü Bey'in toplantıyı düzenleyenlerle görüşmesi olumlu sonuç verince kongre üç temsilcisini İstanbul'a gönderdi. Yapılan antlaşmada özetle şu hususlara yer veriliyordu:

Tüm Arap bölgesinde ilk ve orta öğretimin Arapça, yüksek öğretim ise bölgedeki çoğunluğun dili olacaktır. Türkçe orta dereceli okullarda zorunlu ders olacaktır. Valiler dışında, memurların müdürleri Arapça bilmek zorundadır. Vakıfların idaresi ve bayındırlık işleri mahalli idarelere bırakılacaktır. Askerler, görevlerini buldukları Arap bölgelerinde yapacaklar, umumi vilayet meclisinin kararları her halükarda yürürlüğe konacaktır. Başlangıç olarak bakanlıklardan en az üç tanesi Arap olacaktır. Hemen beş vali, on mutasarrıf Araplardan tayin edilecektir. Meclis-i Ayana her Arap vilayetinden iki Arap tayin edilecektir. Tedrici olarak Arap vilayetlerindeki resmi işte Arapça diliyle yapılacak ve kararların uygulamasına aşamalı olarak geçilecektir¹⁶⁷.

Kararların uygulamaya başlamasıyla, Türkler ile Araplar arasında yeni bir yakınlaşma dönemi başladı. Osmanlı Devletinin Arapları memurluklara ve ayan azalıklarına tayin etmesi Arap milliyetçi liderlerini bağımsızlık fikirlerinden caydırmaya yetmedi. Osmanlı Devletinin 1. Dünya savaşına girmesi, gerek yeni vilayetler kanunu gerekse Arap vilayetlerine yönelik yeni anlaşmanın getirdiği hükümlerin uygulamasına olanak vermemiştir¹⁶⁸.

2. Arap Bağımsızlığı için Kurulan Arap Cemiyetleri ve Çalışmaları

II. Meşrutiyet döneminde Kanun-i Esasi üzerinde yapılan değişikliklerle bütün Osmanlı vatandaşlarına, kimseye önceden haber vermeden teşkilatlanma ve toplantı hakkı verilmiştir. Kanun-i Esasinin getirdiği önemli bir yenilikte cemiyet kurma hakkı olmuştur. Araplar beklentilerini ve isteklerini ortaya koymak ve bu yöndeki çabalarını örgütlemek

---

¹⁶⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 198.

¹⁶⁷ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 141-142; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s.62; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 70-71; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁶⁸ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 143; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 62.

amacıyla, çok sayıda milliyetçi eğilimleri olan resmi cemiyetler ve gizli örgütler teşkil etmişlerdir¹⁶⁹.

Ancak daha sonra cemiyetlerin propaganda ve faaliyetlerinin olumsuz etkisi göz önüne alınarak 16 Ağustos 1909'da yapılan değişiklikle yeni bir cemiyet kanunu oluşturulmuştur. Kanuna göre, devletin bütünlüğü ve etnik unsurları olumsuz etkileyebilecek gizli cemiyetler kurulması yasaklanmıştır. Ayrıca ırki ve cinsiyet ismi ve ilkelerine dayanan cemiyetlerin kurulması da yasaklanarak etnik unsurların birliği hedeflenmiştir¹⁷⁰.

Arap Cemiyetleri, Arap bağımsızlık fikrinin doğup gelişmesi ve kurulan Arap devletlerinin fikri yapılarının tesisinde oldukça etkili olmuştur. Arap cemiyetlerinin tümü, ilk etapta yerel yönetimlerdeki baskıların azaltılması ve Arapça'nın resmi dil olması yönündeki isteklerinin yerine getirilmesine çalışmışlardır. Bu istekler Suriye, Halep, Filistin ve Beyrut'taki Arap halkı tarafından büyük destek görmüştür¹⁷¹.

Resmi Arap Cemiyetleri arasında şu cemiyetler yer almaktadır:

İha El Arabi El Osmani (Osmanlı-Arap Kardeşliği Cemiyeti);

2 Eylül 1908 de açılan Cemiyet Arap-Türk kardeşliğini destekleyen İstanbul'da oturan bazı Araplar tarafından kurulmuştur¹⁷². Bütün Arap vilayetlerinde şubeler açmak suretiyle örgütlenen bu cemiyet, İslam'da bir siyasi parti olarak İttihat Terakkinin muhalifi olarak seçimlere katıldı, ancak 31 Mart olayından sonra kapatıldı¹⁷³.

Cemiyetin hedeflerini şöyle sıralayabiliriz; Kanuni Esasinin muhafazası, Osmanlı Devleti içinde ırki ve dini ayırım yapmadan birliği sağlamak, Osmanlı gençleri ile Arap gençleri arasında birlik ve beraberliği güçlendirmek, herkesin kanun önünde eşitliği, Arapların mezhep farklılığında serbest olması, kitap ve gazete basılmasıyla, Arapların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Araplarla Osmanlı'nın yardımlaşmasıdır.

El-Munteda El-Edebi El Arabi (Arap Edebiyatçılar Kulübü);

¹⁶⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 81.

¹⁷⁰ **A.g.e.**, ss. 84–85.

¹⁷¹ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 81-82; Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 178.

¹⁷² Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁷³ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 94-95; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 89–92.

1909 yazında, bir grup Arap mebus, edebiyatçı, memur ve İstanbul'da öğrenimlerini sürdüren Arap öğrenciler tarafından kurulmuştur¹⁷⁴. Arap Cemiyetleri arasında en uzun süre yaşayan cemiyetlerden biri olup, kurucuları şunlardır: Abdulkerim El-Halil, Yusuf Muhaybir, Süleyman Haydar, Seyfeddin El-Hatib, Cemil El-Hüseyini, Asım Besusi ve İzzet El-Azmi'dir. Edebi bir kulüp olmakla birlikte cemiyetin amacı, Arap kavmiyetçilik ruhunu diriltmek ve Arapları milliyetçilik hususunda bir birlik etrafında toplamaktır. Mısır ve Suriye'de şubeler açarak özellikle gençler arasında milli duyguları yaymaya çalışmıştır¹⁷⁵.

Hizb El-Lamerkeziye El-İdari El-Osmanî(Osmanlı İdaresi Adam-i Merkeziyet Partisi):

1912 Eylül sonlarında Kahire'de Suriye, Lübnan ve Filistinli göçmenlerin ileri gelenleri tarafından Irak ve Suriye başta olmak üzere, çok yerde şubeler açmak suretiyle örgütlenmiştir. Âdemi merkezîyetçiliğini savunan bu cemiyet, Türkçülük politikasını ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bu cemiyet İttihat ve Terakkinin en fazla çekindiği cemiyet olmuştur. Programlarında, merkezi idarenin etkisini vilayetlerde azaltarak, vilayetin savunma ve dışişleri dışındaki tüm işlerinin vilayetlerdeki meclislere bırakılmasını, vilayetlere Türkçe dışında bir dil getirerek merkez ile bağların azaltılması hedeflemiştir. Cemiyet 1913'te Paris'te yapılan Arap Kongresinde önemli bir rol oynayarak, kendinden sonraki cemiyetleri de fikir yönünden etkilemiştir¹⁷⁶.

El - Cemiyet El - Umumiye El - Islahiyye (Umumi Islahat Cemiyeti):

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı, Balkanlardaki Osmanlıdan ayrılımlar, Suriye ve Lübnanlıları endişelendirmiştir. Araplar gelişen bu durumlar karşısında, ıslahatın yapılmasını kaçınılmaz görmüşlerdir. Zaman zaman bölgede bulunan valiler de bölgenin durumunu göz önünde bulundurarak ıslahat yapılması yönünde tekliflerini Osmanlı

¹⁷⁴ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁷⁵ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 92-98; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 98-105.

¹⁷⁶ **A.g.e.**, s. 105; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 98-111.

hükümetine sunmuşlardır. İslahat isteklerinin gündemde olduğu bir dönemde, Beyrut'ta yirmi beş kişi tarafından kurulan bu cemiyet, ilk toplantısını 12 Ocak 1913'te gerçekleştirmiştir¹⁷⁷.

Cemiyetin İslahat programlarındaki amaçları, vilayet meclisinin yetkilerinin artırılması, kadınlar, defterdarlar, mutasarrıf gibi büyük devlet memurları dışındakilerin mahalli yönetimce atanması, resmi dilin Arapça olması, askerliğin iki yıla inerek, herkesin kendi bölgesinde görevini yapması olarak belirtilebilir. Hükümet İslahatçıların gizli amaçlarını sezinleyerek Kanuni Esasiye aykırı isteklerde bulunan cemiyeti kapatma kararı almıştır¹⁷⁸.

Şam İslahat Cemiyeti;

Şam'da 13 Ocak 1913'te kuruldu¹⁷⁹. Cemiyet ikiye bölünmüş olup, bir kısmı âdem-i merkeziyetçiliği savunurken, diğer kısmı merkeziyetçi bir ıslahat programına taraftar olmuştur. Cemiyet içinde tam bir fikir birliğinin bulunmaması ve Kanuni Esasiye aykırı faaliyet ve isteklerden dolayı etkin olamadan kapatılmıştır¹⁸⁰.

Beyrut İslahat Cemiyeti;

Cemiyet Beyrut'ta Ocak 1913'te kuruldu. Hükümete sundukları teklifler özetle şöyledir; Mahalli hükümet kurularak ziraat, eğitim, sanayi, ticaret, imar ve bayındırlık işlerine bu hükümetin bakması, askerlik hizmetinin kendi bölgelerinde yapılması, Arapça'nın resmi dil olması, her vilayete bütçe düzenleme hakkının verilmesi, bazı yabancı danışmanların mahalli hükümete atanmalarıdır. Ancak bu ıslahat teklifleri, Bab-ı Ali Baskını ile iktidarı ele geçiren İttihat Terakki tarafından cevapsız bırakılmıştır¹⁸¹.

Bölgede bu cemiyetler dışında gizli olarak işlevini sürdüren cemiyetler de yer almıştır. II. Meşrutiyetle beraber kurulan, resmi Arap Cemiyetleri faaliyetlerini açıktan yapamadıklarından gizli örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Gizli cemiyetler, Arapların

¹⁷⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁷⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 113-119; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 112-117.

¹⁷⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 117.

¹⁸⁰ **A.g.e.**, ss. 119-120; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁸¹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 68-69.

çoğunlukta buldukları yerlerde Arap bağımsızlığı sağlamaya çalıştılar. Daha önce resmi cemiyetlerde kurucu ve üye olanlar bu gizli cemiyetlerinde kurucu ve üyeleriymişler¹⁸².

Bölgede gizli olarak faaliyet gösteren Arap Cemiyetleri ise şunlardır:

El-Kahtaniyye Cemiyeti;

Cemiyetler Kanunu çıktıktan sonra 1909 yılında Osmanlı ordusundaki Arap kökenli subaylar ve yüksek öğretim öğrencileri tarafından İstanbul'da kurulan ilk gizli cemiyettir¹⁸³. Cemiyet, amaç ve faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüştür. Cemiyetin hedeflerini şöyle sıralayabiliriz: Osmanlı imparatorluğunu Araplar ve Türklerden oluşan çifte monarşi haline getirmek, Arap eyaletlerini ayrı ve tek bir kralın idaresine terk edilmesi, mahalli parlamento ve hükümet kurulması, resmi dil Arapça olması, Osmanlı Devletinin Türk-Arap Federasyonu olmasıdır¹⁸⁴. Cemiyet özellikle Suriye'de şubeler açarak tüm Arabistan'a yayıldı. Cemiyet Halifeliğin Araplara geçmesi koşulunu Arap bağımsızlık amacına dâhil etmiştir. Bu Türk düşmanlığı yapan bu cemiyet zamanla ifşa olacağı korkusuyla kendi kendini dağıtmıştır. Bu cemiyetin en önemli özelliği, Osmanlıdaki Arap subaylarını kazanacak siyasetin içine çekmesidir¹⁸⁵.

El-Ahd Cemiyeti (Yemin Cemiyeti);

Kahtaniye Cemiyetinin gizliliğinin ortaya çıkmasından sonra Aziz Ali El Mısıri¹⁸⁶ ve Arap subaylarından oluşan bir grup tarafından Ekim 1913 yılında İstanbul da kuruldu¹⁸⁷. Askeri güdümlü olan bu cemiyet, gizliliği ve parola kullanması hususunda Kahtaniyye Cemiyetine benziyordu. Cemiyet, Osmanlı Devletini Avusturya-Macaristan İmparatorluğu modeline dönüştürüp, Araplara muhtariyet kazandırmak istiyordu. Cemiyetin programında merkeze bağlı Arap ülkelerinin bağımsızlığı, Halifeliğin Osmanlı'nın elinde kutsal bir emanet olarak kalması, İstanbul'un doğunun merkezi olmasından dolayı korunup, güvenliğinin

---

¹⁸² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 121; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 73-74.

¹⁸³ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 58; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁸⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 121-124; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 74-75; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 120-122.

¹⁸⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 58; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁸⁶ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁸⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 58; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

sağlanması, Türklerin 600 yıldır Doğunun liderliğini yapmakta ve artık sıranın Araplara geldiği, Araplar kendi başının çaresine bakacak durumda olduğuna savunulmuştur¹⁸⁸. Cemiyet mensupları Osmanlı ile birleşmiş bir Arabistan'ı çeşitli Avrupa Devletlerinin kontrolünde parçalanmış bir Arabistan'a tercih etmekteydi. Cemiyet ayrıca Şam'da ve Halep'te bir şube açmıştır¹⁸⁹.

Cemiyetül –Arabiyyet'ül-Fetat (Genç Arap Cemiyeti);

1911 yılında Paris'te Arap öğrencileri tarafından kurulmuştur¹⁹⁰. Arap milliyetçilik hareketinde önemli bir yere sahip bu cemiyetin, sivil niteliği ağır basmakla beraber, asker üyeleri de bulunmaktaydı. Başlangıçta Osmanlı Devletine bağlı kalmak suretiyle Arapların kalkınmasını, hukukun kendilerine tanıdığı haklardan yararlanmayı hedeflemiştir. Ancak daha sonra bu hedef, Türklerden tam olarak ayrılmaya ve gelecekte bir Arap Devleti kurmaya dönüşmüştür¹⁹¹. Bu Cemiyet, merkezini 1913 yılında Beyrut'a, 1. Dünya Savaşı başladıktan sonra da Şam'a taşıyarak faaliyetlerini burada sürdürmüştür¹⁹². Cemiyetin en önemli eylemi Paris'te yapılan Arap Kongresinde olmuştur. Kongrenin öncüsü olarak tüm Arap cemiyetleriyle işbirliğine giderek, faaliyetlerini Osmanlı (İttihatçı) yöneticilerine suikast planları yapacak kadar ilerletmiştir. El-Fetat Cemiyeti, 1. Dünya Savaşı çıkınca Osmanlı Devletinin savaşa girme olasılığını dikkate alarak, Suriye'nin bağımsızlığını esas alan bir plan hazırlamıştı. Bu planda Osmanlı devleti savaşa girdiği takdirde geçici bir hükümet kurularak Suriye'nin bağımsızlığı gerçekleştirilecekti.

Araplar, bu planı savaştan önce yaparak bunu savaş esnasında uygulama yoluna gitmişlerdir¹⁹³. Cemiyet 1914 yılında yayınladığı bir beyannamede, Osmanlı topraklarını Türk, Arap ve Ermeni vilayetleri olarak üç bölgeye ayırmıştır. Savaştan sonra da faaliyetlerini sürdüren cemiyet, modern Suriye ve Irak'ın kuruluşunda da önemli rol oynamıştır¹⁹⁴.

---

¹⁸⁸ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 78–79.

¹⁸⁹ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 122 – 126; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 124–128.

¹⁹⁰ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁹¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 129.

¹⁹² Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁹³ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 127–131.

¹⁹⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 131; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 58–59.

Bu önemli resmi ve gizli nitelikteki Arap Cemiyetlerinin dışında, küçük ve uzun ömürlü olmayan başka cemiyetler de bulunmaktaydı¹⁹⁵. Bu cemiyetlerin dışında Osmanlı Devleti aleyhine yayın yapan başlıca gazeteler arasında New York 'ta yayınlanan El Eyyam ile El Âlem, Rio de Jenerio'da El Fecr ve El Bedir, Beyrut'ta El Müfid, Şam'da El Muktebes gazeteleri bulunmaktadır¹⁹⁶.

Bütün cemiyetlerin ortak paydası, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü içinde bir Arap özerkliği idi. Cemiyet üyelerinin çoğunun Suriyeli olması, Suriye'nin Arap milliyetçilik hareketindeki önemini ortaya çıkarmaktadır. Arap seçkinler arasında Osmanlı Araplar, İslamiyet'e ve doğuya en iyi hizmetin Osmanlı Devletinin bütünlüğü içinde kalınarak verileceği, Arap Milliyetçileri ise, Arapların hakları olan dini ve kültürel önderliği yeniden kazanmaları düşüncesindeydi. Gizli cemiyetler arasında en önemlilerinden olan El-Fetat ve El- Ahd Cemiyetleri 1919 da Şam'da temasa geçerek, Arap isyanını kışkırtmak için güçlerini birleştirdiler. Arap milliyetçiliği 1916'dan sonraki gelişmelerle farklı bir ivme kazanmıştır¹⁹⁷.

3- Arap Ayaklanması ve Gelişimi

18. yüzyılın sonlarında Mısır'da Osmanlı valisiyle yerli ileri gelenler arasında zaman zaman çıkan anlaşmazlıklar, Arap Milliyetçiliğinin ilk habercisiydi¹⁹⁸. Daha sonra Mısır'a Osmanlı Hükümetince gönderilen Mehmet Ali Paşa'nın burada giriştiği kalkınma hamleleri Mısır'daki milliyetçilik duyguların gelişmesine yardımcı oluyordu¹⁹⁹. Aslında Araplar, Osmanlı mozaigi içinde yer alan kavimler arasında ayrılmayı en son düşünenlerdendi. 1908'den önce Marunîler ve Vehhabiler dışında Araplar arasında Osmanlı'dan ayrılma yönünde bir eğilim yoktu²⁰⁰.

---

¹⁹⁵ Bu Cemiyetler: En-Nahdatül-Lübnaniyye (Lübnan Kalkındırma Cemiyeti), Erze Cemiyeti, Cem'iyetü'l Camiu'l - Arabbiyye (Arap Birliği Cemiyet), Cem'iyetü'l-İttihadi-l Lübnani (Lübnanlılar Birliği Cemiyeti), Cem'iyet'üs - Sevriyyetü'l-Arabiyye (Arap Ayaklanma Cemiyeti)'dir: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 132-136; Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁹⁶ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁹⁷ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 79-81.

¹⁹⁸ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁹⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 23.

²⁰⁰ **A.g.e.**, s. 23.

1789 Fransız ihtilali ile birlikte özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramların yanı sıra milliyetçilik kavramı da yayılmaktaydı²⁰¹. Balkanlarda başlayan bu milliyetçilik akımı, çoğunlukla Arapların yaşadığı Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika gibi bölgelere de etkisini kısa sürede gösterdi. Bu gelişmeler karşısında, Osmanlı Devleti Padişah II. Abdülhamit'in "*Pan-İslamist*" politikasına yönelerek, Arap topraklarını elde tutmaya çalıştı. Bu yeni fikirde, Sultan Abdülhamit tüm Müslümanları bir arada ve bir çatı altında toplamayı tasarlamıştır. Ancak bu politika da Arapları Osmanlıya bağlı tutmaya yetmeyerek, çöküş sürecinin hızlanmasına yol açacak girişimleri hazırlamıştır²⁰².

19. yüzyılın başlarından itibaren Arap dünyasının batıyla çeşitli yollardan²⁰³ teması geçmesiyle, hem milliyetçilik hem de demokrasi fikirleri yeşermeye başlamıştır. Arap milliyetçilik hareketinin oluşumu ve gelişmesinde bazı Arap yazarlar²⁰⁴ ve 19 yüzyılda gelişen "*Arap Edebi Uyanışı*" önemli roller oynamıştır. Bu uyanış, özellikle 19 yüzyılın ikinci yarısında Beyrut, Kahire, Halep ve İstanbul'daki Arap edebi ve fikri hareketinde gözlenebilmektedir. Arap milliyetçiliği fikrini işleyen aydınların ilki olan Lübnanlı yazar Butros El-Bustani bu konuda önemli roller oynamıştır²⁰⁵. Daha çok Suriyeli aydınlar ile Beyrut Amerikan Üniversitesinde öğrenim görmüş Hıristiyan Lübnanlıların Mısır'daki faaliyetleri önem kazanarak etkili olmuştur. Bu dönemde, Arap edebiyatı ve İslam tarihine yönelik araştırmaların artmasıyla, Arapça konuşan halkın tek bir birlik oluşturması olan "*Pan-Arap*" fikrini ortaya çıkmasına yol açmıştır²⁰⁶.

Osmanlı İmparatorluğundaki Arap nüfus, güçlü bir şefin önderliğinde devletten bağımsız yaşayanlar, ne bir şefe ne de devlete bağlı olmayan göçebe oymaklar, kentlerde merkezi otoriteye bağlı olarak yaşayanlar olmak üzere üç ana grupta toplanmaktaydı. Bu gruplar arasında bağlantı bulunmadığı gibi her bir grupta kendi içinde dağınık Arap topraklarında ıslahat çabalarının arttırmaya ve eyaletlerde yerel yönetim sistemi uygulamaya konulması yönünde çaba gösteriyordu.

---

²⁰¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

²⁰² *A.g.e.*, ss. 14-15; Ömer Osman Umar, *Osmanlı...*, s. 13.

²⁰³ Bunlar; Napolyon'un Mısır'ı işgali, misyoner Batılı okulları, Amerika'ya göçler olarak gösterilebilir: Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

²⁰⁴ Başlıca Hıristiyan yazarlar; Butros el-Bustani (1819–1883), Nazif el-Yazıcı (1800–1871), Corci Zeydan (1861–1914), Yakup Sarruf (1852–1927) ve Faris Nimr (1854–1951), Müslüman yazarların başlıcaları ise Cemaleddin Afgani (1839–1897), Tahir Cezayiri (1815–1920), Selim Buhari (1851–1927), Abdulrahman el-Kevakibi (1849–1902), Muhammed Kürd Ali (1876–1952) Sati el-Husri (1882–1968): Ömer Osman Umar, *Osmanlı...*, ss. 33-41; Sabahattin Şen, *a.g.e.*, ss. 41–42.

²⁰⁵ Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 39.

²⁰⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 14; Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 193.

Osmanlı Devletinin bazı ıslahatları uygulamaya koymasına karşısında, Arap milliyetçilerinin de Osmanlı Devletinden ıslahat istekleri gittikçe yoğunlaşmakta, Suriye ve Irak'ta yerel özerklik için gösteriler yapılmaktaydı. Bunun sonucu olarak 18–24 Haziran 1913 tarihleri arasında Paris'te bir “*Arap Kongresi*” toplanmıştır²⁰⁷. Gizli Arap Cemiyetleri²⁰⁸ ve Arap milliyetçi hareketleri ile iyi ilişkiler içinde olan Fransa'nın yardımıyla örgütlenen Araplar tarafından organize edilen bu kongreye katılan delegelerin çoğu Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında yaşayanlardan oluşuyordu²⁰⁹. Kongre 11 Hıristiyan, diğerleri Müslüman olmak üzere 25 delegenin katılımıyla Abdülhamid Zöhravi başkanlığında toplanmıştır. Kongredeki oturumlarda, Osmanlı İmparatorluğuna karşı takip edilecek siyaset ve Osmanlı boyunduruğundan kurtulma çarelerini tartışmışlardır²¹⁰. Bu katılımcılar, kendilerini mensup oldukları dini cemaatin bir bireyi olmak yerine, tam tersine Arap olarak görüyorlardı. “*Suriye Arap Kongresinin*” 21 Haziran 1913 tarihinde Paris'te aldığı kararlarda özetle şöyledir:

- a. Osmanlı İmparatorluğunda köklü ve acil reformlar zorunludur,
- b. Osmanlı Araplarının İmparatorluğun merkezi yönetimine katılmaları teyit edilmelidir.
- c. Arapça resmi dil olarak kabul edilmelidir,
- d. Askerlikle ilgili kanunlar değiştirilmelidir,
- e. Genel valiye, mahalli işlem yönetiminde işbirliğinde bulunacak bir Genel Meclis kurulmalıdır,
- f. Adli teşkilatın yeniden düzenlenmesi ve etkili bir jandarma kuruluşu oluşturulmalıdır,
- g. Ticari hayata ve gayrimenkullere ilişkin kanunlar tadil edilmelidir²¹¹.

Kongrede ortaya çıkan fikirler, Osmanlının varlığını koruyabilmesi için âdemi merkeziyetçi bir siyaset takip edilmesi, Avrupa'nın desteği ve müdahalesi ile ıslahat yapılması gerektiği, Arapların Avrupa'nın desteği ile bağımsızlıklarını elde etmek istekleri olarak sıralanabilir²¹². Kongre sonucunda kararlar, Arapların bağımsızlık isteklerinin

²⁰⁷ Toplantıya katılanlar için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 190–191.

²⁰⁸ Bu cemiyetler içinde en önemlileri 1911 yılında Paris'te Suriyeli öğrenciler ve mezunları tarafından kurulmuş olan El Fetat Cemiyeti idi. Diğer bir cemiyet ise Cemiyetül-Ahd olup 1909 yılında İstanbul'da kurulmuş olan Kahtaniyye Cemiyetinin devamı olarak kurulmuştu: Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 74–77.

²⁰⁹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 61.

²¹⁰ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 153.

²¹¹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 70-71; Ömer Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, ss. 38-39.

²¹² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 195.

kabulünün mümkün olmadığı yönündeki taşıdıkları umutsuzlukların da âdem-i merkeziyet isteği doğrultusunda çıkmıştır²¹³.

Kongrenin toplanmasını engelleyemeyen İttihatçılar parti genel sekreteri Mithat Şükrü Bey ve birkaç kişiyi Paris'e uzlaşma amacıyla gönderdi. İki taraf arasında varılan anlaşma²¹⁴ ile Türkler ve Araplar arasında yeni bir yakınlaşma dönemi başladı²¹⁵.

Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına girmesi Araplarda 1908'den beri gittikçe artan bağımsızlık fikrini güçlendirmiştir. Arap topraklarında gittikçe artan güçlükler Şerif Hüseyin'i daha da cesaretlendirmekteydi. Arap ayaklanması fikirleriyle hareket eden Şerif Hüseyin, 1914 İlkbaharında İngiltere'ye temasa geçerek bu fikrinin uygulanmasıyla ilgili destek ve yardım aramaya başlamıştır²¹⁶.

Öte yandan Osmanlı Devletinin, İtilaf Devletleri ile savaş ilan edilmesi üzerine yaptığı cihat çağrısı, İngiltere için ürkütücü bir gelişmeydi. Osmanlı Devletinin özellikle 18. yüzyılın itibaren giderek zayıflaması ve içinde bulunduğu durum, Avrupa Devletlerinin, Ortadoğu ile ilgili beklentilerine ayrı bir boyut katıyordu. 19. yüzyıl Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletini yıkmak ve paylaşmak için her türlü yolu denedikleri ve adeta yarıştıkları bir asır olmuştur. Büyük güçlerin iktisadi, siyasi, askeri ve kültürel (din) kaynaklı etkenleri vasıtasıyla, Osmanlı Devleti gittikçe Avrupa'nın etkisine maruz kalmaktaydı. Batılı güçlerin milliyetçiliği, kendi yayılma ve güçlenme siyasetlerinin ana unsurlarından biri haline getirmesiyle, Osmanlı Devleti'nde bağımsız devlet kurulma süreci de başlamış oluyordu. Avrupa'nın güçlü ülkeleri suni olarak yarattıkları “Şark Meselesi” ile Osmanlı Devletinin parçalanması ve Ortadoğu'nun paylaşımı ile ilgili faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı. Tüm azınlıklar ise, genel amaca ulaşmada büyük güçlerin araçları olarak kullanılmışlardır.

---

²¹³ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 140.

²¹⁴ Antlaşma Arap temsilcileri Abdülkerim el-Hail ile Dâhiliye Nazırı Talat Bey arasında yapıldı. Antlaşmanın maddeleri için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 199; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyası'nın Paylaşılması İçin Antlaşmalar**, II/III, TTK yay., Ankara, 1983, ss. 224–225.

²¹⁵ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 141.

²¹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 72; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 54.

Avrupa'nın Arap dünyasına ilgisi, Avrupa üniversitelerinde Arapça kürsülerinin kurulması, bu bölgede faaliyet gösteren Avrupa sermayesine dayalı şirketlerin oluşturulmasıyla başlamış ve artarak devam etmiştir²¹⁷.

Bunun yanında bölgede açılan birçok okul batının destek ve ilgi görmesinde oldukça etkili işler yapmıştır. Avrupa'nın güçlü ülkelerinin Hıristiyan grupların koruyuculuğu üstlenerek özellikle Suriye ve Beyrut'ta Osmanlı'nın idare ve eğitim yetersizliğinden faydalanarak açtıkları okulların²¹⁸ etkisi, Araplarda milli bir bilinç uyanmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu okullar vasıtasıyla Suriye'ye giren misyonerler, Arapları milliyetçilik duygularıyla eğiterek onlara politik eğitim vererek Arap bağımsızlık hareketinin ilk kaynağı olmuşlardır²¹⁹.

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı topraklarındaki gayri Müslimlere bazı haklar tanınması, Osmanlı topraklarında olduğu gibi Suriye'de sevinçle karşılanmıştır. Meşrutiyetin getirdiği serbest fikir ortamı ve ardından İngiltere'nin başını çektiği ülkeler, bölgedeki gayri müslim tebaanın koruyuculuğuna soyunmaları ve Arapları kışkırtmaları, Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin gelişmesinde etkili olmuştur²²⁰. Osmanlı Arap topraklarında, devletin gittikçe zayıflamasıyla oluşan hoşnutsuzluk, bu gelişen milliyetçi olgu ve tepkileri güçlendiriyordu. Böylece Osmanlı tebaasının büyük çoğunluğunu oluşturan Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Asya'daki Osmanlı topraklarında milliyetçilik, Osmanlı bütünlüğünü bozan bir ideoloji olarak yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır²²¹.

Arap milliyetçiliğinin doğuşunda izlenen Türk milliyetçiliği politikasının da etkisi büyük olmuştur. Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Osmanlı Devletinin Jön Türklerin etkisiyle Türkçülük politikasına dönmesi, Türk Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu politikada, Araplarda Türklerin Arapları bir tarafa bıraktığı yani “*gözden çıkarttığı*” gibi bir hisse kapılmasında öneli bir rol oynamıştır²²².

---

²¹⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 10; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 29–30.

²¹⁸ Bu misyoner okulların en önemlilerinden biri olan Amerikan Protestan Koleji 1866'da kurulmuş, ardından bu okul Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi haline getirilmiştir. Diğer etkili ikinci büyük okul ise, 1875'te Beyrut'ta kurulan Saint Joseph Üniversitesi'dir. 1905 tarihli Maarif Salnamesine göre: Beyrut Vilayetinde 123, Halep vilayetinde 9, Suriye vilayetinde ise 41 yabancı okul vardı: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 23–26.

²¹⁹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 39.

²²⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 12.

²²¹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 51.

²²² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 16.

Sultan Abdülhamit döneminde ortaya Arap Milliyetçilik hareketlerini teşvik eden birçok iç ve dış etkende mevcuttu. Bunlar; Batı kültürünün İslam dünyasına etkileri, matbaanın ve basım işlerinin gelişmesi, batı kiliselerinin misyonerlik faaliyetlerini İslam Dünyasında da yaygınlaştırılmaları, Vehhabiliğin Araplar üzerinde yarattığı etki, Osmanlı yönetim sisteminde liberalizmin gittikçe ağırlık kazanması şeklinde sıralanabilir²²³.

1860–1861 Suriye Buhranı²²⁴ patlak verdiğinde, Osmanlı bürokrasisi bölgede batı nüfuzunun gelişmesi ve oluşan hoşnutsuzluğun tepkiye dönüşmesini önleyememişti²²⁵. Arap tebaasının gittikçe artış gösteren huzursuzluğu karşısında Osmanlı yöneticileri, ıslahat yapmaları gerektiğini değerlendirmekte ve bu yönde çaba sarf etmekteydi. Arapların bu yöndeki istekleri gittikçe artış gösteriyordu. 1887 yılında, Suriye’de vergi ve mahalli yönetimle ilgili olarak yapılması gereken reformlar için bir layiha çıkarılarak, bu isteklere cevap verilmeye çalışılmıştır²²⁶. Ayrıca Arap vilayetlerini imparatorluğa bağlı kılmak amacıyla 1908 yılında tamamlanan Hicaz demiryolu projesi ve eğitime verilen önem bu yönde yapılan çalışmalar arasında bulunmaktadır²²⁷.

İkinci Meşrutiyetin ilanı, vilayetlerdeki geleneksel güç ilişkilerini zorlayarak bazı vilayetlerde kuşkuyla karşılanmıştır. Başlıca askeri birliklerin yerleştirildiği yerlerdeki subayları ile sivil yerel yetkililer sık sık çatışıyordu²²⁸. İkinci Meşrutiyetin ilanını diğer etnik gruplar gibi Araplar da memnuniyetle karşılamışlardır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte pek çok alanda daha fazla özgürlüğe kavuşan Arap milliyetçileri vakit kaybetmeden Osmanlıdan ayrılma çalışmalarını hız vermişlerdir²²⁹. Meşrutiyetle birlikte çeşitli cemiyetlerin etkinliği ve faaliyetleri dikkat çekiyordu. Bunlardan biri olan “*Arap Birliği Cemiyeti*” hemen gövde gösterilerine başlamıştır.

Meşrutiyetle birlikte herkes hürriyeti kendine göre yorumlamaya başlamıştır. Osmanlı, Devleti ayakta tutabilmeyi amaçlarken, azınlıklar meşrutiyetin ilanı bağımsızlık yolunda bunu önemli bir aşama olarak görmüşlerdir. Araplar da hürriyeti kendilerine göre yorumlayarak bağımsızlık elde etmeyi düşünmüşler ve ilk adım olarak muhtariyeti elde etmek için harekete

---

²²³ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 32.

²²⁴ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 30.

²²⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 51.

²²⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 35.

²²⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 50.

²²⁸ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 67.

²²⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 154.

geçmişlerdir²³⁰. Bu sırada Arap destekçisi görünen İngiltere ise, İkinci Meşrutiyetin kendi yönetimindeki Araplar arasında etkisini göstererek, onlarında anayasal taleplerde bulunacağından kaygı duymuştur²³¹.

İkinci Abdülhamit'in istibdat yönetimine tepki olarak birçok Arap milliyetçisi İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi. Osmanlı Devleti'nin Arap yurttaşları İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde olduğu gibi İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İttihat Terakki Partisi içinde de önemli roller almışlardı. İkinci Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki'nin yönetime ağırlığını koymasıyla birlikte oluşan siyasal özgürlük ortamı, ilk reformist tepkileri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı'ya bağlı özerk yönetimler oluşturmanın ötesinde bir içerikleri bulunmamasına rağmen, reformist isteklerin yaygınlaşması, İttihat Terakki yönetiminde dağılmayı hızlandırıcı etki yapacağı endişesi doğurmuştur. Bu endişe, Türk ulusçuluğunu temel alan bir siyaset değişikliğine yol açmıştır. Bu siyaset değişikliğinin uygulamaya dökülmesi Avrupa emperyalizmini etkisine kendisini bütünüyle teslim etmiş olan İmparatorlukta dağılma sürecinin hızlanmasına yol açmıştır.

İkinci Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki ile Araplar arasında bir yakınlaşma olsa da meşrutiyette umduklarını bulamayan Araplar, hayal kırıklığına uğrayarak yavaş yavaş bağımsızlık emeli için çalışmaya başlamışlardır²³².

Meşrutiyetin ikinci defa ilanından sonra, diğer tüm unsurlar gibi Arap mebuslarda kendi bölgelerinden parlamentoya seçildiler. 1908 Kasım-Aralık aylarında yapılan seçim sonucunda, Türklerin yaklaşık 142-147, Araplar ise, 60 mebus ile temsil hakkı elde etmiştir²³³. Bu seçimden kısa bir süre sonra, Mecliste kuvvetli bir Arap muhalefeti ortaya çıkmıştır²³⁴.

Arap eyaletlerindeki mebusların %6 ile %11'i arasında bir oranda bir kısım Türk'ün seçilmesi de Türk-Arap ayrılığı için kullanılmıştır. Aslında bu sonuç uygulanan seçim sisteminin bir ürünüydü. Arap eyaletlerinde özellikle Halep'te oldukça fazla Türk

---

²³⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 157.

²³¹ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 44.

²³² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 160.

²³³ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 94.

²³⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 170.

nüfusun varlığı bu sonucu doğuruyordu²³⁵. Arapçılık politikası, Meclis-i Mebusan da tüm ciddiyet ile 1911 yılında ortaya çıktı. Mebuslar Arap bölgelerinin ayrı ayrı ele alınmasını istedikleri kadar Arap davası lehine konuşmalar yapmışlardır²³⁶.

II. Meşrutiyet döneminin başlarında Arap birliği ve bağımsızlığı için yapılan çağrılar imparatorluk dışından gelmiş ancak, Araplar arasında bu yeterli ilgiyi görmemiştir. Lakin bir süre sonra Aralık 1908'de Suriye'nin özerkliğini talep eden Suriye Merkez Komitesi'nin bildirisi Suriye ayrılıkçısını tekrar gündeme getirmiştir²³⁷.

23 Aralık 1908'de açılan Meclis 23 Aralık 1908'de Ahmet Rıza'yı 205 oyla Meclis Başkanı seçti²³⁸. Ocak 1912'de Meclis-i Mebusan feshedilerek²³⁹ yeni bir seçim kararı alınmıştır. Yapılan seçimler sonucunda toplam 275 mebustan 50 Arap mebus seçildi. 1908 seçimleri ile karşılaştırıldığında da 1912 meclisindeki Arap mebus sayısının %'de 23 ten %27'ye çıktığı görülmektedir²⁴⁰.

II. Meşrutiyet döneminin ilk yılında 5 hükümet değişikliğinin olması, bir karşı devrim ayaklanması, örgütlü bir muhalefetin ortaya çıkması, İttihat ve Terakkinin siyasi gücünü ortaya koymaktadır. İttihat ve Terakki iktidara geldikten sonra, politika olarak Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarmıştır. Ancak İmparatorlukta, Türkçe ve Arapça konuşan nüfus yaklaşık olarak eşitti²⁴¹. Bu dönemde, 1910 ortalarında Havran ve Kerek'teki Arap kabile isyanları, İtalya'nın Beyrut'u bombardımanı, Trablus'un işgali ve Balkan savaşları, Osmanlı Devleti için önemli bir sorun teşkil ediyordu²⁴². İtalya ile 18 Ekim 1912'de Uşi'de yapılan antlaşma ile, Trablus'un, Arapların fikri alınmadan İtalya'ya bırakılması, Araplar arasından olumsuz bir hava yaratmıştır. Savaşın mali yükünün Arap vilayetlerine ödetileceği beklentisi, belirgin Osmanlı çöküşü olasılığıyla birleşerek, Suriyeliler arasında İngiliz yanlısı eğitimleri kuvvetlendirmiştir²⁴³. Afrika ve Avrupa topraklarının yitirildiği Trablusgarp ve Balkan savaşlarından sonra, İmparatorluğun sonunun geldiğine ilişkin olarak tüm dünyada olduğu gibi, Arap nüfus içinde de yerleşik bir kanaat oluşmuştu. Bu tarihten sonra Araplar,

---

²³⁵ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 97.

²³⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 167; Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 94.

²³⁷ **A.g.e.**, s. 78.

²³⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 171; Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 130.

²³⁹ **A.g.e.**, s. 76.

²⁴⁰ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 135.

²⁴¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 170-172; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 37.

²⁴² Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 56.

²⁴³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 54; Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 141.

merkeziyetçilik politikasına yönelik inançlarını yitirerek, istekleri idari alanda adem-i merkeziyetçilik gibi gözüke de bu isteğin bir sonraki aşaması tam bağımsızlık olacaktır²⁴⁴.

İmparatorluğun bu gelişmeler sonucu siyasi, ekonomik ve diplomatik durumu giderek kötüleşince²⁴⁵ İngiliz ve Fransızların Arap vilayetlerine gösterdikleri ilgide yoğunlaşmış²⁴⁶, İngiltere'nin Arap milliyetçiliğine olan desteği hız kazanmıştır. Osmanlı Devletinin topraklarındaki tüm Müslümanları bir arada tutabilme gayretlerine karşılık, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın güçlü ülkelerinin, Osmanlı Devleti aleyhine Müslümanları kışkırtma hareketleri de hız kesmeden devam etmiştir. 1913 yılı başlarında Arapların önemli bir kesimi, Osmanlı Devletindeki Türklerle Arapların ayrılmasını doğru bulmuyor, bağımsız bir Arap devletini gündeme getirmek yerine Arap eyaletlerin durumunu düzeltilmesi talep ediyorlardı²⁴⁷. İttihat ve Terakki, Araplar arasında yükselen sesler konusunda pek duyarsız sayılmazdı. Yapılan çalışmalar sonucunda Nisan 1913'te toplanan Meclis, bazı Arap eyaletlerine bazı imtiyazların tanınmasını prensip olarak kabul ediyordu. Ancak bu imtiyazlar tam özerklik taşııyordu²⁴⁸.

Bu bağlamda 9 Mart 1913 tarihinde çıkarılan kanun, eyalet maliyelerini İmparatorluk maliyesinden ayırmakta ve gelecekte eyalet vergilerinin özel bir mekanizma yoluyla toplanacağını belirtmekteydi. Vilayetlerdeki hizmetler bölgeden toplanan gelirlerden karşılanacak ve her eyaletin bütçesi kendi genel meclisi tarafından hazırlanacaktı²⁴⁹. İslahat komisyonlarının çalışmaları sonucunda 5 Mayıs 1913'te ilan edilen yeni "*vilayet kanunu*", valiye geniş yetkiler tanımıştır. İlk ve orta eğitim seviyesinde eğitimin Arapça olmasını, ancak resmi dil olarak Türkçe'nin öğretilmesini de gerekli kılıyordu. Yapılan bu idari düzenlemeler Arap milliyetçilerini tatmin etmedi. Onlar, valiyi vilayet meclisinin bütün isteklerini uygulanacak bir memur seviyesine düşürmeyi amaçlamışlardır²⁵⁰.

1. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa ve hatta Rusya ile ittifak girişimlerinde bulunmuş ancak çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı

---

²⁴⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 184.

²⁴⁵ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, s. 71.

²⁴⁶ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 139.

²⁴⁷ Suriyelilerin İslahat istekleri şöyleydi: Askerlik ile ilgili konuların değiştirilmesi, Arapçanın Türkçe 'ye ilaveten resmi dil olması, resmi dairelerde ve eğitimlerde Türkçe ile birlikte Arapçanın resmi dil olması: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 185.

²⁴⁸ Alınan kararlar için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 185–186.

²⁴⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 187.

²⁵⁰ Zekeriya Kurşun, **a.g.e.**, ss. 71–74.

Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde ittifak yaparak savaşa katıldı. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşına girmesiyle birlikte, İtilaf Devletleri “*Şark Meselesini*” çözümleyerek Osmanlı Devletini paylaşmak üzere anlaşmışlardır. Müttefikler Türkiye'nin askeri gücünden çok dünyanın başlıca Müslüman devleti ve Halife-Padişahla savaşa girmenin Fransız Kuzey Afrika'sında, İngiliz Hindistan'ında milyonlarca Müslüman uyrukluyu etkileyeceği endişesindeydi. Halifenin kışkırtması ile İngiltere'ye karşı yapılabilecek bir başkaldırı hareketinin İngiltere'ye vereceği zararların olası büyüklüğü, bölgedeki İngiliz garnizonları için önemli bir tehditti²⁵¹. Cihat ilanı İngiltere'yi tedirgin etse de önemli olaylara sebep olmamış, ancak bu durum Şerif Hüseyin'i zor bir duruma sokmuştur. Şerif eğer cihada uyup İngilizlere sırt çevirip Türklerin yanında yer alırsa Kızıldeniz'i denetim altında tutan İngilizler, Cidde limanını ablukaya alırdı; eğer Osmanlıya açık tavır alıp müttefiklerin yanında savaşa girerse Hicaz demiryolu kapanırdı. Her iki durumda da Hicaz'da yaşanan yiyecek sıkıntısı artacak, ülkeye gıda girişi olumsuz etkilenecekti. Kuşkusuz bu Şerif için zor bir seçimdi.

Savaş sırasında Osmanlı kuvvetleri Doğu Cephesi, Galiçya Cephesi, Çanakkale Cephesi ve Güney Cephesi (Suriye – Filistin Cephesi, Hicaz ve Irak Cepheleri) olmak üzere birbirinden çok uzak ve ayrı cephelerde çarpışmak zorunda kalmıştı²⁵². 1. Dünya Savaşı başlayınca, Osmanlı Devleti gelişen Arap siyasi faaliyetleri konusunda ve Arap milliyetçiliğinin ordusunda da gittikçe artan bir şekilde faal hale gelmesi karşısında sert tedbirlere başvurmak gereğini duydu. Arap muhalefeti ve siyasi faaliyetlerine karşı en sert tedbirleri, askeri ve sivil konularda tam yetkili olarak Suriye' ye gönderilen Cemal Paşa²⁵³ almıştır.

Enver Paşa Cemal Paşa'ya Ordu Komutanlığı görev teklifini yaparken şunları söylemiştir:

“ Azizim Cemal Paşa! Süveyş Kanalı üzerinde bir saldırı hareketi düzenleyerek İngiltere'yi Mısır'da uğraştırmak ve bu sayede Batı Cephesine göndermekte oldukları birçok Hint Fırkasını (Türkmen'ini) Mısır'da alıkoymaya zorlamakla birlikte, Çanakkale'ye bir

²⁵¹ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 87; Peter Mansfield, **a.g.e.**, ss. 50–51.

²⁵² Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 401–410.

²⁵³ Cemal Paşa, 4 Ordu Komutanlığına atanmadan önce 1909 yılında Adana Valiliği, 1911'de Bağdat Valiliği, 1912'de Konya Redif Fırkası Komutanlığı, 1913 Nafia Nazırlığı, 1914 yılında ise Bahriye Nazırlığı görevlerinde bulunmuştur. Enver Paşanın teklifi üzerine 4.Ordu Komutanlığını kabul etmiştir. Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 191.

çıkarma kuvveti göndermelerine engel olmak istiyorum.... Bunun için birkaç aydan beri Suriye’de de bazı hazırlıklarda bulunuyorum... Bir taraftan da Bedevilerden (çöldeki gezici Arap Aşiretlerinden) yardımcı kuvvetler oluşturmak amacıyla yaverim Mümtaz Beyi, Ayondan (Senatodan) Filanı ve başka Arap büyüklerini Suriye’ye gönderdim... Suriye’den aldığımız haberler, orada durumun pek karışık olduğunu ve Arap İhtilalcilerinin çalışmaya başladıklarını gösteriyor. Düşünüyorum ki zâtı âlileri bir fedakârlık gösterseniz de Dördüncü Ordu Komutanlığı üstünüze alsanız hem Kanal seferin yürütüp, hem de Suriye’de iç güvenliği sağlasanız... Bilmem teklife cesaret edeyim mi? ”²⁵⁴. Cemal Paşa bu görevi kabul ederek yanına aldığı subaylar (Kurmaya Başkanı Alman Albayı Van Erankenberg) birlikte harekete ederek Aralık 1914 başında Şam’a varmışlardır²⁵⁵. Cemal Paşa Hicazla birlikte Batı Arap vilayetlerini içine alan geniş bir bölgede söz sahibi olarak, bu sınırlar içinde valilerin de fiilen amiri olmuştur.

1915’te kendisine olağanüstü hal yetkileri verilmiş²⁵⁶, böylece Suriye’ye ilişkin tüm kabine kararları onun onayına bağlı hale gelmiştir. Arap siyasi faaliyetlerine karşı 1915’te harekete geçen Cemal Paşa tüm Arap gizli derneklerini ve diğer muhalif grupları tasfiye etmeye kalkmıştır²⁵⁷. Arapçanın kullanımının kısıtlanması, Arap birliklerinin savaşın uzak cephelerine gönderilmesi, kamu yaşamında Türkçe kullanımını zorunlu hale getirmesi, birçok Müslüman ve Hıristiyan’ın idam edilmesi²⁵⁸ gibi uygulamalarına karşın Osmanlı Devleti duruma tam hâkim olamamıştır²⁵⁹. Gelişmeler yöre halkını Osmanlı Hükümetine yabancılaştırdığı gibi, Şerif Hüseyin’in ayaklanması için elverişli bir ortam sağlıyordu²⁶⁰. İngiltere Osmanlı hâkimiyetindeki Arap topraklarında kurmayı düşündüğü egemenliği, ancak Osmanlı tesislerinin kaldırılması ve Araplar arasında Türk düşmanlığının yerleşmesi ile sağlanacağını görmüş ve buna uygun politikalar uygulamıştır²⁶¹. İngiltere’nin öncelikli amacı Hüseyin’in cihat çağrısına uymamasını sağlamaktı. Hüseyin’in bu çağrıya olumlu karşılık vermemesiyle bu amacına ulaşmış oldu. Ardından her iki tarafta bir bekleme sürecine girdiler.

---

²⁵⁴ Alpay Kabacalı, **Arap Çöllerinde Türkler**, Cem yay., İstanbul, 1990, s. 8.

²⁵⁵ **A.g.e.**, s. 8.

²⁵⁶ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 217.

²⁵⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 211.

²⁵⁸ İhanetle sonuçlanan 11 kişi 21 Ağustos 1915’te, 21 kişi, 6 Mayıs 1916’da Beyrut ve Şam’da idam edildi.

David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 211-212; Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 217.

²⁵⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 93-94.

²⁶⁰ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶¹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 87.

Osmanlının Sina'da yenilmesiyle, İmparatorluğunun beklenen çöküşünden sonra, Osmanlı topraklarının siyasi geleceğini belirlemek üzere toplanan İtilaf Devletlerinin, Nisan 1915'te imzaladıkları *İstanbul Anlaşması*, Arabistan'da bağımsız bir Arap yönetimi talep ediyordu. Bu anlaşma, Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Arthur Henry Mc Mahon ve Şerif Hüseyin'in Temmuz 1915-Ocak 1916 tarihleri arasında gerçekleşen gizli yazışmaların tekeli oluşturuyordu²⁶².

Şerif Hüseyin'e İngiltere'nin önem vermesinin altında yatan nedenleri şöyle sıralamak mümkündür;

Birincisi, Hicaz dışında Arapların yaşadığı topraklar, ya fiilen paylaşılmış ya da Fransa başta olmak üzere diğer devletlerin göz diktiği yerlerdi. Hicaz'da çıkabilecek bir ayaklanma, kutsal yerler olması dolayısıyla tüm Arapların tahrik ve teşvikine uygundu.

İkincisi, Şerif Hüseyin Mekke Emirliği gibi çok önemli bir makama sahipti. Hz. Muhammet'in aşireti Kureyş ailesinden geldiğinden, Halifelik makamı için de uygundu. 60 yaşlarında, Arap edebiyatına vakıf ve Mekke-Medine'nin halkı tarafından da sevilen, ihtiraslı fakat ihtiyatlı bir kişiliğe sahip olması İngiltere için tercih sebebiydi.

Üçüncüsü, Birinci Dünya Harbine, Osmanlı Devletinin İttifak Devletleri yanında katılması sonucunda, İngiltere Cidde'yi denizden abluka altına almıştı. Bu durum Müslümanların "*Hac*" vazifesini güçleştiriyordu. Kendi kuvvetleri içinde büyük sayıda Hintli ve Mısırlı Müslüman bulunan İngiltere, Kutsal Yerleri elde tutarak, bu bölgenin güvence altında olduğunu göstermek istiyordu²⁶³. Yukarıdaki nedenler Lord Kitchener'in²⁶⁴ düşünceleri ile örtüşünce, Şerif Hüseyin'e yeşil ışık yakılmıştı.

Dördüncüsü, Hilafet kurumunun Türklerin elinde olması savaş koşullarında Almanya için büyük bir avantaj, İngiltere içinse aynı ölçüde büyük bir dezavantajdı.

---

²⁶² Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 214.

²⁶³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 77.

²⁶⁴ Lord Kitchener, 1874-1877 yılları arasında genç bir istihkâm subayı olarak üç yıl süre ile Filistin ve Batı Kudüs'ün haritasını çıkartmak için bölgede bulunmuştu. Kutsal topraklarla bu ilk tanışıklığının ardından tekrar Ortadoğu'ya dönen Kitchener, gençlik yıllarında bölgeyi ve bölge insanının özelliklerini tanıma avantajına sahipti. Daha sonra Savaş Bakanlığına atanarak Ortadoğu'nun geleceğinde ve Doğu politikasının inşasında önemli roller üslenecekti. David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 71-77.

İngiltere Yüksek Komiseri Lord Kitchener'le temasa geçen Şerif Hüseyin, İngiliz desteği için zemin aramıştı. İngiltere'de Şerif Hüseyin'e ilgisiz kalmamıştı. Bu arada Suriye Arapları da, Şerif Hüseyin'in arkasından gelecekleri taahhüdünde bulunmuşlardı. Şerif de, Yemen'deki İmam Yahya ile temasa geçerek, onu Türklere yardımdan caydırmaya çalışmaktaydı. Diğer taraftan, Cidde tüccarlarının Babiâli'ye yaptıkları başvuruda, Şerif Hüseyin'i şikâyet etmeleri üzerine, Osmanlı Devleti'nin Taif'e asker çıkarmasıyla Şerif Hüseyin'i tehlike içine düşürmüştü. Öte yandan, İtilaf Devletlerinin Çanakkale savaşındaki başarısızlıkları, İngiltere'yi Şerif Hüseyin'e daha fazla bel bağlama yönünde teşvik ediyordu. Ancak, yine de İngilizlerin endişeleri mevcuttu. İngiltere tarafından Şerif Hüseyin'e, neden kartlarını açık oynamadığı sorulmuş, Şerif ise, İngilizlerle bir antlaşması olmadan bunu yapamayacağını, eğer müttefikler Türklerle barış imzalarsa, Türklerin "*insafına kalacağını*" söylemektedir.

Şerif Hüseyin'in Türklere karşı, İngiltere'nin yanında yer almak için ileri sürdüğü istekler ise şöyledir;

- Şerif Hüseyin, Arap Krallığının sınırı konusunda Adana ve Mersin'den vazgeçiyor, ancak "*tamamen Arap olduğu*" gerekçesiyle Halep ve Beyrut vilayetlerini istiyordu,
- Araplara ait olan Mezopotamya'yı da istemekle birlikte, İngiltere bu bölgede özel çıkarları olduğu gerekçesiyle Mezopotamya'yı "*şimdilik*" kaydıyla müzakere dışına bırakıyordu,
- Müstakbel "*Arap krallığı*" için mali destek istemekteydi,
- Avrupa'da yapılacak bir barışın, Şerif Hüseyin'in hayatını Türklerin "*insafına terk edeceği*" konusundaki korkusundan dolayı İngiltere'nin Arapları kaderine bırakmayacağına dair bir taahhütte bulunmasını istiyor, yukarıdaki hususlar yerine getirildiği takdirde "*Arapların derhal savaşa katılacağını*" bildiriyordu²⁶⁵.

Şerif Hüseyin'in istekleri, özellikle "*Arap Krallığı*" olayı, İngiltere'nin tereddütlerini ortadan kaldırmaya yetmemişti. Arap Krallığı konusundaki İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e güven konusundaki kuşkuları, Temmuz 1915'ten Mart 1916'ya kadar devam eden

---

²⁶⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 225-226; Ömer Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, ss. 82-86.

yazışma ve görüşmelerde devam etmiştir²⁶⁶. Ancak Mc Mahon'un Şerif hakkındaki düşünceleri ise oldukça olumluydu²⁶⁷. Şerif, 1915 yılında mektubunda tüm Arap Asya'sında²⁶⁸ kendi hâkimiyetinde bağımsız bir krallık olmasını talep ediyor, Mc Mahon ise Hüseyin'i kırmayarak konuyu savaş sonuna erteleyeceğini kibarca bildiriyordu²⁶⁹. Kitchener Abdullah'a "*Arap milleti, Türkiye'nin bize dayattığı bu savaşta İngiltere'ye yardım ederse, İngiliz Arabistanın'da bir iç müdahale yapılmayacağı ve Araplara yönelik yabancı saldırılara karşı her türlü desteği vereceğini garanti eder*"²⁷⁰ diyordu. Ayrıca Kitchener, gönderdiği diğer bir mesajda da, sadece Arabistan'da değil Arapça konuşan Asya'nın hemen hemen tümüne bir bildiri yayınlayarak Türkleri sırtından atarlarsa İngiltere tarafından bağımsızlıklarının tanınacağını ve garanti edileceğini bildiriyordu²⁷¹. Mekke Emiri, bu mesajları kendisine geniş bir krallığın hükümdarı olması çağrısı olarak kabul ediyordu. Çünkü ona göre; İslamiyet'in yeni halifesi ancak kendisi olabilirdi. İngiliz makamlarıyla Şerif Hüseyin arasındaki bu temaslar, ilişkilerin önemli bir dönüm noktasını oluşturuyordu.

Halifenin kimin olacağı konusunda Kitchener ile Şerif Hüseyin'in düşünceleri paraleldi. Kitchener, halifenin Arap olması gerektiğini, böylece İslam dünyasının daha kolay kontrol altına alınabileceğine inanıyordu²⁷². Bu düşünce Şerif Hüseyin'inin düşüncesi ile örtüşüyordu.

Halifelik müessesini Araplar arasında etkisiz kılmak isteyen İngilizler, 1880'lerden itibaren halifeliğin Arapların hakkının olduğunu ve onların Osmanlıdan ayrı kendi himayesinde kurulacak devletlerini destekleyeceklerini telkin etmişlerdir. İngiltere'nin Arapları Osmanlı Devletine karşı isyana kışkırtması doğal olarak tek taraflı bir düşünce değildi. Araplarda da bu konuda istek ve kendilerine yardımcı olacak devletlere ihtiyacı vardı. Arapların bu talebine en olumlu yanıt verebilecek ülke de o yıllarda İngiltere idi. Şerif'te seçimini bu yönde kullandı²⁷³. Daha sonra bu propaganda ve kışkırtmaların etkisiyle Araplar harekete geçmişlerdir

---

²⁶⁶ Sir Arthur Mc Mahon ile Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalar için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 223-230; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 97-100.

²⁶⁷ **A.g.e.**, s.87.

²⁶⁸ Arap Asyası'nın coğrafi amacı; Arap anavatanını bir yandan Atlantik Okyanusundan İran Körfezi'ne ve diğer yandan Nil kıyılarından Toros Dağlarına, İskenderiye'den Hint Okyanusu'na kadar genişletmekti. İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İnkılap Kitabevi yay., İstanbul, 1987, s. 195.

²⁶⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 166.

²⁷⁰ **A.g.e.**, s. 93

²⁷¹ **A.g.e.**, ss. 93-94; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 78.

²⁷² Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 88.

²⁷³ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, AAM yay., Ankara, 2004, s. 103.

Bu propaganda ve kışkırtmalar meyvesini Arap ayaklanması ile vermiştir. Hicaz, Filistin ve Suriye cephelerindeki Arap Ayaklanması, liderliğini Haşimi sülalesinden Mekke Şerifi Hüseyin²⁷⁴ üstlenmiştir. Şerif'in bayrağı kaldırmasından önce, Osmanlı ordusunda görev alan Arap er ve subaylar, onları takiben halk, Türk Hükümetine karşı cephe almada gecikmeyecek ve bir anda Türkler kendilerini adeta düşman toprağında istilacı gibi bulacaklardır. Ayrıca ayaklanma da, özellikle Türk askeri okullarında okuyan ve eğitim gören Arapların rolü büyük olmuştur²⁷⁵.

Hüseyin, Jön Türklerin kendisini devireceklerini öğrendiğinde isyana başlanmasını emretti²⁷⁶. Ayaklanma Hüseyin ve oğulları tarafından 6 Haziran 1916 tarihinde Hicaz'da başlatılmış ve 400 sene Osmanlı egemenliğinde bulunan Hicaz, Filistin ve Suriye topraklarının elden çıkması ile 25 Ekim 1918 tarihinde son bulmuştur²⁷⁷. Ayaklanmanın tarihi ile ilgili olarak Şerif Hüseyin'inin Mısır'daki İngiliz görevlisi Mr. Storrs'a gönderdiği mektupta, Şerif şunları söylemektedir: *"Bu acele 4 Şaban (5 Haziran) Pazartesi günü Medine'de başlayacak ayaklanma içindir. İstiklal ilanı, orada, bizim adımıza iki oğlumuz Ali ve Faysal tarafından yapılacaktır... Yüce Allah'a güvenerek, düşmana 9 Şaban (10 Haziran) Cumartesi günü saldırmaya karar verdik..."*²⁷⁸.

Hüseyin'in düzenli bir ordusu yoktu, bu kuvvet, İngiliz parasıyla desteklenen birkaç bin aşiret mensubundan ibaretti. Hicaz ve komşu aşiretler dışında Arap Dünyasında desteği de yoktu. Hüseyin'in temel programı, Osmanlı İmparatorluğu için de emir olarak daha fazla güç ve özerklik ile bunun babadan oğula geçmesiydi. İngiltere'ye göre ise, Arap milliyetçiliğinin lideri olmaktan çok, tek kaygısı kendisine yeni güç ve toprak sağlamak olan bir insandı²⁷⁹.

---

²⁷⁴ Şerif Hüseyin peygamber soyundan olduğu iddia edilen Beni-Kutade ailesinin mensubudur. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra 1909 yılında II. Abdülhamit tarafından Mekke Emirliğine getirilmiştir. Faysal, Abdullah, Ali ve Zeyit isminde dört oğlu vardır. 6 Haziran 1916 tarihinde Hicaz'da İngiliz ve Fransızların desteğiyle başlattığı Arap ayaklanmasının Filistin ve Suriye'de sürdürmüş. Sonuçta Arap yarımadasındaki Osmanlı egemenliğinin son bulmasına sebebiyet vermiştir. Ayaklanmadan sonra Arabistan Krallığı ve halifelik gerçekleşmemiştir. Mekke Şerifi ve Emiri Hüseyin İbn Ali'den Hüseyin, Şerif, Şerif Hüseyin, Emir Hüseyin, daha sonraları Kral Hüseyin olarak aynı zamanda Hicaz önderi, sonrada hicaz Kralı olarak söz edilmektedir. Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 70 ; Ömer Osman Umar, **Osmanlı....**, ss. 230-234; David Fromkin, **a.g.e.**, s. 166.

²⁷⁵ M. Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 123; Albert Hourani, **a.g.e.**, s. 372; İlhan Arsel, **a.g.e.**, s. 191.

²⁷⁶ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 211.

²⁷⁷ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 395.

²⁷⁸ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 113.

²⁷⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 212–214.

Ayaklanmanın başlıca sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

(a) İngilizlerin Hindistan ticaret yolunu açık buldurmak, Ortadoğu'daki petrol yataklarını ele geçirmek, Almanların doğuda yayılmasını önlemek için Osmanlı Devletince ilan edilmesi beklenen “*Cihadı Mukaddese*” karşı önlem almak istemesi²⁸⁰,

(b) İngilizlerin maksatlarına ulaşabilmek için Araplarla yakın temas kurup, onlara her türlü yardımı yapıp, Türklere karşı kullanmayı düşünmeleri²⁸¹,

(c) Halifeliğin, Araplardan alınıp uzun yıllar Osmanlı İdaresinde kalması nedeniyle Arapların, İngilizlerin kışkırtmasıyla Türklere karşı düşmanca duygular beslemesi²⁸²,

(d) Arapların 1839'da başlatılan Tanzimat reformlarını, dinsizliğe yönelik olarak görmeleri, Hıristiyan ahaliyle eşit muamele edeceği yönündeki hükümlere istinaden Osmanlı Devletini kutsal yasalara aykırı davranmakla suçlamaları,

(e) Hıristiyan Araplar tarafından, Osmanlı yönetiminin yetersizliği bahane edilerek, 1875 yılında Beyrut'ta gizli bir cemiyet kurulması, Lübnan'ı kurtarmak için Müslüman Araplarla işbirliği yapılarak Türklere karşı cephe oluşturulması²⁸³.

(g) İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, İngilizlerin Şerif Hüseyin'in Mekke Şerifliğine atanmasını sağlamaları, onun ve oğullarının, Hicaz, Sina, Filistin ve Suriye Cephesi muharebeleri ile Arap ayaklanmasının sonuna kadar İngilizlerle yakın ilişkiler içinde bulunması²⁸⁴,

(f) Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in, Hicaz'a gider gitmez Osmanlı Devletine karşı pasif direnmeye geçmesi ve oğlu Abdullah'ı daha 1912 tarihinde, İngiliz Fevkalade Komiseri Lord Kitchener ile anlaşmak üzere Mısır'a göndermesi²⁸⁵,

(g) Balkan Harbinde kaybedilen topraklardan sonra, sıranın Suriye, Filistin, Hicaz ve Arabistan yarımadasındaki Osmanlı topraklarına geldiğinin İngiliz, Fransız ve Arap ileri gelenleri tarafından değerlendirilmesi, Toroslar'a uzanacak şekilde bağımsız bir Arabistan devletinin kuruluşunun tasarlanması²⁸⁶,

(i) Hızla yayılan yıkıcı ihtilal cemiyetlerinin yayınladıkları bildirimler vasıtasıyla ayaklanmanın provalarının yapılması²⁸⁷,

²⁸⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 255-257; Şükrü Mahmut Nedim, **a.g.e.**, s. 27.

²⁸¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 243-246; Şükrü Mahmut Nedim, **a.g.e.**, s. 167.

²⁸² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 57.

²⁸³ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 161; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 88.

²⁸⁴ Şükrü Mahmut Nedim, **a.g.e.**, s. 28.

²⁸⁵ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 88.

²⁸⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 53-54.

²⁸⁷ **A.g.e.**, ss. 69-72.

(i) Arapların geri kalmasının ve İslam dininin gelişiminin önündeki engelin Türkler olduğu yönündeki Arap aydınlarının görüşleri,

(j) Mekke Emri Şerif Hüseyin'in Osmanlıya bağlılığını bildirmesine karşın, İngilizlerle işbirliğini geliştirerek, diğer Arap liderlerini de Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtması²⁸⁸,

(k) 1. Dünya savaşında Almanlarla ittifak kurularak savaşa dâhil olunmasıyla, Müslüman ülkelerin halifeliğe karşı cephe almaları ve bunu da Osmanlı Devletine bir isyan vesilesi haline getirmeleri,

(l) Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye'nin kuzeyi ile Güney Anadolu'yu içeren bölgenin Fransızlara, Dicle ve Fırat nehirlerini içerisine alan Basra Körfezine uzanan bölgenin ise İngiliz kontrolüne bırakılması²⁸⁹,

(m) Şerif Hüseyin'in 14 Temmuz 1915 tarihinde İngiliz temsilcisi Mc Mahon'a yazdığı mektupta “ *Mersin - Adana, Birecik-Urfa-Mardin dâhil İran sınırına kadar olan yerlerin Arap ülkesi olarak bağımsızlığının tanınması durumunda Türklere karşı İngilizlerle yan yana savaşabileceğini*” bildirmesi²⁹⁰,

(n) Şerif Hüseyin'in İngiliz desteğiyle oğullarıyla birlikte “ *Arabistan Krallığı*” kurma düşüncesi ve bunu gerçekleşmesi için Türklere savaşı göze alması²⁹¹,

(o) Osmanlı Devleti İslam esaslarına uymayan yöneticilerinin uygulamalarına karşı tepkiler ve şeriata aykırı hareket eden Osmanlı Devletine karşı Arap halkının ayaklanma hakkı olduğu yönündeki düşünceleri,

(ö) Bölgedeki bazı Arap kökenli valilerin Arap ve İngiliz kuvvetlerine direnmeyip geri çekilmesi karşısında buraların, Arap birliklerinin eline geçmesi,

(p) Arap ülkesindeki idaresizliğin ve vergi adaletsizliğinin Türklere yüklenmeye çalışılmasını,

(r) Kudüs'ün 9 Aralık 1917 tarihinde İngilizlerin eline geçmesi ile Osmanlı Devletinin prestij kaybı, Arap ayaklanmasının da gittikçe güç ve moral kazanması²⁹²,

Mc Mahon, Arapların Türklere karşı harekete geçirilmesi konusunda daha fazla bekletilmemesini savunmaktaydı. Mc Mahon, Şerif'e desteğini mali yardım yaparak sağlamış, Fransa ile olabilecek muhtemel sorunları ortadan kaldırmak amacıyla da Arapların Suriye ve

²⁸⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 235.

²⁸⁹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 95; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 66.

²⁹⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 223–230.

²⁹¹ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 199.

²⁹² S. Mahmut Nedim, **a.g.e.**, s. 101; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 294–295.

Filistin’de Fransa’ya her türlü imtiyaz tekelini tanıyan bir antlaşmaya varılmıştır²⁹³. Taraflar arasındaki bu yazışmalar her iki tarafa kartlarını oynama fırsatını tanımıştır²⁹⁴.

Şerif Hüseyin ile İngiltere arasında görüşmeler sürerken Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, hiçbir şey yokmuşçasına rahat hareket ediyor, Çanakkale Savaşının gidişatına göre Arap ayaklanmasının zamanını kestirmeye çalışırken, diğer oğlu Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi Abdullah’ta Mısırda İngilizlerle görüşüyordu.

Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye hem Şerif Hüseyin’e hem de Fransa’ya vaat ediliyordu. Bu antlaşmadan haberi olmayan Şerif Hüseyin ve oğulları, 10 Haziran 1916’da ayaklanarak Mekke’deki Osmanlı mevzilerine saldırdılar. Tarihe “*Arap İhtilali*”²⁹⁵ olarak geçen Hicaz Ayaklanmasının lider kadrosu içinde Suriyeli Rauf Bey, Abd El Hadi, Ciddeli Arap ileri gelenleri, Mısırlı milliyetçilerden Aziz El Mısri gibi şahıslar vardı. Arap askeri gücünün başında ise Osmanlı Kara Kuvvelerinden ayrılmış olan Nuri Bey El Said ve Cafer El Askeri gibi subaylar bulunmaktaydı²⁹⁶.

Şerif Hüseyin, 27 Haziran 1916 yılında yayınladığı kendini haklı gösteren bildiride²⁹⁷, laik yasa reformlarını ve ittihatçıların padişahın haklarını kısıtlamasını kınayarak, İttihat Terakkinin uygulamalarını eleştirmekte, Türklerin Suriye ve Filistin Araplarına karşı uyguladığı şiddet üzerinde durulmakta ve idamları eleştirerek, ayaklanmanın Sultanın otoritesine karşı olmadığını, İttihat ve Terakkinin uygulamalarına karşı yapıldığını vurgulamakta ve Jön Türkler dinsizlikle suçlanmaktadır²⁹⁸. Ancak, bildirideki gerekçelerden hiç biriside Şerif Hüseyin’in isyan etmesi için geçerli bir sebep değildi. İngiltere ve Fransa açısından Arap isyanı çok fazla bir askeri önem arz etmiyordu. Ancak Türklere karşı savaşan Arap ordusunun kutsal yerlerin koruyucusu Osmanlı sultanına ve sözde cihadına karşı çıkması açısından çok önemliydi²⁹⁹.

---

²⁹³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 88–89.

²⁹⁴ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 85; Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 216.

²⁹⁵ Alpay Kabacılı, **a.g.e.**, s. 55.

²⁹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 115.

²⁹⁷ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 221.

²⁹⁸ **A.g.e.**, s. 221, Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 116-119; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 234.

²⁹⁹ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 396.

Uzun zamandır Arap ayaklanmasını bekleyen İngiltere, Şerif Hüseyin'e mali destek olmak amacıyla 24 Kasım 1916'da Kızıldeniz kıyısındaki El Vecih'te bir üs kurarak³⁰⁰ buradan silah ve para gönderiyordu³⁰¹. Önce Mekke ve Medine'de başlayan ayaklanmaya Suriyeli Arap milliyetçileri de katıldı. Şerif Hüseyin, 20 Kasım 1916'da kendisini “*Arap ülkeleri Kralı*” ilan etti³⁰². Ancak bu konuda İngiltere ve Fransa'nın kaygıları bulunmaktaydı. Bu kaygıyı göz ardı etmeyen Şerif Hüseyin, İngiliz yetkili Wilson'a gönderdiği 6 Muharrem 1335 (1917) tarihli mektupta krallık konusunda şunları savunuyordu: “*Krallık ilanım, çok basit bir konudur ve Türklere karşı kalkışımın sonucudur. Aslında, ihtilalin ilk günü ilan edilmeliydi... Ayrıca, Majesteleri'nin Hükümeti bana (bir keresinde) Halife diye hitap etti ki, bu, krallıktan daha yüksek bir itibar mevkiidir. Bu sebeple, Krallığımı ilan edişimin (İngiltere'nin rızasını gerektirmeyeceğini düşündüm.*”³⁰³ Ancak yine de “*Arap Kralı*” olduğu kabul edilmeyerek, sonunda varılan bir uzlaşma ile İngiltere ve Müttefiklerince, 30 Ocak 1917'de Hüseyin'in ancak “*Hicaz Kralı*” unvan'ı kabul edilmiştir³⁰⁴.

İyi bir plan ve zamanlama³⁰⁵ ile İngiliz ve Fransızların desteğini de alarak Lawrence'in³⁰⁶ idaresinde başlatılan bu ayaklanma, toplu bir Arap ayaklanmasına dönüşmemekle birlikte, gelişerek 14 Temmuz'da Mekke, 23 Eylül'de Taif kuşatıldı³⁰⁷. Başlayan Arap ayaklanması ile Şerif Hüseyin taraftarları özellikle Suriye'de olmak üzere, Türk kuvvetlerinin ulaştırma hatlarına sürpriz saldırılar yaparak, Türk kuvvetlerine büyük zarar veriyorlardı. Araplar çöl coğrafyası ve iklim avantajını kullanarak, Lawrence'nin gerilla

³⁰⁰ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 221.

³⁰¹ İngilizler, Mart-Temmuz 1916 tarihleri arasında Şerif Hüseyin'e toplam 258.000 sterlin, 1918–1919 yıllarında 2.475.000 sterlin, Fransızlar tarafından 16 Eylül 1916'da 1.250.000 Altın Frank, 1917 de 975.000 altın Frank ayrıca Lawrence aracılığıyla 200.000 İngiliz lirası verilmiştir. Silah yardımı olarak İngiltere'den 20bin tüfek, daha sonrada 71bin tüfek ve 40 milyondan fazla mühimmat gönderilmiştir. Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 209-210, Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 243–245.

³⁰² Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 223; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 396.

³⁰³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 193.

³⁰⁴ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 62; Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 10-19; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 58.

³⁰⁵ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 395.

³⁰⁶ Lawrence; kendi ülkesinde ve öteki batı ülkelerinde “Arabistanlı Lawrence” adıyla ün yapmıştır. Asıl adı Thomas Edward Lawrence'dir. 16 Ağustos 1888'de İngiltere'nin Carnağan kasabasında doğmuştur. 1910 yılında Oxford'da öğrenim görmüş, arkeolojik doktorası yapmıştır. Mısır, Suriye, Filistin ve Ürdün'ün tarihi yerlerini gezerek arkeolojik çalışmalarda, bu arada Arapçayı da öğrenmişti. Mısır'da İngiliz karargâhında Yüzbaşı rütbesi ile istihbarat görevinde kullanılmış, ayrıca Hicaz'da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın askeri danışmanı olarak görevlendirilmişti. Lawrence, İngilizlerin desteği ile Arapları örgütlemiş, onları eğitmiş. Türklerle Araplar arasında çıkan savaşlarda önderlik etmiş, bilhassa Hicaz demiryolu, tünel, köprü, vagon ve istasyonları tahrip etmek suretiyle Osmanlı Devletinin Arap yarımadası ile irtibatını zayıflatmıştır. Sonuçta Arap ordusunun Halet'e gelmesiyle ayrıca İngilizlerin Türklere karşı batıdaki askeri harekâtının başarılı olmasına katkıda bulunmuştur. Lawrence Arap ayaklanmasındaki başarılarından dolayı Albaylık rütbesine kadar yükseltilmiştir. İzzettin Çopur, “Hicaz, Filistin ve Suriye Cephesindeki Arap Ayaklanması, Bu Ayaklanmada İngiliz Lawrence'nin Rolü” **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE yay., S.27, (Ağustos 1989), s. 197.

³⁰⁷ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 60.

stratejisi gereği, vur kaç taktikleri ile Türk kuvvetlerine beklenmedik ve önemli kayıplar verdiriyorlardı. Bu taktiğe göre, Lawrence, Türklerin tamamen ikmallerini kesmemiş, erişebilecekleri yerlerde bir miktar ikmal maddesinin kalmasına göz yumarak Türkleri yerlerinde tutmayı amaçlamıştır. Böylece Türkler ne taarruza ne de savunmaya personel ve malzeme ayırabileceklerdi. Türk kuvvetlerinin esas hedeflerinden saptırılmasının yanında, Lawrence Arabistan'a sıkışıp kalan birliklerin giderek zayıflayarak, morallerinin çöküp kendiliğinden teslim olacaklarını düşünmüştür³⁰⁸. Bu taktiğin uygulamasıyla, istenilen sonuca ulaşmakta zorlanmamıştı.

Sykes-Picot Antlaşmasıyla, İngiltere ve Fransa Arap topraklarını aralarında paylaşmış olup, daha sonra Rusya'da bu paylaşımından haberdar olmuştur. Rusya'da 1917'de Bolşevik İhtilaliyle birlikte başlayan rejim değişikliği sonucunda, Çarlık döneminde yapılan gizli antlaşmaları yönetimin açıklama kararı İngiltere'nin durumunu güçleştirmişti. Ortadoğu haritası üzerinde paylaşım hazırlıkları yapan Fransa ve İngiltere açısından Araplara verilen sözlerin hiçbir değeri yoktu. Bu ikiyüzlü politika Bolşeviklerin gizli paylaşım anlaşmalarını açıklaması ve Balfour bildirisinin yayınlanmasıyla açığa çıktı. Suriye valisi Cemal Paşa, gelişmeleri Faysal'a haber vererek kendisini uyardı ve Osmanlı Devletine sadakate çağırdı. Faysal, Cemal Paşanın teklifini babasına bildirdiyse de babası bu düşünceyi benimsemedi ve beklemeyi tercih etti³⁰⁹.

Sykes-Picot Antlaşmasının açıklanması, İngilizler kadar Fransızları da Araplar konusunda endişelendirmiştir. İngilizler antlaşmanın uygulanmasını geciktirmeye çalışarak böyle bir antlaşmanın olmadığı konusunda Arapları ikna etmeye çalıştılar³¹⁰. Böylece Suriye, Araplar ve Müttefik devletlerarasında mücadelenin merkezine yerleşmiştir.

Suriye'nin hem Şerif Hüseyin'e hem de Fransa'ya vaat edilmesi, Suriye üzerindeki Arap-Fransız sürtüşmesinin artırırken, Şerif Hüseyin Suriye'yi Fransa'ya bırakmak niyetinde değildi. Bu hassasiyet İngiltere'yi bu konuda dikkatli ve dengeli davranmaya zorluyordu³¹¹. Bu yeni durum Arapların bağımsızlıklarını kazanma konusundaki ilk olumsuz gelişmeydi.

---

³⁰⁸ M. Kemal Öke, **Ermeni Meselesi**, Aydınlar Ocağı yay, İstanbul, 1986, s. 122.

³⁰⁹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 97.

³¹⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 301.

³¹¹ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, ss. 162–164.

İngiltere'nin kendisi de Suriye'ye ilgi duymaktaydı³¹² ancak, İngiltere'nin Suriye'de kuracağı işgal yönetimi konusunda, Fransa'nın rahatsızlığı ve tepkisinden çekinmekteydi³¹³.

İzlenen bu politikayı ve olası sonuçlarını Bağdat'taki İngiliz Siyasi Yetkilisi Arnold Talbot Wilson, 11 Aralık 1918 tarihinde şöyle ifade etmiştir: “*Arap politikamız, din ayrılığına ve Avrupa aleyhtarlığına dayanan önyarguları dışında ortak bir şeyi bulunmayan bir dizi Müslüman devlet doğurursa, bu durum Orta doğudaki oldukça uzun bir süre boyunca barış umuduna son verir... Şu halde, yeni bir Balkan meselesine çok benzeyen bir şeyi yaratmak tehlikesiyle iç içe bulunuyoruz...*”³¹⁴.

Amerika Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de “*14 Noktası*”³¹⁵ yayımlanınca, İttifak Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar daha da artmıştır. Burada antlaşmaların açık olması, gizli antlaşmaların tanınmayacağı, Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan bölgelerine egemenliğinin sağlanması, diğer bölgelerin de geleceğini kendilerinin belirlemesi belirtiliyordu. Bu durum, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya yönelik uygulamaya koyacakları planları tehlikeye düşürecek bir gelişmeydi³¹⁶.

İngiliz ve Arap ordusunun müştereken ilerlemesi sonucunda, 1 Ekim 1918'de Şam Osmanlı egemenliğinden çıktı. Şam'ı ve Beyrut'u kaybetmek İstanbul'da siyasi bir depreme yol açmıştı³¹⁷. Şam'a giren Arap ordusu, Şam'da asayiş ve istikrarı sağladıktan sonra, Araplar hedeflerine ulaşmada bir basamak olan geçici Arap hükümetini kurma çalışmalarına hız verdiler. 3 Ekim'de Şam'a gelen İngiliz Kuvvetleri Komutanı Allenby³¹⁸, Emir Faysal'a İtilaf Devletleri arasında yaptıkları ve Araplardan gizli tuttıkları Sykes-Picot Antlaşmasını açıklamıştır³¹⁹. Şam ve Suriye'nin büyük bölümünün İngiliz-Arap kuvvetleri tarafından işgal edilmesi ve Osmanlı Devletinin Mondros Ateşkes Antlaşması ile teslim

³¹² İngiltere'nin Suriye Üzerindeki emelleri için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 352–356.

³¹³ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 167.

³¹⁴ **A.g.e.**, s. 244.

³¹⁵ Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 116.

³¹⁶ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 434.

³¹⁷ İzzettin Çopur, **a.g.m.**, s.197; David Fromkin, **a.g.e.**, s. 367.

³¹⁸ General Allenby, Şam'daki toplantıda Faysal' a bölgenin paylaşımı ile ilgili olarak şunları söylemiştir.;

(a) Fransa, Suriye için mandater devlet olacaktır.

(b) Babası, Kral Hüseyin'i temsil eden Faysal, Fransız rehberliği ve mali desteği altında Filistin ve Lübnan hariç Suriye yönetimin alacaktır.

(c) Araf nüfus sahaları sadece Suriye'nin iç bölgelerin kaplayacak ve Faysal'ın Lübnan'la hiçbir ilgisi kalmayacaktır.

(d) Faysal için hemen atanacak bir Fransız irtibat subayı, şimdilik Lawrence ile çalışacak, Lawrence kendilerine her türlü yardımı sağlayacaktır; David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 336–339.

³¹⁹ Şükrü Mahmut Nedim, **a.g.e.**, s. 156.

olmasıyla birlikte İstanbul hükümetinin Arap vilayetlerindeki hâkimiyeti sona ermiştir³²⁰. Arap bölgelerinin geleceği ise belirsizliğini korumuştur. Osmanlı orduları geri çekilince eski müttefikler İngiltere ile Araplar arasında anlaşmazlıklar ve rekabet farklı bir boyut kazanarak yeni gelişmelerin habercisi olmuştur³²¹.

30 Eylül 1918 tarihinde, 400 yıllık Osmanlı kuralları Şam ve Beyrut'ta sona ermişti. General Allenby'nin ordusu ve Arap birliklerinin Şam'a girmesiyle Şam'ın sivil valisi, bu kuvvetleri karşılamış ve hükümet konağına Şerif Hüseyin'in hâkimiyetini temsil eden Arap bayrağını³²² çekirmiştir. Kısa bir süre sonra da Arap kuvvetlerinin başındaki Faysal Şam'a girecekti. Faysal 5 Ekim'de de "*Bütün Suriye Halkına*" başlığıyla ilk resmi bildirisini yayınlamak, Suriye'de bir Arap askeri yönetiminin kurulduğunu duyurdu. Faysal bu şekilde Şam da bir Arap hükümetine kavuşmuş oluyordu³²³. Kurulan bu hükümet, birçok Arap için Arap bağımsızlığı yolunda bir başlangıç kabul edilmekteydi.

İngiltere ve Fransa, 7 Kasım 1918'de ortak bir deklarasyon yayınlamak, Ortadoğu halklarının kendi geleceklerini tayin ve kendi iradelerine dayanan hükümetler ve yönetimler kuracaklarını açıklamıştı. Ancak Fransa'nın ısrarıyla "*Arap Bağımsızlığından*" pek söz edilmemekteydi. Wilson'un "*14 Noktası*"na karşılık olarak yayınlanan bu deklarasyon, Araplar tarafından İngiliz ve Fransızlar tarafından bağımsızlıklarının tanınacağı şeklinde değerlendirilmiştir³²⁴.

Yeni bir Arap hükümetinin kurulmuş olması, Suriye'nin siyasi hayatında bir hareketlilik getirmiş olsa da, Suriye'nin politik statüsü belirsizliğini korumaya devam etmekteydi. Hükümet, savaşın beraberinde getirdiği sıkıntılar kadar, ekonomik kargaşa, siyasi iktidarsızlık ve dış baskılarla karşı karşıyaydı. Suriye'nin sosyal yapısından kaynaklanan farklılıklara karşı Faysal, Arap birliğine yönelik açıklamalar yaparak dini boyuttan farklı

---

³²⁰ Hasan Kayalı, **a.g.e.**, s. 229; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 398.

³²¹ Bayrak, siyah, beyaz, yeşil olmak üzere üç renkten oluşuyor ve çevresi kırmızı bir çerçeve ile çevrili bulunuyordu. Bayrağın iki politik amacı vardı. Bunlar; Hüseyin'in Arap Suriye'sinde liderlik iddiasının desteklenmesi ve Fransa'nın İç Suriye'de en azından sözde bir Arap bağımsızlığını öngörmesiydi. Bkz. Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 109.

³²² İlk Arap hükümetinin başkanlığına Rida El-Rikabi getirildi. Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 108-109; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 395-397.

³²³ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 87; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 71.

³²⁴ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 432-434.

olarak ulusal boyuta vurguda bulunuyordu. Bu bağlamda gizli derneklerden bazıları siyasi parti haline gelerek Suriye'nin bağımsızlığı yönünde çalışmalara hız vermişlerdir³²⁵.

Araplar, işgaller ve bunun paralelinde yaşanan gelişmeler karşısında endişeleniyorlardı. Bu endişelerinin başında gelen ise, Müslüman Arap, Hıristiyan Arap ayrımının yapılması gelmekteydi. Bu durum, Müslümanlar arasında eski yönetime duyulan özlemi güçlendiriyordu³²⁶.

Faysal'ın İngiliz desteğini arkasına alarak, Suriye'de bir otorite kurması ve gittikçe güçlenmesi Fransa'yı endişelendiriyordu. İngiltere ile Fransa arasındaki Suriye konusunda etkisini gösteren çekişme, burada kimin egemen olacağı konusunu daha da karışık hale sokuyordu³²⁷.

İtilaf Devletleri ve Arap isyancı kuvvetlerinin ilerleyişi ile 8 Ekim 1918'de Beyrut, 9 Ekim 1918'de Baalbeki, 14 Ekim'de Humus, 19 Ekim'de Hama ve Lazkiye, 26 Ekim'de Halep işgal edilmiştir. Şerif Hüseyin, Halep'in ele geçmesi üzerine, Arap milleti adına İngiltere'ye bir teşekkür mektubu göndererek, yardımdan dolayı minnettarlığını bildirmiştir³²⁸.

Şam ve Halep'in İtilaf Devletleri tarafından ele geçirilmesi ile Suriye cephesi çökmüş, İngiliz ve Arap orduları karşısında mücadele edecek kuvvet kalmamıştır. Birbirini izleyen olumsuz yöndeki gelişmeler, Osmanlı Devletinin sonunu hazırlamıştır. Osmanlı Devletinin müttefiki olan Almanya ve Bulgaristan'ın da yenilmesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu için mütareke yapmaktan başka çare kalmamış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla dört bir yandan işgaller başlamıştır³²⁹. Mondros Mütarekesinin yürürlüğe girmesiyle, İngilizler 1 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım'da İskenderun'u; Fransızlar, 19 Aralık'ta Mersin ve Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı, 24 Mart'ta Urfa'yı, işgal ettiler. 1918'de İngiliz ordularının Musul ve Halep'e kadar ilerleyebilmelerinin ardında Arapların yaptıkları yardımlar yatmaktadır³³⁰.

---

³²⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 70.

³²⁶ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 111.

³²⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 71.

³²⁸ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 240, Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 396.

³²⁹ Antlaşmanın metni için bkz. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, ss. 742-746; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 320.

³³⁰ M. Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 122.

Savaş gelişmelerinin İngiltere lehine dönmesi ve Arap hareketine duyulan ihtiyacın azalmasına paralel olarak, İngiliz-Arap ilişkileri karmaşık bir yapıya kavuşurken³³¹, bu durum İngilizlerle Arap milliyetçiliğini karşı karşıya getirmiştir³³².

Şerif Hüseyin liderliğinde ve İtilaf Devletlerinin desteğiyle başlayan Arap isyanı, Osmanlı İmparatorluğunun sahip olduğu Arap topraklarındaki egemenliğinin sona ermesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Ancak Araplar, Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla, İngiliz ve Fransızların kendilerine verilen vaatleri gerçekleştirmemesi karşısında büyük bir hata işlediklerini çok geçmeden anlamışlardır.

F- MONDROS MÜTAREKESİ VE UYGULANMASI

1. Dünya Savaşı Almanya ve müttefiklerinin yenilgisiyle sona ermişti. Osmanlı Devleti, güney cephelerinde aleyhine gelişen durumlar, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Almanya ile olan bağlantısının kesilmesi ve müttefiklerin yenilgiyi kabul etmesiyle Osmanlı Devleti de bu yenilgiden nasibini almıştı. Osmanlı Devletinin orduları dağılmış, büyük insan kayıplarına uğramış, ekonomik kaynakları tükenmiş, galip devletlerin kendisi hakkında vereceği karara razı olmuştur³³³.

30 Ekim 1918 tarihinde Gökçeada'nın (Limni) İmroz (Mondros) limanında Osmanlı Devleti'ni temsilen Bahriye Nazırı Rauf Bey ve iki delegesi Reşat Hikmet ve Sadullah Beylerle, İngiliz Heyeti Başkanı Oramiral Arthur Caltroph ve delegeleri tarafından imzalanan Antlaşma³³⁴, askeri ve teknik kapsamlı olup, Türk milletinin kaderini büyük ölçüde etkilemiş ve 600 yıllık Osmanlı Devletinin sonunu hazırlamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması, 24 maddeden oluşmuş ve genel barış şartlarını belirlemekten ziyade, Osmanlı Devleti'nin hukuki anlamda da sona erdiğinin de önemli bir kanıtı olmuştur³³⁵.

---

³³¹ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 238.

³³² **A.g.e.**, s. 243.

³³³ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 430–431; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, ss. 132–133.

³³⁴ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 31; Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, Truva yay., İstanbul, 2004, s. 154; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 116.

³³⁵ Hürşit Tolon, **a.g.e.**, s. 10; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 134; Antlaşma maddeleri için bkz. **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, ss. 42–46.

İtilaf Devletleri mütarekeye Osmanlı Devleti ve Türk Milletini yok edici “*Kayıtsız Şartsız Teslim*” intibası yaratan açık hükümler koymaktan kaçınmışlardır³³⁶. Bu durum mütareke şartlarının Osmanlı Devlet adamlarınca olumlu şekilde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Zira, Antlaşmayı imzalayan Rauf Bey mütarekede ağır şartlar olsa da İngilizlerle dostça münasebetler için iyi bir başlangıç olabileceğini ve mütareke şartlarını sadakatle yerine getirmemiz gerektiği düşüncesinde olmuştur³³⁷.

Diğer taraftan Mustafa Kemal, bu Anlaşmanın bazı maddelerinde İtilaf Devletleri’nin amaçlarını anlamış ve mütareke şartlarını çok ağır bulmuştur. Zira Erzurum Kongresinin açılış konuşmasında durumu vahametini gözler önüne sererek tepkisini göstermiştir³³⁸.

Mütarekede, Ortadoğu ile ilgili olarak 16. Madde de “*Hicaz’da, Yemen’de, Asir’de, Suriye’de ve Irak’ta bulunan tüm garnizonların en yakın müttefik komutanına teslim olmaları ve tüm birliklerin Kilikya’dan çekilmesi*” ibaresi bulunmaktaydı. Ancak Mütareke şartlarının uygulanmasında ne bir ölçü ne de bir sınır yoktu. Sınır güvenliği ve iç güvenlikle ilgili görevli kuvvetler dışında bütün Osmanlı Ordusu’nun terhis edilmesi, müttefiklerin demiryollarından ve gemilerden serbestçe faydalanması, boğazların işgali, Yemen, Hicaz, Suriye ve Irak’ın derhal en yakın müttefik komutanına teslimi isteniyordu. Nitekim antlaşmanın imzalanmasından on gün kadar sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri, İskenderun ve Antakya bölgesini işgal etmişlerdir³³⁹.

Aslında Mondros Mütarekesi ateşkesten ziyade bir teslim belgesiydi. İtilaf Devletlerine güvenlikleri tehlikeye girdiği anda Osmanlı İmparatorluğunun stratejik noktalarını işgal hakkı veren bu belge Osmanlı Devletinin sona erdiğinin en önemli kanıtı olmuştur³⁴⁰. Mondros Mütarekelerini imzalayan Osmanlı Devleti İmparatorluğun paylaşılmasını kabullenmiş ve adeta bir oldubittiye getirilmiştir³⁴¹.

---

³³⁶ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s.113; **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, s. 52

³³⁷ Rauf Orbay, **a.g.e.**, s. 156; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 136; Ayrıca Sadrazam İzzet Paşa’da imzadan sonra başarısından dolayı Rauf Bey’e bir teşekkür yazısı yazmıştır. **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, ss. 42–46.

³³⁸ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, AAM yay., 5. baskı, 1997, s. 1-5.

³³⁹ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 83; Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 5; İşgal için ayrıca bkz. **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, ss. 71–88.

³⁴⁰ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 374; Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi**, (çev: Şerif Erol), Sabah yay., İstanbul, 1996, s. 2.

³⁴¹ Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 80–81.

Ateşkes şartları oldukça ağırdı. Bir devleti, bir ulusu tarih sahnesinden silmeyi, ülkeyi, Anadolu'yu parçalayıp paylaşmaya yönelik³⁴² bu mütarekeye göre, ordu terhis ediliyor, silahlar galip devletlere teslim olunuyor, haberleşme araçları, tüneller ve limanlar İtilaf Devletlerinin denetimine bırakılıyordu. Antlaşmanın 7. maddesine göre, İtilaf Devletleri, güvenlikleri için tehlikeli gördükleri yerleri işgal etme hakkına sahip oluyorlardı³⁴³. 7. madde ateşkesin imzalanmasından itibaren, İtilaf Devletlerinin güvenliği tehlikeye girmediği halde, sebepsiz yere, birçok bölgenin işgal edilmesine Osmanlı topraklarının dört bir yanı işgal edilmeye, paylaşılmaya ve gizli antlaşmalar açıkça tatbik edilmeye başlandı.

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi ile 19. yüzyıl sonlarına doğru hazırladıkları ve 1915 – 1917 yılları arasında üzerinde anlaştıkları “*taksim anlaşmalarını*” uygulamak için en olumlu şartlara kavuşmuş ve 31 Ekim'den itibaren bu fikirleri uygulanmaya koymaya başlamıştır³⁴⁴.

Bu arada Yıldırım Ordular Grup Komutanı olarak Adana'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İskenderun önlerine gelmeleri üzerine, “*Her ne sebep ve bahane ile asker ihracına teşebbüs edecek*” olmaları halinde kendilerine silahla karşılık verileceğini resmen açıklamıştır. İtilaf Devletlerinin baskısı ile 07 Kasım 1918'de Padişahın buyruğu ile Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı ve VII. Ordu Karargâhı kaldırılarak M. Kemal Paşa Harbiye Nezareti'nin emrine verilmiştir³⁴⁵.

Fransız işgali, Mondros Mütarekesinden hemen sonra başlıyordu. Fransa Taksim antlaşmalarında payına düşen Kilikya ve Suriye bölgesinin işgali amacıyla önce Kilikya bölgesini işgale başladı. 17 Aralık 1918 Mersin ve 26 Aralık'a kadar Antakya, Dört Yol, Ceyhan, Tarsus, Adana, Pozantı, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart'ta da Urfa'yı işgal etti³⁴⁶.

5 Kasım'da Suriye'deki İngiliz komutanı, Halep'teki birliklerine malzeme taşımak için İskenderun Limanını kullanacağını söyleyerek, kenti işgal edeceğini bildirdi³⁴⁷. İngilizler ise,

---

³⁴² İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 12.

³⁴³ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2003, 8. baskı, İstanbul, 2003, s. 21.

³⁴⁴ Hürşit Tolon, **a.g.e.**, s. 102.

³⁴⁵ **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, s. 80.

³⁴⁶ **A.g.e.**, s. 107

³⁴⁷ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990; ayrıca bkz. Ahmet Hulki Saral, **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, IX, Ankara, 1996, s.5; **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, ss. 81-100.

9 Kasım 1918’de İskenderun’u, 24 Martta Urfa’yı, Şubat 1919’da Maraş’ı, 1 Ocak 1919’da Gaziantep’i işgal etmişlerdir³⁴⁸.

I. Dünya Savaşı sırasında, Fransa ile İngiltere arasında imzalanmış olan Sykes-Picot Antlaşması doğrultusunda Osmanlı Devletinin toprakları paylaşılmışsa da, İngiltere bu paylaşımından memnun kalmamıştı. Bu anlaşmazlıkların giderilmesi için İngiliz Başbakanı David Lloyd George ve Fransız meslektaşı Clemanceau arasında yapılan görüşmelerin ardından “*Suriye İtilafnamesi*”³⁴⁹ olarak bilinen İngiliz-Fransız Antlaşması, 15 Eylül 1919’da yapılmıştır. Bu antlaşma uyarınca, İngiltere 1 Kasım 1918’den itibaren Suriye ve Kilikya’dan çekilecek, yerlerini ise Fransızlar alacaktı³⁵⁰. Yine bu antlaşma hükümlerine göre, Fransa Kilikya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun bir kısmını işgal edecek, Suriye ve Lübnan’da ise Fransız yönetimi kurulacaktı.³⁵¹ Şam ve Halep şehirlerinde de İngilizlerin yerine Faysal birliklerinin geçmesine ilke olarak karar verildi³⁵². İngiliz Hükümeti, çekilmenin Kasım’da başlayacağını, sorunu Faysal ile Fransızların kendi aralarında çözmeleri gerektiğini, böylece Araplara ve Faysal’a verdikleri taahhütleri yerine getirdiğini düşünüyordu³⁵³. Bu durum, Araplardaki geleceğe dönük iyimserlik beklentilerinin yerine, iyimserliğe yer vermeyen yeni bir dönemin habercisi olmuştur³⁵⁴.

Faysal, İngiltere ve Fransa arasında yapılan bu antlaşmaya itiraz etti. Antlaşmaya Arap bağımsızlık taraftarları da büyük tepki gösterdiler. Faysal, Fransız işgaline karşı çıkarak, Arapların savaşta kendilerine verilen görevleri yerine getirdiklerini, şimdi de İngiltere’den kendilerine verilen bağımsızlık vaadinin yerine getirilmesini istiyorlardı³⁵⁵.

İngiltere ve Fransa’nın kendi aralarındaki paylaşım ve işgaller sürerken bir yandan da Arapların tepkilerini yumuşatmaya çalışıyorlardı. Şerif Hüseyin ve Faysal’ın kaygılarını gidermek amacıyla İngiltere ve Fransa’nın 7 – 8 Kasım 1918’de aldıkları bir karar, görünüşte Arap bağımsızlığını içerirken, gerçekte Arap topraklarının paylaşımını içermekteydi³⁵⁶.

---

³⁴⁸ **Milli Mücadele Tarihi**, ss. 30–31.

³⁴⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 376–378.

³⁵⁰ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 130; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 106.

³⁵¹ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 145.

³⁵² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 377.

³⁵³ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 408.

³⁵⁴ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 68.

³⁵⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 380.

³⁵⁶ **A.g.e.**, s. 385.

Bu bağlamda, Fransa bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla, merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliği, 27 Kasım 1918 tarihli bir kararname ile merkezi İskenderun olmak üzere Antakya ve Reyhanlı'yı da içerisine alan “*İskenderun Sancağını*” kurduğunu ilan etti³⁵⁷.

Fransızlar, 7 Aralık 1918'de Antakya'yı işgal ederek, Fransız askerleri Hıristiyan halkın alkışları arasında şehre girerek kışlalara yerleşti. Fransızlar Antakya'ya girdikten sonra Hükümet konağına giden Fransız komutan Arap bayrağını görünce, Arapların direnişine rağmen Arap bayrağını indirterek yerine Fransız bayrağını çekti. Fransızların bu hareketine karşı halkın tepkisi büyük oldu ve halkın protestosuna neden oldu³⁵⁸. Böyle bir gelişme Fransızlar ile Arapların arasının açılmasına zemin hazırladı. Fransızların işgal ettiği bölgenin Suriye'ye dâhil kabul ettiği Türk Misak-ı Milli'sine göre, Türkiye sınırları dâhilindeki bölgeye yayılması karşısında şiddetli bir Türk direnişi başladı³⁵⁹. Fransa'nın tutunmaya çalıştığı bölgelerde Fransız Birliği içindeki Ermenilerin düşmanca davranışları karşısında, Türk kuvvetlerinin direnişi şiddetle güçleniyordu. Bu faaliyetler karşısında İskenderun'dan Erzin havalisine kadar çevrenin ileri gelenleri bu tür tutumlara karşı teşkilatlanmaya başladılar³⁶⁰.

G-DİRENİŞ CEMİYETLERİ VE FAALİYETLERİ

Osmanlı Devletinin İtilaf Devletleri karşısında acizliğinin ortaya çıkması ve Ankara'da M. Kemal Paşanın önderliğinde başlatılan kurtuluş hareketini yakından takip eden Araplar, Suriye deki Kuvay-ı Milliye aracılığıyla M. Kemal Paşa ile ilişki kurmuşlardır. Bu ilişki, Türk-Arap ilişkilerine ayrı bir ivme kazandırdı³⁶¹. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından 1919 sonuna kadar gelişen olaylar, Arap bağımsızlık hareketinin öncülerindeki Türk aleyhtarı düşüncelerin, belirgin bir biçimde yumuşamasına neden oldu. Bu

³⁵⁷Ömer Osman Umar, “Hatay Meselesi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, S. 48, (Şubat 2000), s. 72; Yusuf Sarıncay, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936–1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 5; Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Antakya, 1993, s. 97.

³⁵⁸ Oktay Zaif, “İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Dış Politikasında Meydana Gelen Siyasi Olaylar (1923–1939)”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (İstanbul, 20–22 Ekim 1997)**, Gnkur yay., Ankara, s. 387; Ömer Osman Umar, **a.g.m.**, s. 72; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 87.

³⁵⁹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 169.

³⁶⁰ Hatay meselesi ve Atatürk, **a.g.m.**, s. 72; Ergünöz Akçora, “Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri”, **AAMD**, XI/32, (Temmuz 1995), ss. 380–381.

³⁶¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, **a.g.e.**, s. 436.

yumuşamada Fransa'nın faaliyetleri ve uygulamaları etkili oldu. İngiliz kuvvetlerinin yerlerini Fransız'lara terk etmeye başlaması ile Suriye'deki Fransa hâkimiyetinin sağlanmasında önemli bir adım atılmış oluyordu.

Çukurova bölgesindeki İngiliz – Fransız siyasi nüfuz çekişmesi 15 Eylül 1919 tarihinde kendi aralarında yaptıkları “*İngiliz – Fransız Mukavelesi*” ile Fransa lehine çözülmüştür³⁶².

Bölge, Fransızlar tarafından süratle işgal edilirken bu işgallerden dolayı Halep'te Fransız'lara karşı büyük bir ayaklanma çıkmış ve bu sırada halk, Osmanlı Devletine dualar ederek yürüyüşler düzenlemiştir³⁶³. Bu işgallere karşı Halep ve Suriye'nin diğer kesimlerinde de gösteriler düzenlenmiştir. İleride Suriye'nin tümünün işgal edileceğini anlayan Suriye'deki Arap Hükümeti ise Fransız'lara karşı koymak amacıyla hızlı bir şekilde asker sayısını artırdı. Emir Faysal da bu bölgelerin İngilizler tarafından kendilerine vaat edildiğini dile getirerek ve Fransız işgaline karşı çıkıyordu³⁶⁴.

Fransız birlikleri ile Fransızların desteklediği Ermeni çetelerine karşı silahlı çatışmalar 1919 Şubatından itibaren artmaya başladı. Türk çeteleri tarafından Fransız Garnizonlarına baskın düzenliyor Fransızlar Türk çeteleriyle mücadelelerinde zorlanmaya başlayınca sert tedbirler uygulamaya başlıyorlardı³⁶⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Suriyeli Arapların Fransa'ya karşı yapacağı hareketlerin Türkiye'yi rahatlatacağı, hatta iki ayrı cephede sıkıntı yaşayan Fransa'nın bu sıkıntıdan kurtulmak için Türk Milli Mücadele Gruplarıyla anlaşma zeminleri arayacağı düşüncesindeydi. M. Kemal'in bu görüşlerinin doğruluğu George Picot'un Sivas'ta M. Kemal'e görüşme isteği ile ortaya çıkmıştı³⁶⁶.

---

³⁶² Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 145.

³⁶³ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 23.

³⁶⁴ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, AAM yay., Ankara, 2001, s. 39.

³⁶⁵ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK yay., Ankara, 1978, s. 34; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 103.

³⁶⁶ R. Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. 1, TTK. yay. Ankara, 1995, ss. 193-194, Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 153-154.

Bu görüşme sonucunda, Fransızların Suriye dışında kalan ve halen işgalleri altında bulunan bölgelerde tutunamayacakları, Heyeti Temsiliye tarafından anlaşılması ve Fransızlar açısından Türklerle bir anlaşma yapılmasının zorunluluğu doğmuştur.

Ankara Hükümeti tarafından Halep'e gönderilen Türk yetkililer, bölgedeki Arap aşiretleri ile görüşerek Türk-Arap işbirliğini arttırmak ve Fransızlara karşı ortak bir birlik oluşturmak amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Karşılıklı ilişkiler neticesinde Fransız Askeri Garnizonlarına karşı saldırılar yapılmaya başlanmıştır³⁶⁷.

İşgallerle birlikte Suriye Türkleri kendi aralarında teşkilatlanarak Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri kurarak, şubeler açmışlardır³⁶⁸. Bunlardan en önemlisi diğer teşkilatları yönlendiren Halep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi olmuştur³⁶⁹.

Fransa'nın Suriye'nin tamamını işgal etme tavrından dolayı Suriyeli yetkililer, Türkiye'deki Milli Mücadeleciler ile işbirliğine girerek İngiliz ve Fransız'ların Suriye ile ilgili planlarına engel olmaya çalışmışlardır. Faysal taraftarı ve Arap'lar, Türk'lerle Arap'ların bir kez daha birbirlerine destek olarak Fransız'ların Suriye'de egemen olmak isteklerini engellemek gerektiğini dile getirmişlerdir³⁷⁰.

Savaş sonunda İngiliz'lerle Fransız'ların gerçek yüzlerini gören Arap bağımsızlık liderleri, halk ve Arap Hükümeti yardım ve işbirliği amacıyla Türklere yaklaşmıştı. Türklerle işbirliği yanlısı olan Suriyelilerin yanı sıra Emir Faysal da Türklere anlaşmak ve Fransız'lara karşı ortak bir işbirliği yapmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmuştur³⁷¹. Türk Kuvay-ı Milliyecilerle, Arap'lar arasındaki görüşmeler neticesinde belli şartlarda uzlaşma sağlanarak, görüşmeler sonucunda 02 Temmuz 1920 tarihinde ittifak şartlarını belirleyen kararlar alınmıştır³⁷².

Ankara Hükümeti tarafından Fransız'lara karşı ortak bir birlik oluşturmak için, bölgedeki Arap aşiretleri ile Türk yetkililerinin görüşmesi neticesinde bölgede Fransız

---

³⁶⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 441-442.

³⁶⁸ **Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi**, IV, Gnkur yay., Ankara, 1966, s. 21.

³⁶⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 49.

³⁷⁰ Ergünöz Akçora, " Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri ", XII/35, **AAM** yay., s. 384.

³⁷¹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 23.

³⁷² **A.g.e.**, ss. 54-55.

garnizonlarına karşı saldırdılar yapılmaya başlanmasıyla, bölgedeki Türkler lehine propaganda artmıştır. Fransız'ların Urfa, Kilis ve Antep'teki ordularına ek güç ve savaş gereçleri sevk etmek için Suriye demiryollarından yararlanmaları Faysal yönetimince engelleniyordu³⁷³.

Bu gelişmelere karşı Halep'te bulunan Faysal, Fransız istilasına karşı koymak maksadı ile ilk defa çeteler teşkil edilmesine ve halkın silahlanmasına çalışmıştı. Bölgede Türk Ocağı mensubu bazı kişiler Ahmet Türkmen idaresinde “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini*” kurmuşlar, Anadolu'daki Kuvay-ı Milliye teşkilatı ile irtibat sağlanması için karar almışlardı³⁷⁴.

1919 yılının sonlarından itibaren Suriye'deki Fransız garnizonlarına karşı başlatılan yoğun saldırılar üzerine, Suriye Yüksek Komiserliğine atanan General Gouraud, durumu kontrol altına almak için sert tedbirler uygulamıştır.

Fransız'lar, Suriye sınırında Türkler ve Araplarca sıkıştırılmaları sonucunda Fırat'tan Trablus'a doğru ilerleyememişlerdi. Bu da Fransız'ların askeri saldırılar dışında başka politikalar izlemelerine neden olmuştu. Bu politikalar içerisinde Arap aşiretlerini kendi tarafına çekme çalışmaları başlatmış, bunda da belli ölçüde başarılı olmuşlardı³⁷⁵.

Türkiye ise, Suriye'nin çeşitli şehirlerinde Fransız işgallerine karşı yardım çağrısı yapmıştır. Suriyelilere yapılan bu çağrılarda yardımlaşmanın zorunluluğu ve mücadeleyi birlikte yürütmenin önemi vurgulanarak, hazırlanan bildirimler tüm bölgeye dağıtılmıştır³⁷⁶.

H- PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 OCAK 1919)

1914–1918 1. Dünya Savaşından müttefikleriyle birlikte mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması, İtilaf Devletleri arasında harbin sonlarına doğru son defa olarak karara bağlanmış ve uygulama şeklinin tespiti de, Paris'te toplanan Barış Konferansı'na bırakılmıştır³⁷⁷.

³⁷³ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 50.

³⁷⁴ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 383.

³⁷⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı ...**, s. 448; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 123;

³⁷⁶ **A.g.e.**, s. 125.

³⁷⁷ **Türk İstiklal Harbi III, Doğu Cephesi (1919–1921)**, Gnkur yay., Ankara, 1995, s. 11.

1. Dünya Savaşı sonrası barış antlaşmalarını hazırlamak, bölgenin durumunu görüşmek dünyaya yeni bir düzen vermek ve milletler arası alanda yeni bir düzen kurmak amacıyla, 18 Ocak 1919'da toplanan ve 32 devletin temsilcilerinin katıldığı konferansta, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Japonya ve İtalya'nın büyük bir siyasi ağırlığı vardı. Devletlerin temsilcilerinden teşkil edilen kurul içerisinde özellikle İngiltere ve Fransa, en etkili iki devlet konumundaydı³⁷⁸.

18 Ocak 1919 tarihinde açılarak çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansının vereceği kararları, bütün dünya ve özellikle bağımsızlıklarına kavuşacakları umudu taşıyan Arap ve Kürt gibi Müslüman olan ve olmayan unsurlar sabırsızlıkla bekliyordu³⁷⁹.

Paris Barış Konferansı'nın 25 Ocak 1919'da yapılan toplantısında, Milletler Cemiyetinin kurulması ve bu örgütün sözleşmesinin hazırlanması kararlaştırıldı. Hazırlanan Sözleşmenin 22. maddesine göre, *“Savaşın sonra bağımsızlığına kavuşan ve kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu ülkelere, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, Cemiyet adına yönetimlerine bir Mandater seçilecekti”*. Böylece manda sistemi diğer Müttefik ve Ortak devletlerinin tasvibinden de geçmiştir³⁸⁰.

Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 22 maddesinde Manda sisteminin ilkesi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Harpten sonra evvelce kendini idare eden devletlerin hâkimiyetinden çıkmış ve kendi kendilerini idare etmekten aciz halklarla meskun sömürgelere ve ülkelerin vesayeti, mandater sıfatı ile ve cemiyet adına idare edecek gelişmiş milletlere emanet edilecektir.

Mandanın mahiyeti halkın gelişme derecesine coğrafi konuma ve ekonomik şartlara göre değişiklik gösterecektir.

---

³⁷⁸ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 509-510; ayrıca bkz. **Türk İstiklal Harbi Mondros ...**, s. 275-276; Selahattin Çetiner, **a.g.e.** s. 117., Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 245

³⁷⁹ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 116.

³⁸⁰ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 522-524.

Evvelce, Osmanlı İmparatorluğu tabii olan bazı topraklar, kendilerini idarede muvaffak olana kadar idarelerine bir mandaterin varlığına ve vekilin seçilmesinde toplulukların temennileri göz önünde tutulacaktır.

Mandater, idaresini üzerine alan ülke hakkında, meclise yıllık bir rapor gönderecektir. Gelen yıllık raporları almak, incelemek ve mandanın icrasına yönelik meseleler hakkında meclise görüş bildirmek amacıyla görevli bir daimi komisyon kurulacaktır³⁸¹.

Sözleşmenin 22. Maddesine göre oluşturulan daimi manda komisyonu Milletler Cemiyetine atanan dokuz üyeden oluşarak kurulmuştur.

Komisyonun görevi, gerekli raporları tutmak, manda idaresindeki arazilerde yaşayanların cemiyete gönderdikleri dilekçe ve istekleri alıp incelemektir. Ancak uygulama bazı zorlukları beraberinde getirdi ve komisyon arzulanan faydayı sağlayamadı. Manda yönetiminin halk ile komisyon arasında bir halkın olması halkın komisyona direk temasını engellemiştir. Mandaterin tayini ile birlikte Araplarla Fransızlar arasında savaş çıkabileceği endişesi Amerikan Başkanı Wilson'u harekete geçirdi. Bunun üzerine Lloyd George ve Clemenceau'ya halkın isteklerini saptamak için Ortadoğu'ya bir komisyon gönderme önerisinde bulundu. Bu durum İngiliz ve Fransızları şaşkınlığa sürüklerken bu teklifi de iyi karşılamadılar. Ancak bu Faysal için olumlu bir gelişmeydi³⁸².

Fransa ve İngiltere Arap topraklarının parçalanması için temel dayanak olan Sykes-Picot Antlaşması hakkında farklı düşünüyorlardı. Ortadoğu'ya ilişkin düzenlemeler esas olarak iki devlet arasında mühim gelişmelere sebep oldu. Bu gelişmelerin etkisiyle İngiltere ve Faysal üzerinde büyük bir baskı kuran Fransa, bir Akdeniz gücü olarak kalmaya ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya kararlıydı. Doğu Akdeniz bölgesinin tümünün İngiliz kontrolüne bırakılmayacağına ısrar eden Fransa, Sykes-Picot Antlaşmasındaki şartlara göre Suriye ve Lübnan'ın kendi payına düştüğünü ısrarla savunmaktaydı. Fransa'nın bu katı tutumu Faysal'ın işini zorlaştırmaktaydı³⁸³.

---

³⁸¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 359.

³⁸² David Fromkin, **a.g.e.**, s. 395

³⁸³ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 72.

Faysal, Arap tezlerinin dayanaklarını açıklamak için konferansa davet edilmişti. Faysal, Arap istekleri olarak, Asya'da Arapça konuşan halkların birleştirilmesini ve bağımsızlığını, Suriye'nin bağımsızlığa kavuşturulması, yabancı danışman ve teknik yardım elemanlarının sağlanması, Filistin'de Arap'lar ve Yahudi'ler arasındaki eşitliğin korunmasını ve Arap bölgelerine bir sömürü alanı olarak bakılmamasını dile getirmiş, ancak talepleri karşısında umduğunu bulamamıştır³⁸⁴.

1919 Haziran'ında İngiltere ve Fransa, Fransa'nın Almanya karşısında güvenliği ve Suriye mandası karşılığında, Irak'ın İngiltere'nin kontrolüne bırakılması konusunda anlaşmışlar. Böylece İngilizlerin bölgeden çekilmesi ve sorumluluğun Fransa'ya devredilmesiyle çıkmaz sona erdi.

Konferans toplandığında, müttefik kuvvetler arasında, yenik ülkelerle sunulacak talepler konusunda gerçek bir görüş birliğinden ziyade belirsizlik hâkimdi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu Arap topraklarının kurtulması ve büyük güçlerin nezaretinde olmak şartıyla özgürlüğüne yeni kavuşan milletlerin hukuken korunmasında fikir birliğine varılmıştır³⁸⁵.

Konferansın kararlarına hâkim olan devletler ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya idi³⁸⁶. Bu devletlerin Devlet Başkanları ve Dışişleri Bakanlarından meydana gelen bir "*On'lar Konseyi*" kuruldu³⁸⁷. Bu konsey, bütün meselelerin esaslarına karar verdikten sonra, ayrıntıların belirlenmesini komisyonlara bırakıyor ve Barış Antlaşmaları bu yönde hazırlanıyordu³⁸⁸.

Ortadoğu'ya ilişkin düzenlemeler konusunda İngiltere ve Fransa birinci derecede etkiye sahip devletlerdi³⁸⁹. Çünkü konferansa şahsen katılan Wilson için bütün mesele, milletler arası münasebetlerde devamlı bir barış sağlayacak ve koruyacak bir milletler cemiyetinin kurulmasıydı. Bu yüzden, Clemenceau ve Lloyd George, Wilson'un Paris Barış Konferansından bir an önce ayrılması için Milletler Cemiyetinin statüsünü tespitine öncelik

---

³⁸⁴ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 7–8; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ...**, s. 6; Ömer Osman Umar, **Osmanlı ...**, s. 402.

³⁸⁵ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 16

³⁸⁶ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 435.

³⁸⁷ **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, s. 10.

³⁸⁸ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 112.

³⁸⁹ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 435.

vermişlerdi. Şubat 1919'da statü tespit edilir edilmez Wilson, Amerika'ya dönmüş, ortam Fransa ve İngiltere kalmıştır³⁹⁰.

Osmanlı Devletinin kaderini belirleyecek Paris Barış Konferansına Osmanlı Devleti davet edilmemiştir. Israrlı çabalar sonucu, İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri olarak bulunan de France, 1 Haziran 1919'da Osmanlı Devletini resmen davet etmiştir³⁹¹. Hazırlanan barış taslağı, Osmanlı delege heyeti tarafından 17 Haziranda “*Onlar Meclisi*” huzurunda açıklandı. Buna göre; Suriye, Filistin, Hicaz, Asir, Yemen ve Irak ile savaş öncesi Osmanlı Devletinin bütünleyici bölümleri olarak tanınmakta olan tüm öteki bölgelerine, padişahın temsilcilerinin atanarak, sınırlı sayıda ordu birliklerinin bulunması, Kutsal yerlere her yıl kutsal kervan gönderilmesine devam edilmesi, vakıfların halifelik katınca yönetiminin devamı, Hicaz dışında özerk illerin valisinin padişah tarafından atanması, Arap ülkelerindeki emirlik ve özerk illerde Osmanlı bayrağı dalgalanması hususları çözüm önerileri olarak sunulmuştur³⁹². Türk Temsilci heyetinin bu önerileri, Onlar Konseyi üzerinde hiçbir etki yapmamıştır. Onlar Konseyi 27 Haziran 1919'da aldığı kararla Türk delegelerinin Türkiye'ye dönebileceklerine karar vermiştir. Böylece, Türk Heyeti bir sonuç alamadan İstanbul'a dönmüştür³⁹³.

Sonuç olarak, konferansta büyük güçler tam bir çıkmaza girmiş durumdaydılar. Anadolu'nun parçalanması yönündeki çözüm önerileri üzerinde anlaşılammaması³⁹⁴ ve ilişkilerin giderek daha gergin bir hal alması üzerine Türkiye hakkındaki bütün görüşmeler ileri bir tarihe ertelenmiştir³⁹⁵.

Aynı zamanda İngiltere ve Fransa arasında önemli mühim çekişmeler mevcuttu. Çekişmenin temel nedeni, İngilizler ve Fransa'nın Arap topraklarının parçalanması için temel dayanak olan Sykes-Picot Antlaşması hakkındaki farklı düşünceleriydi. Çünkü İngilizler petrol bakımından zengin bir ülke olan Musul'u Fransızlara kaptırmıştı. Bu anlaşmazlıkların

---

³⁹⁰ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 117; Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, ss. 400–401.

³⁹¹ Osmanlı Devletinin İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri olarak bulunan de France'ın resmi daveti üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa ile eski sadrazamlardan Tefik Paşa delege olarak, Maliye Bakanı Tefik ve Danıştay Başkanı Rıza Tefik Beyler elçi danışmanı olarak, 6 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'dan Paris'e hareket etmişlerdir: Hurşit Tolon, **a.g.e.**, ss. 128–129.

³⁹² Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, ss. 80-81; Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 133.

³⁹³ **A.g.e.**, ss. 136–137.

³⁹⁴ İngiliz ve Fransızlar arasında yakın doğudaki en önemli anlaşmazlık kaynağı Suriye'dir. Barış konferansındaki başlangıçtaki görüş ayrılıklarının fazla olmasıyla görüşmeler tamamen durmuş, görüşmelerin başlaması ancak eylül ayının ortalarını bulmuştur: Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 102.

³⁹⁵ Konferansta yapılan görüşmeler için bkz. Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, ss. 80-91.

giderilmesi için Aralık 1918'de Lloyd George ile Clemenceau arasında yapılan görüşmeler, Ortadoğu topraklarının paylaşımının düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Lloyd George, Filistin'de İngiliz himayesinin tanınması, Fransa'nın da Musul Bölgesindeki haklarından vazgeçerek burayı İngilizlere bırakılmasını istemiştir³⁹⁶.

Konferansın tartışmalı konusu olan Suriye konusunda, Musul ile beraber Suriye'nin bazı bölümlerinde haklarının tanınmasını istemesine karşı Fransa, Suriye'deki çözüm yolunun Fransa'nın mandaterliği olduğunu İngiltere'ye bildirdi. İngiltere ise, Araplara verilen bağımsızlık vaatlerinden dolayı buna karşı çıkıyordu. Faysal da Fransa'nın çözüm teklifini benimsemezken bağımsızlık ve İngiltere taraftarıydı. Bu nedenle Paris Barış Konferansı ve alacağı kararlar, Faysalın siyasi performansı ve bölgenin geleceği açısından önem taşıyordu³⁹⁷.

Bu gelişmeler olurken, Faysal Halep'ten sonra diğer Suriye şehirlerini dolaşarak Trablus ve Beyrut'a da uğruyordu. Faysal'ın bu gezileri Fransızlarda rahatsızlık yaratırken, Araplar daha farklı değerlendirmekteydi. Faysal gezilerini tamamlayıp 20 Kasım 1918 tarihinde Şam'a döndükten sonra İngiltere'den Avrupa gezisi için bir davet aldı. Faysal Paris'e geldiğinde kafasında temel politika, Fransız taleplerine karşı, Fransızların Barış Konferansında Faysal'ın Hicaz'ı temsil etmesine muhalefet etmesi ve İngiltere desteğini kazanmaktan ibaretmiş gibi görünüyordu³⁹⁸. Ortadoğu'nun kaderinin Avrupa'daki yeni diplomatik görüşmelerle çözülmesi amacıyla, Faysal babasını temsilen Paris Barış Konferansına katılacaktı. Bu gelişme Arapların tarihinde yeni bir sayfa açıyordu³⁹⁹.

Faysal, Arap bağımsızlık davasını barış konferansında savunmak amacıyla Şam'dan ayrıldıktan sonra, 26 Kasım 1918'de Marsilya'ya geldi. Burada Fransızların soğuk davranışlarıyla karşılaştıktan sonra, 7 Aralık'ta Paris'e geçen ve bazı temaslarda bulunan Faysal, 10 Aralık 1918'de Londra'ya vardı. Buradaki temaları sonucunda Paris Barış Konferansına katılmak üzere tekrar Paris'e geldi⁴⁰⁰.

---

³⁹⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 37.

³⁹⁷ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 355; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 37.

³⁹⁸ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 115.

³⁹⁹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 71.

⁴⁰⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 72.

Faysal, Ocak 1919'da Hicaz Heyeti başkanı olarak Paris'e vardığında⁴⁰¹ Barış Konferansı için İngiliz ve Fransız istek ve beklentilerinin yarattığı sorunlarla karşılaştı. Ayrıca, Faysal'ın Suriye'nin temsilcisi olması konusunda Fransa'nın çekinceleri vardı. Fransa, Faysal'ın konferansa katılmasına taraftar değildi. Bu ancak Lloyd George'un "*Onlar Konseyi*"ndeki telkinleri sonucu mümkün olabildi. Ancak Faysal'ın görüşmelere bütün Arapların değil sadece Hicaz'ın temsilcisi olarak katıldığı belirtildi⁴⁰².

Faysal, konferansta Arap istekleriyle ilgili iki memorandum sundu. Bu memorandumda, ana ilke olarak Arap Birliği ve bağımsızlığını dile getiriliyordu. Suriye içinse, Faysal şunları söylemekteydi: "*Suriye bağımsızlığına kavuşturulmalı ve buraya ücretli yabancı danışmanlar ve teknik yardım elemanları sağlanmalıdır*". Faysal, 6 Şubat 1919 da Onlar Konseyine Asya'da Arapça konuşan halkların birleştirilmesi ve bağımsızlığını savunan isteklerini resmen sunmuştur⁴⁰³.

Faysal, görüşmelerini 1919 yılının büyük bir kısmında sürdürürken, Suriye'nin yönetimini başkalarına emanet etmişti. Birbirleriyle çatışan rakipler tarafından Faysal'ın adına yönetilen bölge, 1919 ve 1920 yıllarında sürekli karışıklık içinde kalmıştır⁴⁰⁴.

Suriye'nin geleceği konusunda İngiltere ve Fransa'nın karşısında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson ve kurulacak olan Milletler Cemiyeti ise, yeni bir sayfa açıyordu.

Nisan 1919'da Paris'ten dönen Faysal, İngiltere ve Fransa karşısında umduğunu bulamamış, Arap birliği ve bağımsızlığı yönünde bir şey elde edememiş ve savaş esnasında yapılan vaatler kâğıt üstüne kaldığını görmüştür⁴⁰⁵.

I- KING-CRANE KOMİSYONUNUN OLUŞTURULMASI

Fransa ve İngiltere'nin Arap topraklarının parçalanması için temel dayanak olan "*Sykes-Picot Antlaşması*" hakkında farklı düşünceleri ve iki ülkenin rekabeti, bölgedeki

⁴⁰¹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 116.

⁴⁰² **A.g.e.**, s. 117

⁴⁰³ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 117-118; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁰⁴ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 433.

⁴⁰⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 404; Ömer Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s. 247.

çeşitli gruplara mensup temsilcilerin çelişkili iddia ve istekleri, bölgeye bir soruşturma komisyonunun gönderilmesi için uygun bir zemin oluşturuyordu. Ancak bölgeye böyle bir komisyon gönderilmesi fikrine Fransa sıcak bakmazken, İngiltere daha ılımlı bakıyordu⁴⁰⁶.

Paris Barış Konferansında, Fransa ve İngiltere, Suriye ve diğer bölge topraklarında nüfuz kurma mücadelesine girmişlerdi. Öte yandan, Faysal'ın Suriye'de Arap bağımsızlığını sağlamak yönündeki çalışmaları, Araplarla Fransız'lar arasında savaş çıkabileceği endişesi Amerikan Başkanı Wilson'u harekete geçirmişti⁴⁰⁷. Wilson, sömürgeciliğe karşı olduğunu, bölge halkı ülkelerinin geleceği konusundaki düşünce ve isteklerini saptamak üzere, Ortadoğu'ya bir "*tahkik komisyonunu*"⁴⁰⁸ gönderme önerisini ortaya atınca, Wilson'un bu teklifi, zaman alacağı düşüncesiyle İngiliz ve Fransızlar tarafından iyi karşılanmamıştır. Wilson, doğal olarak Suriyelilerin kendi hükümet ve kaderini seçme hakkını desteklemekten yanaydı. Faysal bu öneriyi duyunca hemen kabul etti. Bölge halkı zaten Fransa'yı istemiyordu⁴⁰⁹.

Komisyon, halkın görüşlerine başvurarak hangi ülkeyi manda seçeceklerini belirleyecekti⁴¹⁰. Ancak Wilson doğal olarak Suriyelilerin kendi hükümet ve kaderlerini seçme hakkını desteklemekten yanaydı. Faysal'ın bir uzlaşma konusunda işbirliğine hazır olması da Wilson'u olumlu yönde etkilemişti. Ancak Faysal, gelenlerin sadece Amerikan ekibi olduğunu görünce hayal kırıklığı ve şüphesini gizleyememişti⁴¹¹.

Amerikan Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918'de "*14 Noktasını*" yayınladığında, durum daha da karışık hale geldi. Burada gizli antlaşmaların tanınmayacağı, antlaşmaların açık olması, Osmanlı İmparatorluğunun, Türk olan bölgelerine egemen olması, diğer bölgelerin de geleceğini kendilerinin belirlemesi belirtiliyordu⁴¹². Wilson, aynı zamanda bölge için daha önce imzalanmış gizli antlaşmalara dayanarak bir hak iddia edilemeyeceğini söylerken, Fransa'nın bölgedeki mandaterliğine atıfta bulunuyordu⁴¹³. Bu durum, Arap'lar ve Faysal

---

⁴⁰⁶ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁰⁷ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 393-396.

⁴⁰⁸ **Türk İstiklal Harbi**, s. 278; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 360.

⁴⁰⁹ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 166; **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, s. 278; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 368.

⁴¹⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 360.

⁴¹¹ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 102.

⁴¹² Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 544; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 68.

⁴¹³ Resul Yavuz, **Hatay Sorunu ve Basın**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, s. 22.

tarafından bağımsızlıklarının kabul edileceği şeklinde yorumlanarak, bölgeye komisyon gönderilmesi memnurlukla karşılandı⁴¹⁴. Komisyon gönderilmesi, Suriyeliler açısından mutlu ve umutlu bir gelişmeydi⁴¹⁵. Ancak komisyonun varlığı 1919 yazı boyunca Suriye sorununu iyice karmaşık bir hale getirmiştir⁴¹⁶.

Mısır'ı kendi egemenliğine aldığını ilan eden ve bunu Amerika'ya kabul ettiren İngiltere, takip ettiği ustaca politika ile Ortadoğu'daki emellerinin incelenmesini engelleyerek Mısır'ı barış konferansı gündeminden çıkarmayı başarmıştır. İngiltere ve Fransa arasında Filistin'in İngiltere'ye verilmesi konusunda bir uzlaşmaya varılmıştı. Bu nedenle komisyonun gündemindeki tek tartışmalı konu Suriye olmuştur. Fransız ve İngilizler, komisyonun kendi menfaatleri aleyhine karar alacağı endişesiyle Komisyona delege göndermeyeceklerini bildirdiler⁴¹⁷. Bunun üzerine Dr. Henry C.King ve Charles R. Crane'yi bu işle görevlendirilmiştir. Temsilcilerin isimlerine izafen bu komisyona King-Crane Komisyonu adı verilmiştir.

Gönderilen komisyonun görevi, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün nüfusun eğilimlerine yönelik bir araştırma yapmak olmasına rağmen asıl amacı, Suriye ve Filistin'in gelecekteki yönetimi ve olası sorunları hakkında bilgi toplamak ve mandaterin belirlenmesine yardımcı olmaktı⁴¹⁸.

İngilizlerin komisyonun gittiği yerlerde kimin ifade vereceği konusunda belirleyiciliği, Fransızların rahatsızlığına sebep olmuştur⁴¹⁹. Komisyon, toplumun çok değişik kesimleri ile görüşmeler yapmıştır. Ayrıca komisyon, Faysal ve hükümet başkanına, halkın geleceğini belirleme ve hangi devletin mandaterliğini istediklerini tespit için geldiğini, Amerika'nın bir emeli olmadığını dile getirmiştir⁴²⁰.

Faysal ve Arap aydınlarının büyük umut bağladıkları soruşturma komisyonu, İngiliz-Fransız çekişmesi üzerine bir Milletlerarası Komisyondan ziyade

---

⁴¹⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 361.

⁴¹⁵ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 73.

⁴¹⁶ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 102.

⁴¹⁷ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 395-396.

⁴¹⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 392; Kenan Kırkpınar, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix yay., 1. baskı, Ankara, 2004, s. 98; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 102; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 382.

⁴¹⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 396.

⁴²⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 363.

“Amerikan Soruşturma Komisyonu” görünümü ile özellikle Suriye’de kapsamlı görüşmeler yapmak üzere, 01 Haziran 1919’da Suriye’ye hareket etti. Bu Komisyonun görevlendirilmesi, Suriyeliler açısından 1919 yılının en önemli gelişmesiydi. King-Crane Komisyonu, altı hafta süreyle, özellikle Suriye’de incelemelerde bulunmak üzere, 10 Haziran 1919 tarihinde Yafa’ya geldi⁴²¹.

Bu arada Suriyeliler, Suriye Konferansının toplanması ile konferansta aldıkları kararları, 3 Temmuz 1919’da komisyona bir rapor olarak sundular. Bu raporda, Suriye’nin tam bağımsızlığı ve birliği savunuluyordu⁴²².

Komisyon ayrıca, 13 Temmuz 1919’da İskenderun Sancağına gelerek, halkın Fransız idaresinden memnun olup olmadığı tespit için görüşmeler yaptı. Görüşmelerde halkın Fransız idaresine karşı, Türk idaresini tercih ettiklerini belirtmeleri, Fransızları kızdırmıştı. Hatta raporda, mandaterlik Fransa’ya verilirse savaşın bile çıkabileceği uyarıları yapılmakta ve Türklerin tehdit ve zulüm altında olduğu dile getirilmekteydi⁴²³. Komisyonun bölgede Fransız idaresini talep edenlerin sadece azınlıklar olduğu kanaatine varması, Fransızların tutumlarının sertleşmesine sebep olmuştur⁴²⁴.

King-Crane Komisyonu, çalışmalarını tamamladıktan sonra, 28 Ağustos 1919’da raporu Paris’teki Amerikan delegasyonuna sundu. Komisyon, Suriye, Irak ve Filistin için manda sistemini savunmakla birlikte, bunun sınırlı bir dönemi kapsamasını, koşullar elverdiğinde bunların kısa zamanda bağımsızlıklarına kavuşturulacaklarının belirtilmesi gerektiği, ayrıca bu önerilere ilave olarak yöre halkının Amerikan manda idaresini, ikinci tercih olarak İngiliz mandasının tercih ettiğini, Faysal’ın idaresinde milli-demokratik bir hükümet kurulmasını da önerdi. Buna ilave olarak Fransız manda idaresine halkın olumsuz yanaştığı ve çatışmaya neden olabileceğini de belirtmiştir⁴²⁵.

---

⁴²¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 74; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 104.

⁴²² Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 363.

⁴²³ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 382; Tayfur Sökmen, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK yay., Ankara, 1978, s. 21; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd, **Türk Dış Politikasında Hatay**, ASAM yay., Ankara 2001, s. 34; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 366.

⁴²⁴ Tayfur Sökmen, **a.ge**, s. 21; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 104; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd, **a.g.e.**, s. 34.

⁴²⁵ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 103; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 8; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 166; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 75.

Biri bilim, öteki işadamlarından kurulan ve dolayısıyla tümüyle Amerikan olan King-Crane Komisyonu, Ortadoğu'daki araştırmalarının sonucundaki görüşlerini şu ana noktalarda toplamak mümkündür:

1. *Irak, Suriye-Filistin ayrı birer birim olarak ele alınmalı, iki ayrı manda yönetimi kurulmalı fakat kısa süreli tutulmalıdır,*

2. *Filistin'i de kapsayacak olan Suriye, tek birim olarak düşünülmeli, Lübnan özerk bir statü ile bu biçim içinde tutulmalıdır,*

3. *Faysal Suriye krallığına getirilebilir. Irak'ta ise halkın tasvip edebileceği bir kralın yönetiminde meşruti bir krallık kurulabilir,*

4. *Milletler Cemiyeti Suriye mandasını üstlenmez ise, burada İngiltere yönetiminde bir mandanın kurulması isabet olur⁴²⁶.*

Komisyonun hazırladığı raporun resmi bir fonksiyonu olmadığı gibi, hiç kimse tarafından da önemsenmemiştir. Rapor, Başkan Wilson'un 1922'de yayınlanmasına izin verinceye kadar kamuoyundan gizli tutulmuştur⁴²⁷. Raporla birlikte Fransa ve İngiltere arasında gerilim artmış, Arap dünyasında ise beklentiler oluşmuştur⁴²⁸. Ancak, İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşmazlıklar çok uzun sürmeyererek, yapılan görüşmelerden sonra Fransa'nın, Suriye ve Lübnan mandalığını alması, Filistin, Irak ve Arap Yarımadasının İngiltere'ye bırakılması üzerine anlaşılmıştır⁴²⁹.

Fransızlar komisyonun çalışmaları sonucu, Türklere ve bölgedeki Müslümanlara baskılarını da artırmaya başlamıştır⁴³⁰. Fransızların bu yaklaşımları, Fransızlara karşı Türk- Arap yakınlaşmasının hızlanmasına katkı sağlamıştır.

İ- SURİYE GENEL KONGRESİ VE SURİYE (02 TEMMUZ 1919)

⁴²⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918'den...**, ss. 75-76; **Türk İstiklal Harbi Mondros...**, ss. 275-277; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 128.

⁴²⁷ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 103.

⁴²⁸ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 74.

⁴²⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 396; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 367.

⁴³⁰ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 21.

Paris'ten istediği sonucu alamadan dönen Faysal, İngilizleri olabildiğince uzun süre bölgede tutarak, Fransa'nın durumunu zayıflatmak ve Arap'lara da bağımsızlıklarını kazandırmak amacıyla için süre kazanmayı hedefliyordu.

Suriyeliler, Fransızları kıyılarından ve Lübnan'dan atmak istiyorlardı. Bir yandan da yerel güç odakları arasında güç mücadelesi ve çatışmalar devam ediyordu. Faysal, bu tablo karşısında, Paris'ten hiç iyi haber almamış olan Arapları yatıştırmak, muhaliflerini etkisiz hale getirmek ve halkı kendi etrafında toplamak için çaba sarf etmekteydi⁴³¹. Faysal bu çabaları sonucu, Suriye eşrafı ve ulemanın tam desteğini sağlamayı başarmıştır⁴³².

El-Fetat, Bağımsızlık Partisi ve Faysal'ın çalışmaları sonucunda genel bir kongrenin toplanmasına karar verildi. Bu kongreye, Suriye'nin üç kesiminden de temsilciler katılacaktı. Osmanlı'ya sadık kalmış geleneksel güçlü ailelerden Şam'da ve diğer iç kentler olan Hama, Humus, ve Halep'ten de kongreye temsilci seçilmiştir⁴³³. Bir kesim temsilciler ise, muhafazakârlardan oluşmaktaydı. Temsilcilerin içerisinde radikal milliyetçi gruplar muhafazakârlarla işbirliği yaparak Suriye Genel Kongresinin kontrolünü ele geçirmişler⁴³⁴, bu da kongrede bazı çatışma ve ayrılımlara neden olmuştur.

İngilizler, kongrenin toplanma düşüncesine, Fransız nüfuzunu olumsuz etkileyebileceği umuduyla ses çıkarmadı. Buna karşılık, Fransızlar da, kendi kontrollerindeki bölgelerde seçimlere izin vermediler. Ancak diğer bölgelerde seçimler yapılarak, seçimlerde, her bölgede Suriye'nin bağımsızlığı ve Arap birliği savunucuları etkin rol aldılar⁴³⁵.

Milliyetçilerin kontrolü ele geçirdiği Suriye Genel Kongresi, 6 Haziran 1919 tarihinde Faysal'ın çağrısıyla toplandı. Kongre bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail'in bulunduğu toprakları kapsayan, tam bağımsız "*Büyük Suriye*"nin kurulması yönünde karar aldı⁴³⁶.

Suriye Kongresinin asıl amacı, Suriye'nin üç bölgesi ile Suriyelileri tek bir fikir etrafında toplayarak, Suriye'nin bağımsızlığı için Emir Faysal'ın liderliğine çağrıda

⁴³¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 75; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 403–404.

⁴³² Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 124.

⁴³³ Kongreye seçilen temsilciler için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 406–407.

⁴³⁴ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 432–433.

⁴³⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 405.

⁴³⁶ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 433–434.

bulunmaktı. Kongrede çeşitli fikirler öne sürülse de kongredeki genel fikir, Suriye'nin üç bölgesi ile birliği ve bağımsızlığı yönündeydi⁴³⁷.

Arap bağımsızlık taraftarlarının faaliyetlerinden dolayı İngiliz ve Fransızlar, Faysal'ı uyarak endişelerini dile getirdiler. Ancak Faysal, Arap bağımsızlık taraftarlarının etkisiyle, taraftarların Fransızlara saldırılarda bulunmalarına izin verdi. Faysal, İngiliz desteği olmadan Arap bağımsızlık mücadelesinin başarılmasının imkânsızlığını görmüştü. Ancak İngiltere, gerçekte Arap bağımsızlık hareketine karşıydı⁴³⁸.

Kongre, bir bildirin yayımlanmasıyla son buldu. Bu bildiride özetle: Suriye'nin kesin bağımsızlığı, Suriye'nin gerçek gelişiminin sağlanması, Milletler Cemiyetinin mandayla ilgili 22. maddesinin protesto edilmesi, Filistin'e Yahudi göçünün engellenmesi, Irak'ın bağımsızlığının sağlanmasını talep ediyordu⁴³⁹. Bu bildirin yayımlanmasında bağımsızlık taraflarının kongreye hâkim olmasının etkisi büyük olmuştur.

Kongrenin toplanması ve tam bağımsız "*Büyük Suriye*"nin kurulması yönünde kararların alınması, Faysal'ın Suriye'den ayrılıp Avrupa'ya giderek İngiltere ve Fransa nezdinde girişimlerde bulunmasının gerektirmiştir⁴⁴⁰. Faysal, 18 Eylül 1919'da, Londra'ya vardığı zaman, İngiltere ve Fransa'dan, verdikleri sözleri tutmalarını istedi. Ancak çok geçmeden bağımsızlık umudunun boş olduğunu anlayacaktı⁴⁴¹.

Bunda en önemli etken, İngiltere ve Fransa arasında 13 Eylül 1919 tarihinde imzalanan antlaşma olmuştur⁴⁴². İngiltere Hükümeti antlaşma gereği, Suriye'deki İngiliz askerlerinin Kasım'da geri çekilmeye başlayacağını, Fransızlarla Faysal'ın Suriye'deki durumu kendi aralarında çözmeleri gerektiği hususunu Faysal'a bildirdi⁴⁴³. Böylece Faysal, Fransızlar karşısında tek başına bırakılmış oluyordu.

Fransa, böylelikle Suriye ve Kilikya üzerinde arzu ettiği işgal hakkını, İngiliz birliklerinin çekilmesi ile kazanmış oluyordu. 26 Kasım 1919'da Şam'da başlayan

---

⁴³⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 407–408.

⁴³⁸ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 434–436.

⁴³⁹ Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss. 125-126, Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 71.

⁴⁴⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 76.

⁴⁴¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 409.

⁴⁴² Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, ss. 106–107.

⁴⁴³ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 408.

İngiltere'nin çekilmesi ile yerini Aralık ayının ilk haftalarında Fransız birlikleri alıyordu⁴⁴⁴. İngiltere tahliyesi bitirirken, Clemenceau, Fransa'nın Suriye politikasında tam bir zafer kazanmış oluyordu. İngilizlerin, Suriye'de Arapları terk etmesiyle, Osmanlı İmparatorluğunun Arap bölümünün toprak meselesi herkes için bir çözüme kavuşmuş oluyordu⁴⁴⁵.

İngiltere'nin Suriye'yi boşaltması ile Fransa ile İngiltere arasında gerginlik azalırken, Arap hükümetinin İngiliz desteğinden mahrum kalması siyasi ve ekonomik durumunda sarsıntı yaratıyordu. İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmeler sonucunda Avrupa'dan dönen Faysal, bir yandan İngiliz desteğini kaybetmiş, diğer yandan da Clemenceau tarafından Fransa'nın Eylül Anlaşmasıyla bir Arap devletinin bağımsızlığını taahhüt etmediğinin ifade edilmesi ile Fransızlara karşı pazarlık gücü zayıflamıştı⁴⁴⁶.

Bu durumdan yararlanmak isteyen Fransa Başbakanı Clemenceau, kendisine yardımcı olması karşılığında Faysal'ın Suriye Kralı olmasına izin verme düşüncesindeydi. Fransa'nın şartları: Fransa Lübnan'a egemen olacak, Suriye bağımsız olmasına karşın, bir Fransız himaye devleti olacak şeklinde idi⁴⁴⁷. Faysal bu şartlar karşısında karar veremeyerek bir ikileme düştü.

Faysal bu ikilemi aşmak için önce Clemenceau ile Ocak 1920 başlarında yapılan anlaşmaya göre, Arap devletinin bağımsızlığına Fransa tarafından izin verilmesi ancak, yanında Fransız danışmanların bulunması yönünde karar alındı. Bu anlaşma, gerçekte gevşek bir Fransız manda idaresini hedefliyordu⁴⁴⁸.

Faysal, 14 Ocak 1920'de Avrupa'dan Suriye'ye döndüğünde karşısında büyük bir muhalefet hareketini buldu. Suriye'deki militan milliyetçileri, Fransa ile yapılan anlaşma konusunda ikna edemeyeceği anlayan Faysal, milliyetçi talepler doğrultusunda bir politika değişikliğine yöneldi. Bu değişiklikteki amaç, zaman kazanmak ve Suriye'deki tek yerli, güçlü ailelerin desteğini sağlamaktı. Faysal bu kişileri Faysal-Clemenceau antlaşma taslağını kabul eden bir siyasi parti olan "*Milliyetçi Parti*" kurmaya ikna ederek varılan uzlaşmayı sağlama almak istiyordu. Milliyetçi Partinin gelişmelerini engellemek isteyen radikal

---

⁴⁴⁴ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 107.

⁴⁴⁵ **A.g.e.**, s. 111.

⁴⁴⁶ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 77, Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 110.

⁴⁴⁷ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 408.

⁴⁴⁸ **A.g.e.**, s. 408-409; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 163.

milliyetçi cemiyetler ise, Suriye Genel Kongresini tekrar toplantıya çağırıldılar⁴⁴⁹. Faysal, muhalefet karşısında kendisini destekleyen siyasi güce kısa zamanda kavuşarak, dikkatini yeniden toplanacak olan Suriye Kongresine çevirdi.

1920 Şubatı sonlarında, Faysal hükümetin Suriye Kongresini toplamasını istedi. Suriye Genel Kongresi 6 Mart 1920 tarihinde Şam’da toplandı⁴⁵⁰. Kongre, Suriye’nin, Lübnan ve Filistin’de kapsamak üzere, “*doğal sınırları*” içinde ve Faysal’ın meşruti krallığı idaresinde tamamen bağımsız olduğu yönünde bir karar aldı. Bu kararlar, Araplılığı Osmanlıya yeğ tutan düşüncenin eyleme dönüştürülmesi biçimiydi⁴⁵¹. Aynı sıralarda bir grup Iraklı ise Faysal’ın Abdullah’ın krallığı altında Bağdat ile Basra’nın bağımsızlığını ilan etmek için toplandı⁴⁵².

Suriye Genel Kongresinde Suriye’nin bağımsızlığı ve Faysal’ın krallığı 8 Mart 1920’de kabul edildi. Suriye için kabul edilen bir anayasa ile Faysal’ın ilk kral olduğu belirtildi. Ayrıca kongrede eyaletlerde âdemi merkeziyetçi bir rejimin uygulaması ve Lübnan’da savaş öncesi bir rejimin uygulaması kararı alındı.

Faysal’ın krallığı ve Suriye’nin bağımsızlığı her tarafta sevinç ve coşkun gösterilerle kutlanırken, İngiltere ve Fransa Suriye Genel Kongresinin aldığı kararlar ve uygulanması durumunda çıkacak sonuçlar konusunda endişeye kapılarak Faysal’ı uyarmak zorunda kaldılar. Suriyeli milliyetçilerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve İngiltere ile Fransa’nın yakınlaşmasına ve Ortadoğu’da birlikte hareket etmelerine imkân sağlamıştır⁴⁵³. Suriye Kongresi kararlarından sonra 3 Mayıs 1920’de Haşim el-Attasi başkanlığında bir hükümet kuruldu. 19 Ağustos 1920’de hükümetin programı mecliste ilan edildi. Programda ülkenin bağımsızlığının tam olarak sağlanması, Suriye’nin birliği ve Filistin ile ilgili Balfour bildirgesinin kabul edilmemesine yer verildi. Suriye’nin Faysal Krallığı altında bağımsızlığı, Avrupa Devletleri ile Suriye temsilcilerine de bildirilmiştir⁴⁵⁴.

J- LOZAN ÖNCESİ YAPILAN ANTLAŞMALAR

⁴⁴⁹ David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 434–435.

⁴⁵⁰ Kongre Haşim el-Attasi başkanlığında açıldı: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 413.

⁴⁵¹ İlhan Arsel, **a.g.e.**, s. 197.

⁴⁵² David Fromkin, **a.g.e.**, s. 435; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 72.

⁴⁵³ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 436.

⁴⁵⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 416.

1- Misak-I Milli (Ulusal And)

M. Kemal Paşa'nın deyiimiyle; “ *Milletin emel ve gayelerinin kısa bir programa esas olacak şekilde, toplu bir tarzda ifadesi*” olarak nitelenen Misak-ı Milli, vatanına bağlı milletvekillerinin çabalarıyla 28 Ocak 1920 günü Mebuslar Meclisi'nce kabul edildi⁴⁵⁵.

“*Ulusal Ant*” anlamını taşıyan Misak-ı Milli'ye göre “*...Türk ve İslam çoğunluğu bulunan kısımların tümü hiçbir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütündür*”⁴⁵⁶. Bu düşünce milli mücadelenin temel esasını oluşturmuştur.

Misak-ı Milli'de tespit edilen ilkeler, hem Milli Mücadele yıllarında hem de daha sonra takip edilen Türk Dış Politikasının temelini teşkil etmiştir⁴⁵⁷.

Misak-ı Milli hazırlanırken, M. Kemal ve arkadaşlarının göz önünde tuttuğu bir olguda ABD Başkanı Wilson'un, Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, savaştan sonra kurulacak barışa temel olmak üzere, kongreye sunduğu “*14 ilkesi*”nin Türkiye ile ilgili şu 12'nci ilkesi olmuştur. Buna göre:

“*Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan bölümlerinin sağlam egemenliği sürdürülmeli; buna karşılık, bu gün Türk yönetimindeki öbür ulusların kuşku götürmeyen biçimde yaşam güvenliği ve özerklik içinde gelişmesi sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı uluslar arası güvenceler altında sürekli olarak tüm ulusların gemilerine ve ticaretine açık tutulmalıdır*”⁴⁵⁸.

Misak-Milli ise 6 maddeden oluşmaktadır. 1. Maddeye göre: “*Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü silah bırakışımı yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altındaydı) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir, söz konusu silah bırakışımı çizgisi içinde, din soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileriyle çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle*

⁴⁵⁵ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk...**, ss. 12-13; Belgenin ayrıntıları için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 10.

⁴⁵⁶ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 178.

⁴⁵⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ...**, s. 12.

⁴⁵⁸ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 10.

*birbirinden ayrılmayacak bir bütündür”*⁴⁵⁹. Kuşkusuz bu madde o gün için Türk çoğunluğu nüfusa sahip olan Hatay’ı da içermekteydi.

Büyük Savaşın sonunda, İskenderun ve Antakya yöresi, Fransa Mandası altındaki Suriye’ye bırakılmıştır. Bunun ne denli isteksizce yapıldığı, Ateşkes antlaşması imzalanıncaya kadar Mustafa Kemal’in, müfettişleri İskenderun’dan uzak tutma çabalarından anlaşılabilir. Bu yörenin, Türk milliyetçilerinin Misak-ı Milli ile üzerinde hak iddia ettikleri bölgeler arasında olduğu belirtilmesi, milliyetçilerin bölgeden vazgeçmeyeceklerini göstermekteydi⁴⁶⁰.

2- San Remo Toplantısı ve Suriye’de Fransız Egemenliği(25 Nisan 1920)

Birinci Londra Konferansında kesin çözüme kavuşturulmayan konuların görüşülmesi ve yapılacak barış antlaşmasına son şeklini vermek amacıyla, üç müttefik Devletin (İngiltere, Fransa, İtalya) başbakanları ve dışişleri bakanları konu ile ilgili uzman ve Japonya temsilcisi, İtalya’nın San-Remo şehrinde, 18 Nisan 1920 tarihinde toplanarak görüşmelere başlamışlardır⁴⁶¹.

Ocak 1920 başlarında, Fransa Başbakanı Clemenceau ile Faysal’ın arasındaki gizli antlaşmaya göre, Arap devletinin bağımsızlığına izin verilecek ancak bunun yanında sadece Fransız danışmanları bulunacaktı. Bu antlaşma, Suriye’de gevşek bir Fransız manda idaresi kurulması yönünde atılmış bir adımdı⁴⁶².

Suriye Genel Kongresinin toplanarak Faysal’ın Suriye kralı olarak ilan edilmesi ve Suriye’nin Lübnan ve Filistin’i kapsayacak şekilde doğal sınırları içinde tamamen bağımsız olduğu yönündeki kararları karşısında, İngiltere ve Fransa tepkilerini göstermekte gecikmediler ve Faysal’ı bu konuda uyardılar⁴⁶³.

Suriye milliyetçilerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, İngiltere ve Fransa arasında bir yakınlaşma doğurdu. Suriye tahtını Faysal’ın kabul etmesi, Fransa tarafından,

---

⁴⁵⁹ **A.g.e.**, s. 15.

⁴⁶⁰ Andrew Mango, **Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu**, Remzi Kitap yay., 3. baskı, 2004, s. 580.

⁴⁶¹ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 55; Kenan Kırkpınar **a.g.e.**, s. 171; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 219.

⁴⁶² Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 78; Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 137; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 409-411; David Fromkin, **a.g.e.**, ss. 408-409; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 163.

⁴⁶³ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 81-88.

Suriye’de ki “*haklarına doğrudan doğruya bir saldırı*” olarak değerlendirildi. Fransa, Suriye’de tam olarak egemen olabilmek için, Temmuz ayında Fransız Generali Gouraud, kıyı bölgesinden Şam’a doğru harekete geçerek, Faysal’ı tahtından indirdi. Böylece Fransa, Suriye’de tek egemen gücün kendisi olduğunu göstermiş oluyordu⁴⁶⁴.

Bu gelişmeler, Suriye’yi tam bir karışıklığa sürükledi. Suriye, Mezopotamya ve Filistinli Araplar, San Remo’nun kurduğu bu yabancı yönetime karşı çıktı ve düzenlemenin Wilson İlkelerinin ihlali olarak değerlendirdi⁴⁶⁵.

Manda yönetimi gereği, Irak ve Suriye ileride bağımsız olacaktı. Ancak Fransa bağımsızlık taahhüdünü sadece bir vitrin süslemesi olarak görüyor ve Suriye ve Lübnan’a ilhakçı bir zihniyetle yaklaşıyordu⁴⁶⁶.

Tarihte “*Büyük Suriye*” olarak bilinen Ürdün, Lübnan ve Filistin topraklarını da kapsayan geniş coğrafi birimin küçük devletlere bölünmesi süreci bu şekilde tamamlanırken, Arap dünyasındaki pek çok politik ilkelerin ve entelektüel akımların merkezi durumuna gelmiş olan Suriye, yeni bir dönemle karşı karşıya geliyordu. Bölgede yaşayan Araplar, masa başında çizilen suni sınırlarla parçalanma sürecine girdi⁴⁶⁷.

Türkiye ile Suriye arasında savaştan sonra ilk ilişki, Şam’da bir Arap Hükümeti kurulduktan sonra başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde başlatılan kurtuluş hareketini yakından takip eden Arap’lar, Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurdu. Bölgede Suriye’li Milliyetçilerin Fransa’ya karşı tepkilerinin sonucu olarak Türklerle beraber hareket etmeleri neticesinde, bu gelişmeyi ve yakın ilişkiyi tehlikeli bulan Fransa, hemen harekete geçmek gereğini duymuştur.⁴⁶⁸

Mustafa Kemal, San Remo Konferansının toplandığı esnada Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 24 Nisan 1920’de yaptığı konuşmada özetle şunları söylemiştir:

---

⁴⁶⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918...**, s. 77; Ömer Osman Umar, **Osmanlı ...**, ss. 443-449; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 474; Orhan Duru, **Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, İş Kültür yay., 3. baskı, İstanbul, 2004, s. 74.

⁴⁶⁵ Orhan Duru, **a.g.e.**, s. 77; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 475.

⁴⁶⁶ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 409.

⁴⁶⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 81-88.

⁴⁶⁸ **A.g.e.**, ss. 81-82; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 438.

“... Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de İngiliz, Fransız'ların tarzı idaresine hedef olduktan sonra ehli İslam büyük bir hataya düştüklerini takdir ettiler... Bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiçbir şekil ve surette istiklalin lüzumu yoktur; biz halifemiz ve padişahımıza bağlı olarak Osmanlı Camiası dâhilinde bulunacağız dediler. Suriye'de böyle çeşitli akımlar mevcut idi... Emir Faysal dahi özel temsilcilerini bizimle temasa geçirdi. Herhalde Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile münasebetinin, kendileri için sonuçta esaret olacağına kani oldular. Bundan dolayı bize yöneldiler... Bizim kendi sınırlarımız dâhilinde bağımsız olduğumuz gibi Suriyelileri de sınırları dâhilinde ve milli egemenlik esasına bağlı olmak üzere serbest ve bağımsız olabilirler... Federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat sağlayabiliriz... Emir Faysal, milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf oldu ve müracaatları bunun üzerine oldu... Milli sınırlarımızın güney cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten geçirecek olursak, bu fiiliyatın sonucunu görebiliriz...”⁴⁶⁹.

Ancak batılı güçler, Faysal'ın çok güçlü olmasını istememekteydiler. Fransa, İngiltere ile anlaşarak 14 Temmuz 1920 tarihinde Faysal'a kesin bir uyarı vererek, Arap ordusunun dağıtılmasını da kapsayan, Arap liderinin kabul edemeyeceği koşulları bildirdi. Faysal, Fransız koşullarını kabul etse de bundan tatmin olmayan Fransa bölgedeki askeri birliklerini güçlendirmeye başladı⁴⁷⁰. Manda rejiminin uygulanmasından sonra İskenderun Sancağı bölgesi işgal statüsünden çıkarak manda statüsüne sokulmuş oldu. Fransız birlikleri Faysal yönetimini devirerek 25 Temmuz 1920'de Şam'a girdi⁴⁷¹ ve Faysal 27 Temmuz'da sürgüne gönderildi. Bu işgalle birlikte Fransız Başbakanı Suriye'nin bundan sonra “ *Bütünüyle ve sonsuza kadar Fransa'nın*” olduğunu açıklamıştır⁴⁷².

Temmuz 1920'de Suriye'yi işgal ederek, Faysal'ı yönetimden uzaklaştıran ve iki yıl sonra da manda yönetimini Milletler Cemiyeti onayından geçiren Fransızlar, Dürzîlerin ve Alevilerin çoğunlukta olduğu kendi subay ve memurlarının denetiminde Şam'a bağlı bir yönetim oluşturular⁴⁷³.

---

⁴⁶⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları I, Türkiye İş Bankası yay., Ankara, 1985, ss. 2-3.

⁴⁷⁰ David Fromkin, *a.g.e.*, s. 437.

⁴⁷¹ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, ss. 83-88; Ömer Osman Umar, *Osmanlı...*, s. 448.

⁴⁷² David Fromkin, *a.g.e.*, s. 437.

⁴⁷³ Erdem Erciyes, *a.g.e.*, ss. 43-44.

Suriye'nin işgalinin bu kadar kolay olması, Faysal ile Arap milliyetçiliği iddialarının, Fransa'yı Suriye'deki taleplerinden vazgeçirmek için İngiltere tarafından yaratılan sahte iddialar olduğu yönündeki kuşkuyu arttırmıştı. Fransızlar, Faysalı başa geçirdiği, Araplar ise, Faysalın indirilmesine göz yumduğu için Suriye'de herkes İngilizleri suçluyordu⁴⁷⁴. Fransa'nın, Lübnan ve Suriye mandalarını ele geçirdikten sonra, Suriye'nin aleyhine olacak şekilde Büyük Lübnan'ı yaratarak Suriye'den ayırmasının amacı, Lübnan'ı Fransız Yakın Doğu siyasetinin bir üssü haline getirmekti⁴⁷⁵. Lübnan'ı 1920 yılında Suriye'den ayıran Fransa, Suriye'de yönetimini kolaylaştırma amacını taşıyan “*böl ve yönet*” siyaseti gereği, etnik ve dini farklılıklar temelinde *Cebel-i Dürzî*, *Lazkiye*, *Şam* ve *Halep* olarak dört parçaya ayırarak bir federal düzen kurdu. Bu da Araplardaki Fransa'ya karşı öfkeyi daha da arttırdı⁴⁷⁶. Şam ve Halep özerk bölgeleri birkaç yıl sonra “*Suriye Devleti*” adı altında birleştirildi. Fakat Alevi ve Dürzî Devletleri 1936 yılına kadar ayrı kaldı⁴⁷⁷.

İskenderun Sancağı ise geniş Türk nüfusundan dolayı, özel bir yönetim altında özerkliği korunmak şartıyla 1920 yılında Halep'e bağlanmıştır⁴⁷⁸.

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nde 18 Ekim 1921'de yaptığı bir konuşmada bu konuda şunları söylemiştir:

“ ... *Bir takım hukukumuz vardır ve bu gün biz bu hukukumuzdan vazgeçmiş değiliz.. Hukukumuz saklıdır. Suriye üzerindeki hukukumuzdan asla vazgeçmiş değiliz... İskenderun ve Antalya'da özel bir idare oluşturulacaktır... Resmi dili Türkçe olacak. Mektepleri ise Türk Mektepleri olacak. Yapılmış olan şey budur...*”⁴⁷⁹.

Milletler Cemiyeti, Fransa'nın Manda Yönetiminin uygulanması konusundaki görev ve sorumluluklarını, 24 Temmuz 1922'de açıkladı⁴⁸⁰. Manda Kararı, 29 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti tarafından kabul edildi⁴⁸¹.

---

⁴⁷⁴ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 438.

⁴⁷⁵ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁷⁶ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 475; David Fromkin, **a.g.e.**, s. 437; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 43; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁷⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, ss. 90-91; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 10; Mesut Çaşın, **a.g.m.**, s. 60; David Fromkin, **a.g.e.**, s. 493.

⁴⁷⁸ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 91.

⁴⁷⁹ **TBMM Gizli...**, s. 365.

⁴⁸⁰ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 371-372.

⁴⁸¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 91; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 75.

Bölgede Fransız mandasının başlaması ve uygulamaları karşısında halkın tepkisi çok şiddetli oldu ve bölgede şiddet hareketleri baş gösterdi⁴⁸².

Bugünkü Lübnan'la birlikte düşünülürse, Suriye Osmanlı egemenliği altında bir bütün olarak yönetildi. Bölgenin tümün de ortak yasa ve kurallar geçerli idi. Fransa ise Suriye'de böl ve yönet anlayışına dayanan bir politika izledi. Böylece Fransız ordusunun Emir Faysal'ı yendiği 1920 ile 1925 yılları arasında mandater güç, Suriye'yi beş ayrı siyasi birime böldü. Her siyasi birimin yapısal zayıflığı, Fransız yönetimi için iyi bir avantaj olmuş ve Fransa bir süre birleşik bir muhalefetle karşılaşmadan bölgedeki egemenliğini sürdürmüştür⁴⁸³. Doğrudan yönetim yerine manda kuran devletler, amaçlarına Arap hükümetleri eliyle dolaylı olarak ulaşmak istediler. Böylece onlara belirli ölçüde bağımsızlık tanıdılar. Ancak izlenen bu politika pek başarılı olmadı. Mandalar devletlerce milliyetçi isteklere verilen ödünler, çok küçük ve geç olmuş bu da Fransız mandasına şiddetli bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir⁴⁸⁴. Bu tepki zamanla Fransızlara Arapların karşılıklı askeri kartlarını açması için uygun bir ortam yaratacaktır⁴⁸⁵. Osmanlı İmparatorluğunun dağılmış olması, Araplarla Türklerin yollarını ayırıyordu. Araplar Osmanlı egemenliğinden kurtulduktan sonra Batı karşısında bağımsızlık mücadelesine giriştiler. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla Arapların Birleşik bir Arap devleti kurma umutları da yıkıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından sınırları Batılı devletlerce belirlenen Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin kurulmuştur⁴⁸⁶. Batılı devletlerce yaratılan ve cetvellerle belirlenen yapay sınırlar, gelecekte bölgede yaşanacak çatışmaların zeminini hazırlayacaktı.

3– Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920)

Mondros Ateşkes antlaşmasından sonra Müttefik Devletler barış şartlarını oluşturmak ve savaştan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını paylaşmak amacıyla, Paris Barış Konferansını toplamışlardı. Paris Barış Konferansında ele alınan önemli sorunlarından biride savaştan yenilmiş olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğunu geleceği ve yapılacak

---

⁴⁸² Ö. Faruk Abdullah, **a.g.e.**, s. 35; Bernard Lewis, **Ortadoğu**, s. 402.

⁴⁸³ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 83.

⁴⁸⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, ss. 402–403.

⁴⁸⁵ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁸⁶ Peter Mansfield, **a.g.e.**, s. 93.

antlaşmanın koşullarının saptanması konusu olmuştur⁴⁸⁷. Daha sonra Müttefik Devletler, Paris Barış Konferansında tamamlayamadıkları barış anlaşması görüşmelerine Birinci Londra Konferansında devam etmişlerdir. Osmanlı Devletinin davet edilmediği bu konferansta barış antlaşmasının ana hatları belirlenerek San Remo konferansı'nda son şekli verilmiştir⁴⁸⁸.

İtilaf Devletleri, San Remo Konferansı esaslarına göre belirlenen bir barış antlaşması taslağı hazırlayarak, alınan kararları Osmanlı Devletine bildirmek üzere, Osmanlı Heyetini Paris'e çağırarak, hazırlanan antlaşma taslağını, 11 Mayıs 1920'de Osmanlı Heyetine verdiler⁴⁸⁹. Antlaşma imzalanması için Osmanlı delegelerine verilen antlaşma metninin şartlarını ağır bulan ve San Remo kararlarının değiştirilmesi ya da hafifletilmesi yönündeki Osmanlı Devleti'nin istekleri, 7 Temmuz 1920'de toplanan Spa Konferansında reddedilmiştir⁴⁹⁰. Müttefik Devletlerinin temsilcileri, Osmanlı Delegelerine barışı imzalamak için 27 Temmuz 1920 tarihine kadar süre tanımışlardı. Müttefik Delegelerden oluşan Sevr Barış Konseyi, 17 Temmuz'da Paris'teki Osmanlı Devleti adına gözlemci olarak bulunan Reşit Paşa'ya özellikle şu ültimatı verdi. "...Müttefikler İzmir'i ve Trakya'yı Osmanlı egemenliğinden çıkarmaya karardır. Osmanlı Hükümeti Anlaşma imzalamaz veya Anadolu'da otorite sağlayamazsa Avrupa'dan uzaklaştırılacaktır"⁴⁹¹.

Osmanlı Devletinin antlaşma metninin değiştirilmesi yönündeki girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine, Osmanlı Hükümeti ve İstanbul'da Padişahın başkanlığında toplanan olağanüstü bir kurul, çok ağır şartlar taşıyan bu önerileri görüştüktan sonra, 22 Temmuz 1920'de kabul ederek antlaşmayı imzalamak üzere Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey'i delege olarak Paris'e gönderdi⁴⁹².

Sonuçta söz konusu anlaşma "*Paris'te Serv Müessesesi-i Sinaiyyesi Dairesinde*" 10 Ağustos 1920 tarihinde Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Bey tarafından imza edilmiştir⁴⁹³. 433 maddeden oluşan bu Anlaşma, 27. maddeden itibaren Türkiye sınırlarını belirleyen maddeler içeriyordu. Anlaşma ile, Osmanlı Devletinden geriye, yabancı güçlerin

---

⁴⁸⁷ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 437.

⁴⁸⁸ Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 260.

⁴⁸⁹ Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 121; Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 438.

⁴⁹⁰ **Milli Mücadele Tarihi I**, s. 284.

⁴⁹¹ Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 122.

⁴⁹² Hurşit Tolon, **a.g.e.**, s. 247; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 208; Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 184; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 240.

⁴⁹³ Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 122.

denetiminde olmak kaydıyla başkent İstanbul ve çevresi ile küçültülmüş Anadolu toprakları kalıyordu.⁴⁹⁴

Antlaşmanın 6. maddesi ise, Osmanlının Ortadoğu topraklarına ilişkindi. Buna göre, Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Suriye'yi Fransa, Irak ve Filistin'i İngiltere alacaktı⁴⁹⁵.

Şartları çok ağır olan ve “*Türkiye'nin milli varlığını yok etmeyi*” amaçlayan bu anlaşma, Osmanlı Delegeleri tarafından imzalanmış olsa da, Padişah ve Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmamıştır.

Serv Antlaşması özünde, Batının kendi aralarında da ters düştüğünün önemli bir göstergesiydi. Zira Serv Antlaşmasında, ulusların çoğunlukta buldukları bölgelerin kendi kaderlerini tayin edecek bir düzenlemeye gidilmemiştir. Mandater devletlerin bağımsızlıklarını verdiklerini söyledikleri özellikle Rumların ve Ermenilerin eline bırakılan bölgelerde, Türklerin durumu gittikçe zorlaşıyordu⁴⁹⁶.

Barış imzalayan devletlerin temel yaklaşımı; “*Doğu Sorununu*” temel alarak yeni yerleşim yerleri hazırlamak ve gelişen olaylarda Yakın Doğunun gelişimini planlamaktı. 1919–1920 yılları arasında gelişen olaylar ve müfettişlerin emperyalist emelleri ile milliyetçiliğin Ortadoğu'da aktif olarak ortaya çıkması karşısında zaman zaman uyuşmacı ve bazen de yatışmacı yaklaşımlar iki yıl boyunca birbirini kovaladı. Yerel milliyetçilik, halkın istekleri ve kendi kaderini tayin hakkı Sevr'in çözümünde hiçbir rol oynamadı. Barış, sonuçta emperyalist devletlerin zorla uygulamaya koydukları bir çözüm olmuştur⁴⁹⁷.

Bu barış antlaşması, müttefiklerin geleneksel siyasi tutumları ile yeni gelişmeleri gerçekçi olarak değerlendirme konusundaki isteksizlik ve becerisizlikleri göz önüne alındığında, istikrarlı bir barışın gerçekleşmesi mümkün görünmüyordu.

Sevr Antlaşmasının imzalanmasıyla yıllardır Osmanlı Devletini parçalamak ve paylaşmak isteyen İtilaf Devletleri emellerine ulaşıyorlar, sözde barış antlaşması olan bu kayıtsız şartsız teslimiyet belgesini kabul ettirmeyi başarıyorlardı. Buna karşı, Ankara

---

⁴⁹⁴ **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, s. 209; Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 440.

⁴⁹⁵ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 439.

⁴⁹⁶ Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 191.

⁴⁹⁷ **A.g.e.**, s. 196; Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, ss. 242–243.

Hükümeti bu anlaşmayı tanımayacağını ve Türk topraklarının parçalanmasını kabul etmeyeceğini bildirmiştir. TBMM, 19 Haziran 1920 tarihinde yaptığı gizli bir toplantıda, Misak-ı Milli sınırlarına sonuna kadar sadık kalarak, vatan ve milleti kurtarmak için ant içmiştir⁴⁹⁸. Antlaşmada, Fransa'ya bırakılan bölgeler, manda kurabileceği Güney Kilikya ve Suriye bölgesini kapsamaktaydı. Böylelikle Suriye Fransa'ya, Irak İngiltere'ye veriliyordu⁴⁹⁹. Sevr Antlaşması, yenilmiş bir imparatorluğu parçalayan bir antlaşma değil, “*Türklere yaşama şansı tanımayan*” bir barış antlaşmasıydı⁵⁰⁰.

1. Dünya Savaşı sonrası imzalanan ve Türk yurdunu parçalayan anlaşma halk tarafından kabul edilmemiş ve TBMM tarafından da reddedilmiştir. Halkın anlaşmaya tepkisi için şok, dehşet ve öfke denilebilirse de teslimiyetten bahsetmek zordu. Batı basını ise İstanbul hükümetinin tepkisine dayanarak Türkiye'nin tamamının barışı kayıtsız şartsız kabul ettiğini sanmaktaydı⁵⁰¹. Olayların gelişimi barış antlaşması ile barışın gelmeyeceği ve hükümlerinin uygulanmasının mümkün olmadığını göstermiştir⁵⁰².

4- Londra Konferansı ve Bekir Sami – Briand Antlaşması

Anadolu'daki milli mücadele hareketinin Mustafa Kemal liderliğinde yayılarak askeri başarıların elde edilmeye başlanması ve Birinci İnönü muhaberesinden sonra Ankara Hükümeti'nin gittikçe kuvvetlendiğini gören İtilaf Devletleri, Serv hükümlerinin ufak bazı değişikliklerle biran önce uygulamaya geçirilmesini sağlamak amacıyla, Londra'da bir konferans toplanması kararlaştırmıştır. Konferansa önce 26 Ocak 1921 İstanbul Hükümeti, daha sonra İtalya aracılığıyla Ankara Hükümeti davet edilmiştir⁵⁰³.

---

⁴⁹⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 12; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 23.

⁴⁹⁹ Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 189.

⁵⁰⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih, İlk çağlardan...**, s. 409.

⁵⁰¹ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 237; Gülnihal Bozkurt, “Sevr'den Lozan'a”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 123/382, (Ekim 2004), ss. 8-15; Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 185.

⁵⁰² **A.g.e.**, s. 186.

⁵⁰³ Ayrıca Londra Konferansı hakkında ayrıntı için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1923) I**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, ss. 293-315; **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, ss. 271-272; **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**. C.4, Ankara, 1996, s. 18; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 126.

Bu davet karşısında, Mustafa Kemal Londra'ya müstakil bir heyet gönderilmesini savunuyordu. Bu teklif, Meclis tarafından kabul edilmiş, alınan karar gereğince Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet teşkil edilmiştir⁵⁰⁴.

Konferans, 24 Şubat'ta açılarak görüşmelere başlandı. Söz sırası Türk Heyetine gelince, İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Sadrazam Tevfik Paşa “*Ben sözü Türk Milletinin hakiki temsilcisi olan TBMM Baş delegesine bırakıyorum.*” diyerek sözü Bekir Sami Bey'e bırakmıştır⁵⁰⁵. Bekir Sami Bey ise konuşmasında; “*Türkiye'nin sınırı Doğuda Gümrü ile çizilen Güneyde ise Türk ve Arap çoğunluğunu ayıran sınırdır*”⁵⁰⁶ diyerek TBMM'nin kararlılığını göstermiştir.

26 Şubat 1921 günü yapılan Konferans oturumunda, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Başbakanı Lloyd George'un görüşlerini şöyle açıklamıştır: “*Başbakan Türk olmayan soyların yaşadığı bölgeleri Türk İmparatorluğundan ayırmak niyetindedir. Bu soylar Araplar, Ermeniler, Süryaniler ve Kürtlerdir*”⁵⁰⁷.

Londra Konferansı, 27 Şubat'tan 12 Mart 1921'e kadar devam etmiş, olumlu hiçbir netice alınamamıştır⁵⁰⁸. Ancak konferansın Türkiye açısından olumlu sonuçları da olmuştur. İlk defa Ankara Hükümeti resmen tanınmış ve Misak-i Milli'nin dünya kamuoyuna duyurulması için bir fırsat olmuştur. Ayrıca Sevr Antlaşması'nın uygulanması konusunda İtilaf Devletleri arasında fikir ayrılıkları belirginleşmeye başlamıştır⁵⁰⁹.

Bu konferansın asıl amacı, Sevr Antlaşması'nın Türklere kabul ve tatbik ettirilemeyen hükümleri üzerinde bir anlaşma sağlayabilmek ve bu hükümleri Türklere tatbik ettirmektir. Ancak Sevr Antlaşması'nın bazı hükümlerinin kısmen değiştirilerek bile olsa yerine getirilmesi yönünde hiçbir anlaşma sağlanamadı. Böylece Konferans 12 Mart'ta sona ermiştir.

---

⁵⁰⁴ Ayrıca heyette Roma'daki Ankara temsilcisi Hami Bey İzmir Milletvekilleri Yunus Nadi ve Mahmut Esat, Erzurum Milletvekili Necati Bey ve Askeri Müşavir olan Trabzon Milletvekili Hüsrev (Gerede) Bey Seçilmişlerdir. Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 126.

⁵⁰⁵ **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, s. 273; Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 204; Mustafa Budak, “Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, **AAMD**, XIII/38, (Temmuz 1997), s. 399.

⁵⁰⁶ Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 126.

⁵⁰⁷ **A.g.e.**, s. 126.

⁵⁰⁸ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923**, C. I, s. 135.

⁵⁰⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 32, **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, s. 275.

Londra Konferansı bir sonuç vermeden dağılması üzerine, Bekir Sami Bey, aşırı bir iyimserliğe kapılarak, orada bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri ile ayrı ayrı görüşmeler yaparak bazı antlaşmalar imzalamıştır⁵¹⁰. İngilizlerle yapılan esir mübadeleleri antlaşmasına göre, Türkiye İngiliz esirleri serbest bırakacak, buna karşılık İngilizler ise, ancak Ermenilere ve İngiliz esirlere kötü davranmayan Türk esirleri geri verecekti. Bu eşitlik ilkesine dayanmıyordu⁵¹¹. Diğer taraftan Fransız Başbakanı Briand ile 11 Mart 1921’de imzalanan antlaşma gereğince, Fransızlara bazı siyasi ve ekonomik imtiyazlar tanınıyordu⁵¹². Bu da Misak-ı Milli’den verilen bir taviz anlamını taşımaktaydı.

Bekir Sami Bey’in Ankara’nın görüşünü ve TBMM Hükümeti’nin onayını almadan imzaladığı bu anlaşmalar, karşılıklı menfaat ve iktisadi bağımsızlık ilkelerine uymadığı ve Türkiye’nin tezine ters düştüğü için TBMM ve Hükümeti tarafından onaylanmamıştır⁵¹³.

Bu gelişmeler, Türk-Fransız ilişkilerinde kısa bir sürede olsa gerginlik doğmasına neden oluyordu. Ancak Türk ordusunun İnönü’de kazandığı ikinci zafer, Ankara Hükümeti’nin konumunu askeri ve siyasi açıdan güçlendirirken, Fransa’yı Türklerle uzlaşmaya ve anlaşma zeminine yöneltmiştir⁵¹⁴.

Ankara Hükümeti de Fransızlarla barış görüşmelerinin tekrar başlamasından yanaydı. Bu gelişmeler yaşanırken, Fransızlar, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon’u 9 Haziran 1921’de bir anlaşma zemini aramak için Ankara’ya gönderdi⁵¹⁵. 13 Haziran 1921’de başlayan Türk-Fransız görüşmelerinde M. Kemal’in kapitülasyonların kaldırılması ve tam bağımsızlık konularındaki ısrarlı ve kararlı tutumu sonucunda görüşmeler kesildi. Bu süre içinde Ankara Hükümeti lehine bazı gelişmeler de olmuştur. Kuvay-ı Milliye kuvvetlerinin çetin direnişi karşısında başarılı olamayan Yunanlılar, Zonguldak’ı, İtalyanlar Adapazarı ve Antalya’yı terk etmek zorunda kaldılar. Çukurova’daki Fransız kuvvetlerinin iaşe, barınma, silah, teçhizat v.b. gibi harcamalarının getirdiği yük, Fransız Parlamentosu

---

⁵¹⁰ Mustafa Budak, **a.g.e.**, s. 399; Sadi Irmak, “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 491.

⁵¹¹ **A.g.m.**, s. 494.

⁵¹² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 32; Hurşit Tolon **a.g.e.**, s. 199; R.Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s. 135-136.

⁵¹³ **Türkiye Cumhuriyet Tarihi I**, s. 274; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 32; Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 218.

⁵¹⁴ Mustafa Budak, **a.g.m.**, s. 400.

⁵¹⁵ Bige Yavuz, **a.g.m.**, s. 288.

tarafından açıkça eleştirilmeye başlanmıştır⁵¹⁶. Fransa, Sakarya Zaferinin kazanılması karşısında, Ankara Hükümeti ile yarım kalan görüşmelere tekrar başlama kararı aldı. Şüphesiz bütün bu gelişmeler Ankara Hükümeti'nin meşruluğunun pekişmesi açısından önemli kazanımlar olmuştur.

Londra konferansının temel konularından biri de, Müttefik Devletlerin Türkiye üzerinde kurmak istedikleri siyasi nüfuzları olmuştur. Bunlardan en önemlileri olarak, Fransa'nın Kilikya üzerinde ki emelleri, İngiliz ve Fransızların Mezopotamya için yaptıkları bölüşümler gösterilebilir.

5.Geçici Barış ve Ankara Antlaşması

Londra Konferansının devam ettiği günlerde Türk milliyetçilerinin başarılarının hızla büyümesi, Konferansa katılan temsilcilerin barış şartlarını belirlemesini zorlaştırıyordu. Türk halkının geleceğine karar verecek galip devletlerin temsilcileri, beklenmeyen bu yeni gelişmeler karşısında sıkıntıya düşmüşlerdir⁵¹⁷.

Mersin, Tarsus, İslâhiye, Maraş, Antep ve Urfa'da Fransız kuvvetlerine karşı “*Kuvay-ı Milliye*” kuvvetlerinin çetin mücadeleleri ve Suriye'deki Arapların kendilerine verilen sözlerin tutulmaması nedeniyle, Fransa zor günler geçirmeye başlamıştır.⁵¹⁸ Bu durum karşısında, Fransa artık Türk milliyetçileriyle uzlaşma yoluna gitmenin zamanı geldiğine inanmaya başlamıştır⁵¹⁹.

Fransız basını, Fransız birliklerinin güney cephesindeki başarısızlığının sorumluluğunu, bu bölgeyi Fransızlara devrederken halkın elindeki silahları toplamayan İngiltere'ye yüklüyordu. Türk-Fransız savaşının İngiliz-Yunan kuvvetlerinin yükünü hafifletecek bir tuzak olduğu düşüncesi, Fransız kamuoyun da gittikçe hâkim oldu. Bu da İngiltere ve Fransa arasında güven bunalımını beraberinde getirdi. Böylece Fransa giderek İngiltere'den koşturdu⁵²⁰.

---

⁵¹⁶ David Fromkin, **a.g.e.**, s. 539.

⁵¹⁷ Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 167.

⁵¹⁸ David Fromkin **a.g.e.**, s. 436; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 260.

⁵¹⁹ M. Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 216.

⁵²⁰ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 291.

Fransız kamuoyu savaştan bıkmış, Güney Anadolu'daki para ve asker israfının önlenmesi yönünde hükümetlerine baskı yapmaya başlamıştır⁵²¹. Fransız Parlamentosu da bu masrafı daha fazla üslenmek istemiyordu. Ayrıca Türk – Sovyet yakınlaşması Fransız çıkarlarını tehlikeye düşüreceği endişesiyle Fransa'yı telaşlandırıyor⁵²².

Fransa işgal etmiş olduğu Kilikya, Maraş, Antep ve Urfa'da tam anlamıyla bir bataklığa saplanmıştı. Suriye'deki Fransız kuvvetlerinin Komutanı General Gouraud, Kilikya'da uğradıkları başarısızlıkların etkisini azaltarak, biraz da güç toplamak ve Fransa'nın ekonomik nedenlerle bölgede kalmak istediğini anlatmak maksadıyla, Ankara'ya bir heyet göndermeyi kararlaştırmıştı. Bu amaçla Robert de Caix, M. Sava ve Amiral Lebon'dan oluşan bir heyet, 20 Mayıs 1920'de Ankara'ya geldi. Yapılan görüşmeler sonunda 28 Mayıs'ta Fransa tarafından onaylandığı bildiren ve 30 Mayıs'tan geçerli olarak 20 gün sürecek "Ateşkes Bırakışması"⁵²³ imzalandı. Bu Ateşkes Bırakışmasına göre:

1. Bu süreç içinde Pozantı, Kozan, Antep, Maraş ve Urfa boşaltılacak, kamu güvenliği Türk Jandarma kuvvetlerine bırakılacak,
2. Savaş tutsakları ve diğer tutuklular karşılıklı teslim edilecek,
3. Kilikya'da Fransız yönetimi ve iş adamlarına ayrılacak tanınacak,
4. Fransızlar, Türk Milli Mücadele hareketine karşı hiçbir davranışta bulunmayacak, bu mücadelelerin siyasi amacını, gayri resmi olarak destekleyeceklerdir⁵²⁴.

Fransa ile yapılan bu geçici ateşkes ile, Fransa'ya Türkiye'nin geleceği üzerinde söz söyleyecek tek ve gerçek makamın TBMM olduğunu kabul ettirilmiştir⁵²⁵.

Fransa ile geçici de olsa bir mütakere yapılmış olması, M. Kemal'e önemli siyasi kazançlar sağlamıştı. Bu ateşkes ile Anadolu hareketi batılı bir devlet tarafından tanınarak siyasi bir meşruluk kazanmış oluyordu. Bir büyük gücün TBMM ile anlaşmış olması M. Kemal için zafer olduğu kadar bir tür ilan edilmemiş fiilen tanınma anlamına geliyordu⁵²⁶.

---

⁵²¹ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919–1922**, Ankara, 1988, s. 407.

⁵²² Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 291.

⁵²³ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 237; Kenan Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 186.

⁵²⁴ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 247.

⁵²⁵ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 34.

⁵²⁶ Paul C. Helmreich, **a.g.e.**, s. 237.

Ancak bu ateşkes, Fransızların İngiliz baskısı ile Karadeniz Ereğli'sine asker çıkarmaları ile bozulmuş ise de, özellikle İngiltere ve Suriye'deki İngiltere'nin korumacılığı altında bulunan Faysal üzerinde oldukça olumsuz bir etki yaratmıştır⁵²⁷.

Çukurova'da Türk askeri gücünün farkına varan ve bu hareketin kendilerini sonu belirsiz ve uzun maceralara sürüklenebileceğini hisseden Fransızları telaş sarmıştı⁵²⁸. Fransa'nın içine düştüğü bunalım ve çatışmalardan Türklerin başarılı olma ihtimalinin belirmesi üzerine, Fransa artık Türk milliyetçileriyle uzlaşma yoluna gitmenin zamanı geldiğine inanmaya başlamıştır. Fransızlar hem M. Kemal ile sıcak temaslarını sürdürürken ne gibi kazançları olacağına hesaplarını da yapıyordu⁵²⁹.

Fransa'nın M. Kemal'e yakın bir siyaset izlemesinin başlıca nedenleri şunlardır:

- a. Fransa'nın İngiltere ile arasının açılması, Fransa'nın İngiltere'yi Anadolu'da zor durumda bırakmak istemesi,
- b. Fransızların Ermenilerle olan güvenlerinin azalması ve Ermenilerin kontrol edilemeyen girişimleri,
- c. Türk Milli Mücadelesinin Fransa'nın sömürgelerinde ilham kaynağı olabileceği konusunda Fransa'nın harp sonu kazançlarını tehlikeye düşüreceği endişesi,
- d. Fransız kamuoyunda savaş bıkkınlığı⁵³⁰.

Bu çıkarlar doğrultusunda Fransa, M. Kemal'le görüşme kapısını açmak üzere Aralık 1919'da Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri olan Georges Picot'u Sivas'a göndermiştir⁵³¹. Görüşmelerde Fransa'ya verilecek ekonomik imtiyazlar karşılığı, Fransız işgaline son verilerek Adana, Urfa, Maraş ve Kilikya'nın boşaltılabileceği şartlarına rağmen bir sonuç alınamamıştır⁵³².

---

⁵²⁷ R. Salahi Sonyel, **a.g.e.**, ss. 72-73; Bige Yavuz., **a.g.m.**, s. 275.

⁵²⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 39.

⁵²⁹ Bige Yavuz, **a.g.m.**, s. 276.

⁵³⁰ M. Kemal Öke., **a.g.e.**, ss. 216-217.

⁵³¹ Bige Yavuz, **a.g.m.**, s. 274.

⁵³² **A.g.m.**, s. 275; R. Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s. 71; M. Kemal Öke, **a.g.e.**, ss. 216-217; Ayrıca Fransızların M. Kemal Paşa ile anlaşma çabaları için bkz. Ali Dağistan, **a.g.t.**, ss. 28-34.

24 Eylülde, tekrar ikinci aşama Türk Fransız görüşmeleri başlamıştır⁵³³. Görüşmelerde Türk tarafı, “*Misak-ı Milli*” esasları üzerinde durmaya ve taviz verilmemesi yönünde hareket etmişti. Üzerinde önemle durulan diğer konuda İskenderun Sancağı olmuştur. Fransızların bu toprakları vermek istememesine karşın, Mustafa Kemal, bu bölgede özerk bir yönetim kurulmasını önermiştir. Ancak Fransızlar buna sıcak yaklaşmamışlardır.

İki taraf arasında yapılan görüşmeler sırasında Türk tarafının görüşleri şu şekilde olmuştur:

1. Ankara Hükümeti, İskenderun ve Antakya’da Fransa’nın özel bir yönetim kurmasına rıza göstermemektedir,
2. Bu bölgede Türk tarafının hukuki bazı hakları mevcut olup, bu hakların takipçisidir,
3. Türk tarafı, Suriye üzerindeki hukukundan vazgeçmiş değildir. Bu konu Fransa ile Türk tarafı arasında ayrıca görüşülecektir. Ancak Türk tarafı bölgenin tamamen Fransız yönetimine geçmesine izin vermeyecektir⁵³⁴.

Güneydeki çarpışmalara Müslümanların tepkisi ve Suriye’deki Türk-Arap işbirliği ihtimali Fransızlar üzerinde bir telaş etkisi yaratmıştır. Suriye mandasının tehlikeye girmesi ve Türk-Sovyet yakınlaşması, Fransa’nın tutum değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Ayrıca Suriye’de kurulan Arap Milli hareketi Güney Cephesinde Türklerin mücadelesini kolaylaştırarak, Fransızlara bir baskı unsuru oluşturuyordu. Bir diğer etken ise Fransa’nın Almanya meselesi yüzünden Avrupa’da rahat olmamasıdır. Bunun yanında kamuoyunda yeni savaşlara karşı tepkiler yükselmeye başlamış olması, Türklerle Fransızlar arasında barış şartlarının oluşmasını sağlamıştır⁵³⁵.

Londra Konferansı başarısızda olsa Sovyet’lerle ilişkilerin başlamasına ve 16 Mart 1921 tarihli Sovyetler Birliği ile “*Moskova Antlaşması*”nın imzalanmasına olanak sağlamıştır. Bu Antlaşma ile Ankara hükümeti rahatlamış, Yunanlılara karşı kazanılan İkinci İnönü ve

---

⁵³³ Görüşmelerde Ankara hükümetini, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal’in danışmanlığında, Hukuk Müşaviri Münir bey ile Malta’dan yeni dönmüş olan Fethi Bey (Okyar) temsil ediliyordu: Mustafa Budak, **a.g.m.**, s. 404.

⁵³⁵ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 48.

Sakarya Zaferi, Türkiye'nin Sovyet'lerden yardım alması Fransa'yı endişelendirmiş ve bir an önce Türkiye ile uzlaşma ve anlaşma yoluna gitme zorunluluğu doğurmuştur. Bunun sonucu olarak, uzun görüşmelerin ardından 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa adına Fronklin Boillon ile Türkiye adına Yusuf Kemal Bey arasında "Ankara Antlaşması" imzalanmıştır⁵³⁶.

İmzalanan antlaşmanın Suriye ile ilgili maddeleri şu şekildedir:

1. *Sınır çizgisi, İskenderun Körfezi üzerinde payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecektir. (Demiryolu istasyonu ve Meydan-ı Ekbez Suriye'de kalacaktır.) Oradan Marsova'yı Suriye'ye ve Karnaba ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kayacak ve Çobanbey istasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat Demiryolu'nu izleyecek olan sınır çizgisi(demiryolu platformu Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır.), Nusaybin ile Ceziret-i İbn-i Omar arasındaki eski yolu izleyerek Ceziret-i İbn-i Omar 'da Dicle'ye varacaktır. Nusaybin, Ceziret-i Omar ve yol Türkiye'ye kalacaktır. Çobanbey ve Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve garları, demiryolu platformunun parçalarından sayılarak Türkiye'ye bırakılacaktır.*

Bu sözleşmenin imzalanmasının ardından bir ay içinde söz konusu sınır çizgisini tespit etmek üzere tarafların temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır.

2. *Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra en çok iki ay içinde Fransız kuvvetleri yukarıdaki maddede belirtilen sınır hattının güneyine, Türk kuvvetleri ise aynı hattın kuzeyine çekilecektir.*

3. *Taraflar, boşaltılacak topraklarda, bu toprakları teslim alır almaz bir genel af ilan edeceklerdir.*

4. *İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan halkı, kültürünün gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.*

---

⁵³⁶ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 264; Ayrıca Ankara Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, ss. 50-52.

5. *Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Gazi'nin Süleyman Şah'ın Caber Kalesin de bulunan ve Türk mezarı adıyla bilinen mezarın çevresi ile birlikte Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye burada koruyucular bulundurup Türk bayrağı'nı çekebilecektir.*

6. *Bu Antlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye ve Suriye arasında bir gümrük sözleşmesi yapılması için bir karma komisyon kurulacaktır. Bu sözleşmenin koşulları ve yürürlük süresi bu komisyon tarafından saptanacaktır. Bu sözleşmenin yapılmasına kadar taraflar hareket özgürlüğüne sahip olacaklardır.*

7. *Kuveik Suyu Halep kenti ile kuzeyde Türkiye'de kalan bölge arasında adil bir şekilde ve iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti bölgenin ihtiyacını karşılamak üzere kendi yapacağı harcamalarla Türk toprağı üzerinde Fırat'tan su alabilecektir.*

8. *Yerleşik ya da göçebe halktan belirlenen sınır çizgisinin her iki tarafında bulunan çayırlardan yararlanma ya da mülkiyet hakkına sahip olanlar haklarını eskiden olduğu gibi kullanmayı sürdürecektir. Bunlar işletme ihtiyaçları için özgürce ve hiçbir gümrük vergisi ya da çayır içi resim veya başka bir ücret vermeksizin sınır çizgisini bir yanında öteki yanına hayvanların ve yavrularının araç ve gereçlerinin tohumlarını ve ürünlerini götürebileceklerdi. Bunlara ilişkin vergi ve resimleri oturdukları ülkede ödemekle yükümlüdürler⁵³⁷.*

Antlaşma ile, 1. Dünya Savaşı öncesi kurulmuş olan itilaf blok'u parçalanıyordu⁵³⁸. Ayrıca Fransız'lar bölgeden ayrılırken bir miktar silah ve cephane bırakarak Milli Mücadeleye yardım dahi etmiş oluyorlardı⁵³⁹. Ankara Antlaşması, Lozan Barış antlaşmasından önce Fransız'lar ile yapılmış bir ön barış antlaşması niteliğindedir. Bu antlaşma ile savaşa son verilerek, Fransızlar Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis ve Antep'ten çekilmeyi kabul ettiler. Fransız askeri kuvvetlerinin Suriye'ye geri çekilmesi neticesinde buradaki milli kuvvetleri batı cephesinde taşıma ve burada kullanma imkânı doğmuştur. Ancak, Fransızlar İskenderun Sancak'ından çekilmeyi kabul etmeyip, özel bir idare

⁵³⁷ Mehmet Pekacar, **Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay'ın Hukuki ve Siyasi Konumu**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1997, s. 23.

⁵³⁸ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 278.

⁵³⁹ Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (çev.; Necdet Sander), Sander yay., İstanbul, 1981, 1.baskı, s. 438; Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, **Olaylarla...a.g.e.**, s. 34-35.

kurulmasına razı olmuştur⁵⁴⁰. Belirlenen bu özel statüye göre; o zamanki deyim ile “Sancak” Türk kültürüne bağlı kalacak, okullarda Türkçe öğretim uygulanacak ve Türk parası geçerli olacaktır. Fakat Fransız’lar belirlenen bu koşullara uymadı.

Antlaşmada sözü edilen idare, 8 Ağustos 1922’de bölgesel olarak kurulmuştur. Bu nedenle, ikili antlaşmaya konu olan Sancak sorunu Lozan Konferansına getirilmiştir⁵⁴¹. Suriye mandası daha önceden kurulduğundan Türkiye ile Suriye arasında sınır belirlenmiş, daha sonraki ilişkiler için ilkeler konmuştur⁵⁴². Antlaşmanın özellikle 7. ve 8. maddeleri İskenderun ve civarının, hukuki statüsü ve bölge halkının haklarını içeren çeşitli yükümlülükler içeriyordu. Antlaşmanın 8. maddesiyle, Türkiye - Suriye sınırı belirlenmiş, 7. maddesi ile İskenderun’a (Hatay)’a özel bir yönetim tanınması ve buranın Türkiye’nin uzantısı olduğu Fransa tarafından kabul edilmiştir⁵⁴³.

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921’de Sancağın Türkiye sınırları dışında kalmasını öngören bu anlaşmanın yapılması, o günkü şartlar içinde zaruri ve Türkiye’nin çıkarları bakımından hayati idi. Anlaşma ile İskenderun Sancağı, Türkiye sınırları dışında kalmış olsa da Ankara Hükümeti bu anlaşmaya Sancaktaki Türk unsurun çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli ortamı hazırlayacak hükümler koydurtmakta ısrar etmiştir⁵⁴⁴. Ankara antlaşması ile, her iki tarafında önemli kazançları olmuştur. Ankara Hükümeti açısından Sakarya zaferini siyasi yönden perçinleyen bir başarının yanında İtilaf Devletlerinin biriyle ilk “*resmi anlaşma*” imzalaması ve tanınması açısından da siyasi ve diplomatik bir başarıdır⁵⁴⁵. Ayrıca bu anlaşma ile, bir bakıma Serv Antlaşmasının Türklerce kabul edilemeyeceği belgelenmiş ve aynı zamanda bu Fransa tarafından desteklenmiştir⁵⁴⁶.

Fransa her ne kadar İskenderun Sancak’ının Misak-ı Milli sınırları içine alınmasını kabul etmemiş ise de, özel bir statüye evet demekle, dolaylı olarak ileride kabul edebileceğine

---

⁵⁴⁰ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 63.

⁵⁴¹ Oktay Zaif, **a.g.m.**, s. 387.

⁵⁴² İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 68; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 33.; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıнай, vd, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁴³ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıнай, vd, **a.g.e.**, s. 36; Suna Kili, **a.g.e.**, s. 188; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 48; Necip Toruntay, **a.g.e.**, s. 236.

⁵⁴⁴ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk...**, ss. 34-35; Yusuf Sarıнай, “Atatürk’ün Hatay Politikası 1936-1938”, **a.g.m.**, s. 1.

⁵⁴⁵ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 48; Mustafa Budak, **a.g.m.**, s. 406.

⁵⁴⁶ Aptülhat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika ilkeleri ve Diplomasisi**, TTK yay., Ankara, 1991, ss. 92-93; Necip Toruntay, **a.g.e.**, s. 140.

dair bir ışık yakmıştır⁵⁴⁷. Bu antlaşma ile İtilaf Devletleri arasındaki çatlak, Fransa'nın tek başına hareket etmesine, Türkiye hakkındaki politikasında İngiltere'den ayrı düşünmeye başlamasına sebep olmuştur.

Diğer yandan antlaşma, Fransız kamuoyu tarafından da lüzumlu görülmüş ve sevinçle karşılanmıştır. Fransızların anlaşmanın yapılmasıyla Kilikya ve Güney Anadolu'yu terk etmesiyle, tüm gücünü Suriye'ye ayırarak, Suriye'deki otoritesini sağlamlaştırmıştır. Fransa böylece kendi kamuoyundan gelen baskıları ortadan kaldırmış, Pozantı Nusaybin arasındaki demiryolu imtiyazını alarak ekonomik açıdan İngiltere'ye karşı avantaj kazanmıştır⁵⁴⁸.

Bu anlaşma ile İskenderun için Türk tezinin kabul edilmeyerek Türkiye Suriye sınırını konusunda Misak-i Milli hedefine ulaşılmaması, TBMM'nin gizli oturumlarında şiddetli tartışmaların yapılmasına neden olmuştur⁵⁴⁹.

Mecliste yapılan bir gizli oturumda söz alan Edirne milletvekili Şeref Bey yapılan bu anlaşma ile “*Misak-ı Milli ruhunun parçalanmış olduğunu; Fransızların Türkleri masa başında aldattığını, Türkiye-Suriye sınırı konusunda bazı belirsizliklerin olduğu ve bunların düzeltilmesi gerektiğini, anlaşma metinlerin açık ve kesin bir dille hazırlanması gerektiğini*”⁵⁵⁰ belirtmiştir.

Ankara Anlaşması uyarınca Fransızlar 4 Kasım 1921'de Kilikya'dan çekilmeye başlamışlardır. Fransız askerleri 19 Aralık 1921'de Adana'yı, 25 Aralık'ta Antep'i, 4 Ocak 1922'de Mersin ve Tarsus'u, 8 Ocak 1922'de Erzin'i, 9 Ocak'ta Dört Yol'u boşaltarak bölgeden çekildiler. Fransa'nın boşaltılmış olduğu topraklardan başta Ermeniler olmak üzere 60 bin civarında Hıristiyan'da bu bölgenin dışına göç etmeye başladı.⁵⁵¹

Bu anlaşma ile Hatay Fransa'ya bırakılmakla Misak-i Milli'den ikinci bir taviz verilse de buna karşılık Türkiye'ye karşı İngiliz Fransız bloğu parçalanmış, böylece Fransa İngiltere'den intikamını almıştır⁵⁵².

---

⁵⁴⁷ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 388.

⁵⁴⁸ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, ss. 254-255; R. Salahi Sonyel, **a.g.e.**, s. 215; Bige Yavuz, **a.g.m.**, ss. 289-293.

⁵⁴⁹ Mustafa Budak, **a.g.m.**, s. 407.

⁵⁵⁰ **GCZ II**, ss. 299-301.

⁵⁵¹ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s.66

⁵⁵² Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 387.

K - FRANSIZ MANDA İDARESİNDE SURİYE

Sykes – Picot Antlaşmasının uygulaması olarak, Suriye Fransa mandasına verilmişti. Ancak Arapların Fransızlara yaklaşım ve isteklerindeki olumsuzluk zamanla Suriye’de Arap-Fransız çatışmasının artmasına neden oldu. Suriye’nin Fransız mandasına verilmesini, Arap bağımsızlığı için çalışan Arap milliyetçilerinin de kabul etmeleri imkânsızdı. Diğer yandan İngiltere ve Fransa, Arapların bu haklı isteklerini dikkate almadan Suriye ve diğer Arap topraklarında uygulanacak statüyü belirlemek için 24–26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanan San Remo konferansında Suriye, Irak ve Filistin manda yönetimlerinin kurulmasını kararlaştırmıştır.

Fransa bir yandan gizli anlaşmalara dayanarak Suriye’de işgallere girişirken, diğer yandan Temmuz 1920’de Faysal’ı tahtan indirerek Suriye’den uzaklaştırdı⁵⁵³. Fransa, San Remo Konferansında belirlenen şartlar altında Suriye’de egemen olabilmek ve otoritesini sağlamlaştırırken Suriye’yi çok sıkı bir askeri yönetim altına aldı⁵⁵⁴.

Fransızlar, gizli anlaşmalara dayanarak başlattıkları işgallerle yönetimi kontrollerine alır almaz kendi menfaatleri doğrultusunda Suriye’de idari düzenlemelere girişmişlerdir⁵⁵⁵.

Fransa’nın Suriye egemenliğini kurma sürecinde, başlangıçta uyguladığı politika Suriye’yi parçalara ayırarak⁵⁵⁶ “*böl ve yönet*” prensibi olmuştu⁵⁵⁷. Suriye’de bu idari düzenlemeler yapılırken, Fransızların konumlarını güçlendirmek için dayandığı başlıca esaslar şunlardı:

Birincisi, Fransız taraftarı Hıristiyanlar, Aleviler ve Ermenileri güçlendirip onlardan destek almak⁵⁵⁸,

İkincisi, Arap bağımsızlık taraftarlarının bir araya gelerek güçlü bir muhalefet oluşturması ve gelişip güçlenmesini önlemektir⁵⁵⁹.

---

⁵⁵³ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁵⁴ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 474-475.

⁵⁵⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.

⁵⁵⁶ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 258.

⁵⁵⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 88.

⁵⁵⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.

Bu idari düzenlemeler yapılırken Fransa, bir yandan İngiltere'nin Arap Milliyetçilerini kendilerine karşı kullanabileceğinden endişe ederken diğer yandan Suriye'de alevlenen milliyetçiliğin Kuzey Afrika'daki sömürgelerine sıçramasından korkuyordu⁵⁶⁰.

Lübnan'ı 1920 yılında Suriye'den ayıran Fransa⁵⁶¹ Suriye'yi “*böl ve yönet*” siyaseti⁵⁶² gereği manda yönetimi altında etnik ve dini farklılıklar temelinde⁵⁶³ dört ayrı parçaya ayırarak manda devletçikleri kurmuştur. Bunlar; Cebel-i Dürzî, Lazkiye, Şam⁵⁶⁴ ve Halep Devletleriydi⁵⁶⁵. Böylece bu uygulamayla Arap birliğini arzulayan milliyetçi duyguların zayıflatılması hedeflenmiştir.

Uygulamaya konulan bu parçalama siyaseti, Suriye'de yaşayan toplulukların istek ve beklentilerine göre değil, Fransa'nın kendi hedef ve çıkarlarına göre yürütülmüştür⁵⁶⁶. Bölgenin küçük siyasi birimlere ayrılması ve siyasal birimin zayıflığı Fransız yönetiminin konumunu güçlendirmesi açısından bir avantaj olmuştur⁵⁶⁷.

Manda yönetimi tanımı itibariyle “*geçici*” bir yönetim olup mandacı devlete önemli sınırlamalar getirmekteydi. Milletler Cemiyeti Anlaşmasınının 22. maddesi gereğince mandacı güce verilen başlıca görevler şunlardır:

“1. Bölgenin savunması ve güvenliği için mandater devlet asker bulundurabilecek ve yerel güçleri askere alabilecektir,

---

⁵⁵⁹ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 259; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 9–10.

⁵⁶⁰ **A.g.e.**, s. 9.

⁵⁶¹ 1 Ağustos 1920'de General Gouroud tarafından ilan edilen Büyük Lübnan Dürzîlerin yaşadıkları eski Türk vilayetlerine ilaveten Beyrut, Trablus, Şam'da ve Sur kentleri ile Bekaç vadisini de kapsayacak şekilde topraklarını Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki iki misline çıkardı: Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 259; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 474-475; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.

⁵⁶² Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 83.

⁵⁶³ Yılmaz Türel, Hüsamettin Şahin, **a.g.e.**, s. 10; Ortadoğu'da en fazla heterojen nüfusa sahip olan Suriye'de nüfusun çoğunluğunu özellikle Hanefi mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar oluşturur. Sünniler toplam nüfusun %70-75'i mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar oluşturur. Sünniler toplam nüfusun %70-75'i oluşturur. Suriye'de en büyük dini azınlık ise Nusayriler ve Aleviler olup toplam nüfusun %10 oluştururlar. Suriye'nin etnik ve dini yapısı için bkz. Ömer Faruk Abdullah, **a.g.e.**, ss. 28–32.

⁵⁶⁴ Cebel-i Dürzi ve Alevi Devleti için ayrıntılara bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.

⁵⁶⁵ Şam ve Halep özerk Bölgeleri birkaç yıl sonra “Suriye Devleti” adı altında birleştirmiştir: Erdem Erciyes **a.g.e.**, s. 43; Mesut Çaşın, **a.g.m.**, s. 60; Cezmi Yurtsever, **a.g.m.**, s. 127; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 90.

⁵⁶⁶ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 10; Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 259; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 474-475; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 43; Ö. Faruk Abdullah, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁶⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918...**, s. 83.

2. Suriye ve Lübnan dışişlerinde mandacı devletin kontrolünde olacak,
3. Mandacı devlet mandası altındaki hiçbir bölümü başka bir dış gücün kontrolüne vermeyecek ve ülkenin hiçbir parçası bölünmeyecek,
4. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklar, gümrük tarifeleri uygulanmayacak,
5. Mandacı devlet hem yerli halkın hem de yabancı halkların haklarını koruyacak ve tam garanti altına alacaktır,
6. Din ve ibadet özgürlüğü sağlanacaktır,
7. Irk, din ve dil esasına dayanan bir ayırım yapılmayacaktır,
8. Yıl içinde bir anayasa hazırlanması manda yönetimi altında yaşayanların hakları ve çıkarları ve arzularının gözetilmesi, bağımsız bir devlet olma yolunda ilerlemelerinin sağlanması ve şartlar elverdiği ölçüde yerel otonomi teşvik edilecek,
9. Yabancı dini misyonlar faaliyetlerini dini alanda sınırlı kalmak kaydıyla tam bir özgürlüğe sahip olacaktır,
10. Resmi diller Fransızca ve Arapça olacaktır,
11. Dış ilişkiler ve Suriye’de bulunan yabancı misyon ile kurulacak ilişkiler tamamen Fransızların yetkisi dahilindedir”⁵⁶⁸.

Milletler Cemiyeti’nin Suriye’deki Fransız mandasıyla ilgili belgede, Fransa’nın kendi çıkarlarını kollamaması talep ediliyordu. Mandacı devletin üç yıl içerisinde bir anayasa hazırlaması, manda yönetimi altında yaşayanların hakları, çıkarları ve arzularının gözetilmesi, bağımsız devlet olma yönünde desteklenmesi, yerel ekonominin teşvik edilmesi gibi sorumlulukları üzerine alması bekleniyordu. Dış ilişkiler ve Suriye’de bulunan yabancı

---

⁵⁶⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 372; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 15-16.

misyonla kurulacak ilişkiler tamamen Fransa'nın yetkisindeydi. Ülkenin hiçbir parçası bölünerek başka bir devlete verilmeyecekti. Resmi diller ise Fransızca ve Arapça olarak belirlenmişti⁵⁶⁹.

Bölgede Fransız mandası 1920 Haziranında başladı ve halkın büyük tepkisiyle karşılaştı. Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki bu varlığı, 24 Temmuz 1922 tarihinde bir Milletler Cemiyeti Mandaterliğiyle resmen onaylanmıştır⁵⁷⁰.

Fransa'yı Suriye üzerinde hâkimiyet kurmaya sevk eden nedenlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Fransa'nın bölgede Osmanlıdan kalma yatırımlarının (ipek ve tütün) yanı sıra Beyrut Limanı, Beyrut - Şam demiryolu ve Şam ile Halep'i birbirine bağlayan yolu Fransızlar yapmışlar, bu yollar üzerindeki taşıma imtiyazlarını almışlardı. Ayrıca ipek ve dokuma endüstrisi için Suriye'yi hayat sahası olarak seçmişlerdi⁵⁷¹. Manda yönetimi Fransa'nın Suriye üzerindeki ekonomik etkisini artırırken, Suriye'nin verimli tarım sektörünü Fransa'nın hububat ve pamuk ihtiyacını karşılayarak bir kaynak haline getirmekteydi⁵⁷². Ayrıca Kuzey Afrika'nın işgalinden sonra Akdeniz'in doğusundan bir sömürge edinmek Fransa için jeopolitik bir hedef teşkil ediyordu⁵⁷³. Fransa için bu hedef, Suriye'yi vazgeçilmez kılıyordu.

Fransa'nın katkısıyla yerli hükümetler kurulmuş olsa da, bu hükümetlerin üzerinde manda gücünü temsil eden Yüksek Komiser ve yanında Yüksek komisere yardımcı sivil ve askeri memurlar bulunuyordu. Ayrıca Yüksek Komiserin Suriye'deki siyasi ve fikri gelişmeleri takip eden subaylardan oluşan bir danışma kurulu da mevcuttu. Buradaki subayların tümünün Suriye'deki yerel yönetimler ve siyasi hayat üzerinde önemli etkileri vardı. Ayrıca gümrük, posta ve telefonlar direk Yüksek Komiserin emri altındaydı. Suriye ve

---

⁵⁶⁹ **A.g.e.**, ss. 15-16; Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 259.

⁵⁷⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**,s. 96; **Türk Arap ilişkileri**, s. 49; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 127.

⁵⁷¹ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 15-16.

⁵⁷² Ömer Faruk Abdullah, **a.g.e.**, ss. 37-38; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 12; Fransa'nın Suriye'deki ekonomik nüfuzu Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri önemini korumuştur. 1840'lı yıllarda Suriye'ye yerleşmeye başlayan Lyonlu tüccarlar, 1840 yıllarda Lübnan'daki ipek atölyelerini makinelerle donatılmış ipeklerle avans vererek koza ve ipek satışlarını tamamen kontrollerine almışlardı: Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 257. 1864 tarihinden itibaren de bu ülkeler Fransızlara tanınan geniş iktisadi ve siyasi haklardan yararlanmışlardı. Fransa'nın Suriye'deki çıkarları için bkz. Adil Dağıstan, **a.g.t.**, ss. 15-21.

⁵⁷³ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin **a.g.e.**, ss. 15-16.

Lübnan'daki askeri birliklerin başkomutanlığına Yüksek Komiser üstlenmişti. Yüksek Komiser, denetim görevi yaparken, yönetim işleri yerel hükümetlerce yürütülüyordu⁵⁷⁴.

Manda yönetiminin ilk periyodunda Fransızlar, kurdukları dört devleti bir çatı altında toplayan “Suriye Federal Konseyini” oluşturmuşlardı⁵⁷⁵. Federasyon beş temsilciden oluşuyor ve başkan bir yıl süreyle seçiliyordu⁵⁷⁶. Temsilciler Şam, Halep ve Alevi Devletinden bir yıl süreyle seçiliyordu⁵⁷⁷. Ancak kurulan bu federasyon istenilen şekilde çalışmadı. Şam ve Halep Devletleri Federasyonunun birleştirilmesine taraftarken Alevilerin bazıları buna karşı çıkıyorlardı⁵⁷⁸. Suriye’de oluşturulan bu federasyon, Arap Milliyetçilerinden bağımsızlık ve Suriye’nin birliğinin sağlanacağı yönünde bir umut doğurmuş ve önemli bir adım olarak değerlendirilmişti. Ancak bu federasyon, Yüksek Komiser Fenral Weygan tarafından 1924’de kaldırılmıştır.

Bunun yanında Fransız Yüksek Komiseri Gouraud’un Mart 1922 ayı içerisinde yeni bir girişimi ile Lübnan’daki bütün din ve mezheplerin temsil edildiği bir “*Temsilciler Meclisi*” kuruldu. Seçimle kurulan bu meclis 25 Mayıs 1922 de yaptığı ilk toplantısında, Marunîlerden Habib Paşayı Meclis başkanlığına getirdi. Ancak Meclis Fransız Yüksek Komiseri General Maurice Serral tarafından 1925 yılında feshedilmiştir.

Yüksek Komiser General Gouraud, Fransa’nın bir düzenlemesi olarak 1 Eylül 1924’te Büyük Lübnan Devletinin kurulduğunu ilan etti. Fransa’nın bu kararı almasında, Lübnan’da bulunan Marunî Katolik ve diğer Hıristiyan grupların Fransız taraftarı olması, Fransa’nın Lübnan’ın genişletilerek gelecekte kendilerinin bir üssü haline getirilmesi ve Arap milliyetçileriyle mücadele edilmesi düşüncesi yatıyordu. Ancak bu karara Suriyeli Arap milliyetçileri şiddetle karşı çıktı⁵⁷⁹. Ocak 1925’te Halep ve Şam Devletleri özerk bir idareye sahip İskenderun Sancağı’nı da içinde alan tek bir Suriye Devleti altında birleştirildi⁵⁸⁰. Böylece 1925 yılı başlarında Suriye bölgesinde Fransız mandası altında büyük Lübnan

---

⁵⁷⁴ Suriye’de görev yapan ilk üç Komiser sırasıyla Gouraud, Sarrail ve Weygand’tı. Hepsine asker olan bu kişiler uygulamaları ile Suriye’deki isyanlar çıkmasında önemli etken olmuştur: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 454.

⁵⁷⁵ Orhan Avcı, **a.g.m.**, s. 64.

⁵⁷⁶ Her devletten bir üyenin yer aldığı Meclis’in 29 Haziran 1922’de ilk toplantısındaki seçimler sonucunda başkanlığa Suphi Bey Bereket getirildi. Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 14; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 456.

⁵⁷⁷ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 13–14.

⁵⁷⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 455.

⁵⁷⁹ **A.g.e.**, s. 457.

⁵⁸⁰ **A.g.e.**, s. 459; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 13-14; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 91.

Devleti, Suriye Devleti, Aleviler Devleti ve Cebel-i Druz devletleri olmak üzere dört devlet oluşturuldu⁵⁸¹.

Daha sonra, Fransız Yüksek Komiseri Jouvenel tarafından Lübnan Temsilciler Meclisini toplantıya çağrılarak, bir anayasa hazırlamaları konusunda yetki verildi. Bu yetkiye dayanarak hazırlanan anayasa, 23 Mayıs 1926 da mecliste kabul edildi. Ayrıca oluşturulan Senato ve Temsilciler Meclisi, 26 Mayıs 1926 da yaptığı toplantıda, Grek-Ortodoks hukukçu Charles Dabbas'ı Lübnan'ın ilk Cumhurbaşkanı seçmişti⁵⁸². Böylece Lübnan Fransız kontrolünde bağımsız bir cumhuriyet haline getirilmiştir.

Lübnan Anayasasının mecliste kabulü, Lübnan'ın Fransız manda Yönetiminden kurtulduğu anlamına gelmiyordu⁵⁸³. Ancak Lübnan çevresinde Hıristiyan bir devlet oluşturulması Lübnan'ın bağımsızlığı yönünde atılmış önemli bir adımdı⁵⁸⁴. Dini grupların nüfusu esas alınarak yapılan düzenlemelerin Lübnan'da iç barış ve huzurun gelmesine katkısı olmadığı gibi, dini gruplar arasındaki mücadeleler bu dönemde de devam etmiştir⁵⁸⁵.

Fransa'nın yerel otonomi taleplerini destekleyerek oluşturduğu bu kozmopolitik yapı, çeşitli grupların bağımsızlık ve Suriye'nin birliği yönündeki çalışmaları açısından bir engeldi⁵⁸⁶.

Fransa'nın bölgede Yüksek Komiserleri aracılığıyla uyguladığı baskıcı politika ve uygulamalara rağmen, tüm dünyada etkisini gösteren milliyetçilik akımları bu bölgede de gittikçe güçlenmeye başlamıştır⁵⁸⁷.

Fransa, Suriye mandasını almasıyla 3 yıl içinde bir anayasa ilan etme sözüne karşılık, Lübnan dışında bu yönde bir adım atmamıştır⁵⁸⁸. Fransızların Suriye'yi bağımsızlığa taşıyacak anayasa taleplerine yanaşmamaları, milliyetçilerin bu yöndeki mücadelelerinin

---

⁵⁸¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 459.

⁵⁸² Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 257.

⁵⁸³ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁸⁴ **A.g.e.**, s.10.

⁵⁸⁵ Nüfus açısından Hıristiyanlar halkın %50'sini oluştururken, Maruniler nüfusun %30'unu oluşturuyordu. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 457.

⁵⁸⁶ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 458.

⁵⁸⁷ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁸⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 499.

şiddetinin artmasına neden olmuştur. Irak'ın 1924 yılının Mart ayında İngilizlerden seçilmiş bir parlamento hakkı olmaları, Suriyeli Arapların Fransız idaresine tepkisini daha da artırmıştır⁵⁸⁹.

Suriyeli milliyetçilerin bağımsızlık yolunda gösterdikleri iki yıllık mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Arap milliyetçileri bu kez Suriye'nin birliği ve bağımsızlığını sağlamak için parti kurma çalışmalarını hız vermiştir. Düzenin sağlanmasıyla Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'dan talep edilen bir yükümlülük olan '*kendi kendini idare*' yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Milliyetçilerin anayasal istekleri karşısında harekete geçen Fransızlar, 9 Şubat 1925'te Faris El-Huri liderliğindeki Halk Partisinin kurulmasına izin vermiştir⁵⁹⁰.

Suriye'deki siyasi mücadele, her zaman mandacı devletin belirlediği çizgide gelişmemiştir. Fransa'nın Suriye'de manda idaresini kurduğu ilk andan itibaren gelişen muhalefet hareketleri zamanla Fransa'ya karşı büyük bir isyana dönüşmüştür⁵⁹¹. Bölgesel ayaklanmalar özellikle 1925 ile 1927 yılları arasındaki büyük direnişin önemli dönüm noktaları olmuştur⁵⁹².

Dürzîlerin Fransız manda yönetimine karşı geniş bir bölgede başlattıkları ayaklanma çok kısa sürede genişleyerek Hama, Trablus ve Beyrut'a sıçrayarak buralarda ciddi bir tehdit olmaya başlamıştır⁵⁹³. İsyanın gelişmesi karşısında Fransa'nın tepkisi çok sert olmuş ve bu tepkisinin sonucu Şam'ı bombalamaktan çekinmemiştir⁵⁹⁴. Bölgedeki gelişmelerin etkisiyle endişeye kapılan Fransa, tedbirlerin uygulanmasından sorumlu olan General Serraili, Ekim 1925 ayı içinde Fransa'ya geri çağrılarak yerine Senatör de Jouvenel görevlendirilmiştir⁵⁹⁵. Yılsonunda isyanın bastırılmasıyla zoraki düzen isyanın yerini almıştır⁵⁹⁶. İsyan ve karışıklıkların devam etmesi karşısında Fransızların isyanı bastırmakta uyguladıkları şiddet

---

⁵⁸⁹ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 19.

⁵⁹⁰ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁹¹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 92.

⁵⁹² Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 17.

⁵⁹³ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 262.

⁵⁹⁴ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 21; Dürzîlerin isyanı ve Fransızlar tarafından alınan tedbirler konusundan ayrıntılar için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 487–496.

⁵⁹⁵ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 262; Albert Hourani, **a.g.e.**, s. 374.

⁵⁹⁶ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 21.

politikalarını iyice arttırmıştır. Bu arada yeni Yüksek Komiser Jouvenlin yerine görevlendirilen M. Henry Ponsot 12 Ekim'de Beyrut'a gelerek göreve başlamıştır⁵⁹⁷.

İsyanın genişlemesi ve etkisi karşısında Suriyelilerin anayasa isteklerini dikkate alan Fransa, bir anayasa hazırlanması yönünde harekete geçti. Düzenin sağlanmasıyla 1927 yılında kurucu meclis için yapılan seçimler, Vatan Kitleleri'ni⁵⁹⁸ iktidara taşımış ve İbrahim Hanano başkanlığında seçilen komisyon bir anayasa hazırlama çalışmalarına başladı. Seçilen komisyonun hazırladığı anayasa 7 Ağustos 1928'de kabul edildi⁵⁹⁹. Ancak Yüksek Komiserin manda yönetiminin işleyişini etkileyen maddelerin değiştirilmesi yönündeki isteği, meclis tarafından reddedilince Manda yönetimi Meclis çalışmalarını 5 Şubat 1929'da süresiz tatil etmiştir⁶⁰⁰. Daha sonra Yüksek Komiser 1930'da Meclisi tam olarak dağıtmıştır.

Meclisin dağıtılmasıyla Yüksek Komiser Ponsot kendisinin hazırladığı anayasayı Suriye Devleti için yayınladı. Yayımlanan bu anayasaya, Fransa'nın Suriye hakkında sorumluluklarının olduğu hususu eklenerek, Suriyeli milliyetçilerinin istedikleri bir anayasaya kavuşmaları engellenmiş oluyordu⁶⁰¹.

Meclisin dağıtılmasıyla Suriye'yi geçici hükümetle yöneten Ponsot, milliyetçilerin baskısı ile seçime gitme kararı aldı. Seçimler sonucunda seçilen 69 milletvekilinden 17'sini milliyetçiler oluşturmuş ve yeni hükümette görev almışlardır. Meclisin yaptığı toplantı sonucu Muhammed Ali el Abid Cumhurbaşkanı seçilmiştir⁶⁰².

Milliyetçilerin mandanın kaldırılması yönündeki isteklerini dikkate alan Ponsot yeni hükümetle yapılan Suriye'nin birliği ve bağımsızlığı yönündeki müzakerelerde bir sonuç

---

⁵⁹⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 499.

⁵⁹⁸ 1927'de Şam'daki milliyetçi gruplardan oluşarak kurulan parti Suriye'nin birliği, bağımsızlığı Lübnan'a eski sınırları içerisinde geleceğini tayin hakkı verilmesi ve Arap birliğinin sağlanması yönünde çalışmalar yapmışlardır: Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 21; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 499.

⁵⁹⁹ Bu anayasa Ürdün, Filistin ve Lübnan'ı içine alan Suriye'nin birliğini savunuyor, Suriye yönetimine silahlı kuvvetleri organize etme, başbakana antlaşmaları tamamlama büyükelçileri atama ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi tanıyordu: Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 43; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 500.

⁶⁰⁰ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁰¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 500.

⁶⁰² **A.g.e.**, s. 503.

alamadı. Bu sırada Ponsot'un yerine Damien de Martel Yüksek Komiser olarak atandı. Ancak Martel'in hazırladığı anlaşma şartları meclis tarafından kabul edilmedi⁶⁰³.

1936 yılına kadar geçen sürede Suriye'de Fransızların uyguladıkları yönetim tarzı ve baskılar, milliyetçilerin bağımsızlık isteklerini ve hükümet üzerindeki baskılarını arttırdı. El Kutletü'l Vataniye, ⁶⁰⁴ 10 Ocak 1936da halkın bağımsızlığı ve birliğini içeren bir bildiri yayınladı. Fransızların izlediği politikanın bir sonuç vermemesi, Yüksek Komiser ile El Kutlet-ül Vataniye'nin başkanı Haşim Atasi'nin, Fransa ile bir anlaşmanın yapılması yönündeki girişimleri, Fransa'nın direnişi ile karşılaştı. Ancak, Fransa'da yönetime milliyetçilere daha yakın bir politika izleyen Halk Cephesinin hükümete gelmesiyle 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye-Fransa İttifak Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁰⁵.

Fransa ile Suriye arasında 25 yıllık süre için yapılan anlaşmaya göre:

Suriye, üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak, Fransa Suriye'nin Milletler Cemiyetine girmesini destekleyecek, Cebel-i Dürzî ve Aleviler Devleti Suriye ile birleştirilecekti. Yapılan askeri sözleşme eki gereğince Fransa ile Suriye arasında bir "*askeri ittifak*" oluşturulacak, Fransa Suriye'den iki hava üssünü elinde tutma hakkına sahip olacak, Suriye Silahlı Kuvvetlerinin silah ve teçhizatı da Fransa tarafından tedarik edilecekti. Suriye, Fransa'ya ait toprakların ve hava alanlarının savunulması ile haberleşme, su tedariki ve diğer yardımcı alanlarda Fransa ile işbirliği yapacaktı. Fransız kara kuvvetleri beş yıl süreyle Alevi ve Dürzî bölgelerinde kalabilecekti. Fransız askerleri Suriye Silahlı Kuvvetleri için eğitim ve danışmanlık hizmeti verecek, Suriye ile Fransız askeri misyonunun yardımı ve Fransız ekipmanlarıyla bir ordu kurulacak, tüm danışman ve teknisyenler Fransa'dan getirilecektir⁶⁰⁶. Bu anlaşmayla Fransa bölgedeki tüm yetki ve haklarını Suriye Hükümetine devretmiş oluyordu.

---

⁶⁰³ Marten tarafından hazırlanan Suriye Fransız antlaşmasına, İbrahim Hanano ve diğer milliyetçiler milli isteklerine aykırı olduğu için karşı çıktılar. Hazırlanan antlaşma maddeleri için bkz. Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 501–502.

⁶⁰⁴ Suriye siyasi hayatında önemli bir güç Parti 6 Nisan 1932de yapılan seçimlerde 7 mebus kazanmıştır. 4 Kasım 1932'de ortaya koyduğu parti programında amacı, Suriye'nin birliği ve bağımsızlığı idi. 1940'lı yılların sonunda birkaç parçaya bölünmüş ve Suriye'deki milliyetçi partilerin çoğu bu partinin devamı olmuştur: Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 498–499.

⁶⁰⁵ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 504; Erciyes **a.g.e.**, s. 44, Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 83; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 5–6; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarımı**, s. 10.

⁶⁰⁶ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 44; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 22-23, Mehmet Gönübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.127.

Suriye için tam bağımsızlık içermeyen bu anlaşma, beklentilerinin gerçekleşeceği ümidiyle Suriyeliler tarafından iyi karşılandı. Ancak, Fransa'da meydana gelen hükümet değişikliği nedeniyle bu anlaşma Fransızlar tarafından yürürlüğü konmadı⁶⁰⁷.

Fransız Suriye İttifak Antlaşmasından sonra, 3 Aralık 1936 da yapılan seçimler milliyetçilerin zaferiyle sonuçlandı. Meclisin toplanmasıyla 21 Aralık ta Haşim el-Attasi Cumhurbaşkanı, Faris El Huri Meclis Başkanı ve Cemil Merdan bey Başbakan oldu⁶⁰⁸.

1937 yılı boyunca Vatan Kitlelerinin liderliğinde Suriye'nin bağımsızlık mücadelesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Fransızlar Cebel-i Dürzî ve Lazkiye'nin merkezi Suriye Hükümetine bağlanmasını kabul etmiş ve yerel yönetimine ait birçok yetkinin Suriye Hükümetine devredilmesini onaylamıştır⁶⁰⁹. Bu dönemde, Suriye'de Fransa'nın etkinliği azalırken, Suriye Hükümetinin gücü ve otoritesi artmıştır.

---

⁶⁰⁷ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 503-504, Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 345-346.

⁶⁰⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 508; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını**, s. 11.

⁶⁰⁹ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 23.

II-LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASI TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ

A- LOZAN'DA TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

1.Genel Durum

Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa, barış yolunu açmak için Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal(Tengirşek) Bey'i, Misak-ı Milli ilkelerine uygun bir barışı sağlamak üzere Londra ve Paris'e yollamıştır. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komisyonu ile yaptığı görüşmede, Fransa'nın Türkiye'ye karşı başlattığı dostluk politikasının devam ettiğini öğrenmiştir⁶¹⁰.

Büyük Taarruzla birlikte 9 Eylül 1922'de Yunan ordusu denize dökülmüştü. İstiklâl Harbinin silahlı mücadelesi bittikten sonra, Türkiye, 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesiyle bir barış sürecine girmiştir. Yeni Türk Devletini uluslararası arenada tanıyacak olan Lozan Barış Antlaşması, önceden kararlaştırıldığı tarih olan 12 Kasım 1922'de öbür devlet temsilcilerinin gelmemesi nedeniyle, çalışmalarına ancak 20 Kasım 1922'de başlayabilmiştir⁶¹¹.

Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi, İsmet Paşanın başkanlığında Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beylerin temsil etmek üzere gönderilmesi uygun görülmüştür⁶¹². Heyet, Misak-ı Milli ve mevcut antlaşmalar çerçevesinde hareket etme direktifi almıştır. Bunu fırsat bilen İngiltere,

---

⁶¹⁰ İsmail Soysal, "Fransız İhtilâli ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789–1802)", **Belleten**, XII/93, (Nisan 1985), Ankara, 1987, s. 968.

⁶¹¹ Suna Kili, **a.g.e.**, s. 201; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 360.

⁶¹² **Nutuk, II**, Ankara, 1987, s. 908; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 129.

Fransa'yı yanına çekerek, Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturmak istemiştir⁶¹³. Görüşmeler başladıktan bir süre sonra çeşitli sebeplerden ve özellikle batılı güçlere karşı Türk yöneticilerin tam bağımsızlık noktasında diretmelerinden ötürü görüşmeler çıkmaza girmiştir.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması neticesinde müttefik devlet heyetleri Türk hükümeti ile görüşüp, görüşmelere yeniden katılma konusunda ısrar etmişlerdir. İkinci tur görüşmeler 23 Nisan 1923'de başlamıştır⁶¹⁴. Daha önce 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması, yeni Türk Hükümeti İtilaf Devletleri ile henüz bir barış yapmamış olduğundan sadece bir ön anlaşma niteliğinde kalmıştı. Uzun ve çetin müzakereler sonucunda 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Ankara Antlaşmasında karara bağlanan Suriye sınırı teyit edilmiştir⁶¹⁵.

İskenderun Sancağı'nın Lozan Barış Antlaşması ile Türk sınırları dışında kalmasına bölgede bulunan Sancak Türklerinin tepkisi büyük olmuştur⁶¹⁶. İskenderun Sancağı'nın da Fransız baskısından kurtularak Türkiye'ye katılmasının sağlanması konusunda resmi müracaatlarını Türk Heyetine yaparak bu konuda bir beklenti içine girmişlerdir⁶¹⁷.

Lozan Antlaşması ile Misak-ı Milli'de belirlenmiş hususlar uluslararası alanda tanınmıştır⁶¹⁸.

2- Türkiye – Suriye Sınır Tespiti

Londra Barış Konferansında Suriye sınırı ile ilgili kısım şu şekilde belirtilmiştir:

*“Suriye Hududu: Bu hududun tashihine vesait-i mümkün ile son derece çalışılacak ve bu hudut azami şöyle olacaktır.: Re’si İbni Hanidan itibar ile Harım, Müslimiye, Meskene, Badehu Fırat yolu, Deyri Zor, Çöl nihayet Musul vilayeti cenub hududuna vaki olur”*⁶¹⁹.

⁶¹³ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 88; Konferansın çıkmaza girmesi Karaağaç ve çevresinin verilmek istenmemesi, Musul ve İngilizlerin vermekte direttiği azınlıkların haklarının denetlenmesi kapitülasyonların sürdürülmesi gibi konularında düğümleniyordu: Suna Kili, **a.g.e.**, s.202.

⁶¹⁴ Lord Kinros , **a.g.e.**, s. 440; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 386.

⁶¹⁵ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk...**, s. 46; Ayrıca Antlaşma metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, **a.g.e.**, s. 93-147; Baskın Oran, “Lozan’ın Öncülü Bir Onur Anıtı “ Barış Antlaşması”, **Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, (Ankara, 15-17 Ekim 1997)**, TTK yay., Ankara, 1999, ss. 266–279.

⁶¹⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 56; Ergün Aybars, **a.g.e.**, s. 368.

⁶¹⁷ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, v.d, **a.g.e.**, s. 39.

⁶¹⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 254.

Türkiye–Suriye sınırının tespiti konusu ikili ilişkilerin en önemli meselesini teşkil etmiştir. Suriye üzerinde San Remo Antlaşması ile tespit edilen Fransız mandası 23 Eylül 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından tasdik edilmiştir⁶²⁰. Fransa, bundan sonra 1921 Antlaşmasına uygun olarak Suriye içinde Sancak bölgesi için özel bir idare verdi. Suriye’yi çeşitli bölgelere ayırarak yönetmeye başlayan Fransa, 1921 Ankara Antlaşması ile İskenderun Sancağı için öngörülen özel yönetimi devreye sokmasıyla başlayan isyanlar, sınır tespitini zorunlu hale getiriyordu⁶²¹.

Ankara Antlaşması ile ana hatları belirlenen ve sınır hükümlerini doğrulayan Lozan Antlaşmasınının 3.Maddesi ile sınır meselesi daha kapsamlı bir antlaşmada yer aldı. Böylece Türkiye-Suriye sınırını bekleyen Ankara Antlaşması teyit edildi⁶²².

Ankara Antlaşması ile Suriye sınırını belirlemek için, antlaşmanın 8. maddesine göre bir karma komisyon kurulması öngörülmüştür⁶²³. Ancak Türk–Fransız ilişkilerinde ilk dostluk havasının bozulmuş olması ve sınır üzerinde çıkan olaylar nedeniyle komisyon ancak 1925 yılında kurulabildi. Ancak konu bu komisyonda çözülemedi⁶²⁴.

1925 yılında Suriye’deki karışıklıklar karşısında De Jouvenel Suriye’ye Fransız Yüksek Komiseri olarak görevlendirilmiştir. De Jouvenel’in izlediği ılımlı politika, Suriye’de halk üzerinde kendilerine bazı imtiyazlar ve haklar verileceği umudunu doğurdu. Bunun paralelinde İskenderun Sancağının temsilcileri, Suriye’den ayrılıp doğrudan Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmayı talep etmişlerdi. Fransa, bu taleplere ılımlı yaklaşarak, İskenderun Sancağı için ayrı bir Meclis kurulmasına izin verdi. Bu meclis, Mart 1926’da bir anayasa hazırlayarak Sancağın bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak, Sancağın bu bağımsızlık kararına Suriye’nin itirazı üzerine yapılan görüşmeler neticesinde 12 Haziran 1926’da Sancak Meclisi Sancağın Suriye Devleti içinde muhtar bir devlet olarak kalmasını kabul etmiştir⁶²⁵.

---

⁶¹⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla ...**, s. 127.

⁶²⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 127; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 91.

⁶²¹ **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü...**, s. 30.

⁶²² Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 98.

⁶²³ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal...**, s. 51.

⁶²⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 81.

⁶²⁵ **A.g.e.**, s. 80; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 97.

Türkiye-Suriye sınır tespitindeki uyuşmazlığı çözmek ve görüşmelerde bulunmak amacıyla Fransa, 1926 Şubat'ında Suriye Yüksek Komiseri Jounvenel'i Ankara'ya gönderdi⁶²⁶.

Görüşmeler sonucunda hazırlanan sözleşme paketi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile Yüksek Komiser Jouvenel tarafından 18 Şubat 1926 tarihinde parafe edilmiştir⁶²⁷. Milletler Cemiyetinde Musul sorununun henüz çözülmemiş olması sözleşmenin imzalanmasını geciktirdi. İngiltere'nin baskısıyla ve Musul sorunuyla oluşan Türk-Fransız gerginliği Türkiye'nin Milletler Cemiyetinin Musul ile ilgili kararını kabul edeceğini bildirmesi üzerine 30 Mayıs 1926 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile Fransa Büyükelçisi Albert Sarraut tarafından imzalanmıştır⁶²⁸. Türkiye-Suriye sınırını açıklığa kavuşturan üç bölümden oluşan ve Türkiye lehine bazı değişiklikler içeren bir de protokol imzalanmıştır⁶²⁹.

Suriyeliler, bu sınır anlaşmasının yapıldığı görüşmelere katılmamalarını iyi karşılamamış ve Suriye'nin kendisini ilgilendiren tüm antlaşmalara katılmasını istemişlerdir.

Bu protokole göre:

“Birinci-Bölüm: Akdeniz'den Çobanbey istasyonuna Sınır, denizden ve Payas çayı ağzının 1kilometre güneyindeki bir noktadan başlayacaktır. Ondan sonra, sınır şöyle olacaktır:

1- Söz konusu noktadan başlayıp demiryolu üzerinde, istasyonun 400 metre güneyindeki bir noktadan geçen çizgiyi izleyerek;

2- Bu son noktadan başlayıp, kuzeyden güneye yönelik, Kürtül patikası üzerinde ve Payas ile Kürtül arasındaki bir noktaya varmak ve çayın güneyindeki mezarlık ve köy evlerinin tümünü Türk toprağında bırakmak üzere geçen bir çizgiyi izleyerek;

---

⁶²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 289.

⁶²⁷ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 292.

⁶²⁸ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 297; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 344.

⁶²⁹ **A.g.e.**, s. 344; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 291.

3- Yukarıda yazılı güney-kuzey patikasının anılan noktasından başlayarak Payas ile Kürtül arasındaki (T) köprüsüne kadar,

4- Söz konusu yıkılmış köprüden başlayarak Kozdere yatağına dek, Payas çayı yatağı ile;

5- Kozdere yatağının Payas çayı ile birleştiği yerden başlayarak, Kozdere köyünden gelen her iki telveğin birleştiği noktaya dek, Kozdere yatağı ile;:

6- Söz konusu birleşme noktasındaki başlayarak, Kozdere'nin 500 metre doğusundaki bir noktaya dek güneydeki talveg ile;

7- Anılan noktadan başlayarak güney-kuzey doğrultusunda ve Kozdere Köyü'nün 500 metre kuzeydoğusuna 965 kotu ile işaretlenen noktaya ulaşan bir çizgi ile;

8- O noktadan başlayarak 965 işaretli Fındıktepe sırtı ile Fındıktepe doruğuna dek bir çizgi ile;

9- Fındıktepe'den başlayarak belirli derecede batıdan doğuya ve Türk toprağına bırakılan Of gediğı Safiye Köyüne giden doru çizgisi ile ;

10- Belirli derecede kuzeyden doğuya yönelmiş ve Mikbere tepesine–2267 metredir- ulaşan çizgi ile;

11- Mikbere tepesini Kızılkaya'ya birleştiren doruk çizgi ile;

12- Kızılkaya'nın doruğundan başlayarak bu doruğun 3 km.güneyindeki bir noktaya dek kuzeyden güneye doğru Talveğı izleyen çizgi ile (Söğüt'ten Küçükyayla'ya giden patika bir birleşme noktası);

13- Bu noktadan başlayarak Söğüt'ün 100 metre güneybatısındaki doruğa dek güneydoğuya doğru yönelen bir çizgi ile;

14- Anılan doruktan başlayarak doğu-kuzeydoğu doğrultusundaki tepe çizgisini Hassa'dan Hacılar'a giden yol ile birleşinceye dek izledikten sonra, Kalacık tepesine düz biçimde ulaşan bir çizgi ile;

15- Kalacık tepesinden başlayarak Hacılar Körpınar izine varsa düz bir çizgi ile;

16- Söz konusu iz noktasından başlayarak belirli derecede batıdan doğuya doğru Hassa-Kabristan-Danacı Höyüğü izi ile Hacılar Meydanı Ekber demiryolunun birleştiği noktada, bu demiryolunun platformu ile birleşen düz bir çizgi ile;

17- Platformun ortası sınır olmak üzere, yukarıda anılan birleşme noktasından başlayarak Hacılar Meydanı Ekber demiryolunun eski platformu üzerinden Hassa-İslahiye yoluna vardığı noktaya dek;

18- O noktadan Boztepe tepesiğinin doruğuna birleşip batıdan doğuya doğru düz bir çizgi ile;

19- Boztepe tepesiğinin doruğundan Körderesi üzerindeki demiryolu köprüsüne giden düz bir çizgi ile ;

20- O köprüden başlayıp Körderesi'nin yatağını izleyerek Koçanlı doruk çizgisinin en yüksek noktasına dek;

21- Koçanlı talveğinin Körderesi ile birleşme noktasından başlayan tepe çizgisinin en yüksek noktasına dek;

22- Bu çizginin en yüksek noktasından, yükseklikler çizgisinin (950) yaklaşık 500 metre doğusundan geçen ve Alikar Bey obası Pendirek yolunu Suriye'ye bırakan bir çizgi ile;

23- Alikar'ın 1 km kuzeyindeki bir noktadan başlayarak, sınırlar, Büyük Darmık 1250 kotlu nokta üzerine yönelerek doğuya doğru Yalıköy (S) ile Pertekli (T) arasındaki sırtın üzerinden 805 kotlu noktaya dek uzayacaktır.

24- 805 kotlu noktadan başlayarak Yalıköy, Saitli izi ile Koçanlı' ya doğru giden izin çatallandığı yere varan bir düz çizgi ile;

25- O yerden 661 kot noktasına giden bir çizgi ile;

26- 661 kot noktasından 682 kot noktasına giden bir düz çizgi ile;

27- 682 kot noktasından başlayarak, 682 kot gelip doğuya doğru giden iki talveğin birleştiği yere dek, bir doruk çizgisiyle;

28- Bu birleşme yerinden inişi izleyerek Sabunsuyu çayına dek;

29-Oradan, sabunsuyu yatağını izleyerek, bu çayın Hayoğlu' nun 1500 metre güneydoğusundaki talveği ile birleştiği noktaya dek;

30- O noktadan başlayıp talveği izleyerek Merdanlı'dan Siltah'a giden ize dek;

31- Daha sonra, Siltah'a giden iz ile Cerentepe eteğinde Akabe'ye iden izin birleşme noktasına dek;

32- Bu noktadan Akabe'ye giden izi izleyerek Afrin suyuna dek;

33- Bu son noktadan Afrin suyu yatağını izleyerek İkidam deresiyle birleşme noktasına dek;

34-Oradan ikidam deresini izleyerek ve Karnebi'den İkidam'a giden izin birleştiği noktaya dek;

35- Oraya güneydoğuya doğru eğilme gösteren ve 702 kotlu Sivritepe' ye ulaşan doruk çizgisi ile

36- O tepeden başlayarak, Eğrikane deresi ile 702-731 düz çizgisinin birleşme noktasına dek;

- 37- Bu noktadan başlayıp Eğrikane deresinin kaynağına dek çıkararak;
- 38- Oradan Mihrap dağına Karataş'tan ayıran derenin kaynağına dek;
- 39- O noktadan Çağla tepenin doruğuna ulaşan doruk çizgisine dek;
- 40- Çağla tepenin doruğunu üçevler'in 200 metre güneyindeki noktaya ulaşan bir düz çizgi ile ;
- 41- Oradan, kuzeyden güneye giderek, Sakarkaya'nın doruğuna ulaşan bir düz çizgi ile ;
- 42- O noktadan başlayıp batı-doğu doğrultusunu izleyerek Karakuyu'nun 500 metre güneydoğusundaki Dört Yol ağzına dek düz çizgi ile;
- 43- Yazıbağı'nın yaklaşık 1 km. doğusundaki Dört Yol ağzına dek, Karakuyu'dan Tibil (T) 'e giden yol ile;
- 44- O noktadan, kuzey-güney yolunu izleyerek, yaklaşık 1 km. güneyindeki Dört Yol ağzına dek;
- 45- Oradan, Tibil' in 800 metre güneyindeki noktadan, Azaz-Kilis yoluna ulaşan en dik inişli yamaç çizgisini izleyerek;
- 46- Daha sonra, Azaz-Kilis (T) yoluyla Armucan'ın 600 metre güney doğusundaki küçük köprüye dek, kuzeye doğru;
- 47- Bu noktadan Kilis yolunu (T) kuzeye doğru izleyerek ve anılan küçük köprüünün 400 metre kuzeyindeki bir noktaya dek çıkararak;
- 48- Oradan sonra doğu-batı doğrultusuna belirli biçimde yönelen bir çizgi ile Samrin ve Breçe' ye doğru akan dereye ulaştığı yere dek;

49- Bu noktadan anılan küçük derenin yatağını izleyerek, Cemrin ile Telişşam'dan gelen patikalar ile birleştiği yere dek;

50- O noktadan sonra, Telişşam'dan gelerek kuzeydoğuya doğru belirli biçimde yönden Kâfirçoş'u Kilis'e bağlayan patika ile

51-Oradan Kâfirçoş'a doğru yönelerek Kâfir Harim'in 700 metre güneybatısındaki tepenin üzerine giden patika ile

52-Güneydoğu doğrultusunda bu tepeden Kâfir Harim köyünün 1 km.güneyindeki dereye bir noktaya giden düz bir çizgi ile;

53-O noktadan sonra, belirli derecede düz olup kuzeydoğuya yönelen bir çizgiyi izleyerek ve Sayu'nun yaklaşık 700 metre batısındaki Dört Yol ağzına dek;

54- Oradan, Süep deresini izleyip doğuya doğru inerek Süep deresinin güneye doğru yaptığı dirseğe dek;

55- Bu dirsekten sonra, Sayu (T) ve Hamil (T) yoluna dek batı-doğu doğrultusunu izleyen bir çizgi ile;

56- Bu noktadan Hamili'nin yaklaşık 1 km. güneydoğusuna dek Sayu- Hamili (T) yolunu izleyerek;

57- Oradan kuzeye doğru ve Kara Mezra Habsa patikasını Kara Mezraa'dan yaklaşık 800 metre uzaklıkta bulunan bir noktaya dek izleyerek;

58-O noktadan sonra, Bigeydin köyünden 1200 metre uzaklıkta ve köyün kuzeydoğusuna giden iz üzerinde bulunan bir noktaya doğru düz bir çizgi ile;

59- Oradan, Küçük Bıkır' dan Tatamos'a bağlayan iz üzerinde ve bu izi kesen derenin 150 metre güneyindeki bir noktaya giden bir düz çizgiyi izleyerek;

60- Oradan Cıldıraba'nın 300 metre güneyinde ve bu köyden Tatamos'a giden izin üzerindeki bir noktaya ulaşan bir düz çizgiyi izleyerek;

61- Oradan sonra, Salhan'ın 800 metre güneybatısındaki birleşme noktasına giden bir düz çizgiyi izleyerek;

62- O birleşme noktasından, 487 kot noktasındaki tepeye dek giden bir çizgiyi izleyerek;

63- Adı geçen tepeden, doğuda 1100 metrede bulunan yolların birleştiği yere dek bir düz çizgiyi izleyerek;

64-O birleşme noktasından başlayarak, doğuya doğru ve Çobanbey istasyonu yakınındaki tepe ile istasyona gidenizi izleyerek (istasyonun kendisi Türk topraklarında, köy ise Suriye toprağında kalmak üzere).

İkinci Bölüm: Çobanbey istasyonundan Nusaybin'e:

Sınır, Nusaybin'e dek platformu Türk toprağında kalacak olan Bağdat demiryolunu izleyecektir.

Demiryolu platformu parçalarından olması nedeniyle Çobanbey-Nusaybin kesiminin istasyon ve garları ile demiryolunun işletilmesine yararlı olan bugünkü tüm döşenim ve donatıma Türkiye sahip olacaktır.

Bu demiryolunun işletilmesi için gerekli balastiyerler, demiryolları mensubu sayılmak üzere, iki ülkenin Bayındırlık Bakanlıklarca en kısa bir süre içinde atanacaktır.

Cerablus limanı ile limanı gara bağlayan demiryolunu Türkiye ve Suriye ortaklaşa kullanacaklardır.

Başlıca demiryolu ile Cerablus'u ırmak limanına bağlayan yan demiryolları arasındaki topraklar, resimler bakımından serbest bölge sayılacaktır.

Üçüncü Bölüm: Nusaybin' den Ceziretü İbni Ömer'e:

Sınır, Nusaybin ile Ceziretü İbni Ömer arasında eski yolu izleyerek ve orada Dicle'ye ulaşacaktır.

Sınır taşlarını dikmekle görevli komisyon, işbu yolu belirleyecektir.

Sınır ve Ceziretü İbni Ömer kesimleri ile yol Türkiye'ye kalacaktır. Ancak bu yolun kullanılmasında her iki ülke eşit haklara sahip olacaktır.

Sınır taşlarını dikmekle görevli komisyon, kurulmasından en geç 15 gün sonra, Çobanbey'den denize doğru çalışmalarına başlamış olacaktır. Bu son kesimin işaretlenmesi bitince, Komisyon Çobanbey'den Nusaybin'e doğru çalışmalarını sürdürecektir⁶³⁰”.

İmzalanan protokolün, bu antlaşmanın ekleri ile birlikte, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'na dayanarak sınırın işaretlenmesi konusunda olumlu bir gelişme olacağı belirtildi. Ayrıca, bu protokol ile Ankara Antlaşmasınının 7. maddesi ile İskenderun'a verilen özel yönetim biçiminin Fransa tarafından devamlı göz önünde tutulacağı kabul edilmiştir⁶³¹.

Türkiye-Suriye sınırının tespiti, sözleşmenin 2. maddesi gereğince tarafsız bir başkanın idaresinde Türk-Fransız komisyonuna havale ediliyordu. Yapılan görüşmelerde sınır hattının tespitinde görüş ayrılığı ortaya çıktı. Anlaşmazlık sözleşme metnindeki “*tarih-i hadim (eski yol)*” deyiminde doğuyordu. Fransız'lar Nusaybin'den Dicle'ye giden hattın daha kuzeyden geçmesini, Türk'ler ise daha güneyden geçen bir hattın tespitini istiyorlardı.

Tarafların hattın tesisi konusundaki görüş ayrılıkları ve ısrarları uzun süre devam etti. 27 Eylül 1928 tarihinde Türkiye Fransız Büyükelçisi Compte Charles de Chambrun'un çabalarıyla 22 Haziran 1929 tarihinde iki tarafın görüşlerinin alınmasıyla çözüm yoluna gidildi⁶³².

Buna göre; 20 Haziran 1929 yılında yapılan antlaşma gereğince; Türkiye-Suriye sınırının işaretlenmesinde her iki tarafın görüşlerinin alınmasına karar verilmiştir. Varılan mutabakatta bazı Türk istekleri Fransa tarafından kabul ediliyordu.

---

⁶³⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 298-302; Adil Dağıstan, **a.g.t.**, ss. 77-84.

⁶³¹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 299.

⁶³² **A.g.e.**, s. 304.

B- LOZAN SONRASI TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ

1. Genel Durum

Türkiye'nin 1922 yılı sonlarına doğru kuvvetlerini güney sınırları boyunca toplaması, Türkiye–Fransa ilişkilerinde olumsuz bir hava yaratmıştır. Bunun sonucunda Fransa ve İngiltere birbirlerine yaklaşmış ve sınır problemleri de hızlı bir şekilde artmıştır⁶³³.

Türkiye–Fransa ilişkilerindeki olumsuz hava üzerine 1923 yılı başlarında Suriye'deki Türkler ve Türk taraftarları Fransa tarafından büyük bir baskıya tabii tutulmuştur⁶³⁴.

Suriyeliler ise, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Avrupa emperyalizmine karşı mücadeleye sempati ile bakmaya başlamıştır. Çünkü Suriyeliler de Türkler ile aynı kaderi paylaşıyor ve Avrupa emperyalizmi karşısında eziliyorlardı. 1923 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti tarafından Suriye'de Fransız “Manda” yönetiminin kabul edilmesine Suriye'lilerin tepkisi büyük olmuştur⁶³⁵.

Şam'da bulunan Batılı gözlemcilerden biri, 12 Şubat 1923'te Türkiye-Suriye ilişkilerini “*Onlar Türk yönetimine dönmeyi arzu etmiyorlar... Türk İmparatorluğuna dönmeyi desteklemeleri de bu imparatorluğa olan sevgilerinden değil manda yönetiminden kurtulmak içindir*” şeklinde değerlendirmiştir⁶³⁶.

Türkiye'de halifeliğin kaldırılarak, Şerif Hüseyin'in Halife olarak ilan edilmesi üzerine, Fransız'lar Şerif Hüseyin'in halifeliğini reddeden bir bildiri hazırlamışlardır. Türkiye ile Fransa arasındaki düşmanlığın artmasına paralel olarak, Suriye'deki İslam topluluğuna karşı Fransız propagandası artmıştır.

1925 yılında Fransa'nın bölgedeki baskıcı uygulamaları Suriye'de Büyük Suriye isyanının çıkmasına neden olmuştur. Fransa kendisine karşı çıkan bu isyanı engellemeye çalışırken, Türkiye kendisini destekleyen ve Fransız'larla mücadele eden aşiret reislerini

---

⁶³³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla ...**, s. 84.

⁶³⁴ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 192.

⁶³⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 ...**, s. 96

⁶³⁶ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 193.

devamlı olarak desteklemeyi sürdürmüştür⁶³⁷. Şam ve Hama'ya yayılan isyan, ülke genelinde genel bir direnişe dönüşmüştür.

Suriyeliler Fransız mandasından kurtulmanın yolu olarak Türkiye'yi görmeye devam ederken, Türkiye, Milletler Cemiyeti ve uluslararası kuruluşların toplantılarında, Suriye'nin bağımsızlığı yönünden istek ve tekliflerini belirterek, onlara destek vermiştir.

Gelişmelerin büyümesi sonucu, Suriye halkının can ve mal güvenliğinin tam olarak sağlanamaması üzerine, bazı Suriyeliler Türkiye'ye sığınmışlardır. Türkiye'de bunlara yardım ederek onlara her türlü desteği vermekten kaçınmamıştır⁶³⁸.

Suriyelilerin bağımsızlık kazanma yolunda harcadıkları çabaların sonuç vermemesi Suriyelilerde oluşan “*Türklerin desteğine dayanma*” fikrini devam ettirmiştir⁶³⁹. Bunun sonucu olarak, Türkiye–Suriye ilişkileri Fransız tahriklerine rağmen olumlu bir çizgide ilerlemiştir.

Suriyelilerin ayaklanmaları karşısında, Fransız'lar sert tedbir almışlarsa da ayaklanma 1927 İlkbaharına kadar sürmüştür. İsyanın yarattığı etki, Fransa'nın Suriyelilerin taleplerini dikkate almasına ve görüşmelerin başlamasına olanak sağlamıştır⁶⁴⁰.

Suriye'deki milliyetçilerin 1926 Sonbaharında Fransız Yüksek Komiseri M. Ponsot'a sundukları Suriye'nin bağımsızlığı, seçimlerin yapılması ve Suriye'nin Milletler Cemiyetine üye olması yönünde talepleri içeren memorandum, 1927 tarihinde Milletler Cemiyeti'nce kabul edildi.

Suriye'de 24 Nisan 1928'de yapılan seçimleri Halk Cephesi kazandı ve meclis 9 Haziran 1928'de toplandı. Hazırlanan anayasa metninde “*Suriye'nin doğal sınırları içinde bağımsız, egemen ve bölünmez bir bütün olduğu, hükümet şeklinin cumhuriyet. Devletin dininin İslam ve başkentinin de Şam olduğu*” kabul edildi.

---

⁶³⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 92.

⁶³⁸ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 197.

⁶³⁹ **A.g.e.**, s. 193.

⁶⁴⁰ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 93; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 21; Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 11.

Milliyetçilerle Fransız Yüksek Komiseri arasındaki anayasanın kabulü konusundaki görüşmeler 1930 yılına kadar bir sonuç vermedi. Bunun sonucunda meclis 14 Mayıs 1930 tarihinde Yüksek Komiser tarafından feshedildi⁶⁴¹.

Meclisin feshedilmesi, Suriye'nin bağımsızlığı yönündeki taleplere karşı Fransa'nın bakış açısının ne kadar olumsuz olduğunun bir göstergesiydi.

Ancak Fransa, bölgede egemenliğini kuvvet yoluyla sürdüremeyeceğini anlayınca Mayıs 1930'da Suriye'ye sözde bağımsızlık tanıyarak Cumhuriyet ilan etse de, Suriye Anayasası'nda Fransız mandasının etkisi ve yetkisi sürmeye devam etmiştir.

30 Mart 1932 tarihinde yeni bir seçim yapılarak yeni bir hükümet kuruldu. Mısır ve Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olmaları, Fransa'nın Suriye'de uyguladığı politikalarının tekrar sorgulamasını sağlamıştır.

Fransa'nın Suriye'de başlangıçta izlediği politika, “*küçük parçalara ayırarak yönetme*” şeklinde tanımlanabilir⁶⁴². Suriye'de 1920 – 1926 yılları arası anlaşmazlık ve çatışmaların yoğun olduğu, 1926–1936 yılları arası ise Fransa'nın ulusal talepleri ve milliyetçileri biraz daha olumlu bir anlayışla karşıladığı ve görüşmelerin başladığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir⁶⁴³.

1936 yılının başlarında, Suriye'de ülke genelinde başlayan grevlerin etkisiyle Fransa mecburen tutum değişikliği yapmak zorunda kalmıştır ve bölgede seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir⁶⁴⁴.

Bundan sonra 9 Temmuz 1936 tarihinde Fransızlarla imzalanan taslak antlaşma ile Suriye'ye bağımsızlık verilecekti. Suriye ise Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki haklarını kabul edecek ve bundan sonraki aşamada, Suriye Milletler Cemiyetine üye olacaktı⁶⁴⁵.

---

⁶⁴¹ **Türkiye Suriye İlişkileri...**, s. 21.

⁶⁴² Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 ...**, s. 83.

⁶⁴³ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s. 60; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 88; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, s. 10.

⁶⁴⁴ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 392.

⁶⁴⁵ Yusuf Sarıncay, **a.g.m.**, s. 11; Tuğrul Akın, “Atatürk'ün Hatay'ı Kurtarma Çabası”, **AAMD**, XII/34, (Mart, 1996), s. 182.

22 Aralık 1936 tarihinde yapılan yeni seçimler sonucunda Suriye Parlamentosu bu antlaşmayı kısa sürede onaylamıştır. Ancak yeni Fransız parlamentosu bu antlaşmayı onaylamadı. Suriye'nin bağımsızlık yerine tekrar Fransız idaresi altına girmesiyle protesto ve gösteriler başlamıştır⁶⁴⁶.

Bu olayların etkisiyle Fransız Yüksek Komiseri, 1936 yılında Suriye Anayasasını rafa kaldırarak, parlamentoyu kapattı. Suriye'nin bağımsızlığına kavuşamamasının yanında, Türkiye ile İskenderun Sancağı sorunuyla bir kez daha karşı karşıya kalmıştır. Bundan sonra ise, Hatay sorunu konusundaki süregelen tutumunu değiştiren Fransa, Türkiye'nin isteği doğrultusunda İskenderun Sancağının ayrı bir yönetime kavuşturulmasını kabul etmiştir⁶⁴⁷.

2. Türkiye Suriye Arasında Yapılan Antlaşmalar ve Etkileri

a) Türkiye–Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması)

Türkiye–Suriye sınırının belirlenmesi için, Ankara Antlaşmasının 8. maddesine göre: antlaşmanın imzalanmasından sonraki bir ay içinde, ilgili tarafların temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurularak, bu süre içinde çalışmaya başlayacaktı. Lozan görüşmeleri esnasında Fransa ile Türkiye arasında kurulmuş olan dostane ilişkileri, İngiltere'nin Fransız Hükümeti üzerindeki baskısı, Fransa'nın bazı konulardaki uzlaşmaz tutumu ve sınır üzerindeki çıkan olaylar neticesinde bozulmuştur. İlişkilerdeki olumsuz havanın etkisiyle sınır komisyonunun toplanması gecikmiştir. Komisyonun kurulması, 30 Mayıs 1925 günü Halep'te yapılan bir protokol ile kararlaştırılarak, Komisyon Eylül ayında işe başlamıştır. Komisyonda sınır tespiti hususunda bir anlaşmaya varılamamış ve Suriye'de karşılaşılan bazı güçlükler neticesinde Fransız Hükümeti de Jouveneli, Suriye Fransız Yüksek Komiseri olarak tayin etmiştir⁶⁴⁸.

Yüksek Komiserin izlediği ılımlı politikalar bölge halkı arasında kendilerine muhtariyet verileceği ümidini doğurmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, 12 Haziran 1926'da

---

⁶⁴⁶ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 96; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 22.

⁶⁴⁷ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 25; Hamit Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", **AAMD**, XIII/34, (Mart 1996), s. 164; **Türkiye Suriye İlişkilerinin ...**, s. 12.

⁶⁴⁸ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 293.

Sancak Meclisi, İskenderun'un Suriye Devleti içinde muhtar bir devlet olarak kalmasını kabul etmiştir⁶⁴⁹.

Fransa'nın Suriye-Lübnan Yüksek Komiseri Jouvenel başkanlığında oluşan heyet, 1926 Şubat'ında görüşmelerde bulunmak amacıyla Ankara'ya gelmiştir. Tefik Rüştü (Aras) ile Yüksek Komiseri Jouvenel arasında yapılan görüşmeler sonucunda 18 Şubat 1926'da parafe edilen bu antlaşma, ancak Musul sorununun çözümü konusunda taraflarca bir anlaşmaya varılmasından sonra 26 Mayıs 1926 tarihinde Ankara'da Tefik Rüştü (Aras) ile Fransa Büyükelçisi Albert Sarraut tarafından imzalanmıştır⁶⁵⁰. Suriye'nin bağımsızlığını savunan partiler yapılan antlaşmayı kınayarak anlaşmaya tepkilerini dile getirmişlerdir.

İmzalanan bu antlaşma ile Türkiye-Suriye sınırı açıklığa kavuşarak, 1921 Antlaşmasına bazı yeni hükümler getirerek, uygulama biçimlerini saptamıştır. Sözleşme, onay belgelerinin Ankara'da verildiği 12 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiş ve 5 yıllık ilk süresinden sonra kendiliğinden yıldan yıla uzamıştır⁶⁵¹.

İkinci Ankara Antlaşması olarak ta bilinen bu antlaşmaya eklenilmiş 1 numaralı protokol gereğince 1921 Ankara Antlaşmasının sınırla ilgili hususlarında Türkiye lehine bazı değişiklikler yapılmıştır. Düzenlemeyle, sınır bazı bölgelerde Suriye topraklarının birkaç kilometre içerisine çekilmiştir. Sınır Payas nehrinin denize döküldüğü yerin 1 km. güneyinden başlayarak, Kilis'te de 7 km. kadar güneyden geçmiştir.

15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ile bir mektup eklidir. İlave olarak bir imza tutanağı ve iki imza protokolü imzalanmıştır⁶⁵².

Sözleşmenin maddelerine göre:

1. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye ve Lübnan arasında dostluk ve iyi ilişkiler sürdürülecektir. Ortak sınırların bozulmayacak ve tarafsızlık kurallarına karşılıklı uyulacaktır.

---

⁶⁴⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla ...**, ss. 88–89.

⁶⁵⁰ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 292; Bekir Tünay, **a.g.m.**, s. 457.

⁶⁵¹ Sözleşme ve protokol maddeleri için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, ss. 289 -311.

⁶⁵² İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, s. 289.

2. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşmasının 8. maddesinde belirlenmiş sınıra uygun olarak ve bu sözleşmenin 1 sayılı ekini oluşturan sınırın çizilmesine ilişkin protokol göz önünde tutularak, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde sınırın işaretlenmesi amacıyla bir karma Komisyon kurulacaktır.

3. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye ve Lübnan halkının uyruklu soruları 18 yaşını aşmış ve sözleşmenin imzalandığında Türkiye'de oturan ve bulunan kişiler, sözleşmenin yürürlüğe konulması yönünden başlayarak 6 ay içerisinde, bu ülkenin uyrukluğunu seçme hakkına sahip olmuştur.

4. Suriye ve Lübnan Türkiye'de yerleşmiş uyukları, oturma hakları ve koşulları konusunda en çok gözetilen ulus uygulanmasından yararlanacaklardır.

5. Fransız Cumhuriyeti mandası altında bulunan Hükümetlerinin Türkiye'deki uyukları Türkiye Hükümeti önünde korunması, Fransız Konsolos ve temsilcileri tarafından, Suriye ve Lübnan'daki Türk uyuklarının Fransa Hükümeti nezdinde korunması Paris'teki Türkiye Büyükelçiliği aracılığı ile Suriye ve Lübnan'da bulunan Konsolosluk memurlarınca sağlanacaktır.

6. Taraflar suçluların iadesi konusunda bu sözleşmeye ekli (2) sayı protokolün belirlenen yöntem üzerinde anlaşmıştır.

7. Tarafların topraklarında karşı tarafa yönelik eylemleri önlemek ve engellemek için 3 sayılı protokolde yazılı şartları uygulamakla yükümlüdür.

8. Ülkeler arasındaki ticaret ve gümrük işlerinin düzenlenmesi ve kaçakçılığın önlenmesi ve alınacak diğer önlemleri kapsamaktadır.

9. Sınır bölgesi halkına verilecek "Sınır Belgesi" ve uygulamanın nasıl olacağı belirlenmiştir.

10. Sınır halkının gümrük ve vergi bağışıklıklarından nasıl yararlanacağı taraflar arasındaki bir antlaşma ile belirlenecektir.

11. Pozantı-Nusaybin demiryolu üzerinde yapılacak taşıma işleri sivil taşıma (4) sayılı, askeri taşıma (5) sayılı ekli protokol hükümlerinin hemen uygulanması öngörülmektedir.

12. Türkiye ile Suriye ve Lübnan arasındaki sağlık işleri düzenlenmiştir. Taraflar sağlıkla ilgili gerekli önlemlerin alınması ve karşılıklı bilgi akışı sağlayacaktır.

13. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın 12 maddesini uygulamak üzere Kuveik Irmağı ve Arat'tan su alınması konusunda Suriye'ye kolaylıklar sağlanacaktır.

14. İlgili taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların atanacak temsilcilerinden oluşan bir uzlaştırma komisyonunca çözümü, gerekirse tarafların birlikte seçeceği bir hakem ya da La Hey Adalet Divanına başvurulması öngörülmektedir.

15. Sözleşmenin onaylanması düzenlenmiştir.

16. Bu sözleşme, sözleşmenin yürürlük girmesinden başlayarak 5 yıl süreyle yürürlükte kalacaktır⁶⁵³.

Sözleşme 12 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiş ve 16 maddesi gereğince, 5 yıllık ilk uygulama süresinden sonra kendiliğinden yıldan yıla uzamıştır⁶⁵⁴.

Sözleşmeye ekli protokollere gelince:

1 sayılı protokolde, Türkiye-Suriye sınırı ayrıntılarla belirlenmiştir.

2 sayılı protokolde, suçluların iadesi işi düzenlenmiş, 6 aydan fazla ceza alan kişilerin karşılıklı olarak teslimi kabul edilmiştir. İade işlemi, Türkiye'nin Beyrut konsolosluğu aracılığı ile Fransız Yüksek Komiserliğine sunulularak gerçekleştirilecektir.

---

⁶⁵³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, ss. 290–291.

⁶⁵⁴ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 296.

3 sayılı protokol ile, sınırda meydana gelecek eşkıya ve yağmacılığı önlemek ve suçluların karşılık teslimine ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Sınır kapılarının kurulması ve giriş, çıkışlar, sürülerin sınır ötesine geçirilmesi hususları düzenlenmiştir.

4 sayılı protokol ile Pozantı-Nusaybin yoluyla sivil taşıma işleri düzenlenmiştir. Buna göre, Pozantı-Nusaybin demir yolundaki Türk ve Suriyeli memurlar Fransa ve Türk makamlarının kendilerine vereceği kimlik belgelerini üzerlerinde bulunduracak, antlaşmanın imzalanmasından sonra bir ay içerisinde güzergâh üzerinde görevli memur ve hizmetlilerin istasyonlardaki hareket tarzları ve ikamet etme şartları düzenlenecektir.

5 sayılı protokol ile Pozantı-Nusaybin demiryolunda askeri taşıma işleri düzenlenmiştir. Askeri taşımalar hususunda, Türkiye ve gerekirse Suriye, Lübnan Yüksek Komiserliği ilgili hükümeti 5 gün önceden haberdar edecektir. İki vagonun fazla ve askeri trenle yapılmayacak taşımaların 48 saat öncesinden taraflara bildirilmesi hususunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır⁶⁵⁵.

18 Şubat imza protokolünden başka ek bir imza protokolü ihtiyacı üzerine yapılan Ek İmza Protokolünde, tarafların daha önce yapmış oldukları uluslararası antlaşmalardan doğan hak ve sorumluluklarını bu antlaşmanın zedelemeyeceği, çıkan uyuşmazlıklarda sözleşmenin 14. maddesindeki belirtilen hakem yoluyla çözümü benimsenmiştir.

Bu arada sözleşme Türkiye ile Fransa arasındaki sınır problemlerini çözmekle beraber esas sınırın çizilmesi, 1930'a kadar sürmüştür⁶⁵⁶.

b) Türkiye-Suriye Sınırı Hakkında 22 Haziran 1929 Tarihli Antlaşma ve Protokol

Türkiye ve Fransa Hükümeti, 30 Mayıs 1926 tarihli Ankara Antlaşmasının kararlarını daha da kuvvetlendirmek amacıyla, Türkiye, Suriye ve Lübnan devletleri arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin temini yönünde her iki tarafta kararlılıklarını ifade etmek, sınır kesiminde düzenin sağlanması, asayişsizliğin önlenmesi amacıyla 22 Haziran 1929 tarihinde imzalanmıştır⁶⁵⁷.

---

⁶⁵⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, s. 291.

⁶⁵⁶ Orhan Avcı, **a.g.m.**, s. 65.

⁶⁵⁷ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 299.

Aynı tarihte imzalanan protokolle, sınır nezareti, sınır rejimi, sınırı geçen sürülere uygulanacak mali usul ve göçebe ailenin kontrolüne ait konularda da anlaşma sağlanmıştır⁶⁵⁸.

Yapılan antlaşma gereğince, Nusaybin ile Dicle arasındaki Türkiye-Suriye sınırın işaretlenmesinde her iki tarafında görüşleri alınarak kararlaştırılmıştır.

Antlaşmayla, sınırların belirlenmesi tamamlanmış, Türkiye Hükümeti yolcu ve eşya naklinin sürekliliğini muhafaza etmek için demiryolu hattını Nusaybin'den Suriye arazisi içerisine uzatılmasına muhalefet etmeyerek, sınırdan geçecek göçebe halk üzerinde sınırın her iki tarafında emniyeti sağlamak için kontrol yapılmasını ve gerekli tedbirlerin alınması kabul edilmiştir.

Ayrıca, 29 Haziran 1929'da Türk tarafı adına Dışişleri Bakanı T.Rüştü (Aras) ile Fransa adına Ch. De Chambrun arasında antlaşma ekli protokolde imzalanmıştır.

Protokol, sınırın gözetimi ve korunması, sınır rejimi ve sınırı geçen sürülere uygulanacak ekonomik tedbirler ve göçebe halkın kontrolüne ait konuları içermektedir.

30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasının uygulanmasını sağlamaya yönelik protokol gereğince iki hükümet tarafından eşit sayıda kişilerden oluşan bir sınır komisyonunun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Komisyon en az altı ayda bir defa veya gerektiğinden daha sık olarak Türkiye veya Suriye'de toplanacaktır. Söz konusu komisyon Protokolün uygulanmasına yönelik sorunları ve üzerinde tam anlaşma sağlanamayan sınır meselelerini dostane bir şekilde çözmeye çalışacaktır. Komisyonun ilk toplantısının Ekim 1929'da Beyrut'ta yapılması ve ilgili tarafların temsilcilerinin isimlerini birbirlerine bildirmeleri konusunda mutabakata varılmıştır⁶⁵⁹.

c) Türkiye ve Fransa Arasında Suriye'de Türklere Ait Emlak ile Türkiye'de Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Antlaşma

⁶⁵⁸ Protokolün maddeleri için bkz. Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, ss. 304–307.

⁶⁵⁹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 307.

Türkiye ve Fransa arasında Türkiye ile Suriye'deki emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Bey, Fransa adına Ankara Büyükelçisi Louis Charles Pineton de Chambrun arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶⁶⁰. Bu antlaşma ile, Suriye ve Lübnan'daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türk Tebaa haklarına tekrar sahip olmuştur. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. Daha sonra 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl uzatılmıştır⁶⁶¹.

Antlaşmaya göre, Lozan Antlaşmasınının 31. maddesine dayandırılan Suriye'de bulunan Türk tebaasına ait gayrimenkullar üzerinde uygulanan kısıtlamalar kaldırılacaktır. İkametgâhlarını Suriye ve Lübnan dışına taşımış olanlar, haklarını serbestçe kullanabileceklerdir.

Türkiye'de bulunan Suriyelilere ait emlâklere ait sınırlamalar kaldırılacak, gayrimenkullerin istimlâk ve alım yoluyla, geri verme imkânı olmayan gayrimenkullerin değeri ödenecektir. İadesi mümkün olmayan gayrimenkulların bedelinin tespiti antlaşmanın yürürlüğe girmesi tarihinden itibaren bir yıl içerisinde karşılıklı olarak belirlenecek ve bedelleri 18 ay içerisinde ödenecektir.

Antlaşmanın uygulanmasından doğan tüm itiraz ve anlaşmazlıklar 30 Mayıs 1926 tarihli “*Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması*”nın İkinci fıkrasında belirtilen komisyon tarafından antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten 18 ay sonra çözülecektir. Komisyonun aldığı kararlar başkan tarafından hükümetlerden her birine tebliğ edilecek ve karar tebliği tarihinden itibaren bir ay içerisinde uygulanacaktır.

Suriye ve Lübnan'daki Türk tebaa ile Türkiye'deki Suriyeli tebaaya tabiiyetini seçmiş oldukları devlet topraklarına ikametgâhlarını taşımak için antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıllık bir süre verilmiştir.

Antlaşma çerçevesinde emlaklarına tekrar sahip olacıklardan geçmiş seneler için vergi istenmemesi hususunda da mutabakata varılmıştır.

---

⁶⁶⁰ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 273.

⁶⁶¹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, ss. 308- 313.

Lozan Antlaşmasıyla seçme haklarını kanuni süreler içerisinde elde edememiş olan Suriye ve Lübnanlılar ile Türk'lerin haklardan yararlanmaları için her iki tarafın onayıyla sürenin bir yıl uzatılabileceği kabul edilmiştir.

d)Türkiye – Suriye Hududu Üzerinde Demiryollarının İşletilmesi Tarzına Dair Türkiye-Fransa Hükümetleri Arasında Yapılan Antlaşma

27 Ekim 1932 tarihinde yapılan antlaşma, imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, Türkiye–Suriye sınırında dostça işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla İskenderun ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolları kısmının işletilmesi şartlarını belirlemek, demiryolunu doğuya uzatmak, Bağdat Demiryolları imtiyazına haiz şirket için her iki tarafın ortak çalışması hususunda anlaşmaya varmıştır.

İlgili taraflar mevcut demiryolu işletme usulünün en fazla bir yıl içinde tasfiyesine girişmeyi ve bir rejimin kurulmasını teminde anlaşmıştır.

Yeni bir rejimin kurulmasına dair protokole göre;

1. Türkiye Hükümeti, Pozantı-Adana-Fevzi Paşa hatlarının işletilmesini sağlayacaktır. Türkiye topraklarında bulunan Payas-Toprakkale-Fevzipaşa-Meydanı Ekbez ve Çobanbey-Nusaybin kısımlarının işletilmesi Türk kanunlarına göre kurulmuş olup, Türk sermayelerinin katılabileceği Fransız sermayeli bir şirkete bırakılacaktır.

2. Türkiye, Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye topraklarında demiryoluyla askeri taşıma hakkına sahip olurken, Suriye'de Çobanbey'den Nusaybin'e kadar Türkiye topraklarında demiryoluyla askeri taşıma yapabilecektir.

3. Taşıma konusunda çıkabilecek uyuşmazlıklarda Cemiyeti Akvam tarafından tayin edilen bir hakeme müracaat edilecektir.

4. Protokolün imza tarihinden itibaren on beş yıl süre ile Türkiye ve Suriye, karşılıklı mutabakat sağlanmadan satın alma haklarını kullanmayacaklardır.

5. Payas-Toprakkale ve Fevzipaşa Meydanı Ekbez hatlarının işletilmesi Türk şirketine geçtiği tarihin dördüncü yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla satın alma hakkına, Türk şirketi de bu kısmın işletilmesini üzerine aldığı tarihin dördüncü yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla işletmekten vazgeçme hakkına sahip olma hakları saklıdır.

6. İlgili taraflar, mevcut işletme usulünün tasfiyesi için belirlenen azami bir yıllık sürenin bitmesine ve yerine yeni bir rejimin kurulmasına kadar devamına karar verilmesine rağmen Adana-Fevzi Paşa hattının antlaşmanın imzalanmasından altı ay sonra, Türkiye Hükümetine devrine karar verilmiştir.

Antlaşmanın eklerinde, kurulacak yeni Türk şirketinin yönetim teşkilatı ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine devredilecek hatlarda görevli personelin, görevlerine son verilmesi usulüne ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır⁶⁶².

e) İskenderun Sancağını “Ayrı varlığını” Kuran Uluslar Arası Antlaşmalar

Milletler Cemiyeti Konseyince 27 Ocak 1937 günü kabul edilen karar gereğince, 29 Mayıs 1937 tarihinde imzalanan antlaşma ile Sancak’ın toprak bütünlüğü Fransa ve Türkiye tarafından güvence altına alınmıştır⁶⁶³.

Ayrıca, Sancak’ın “*ayrı bir varlık*“ olduğu hukuken kabul edilmiştir⁶⁶⁴. Antlaşmanın ikinci maddesi gereğince Sancak’ın bütünlüğünün tehdit edilmesi durumunda, her iki devlet birlikte ya da ayrı ayrı bunu gecikmeden Milletler Cemiyeti Konseyine haber vermekle yükümlü kılınmıştır. Sancak ülkesine karşı bir saldırı durumunda yine her iki devlet ivedi tedbir alma konusunda antlaşmaya varmışlardır⁶⁶⁵.

1. Sancağın Sınırları

İskenderun sancağının sınırları ise şu şekilde belirlenmiştir:

⁶⁶² Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, ss. 314–326.

⁶⁶³ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal...**, s. 552; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla ...**, s. 129.

⁶⁶⁴ Sandler Raporu olarak sunulan esaslar için bkz. Yusuf Sarınay, “Atatürk’ün Hatay Politikası I”, **AAMD**, XII/34,(Mart 1996), s. 19; Tayfur Sökmen, **Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, TTK yay., Ankara, 1978, s. 10.

⁶⁶⁵ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 335.

“1. Kuzey sınır çizgisi,

Bu çizgi, Türk-Suriye sınır çizgisinin işaretlenmesine ilişkin 3 Mayıs 1930 günlü Son Protokol ile belirlenmiştir.

2. Doğu-Güneydoğu ve Güney Sınır Çizgisi

Karaçay Irmağı ile yukarıda anılan sınır çizgisinin (demiryolunun batısında) kavşak noktasında,

Kuzey sınır çizgisinden başlayarak, kuzey-güney-güneybatı doğrultusunda akan Karaçayı izler, Karataç gölünü keser ve Karasu'yu yaklaşık 1 km. boyunca izler.

Yaklaşık 15 km. boyunca genellikle kuzey-güney doğrultusunu izler.

Yaklaşık 4 km.boyunca genellikle kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, Şerşeb Köyünün yaklaşık 1 km. güneydoğusundan geçerek gider.

Bunun üzerine Sucu Köyünün yaklaşık 2 km. doğusundan Tof Köyünün 1500 metre doğusundan ve Teliat Köyünün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere yaklaşık 12 km. boyunca genellikle güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2 km. boyunca doğu doğrultusunu izler.

Hamam Arap Köyünün yaklaşık 1 km. doğusundan geçmek üzere 2.500 metre boyunca güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2.500 metre boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2 km. boyunca batı-güneybatı doğrultusunu alıp Katsal Kabalı Köyünün güney batısında onun yakınına varır.

Yaklaşık 2.500 metre boyunca güney-güneydoğu doğrultusunu alıp Zoba Huyuk köyünün kuzey-kuzeydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktaki bir yerde Afrin Irmağını keser.

Yaklaşık 4 km. boyunca Afrin ırmağını kuzeydoğuya doğru izler ve Kzeime köyünün kuzeydoğusunda yaklaşık 2 km. uzaklıkta Afrin ırmağını bırakır.

Yaklaşık 1 km. boyunca güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 1500 metre boyunca doğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2 km. güneydoğu doğrultusunu alır.

Marata Köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. ve Bornias Köyünün doğusunda 1500 metre uzaklıktan geçerek, yaklaşık 3 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunda izler.

Yaklaşık 3 km. boyunca doğuya doğru ilerler.

Sarsarin köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçerek, güneybatı doğrultusunu izler.

Yaklaşık 3 km. boyunca, güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 3 km. boyunca, güney-güneybatı doğrultusunu izler.

Antakya-Halep yoluna varır.

Bu yolu yaklaşık 2 km. boyunca batıya doğru izler.

Yaklaşık 1 km. güney-güneydoğu doğrultusunu izler.

Yaklaşık 1 km. batı doğrultusunu izler.

Yaklaşık 3 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izleyerek, Antakya-Halep yolunu Harran İbrahim Paşa araba yolu ile kesiştiği noktanın hemen güneyine varır.

Yaklaşık 2 km. boyunca güney doğrultusunu izler.

Harran köyünün güneybatısında yaklaşık 1 km. ve Yeni Şehir köyünün güneyinde yaklaşık 800 metre uzaklıktan geçerek, yaklaşık 7 km. boyunca batı-kuzeybatı doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2 km. boyunca güneybatı doğrultusunu izler.

Antakya-Halep yolunu, Yeni Şehir köyünü batısında yaklaşık 3 km. uzaklıktaki bir noktadan geçmek üzere, yaklaşık 4 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izler.

Çayır köyünün güneyinden ve hemen yanından geçmek ve Antakya-Halep yolunu bu köyün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta kesmek üzere, yaklaşık 3 km. boyunca güneybatı doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2500 metre boyunca güney doğrultusunu izler.

Yaklaşık 2 km. boyunca kuzeybatı doğrultusunu izleyip besin Hamda Han köyü yoluna, bu köyün güneybatısında yaklaşık 1 km. uzaklıkta varır.

Yaklaşık 4 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunu izleyip, besin Hanı köyünün güneydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta Maruş Arîm yolunu kestikten sonra Besin Hanı köyünün yaklaşık 2 km. güneyine varır.

Kuzeybatı doğrultusunu izleyerek Besin Hanı köyünün güneybatısında yaklaşık 1500 metre uzaklıkta Maruş-Arîm yoluna ulaşır.

Maruş-Arîm yolunu yaklaşık 7 km. boyunca kuzeybatıya doğru izler.

Bu yolu Maruş köyünün güneydoğusunda yaklaşık 2 km. sonra bırakır ve güneybatı doğrultusunda Oront'a varır.

Oront'u genellikle güney-güneybatı doğrultusunda izler.

*Oront'u Şakura köyünün doğu-güneydoğusunda yaklaşık 2500 metre uzaklıkta bırakır.
(Şakura Köyü Antakya'nın güneybatısında, yaklaşık 25 km. uzaklıktadır.)*

Güneybatı doğrultusunu yaklaşık 3 km. boyunca izler.

Beşirbe köyünün güneybatısının 2 km. uzağından geçmek üzere, kuzeybatı doğrultusunda yaklaşık 5 km. gider.

Yaklaşık 6 km. boyunca güney doğrultusunun izler.

Yaklaşık 2500 metre boyunca, kuzeybatı doğrultusunu izleyerek, Bedirhun köyünün güneyinde yaklaşık 1 km. uzaklıktaki noktaya varır.

Oskiat köyünden yaklaşık 1500 metre ve Mirej köyünün güneyinde yaklaşık 2 km. uzaklıktan geçmek üzere, 5 km. boyunca batı-güneybatı doğrultusunu izler.

Yaklaşık 5 km. boyunca güneybatı doğrultusunda Kaladuz köyünün doğusunda yaklaşık 2 km. uzaklıktaki bir noktaya gelir.

Nişrini köyünün doğusunda yaklaşık 2 km. ve Güveci köyünün doğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıktan geçmek üzere, yaklaşık 12 km. boyunca güney-güneybatı doğrultusunda ilerleyerek Behisun köyünün güneydoğusunda yaklaşık 1 km. uzaklıkta bir noktaya varır.

Yayla köyünün güneyinde yaklaşık 2500 metre ve El-Ordu köyünün güneyinde yaklaşık 2500 metre, İkiz Oluk köyünün güneyinde yaklaşık 1 km., Duran köyünün güneyinde yaklaşık 1 km. uzaktaki noktalardan geçmek üzere, yaklaşık 2500 metre boyunca genellikle batı-kuzeybatı doğrultusunu izler ve Kara Duran köyünün batı-güneybatısında yaklaşık 6 km. uzaklıktaki deniz kıyısına varır⁶⁶⁶”.

(2) Sancağın Statüsü

Hatay'ın genel statüsü ise şu şekilde oluşturulmuştur:

a. Hatay iç işlerinde tamamen bağımsız olacaktır.

---

⁶⁶⁶ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, ss. 316–319.

b. Hatay, Dışişlerinde Suriye'ye bağımlı olacak, Hatay hükümeti Suriye'yi haberdar etmek şartıyla sırf kendi menfaatlerini ilgilendiren milletlerarası antlaşmalar yapmadan evvel, özel bir incelemeye tabi tutulmasının incelemek hakkına haiz olacaktı. Bu inceleme iki komiser tarafından gerçekleştirilecek olup, iki komiser arasında bir antlaşma olmadığı takdirde, Milletler Cemiyeti müzakerelere iştirak etmeye davet edilecekti. Aradaki görüş ayrılığı yine de devam edecek olursa, Milletler Cemiyeti delege meseleyi konseye arz edecek ve konsey uygun madde doğrultusunda karar verecektir.

c. Hatay askerlikten ve askeri tesislerden ayrı tutulacaktı. Fakat asayişin korunması için belirli miktarda jandarma kuvveti oluşturulacaktır.

d. Türkiye, transit ihtiyacı için İskenderun limanından faydalanacaktır.

e. Hatay ile Suriye ayrı gümrük sistemine tabi tutulacaklardı. Fakat iki tarafın da gümrük idareleri aynı olacaktır.

f. Suriye lirası Hatay içinde ortak para birimi olacaktır.

g. 1 Ocak 1937'den evvel, Hatay arazisine yerleşmiş olan Suriye halkı, Hatay vatandaşı olma hakkını kazanacaktır.

h. Hatay arazisi üzerinde doğmuş olan şahıslar ile statünün yürürlüğe girdiği tarihte 21 yaşından küçük olup ta, babası Hatay sınırları içinde doğmuş olan herkes Hatay vatandaşı olabilecektir. Bu hususta müracaat müddeti beş yıl olacaktır.

ı. Suriye ile Hatay'da posta ve telgraf işleri ortak bir servise bağlı olarak yürütülecektir⁶⁶⁷

i. Anayasa ve sancak yasaları ile belirlenen haklara ve yükümlülüklerle sahip sancak yurttaşlığı Suriye uyrukluğunu da kapsar. Sancak yurttaşlığının kaybedilmesi Suriye uyrukluğunda kaybedilmesi anlamına gelmemektedir.

---

⁶⁶⁷ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar, II.**, Yapı Kredi Bankası yay., İstanbul, 1973, s. 633.

j. Ortak çıkarlarına dair işlerde Suriye Hükümeti ile Sancak Hükümeti arasında bağlantıyı sağlamak üzere, her hükümet diğerinin nezdinde bir komiser tarafından temsil edilecektir.

k. Suriye devletince yapılan uluslar arası antlaşmalar sancakta da uygulanır.

l. Milletler Cemiyeti Konseyinin önceden ve resmi izni alınmadan hiçbir uluslar arası karar sancağa uygulanamaz.

m. Sancağın asayiş ve düzenini sağlamak için yeterli polis ve Jandarma kuvveti bulundurulacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyinin izni alınmadan bunların toplam gücü 1500 kişi geçmeyecektir.

n. Sancak halkı dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın yasalar önünde eşittir, özgürlüklerinin korunmasından ve siyasal haklarında yararlanır⁶⁶⁸.

Uzmanlar komitesi, hazırladıkları statü içerisinde Konseye, Arapçanın da Hatay'ın resmi bir dili olarak kullanılmasına karar verilmesini istemişler ve bunun da şu şekilde düzenlenmesini uygun bulmuşlardır:

1. Resmi mekteplerde, bir mektebin bulunduğu köy ve mahallede hâkim olan dil hangisi ise, İlköğretim o dilde yapılacaktır. Her iki dil de tamamen aynı şekilde muamele görecektir. Diğer dilin okutulması ya seçmeli ya da mecburi olacaktır.

2. Hatay'ın bütün mahkemelerinde, yüksek mahkemede de olmak üzere, iki dil de kullanılabilir ve azınlık unsurlar kendi anadilinde konuşabileceklerdir.

3. Hatay meclisinde her iki resmi dil de kullanılabilir. Mazbatalar iki dilde yapılarak, bütün kanunlar da iki dilde yayınlanacaktır.

4. İdareye ait nizamname ve talimatlar iki dilde yayınlanacaktır.

---

⁶⁶⁸ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, ss. 555–567.

5. Halk idare ile olan münasebetlerinde iki dilden herhangi birini kullanabilecek ve kendisine aynı dille cevap verilecektir⁶⁶⁹.

(3) – Sancak Anayasası

Bağımsız bir devletin anayasasının tüm özelliklerine sahip Sancak Anayasası, devletin meclisinin aldığı kararla değil, uluslar arası bir kuruluş tarafından hazırlanarak, 29 Ekim 1937 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre⁶⁷⁰ :

1. Yasama gücü, Sancak halkı adına 4 yıllık bir süre için seçilmiş 40 üyeli Meclis tarafından kullanılmaktadır.

2. Meclis seçimleri iki dereceli yapılıdır.

3. Topluluklara sağlanan milletvekilleri sayısı: Türk Topluluğu 8, Alevi Topluluğu 6, Arap Topluluğu 2, Ermeni Topluluğu 2, Rum-Ortodoks Topluluğu 1 şeklindedir.

4. İlk seçimler için tüm işler, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacak bir komisyon tarafından düzenlenip denetlenecektir.

5. Bir yasaya dayanmadıkça vergi konulamaz ve alınmaz.

6. Anayasa da, yasalar salt çoğunlukla kabul edilir, yeter sayı Meclis üyelerinin yarısıdır.

7. Yürütme gücü, meclis tarafından beş yıllık dönem için seçilen başkan ve yürütme konseyince kullanılır. Yürütme Konseyi bir başkan ve onun seçeceği en çok dört üyeden oluşur.

8. Yargı erki, sancak halkı adına, yasa ile kurulmuş mahkemelerce kullanılır. Yargı eki kararları hiçbir ek tarafından düzeltilemez ya da değiştirilemez.

---

⁶⁶⁹ Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s. 634; **Ulus**, 30 Mayıs 1937.

⁶⁷⁰ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 330.

9. İlköğretim zorunlu olup din öğretimi isteği bağı olarak bırakılmıştır⁶⁷¹.

f) Sancak'ın Toprak Bütünlüğünü Güvence Altına Alan Antlaşmalar

27 Ocak 1937 günü Cenevre'de Milletler Cemiyeti Konseyince alınan karar uyarınca, her iki devletin, Sancağın Statüsü ve Anayasasına saygıyı sağlamaya katkıda bulunacakları isteği doğrultusunda, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet ile Fransa adına Dışişleri Bakanı Yvon Delbos'e başkanlığındaki heyet arasında aşağıdaki hükümler kararlaştırılmış ve Sancak'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınmıştır⁶⁷²:

1. Sancağın toprak bütünlüğünü, Türkiye ve Fransa güvence altına alırlar.

2. Sancağın bütünlüğünü tehdit edecek bir gelişme karşısında her iki taraf birlikte veya ayrı ayrı bunu Milletler Cemiyeti Konseyine haber vermeyi ve Konseyin vereceği bir karara kadar ivedi önlem alınmasını kendi aralarında kararlaştıracaklardır.

3. Sancağ'a yönelik tehdit veya saldırıya karşı Fransa ve Türkiye gerekli tedbirleri alacaktır.

4. Milletler Cemiyeti Konseyince Sancak rejiminin uygulanması denetlenirken, alınan kararları yerine getirmek konusunda ilgili taraflar hazır olduklarını açıklarlar.

5. Sancak Statüsünü tehdit edecek bir gelişme karşısında, anlaşan yüksek taraf durumu ivedi görüşerek, Konseye haber verme gerekliliğine karar verecektir.

6. Bu antlaşma, Milletler Cemiyetinin anlaşan taraflar için koyduğu yükümlülüklerini kısıtlayacak ve Konseyin taraflar için ortaya koyduğu yükümlülükleri zedelemeyecektir.

7. Yapılan antlaşma, en kısa sürede onaylanacak ve onay belgelerin imzalandığı günü yürürlüğe girecektir⁶⁷³.

⁶⁷¹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, ss. 568-572; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, ss. 330-334.

⁶⁷² **A.g.e.**, s. 334; İsmail Soysal, **a.g.e.**, ss. 573-574.

⁶⁷³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal ...**, ss. 573-574.

f) Türkiye-Suriye Sınırının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Antlaşma

Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin Türkiye, Fransa ve Suriye'nin işbirliği yoluyla sağlanması amacıyla Türkiye adına Tefrik Rüştü Aras başkanlığındaki heyet ile Fransa adına Piere Vienot başkanlığındaki heyet arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre' de antlaşma imzalanmıştır⁶⁷⁴.

Antlaşma ile 3 Mayıs 1930 günü Halep'te imzalanan sınırın çizilmesine ilişkin son protokol ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırının kesinliği ve dokunulmazlığı güvence altına alındı. Antlaşma maddelerinden başka Türkiye ve Fransa'nın yaptıkları ortak demeç ile Suriye ve Lübnan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi, bağımsızlık ve egemenliklerine kavuşmalarını kolaylaştırma konusunda yardımcı olması Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyetine adaylığını desteklemeyi karşılıklı olarak beyan etmiştir⁶⁷⁵.

İmzalanan antlaşmaya göre:

1. Taraflar, 3 Mayıs 1930 tarihinde sınırın çizilmesine dair son protokol ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırının kesinliğini tanımaktadır.

2. Taraflar, Türkiye ve Suriye topraklarında diğer tarafın güvenliğine ya da birliğine yönelik tehditleri önlemek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

3. Fransa, Türkiye-Suriye sınırına ilişkin güvencesini Fransa ile Suriye arasındaki özel ilişkiler sürdüğü sürece de devam ettirecektir⁶⁷⁶.

Bu antlaşma maddelerinden ayrı olarak, Fransa ve Türkiye'nin yaptıkları ortak demeçte, Suriye ve Lübnan'ın tamamen bağımsızlığa kavuşmalarını kolaylaştırma yolunda anlaşma içinde olduklarını, Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyetine adaylığını destekleyeceklerini vurgulamışlardır.

---

⁶⁷⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 131; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 10.

⁶⁷⁵ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 336.

⁶⁷⁶ **A.g.e.**, s. 336.

Uyrukluk seçme hakkına ilişkin olarak Türkiye Fransız Büyükelçisi H.Ponsot'un Türkiye Dışişleri Bakanı'na verdiği mektuba göre şunlar belirtilmiştir:

Lozan Antlaşmasınının 31. maddesinin uygulanmasıyla Türkiye uyrukluğunu seçmiş kişiler ile 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalanan sözleşmenin 3. maddesi gereğince, Suriye ve Lübnan uyrukluğunu seçmiş kişilerin, 27 Ekim 1932 tarihli sözleşmenin kabulünü takiben altı aylık bir süre içinde ikametgâhlarını karşılıklı olarak bir yandan Türkiye, diğer yandan Suriye ve Lübnan'a geçirmemiş olanlar seçme hakkını kaybedecektir.

Lozan Antlaşmasınının 34. maddesinde belirtilen süreler içinde kendi öz ülkelerinde yürürlükteki uyrukluk seçme hakkını kullanmayı ihmal etmiş Suriye ve Lübnan kökenliler, bu düzenlemenin kabulü gününden itibaren bir yıllık bir süre içinde bu haklarını kullanabileceği, yer değiştirme bildirimlerinin ilgili kişilerce, Türkiye'de valilere, Suriye ve Lübnan'da Yüksek Komiserliğe bildirileceği önerileri Türk Hükümeti'nin onayına sunulmuştur.

Türk-Fransız ortak demeci ek protokolüne göre, Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyeti kararı ile bağımsızlıklarına kavuşmaları durumunda Fransa Hükümetinin her iki devlet adına yaptığı antlaşma, sözleşme ve diğer bağitlardan doğan hak ve yükümlülükleri bu ülkelere geçmiş olacaktır.

Türkiye ve Fransa, Türkiye-Suriye ve Türkiye-Lübnan arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamak amacıyla gerekli tüm tedbirleri alacakları konusunda mutabakata varmışlardır⁶⁷⁷.

h)Türkiye İle Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesin Şekille Çözümüne Ait Antlaşma

23 Haziran 1939 tarihinde imzalanan⁶⁷⁸ bu antlaşma ile, Türkiye 30 Mayıs 1926 tarihli Antlaşma, 22 Haziran 1929 tarihli protokol ve 3 Mayıs 1930 tarihli protokol ile belirlenen ve bu antlaşma ile düzeltilmiş olan sınırın kesin sınır oluşturduğunu kabul etmiştir. Antlaşmaya

⁶⁷⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 576.

⁶⁷⁸ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası...**, s. 53; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 132.

göre, Türkiye– Suriye Sınırı, Gömet Köyü tamamen, Yenişehir–Ankara yolu da Türkiye’de olacak şekilde tespit edildi⁶⁷⁹.

Belirlenen sınırın ötesinde kalan toprakların, 23 Temmuz 1939’a kadar Fransız kuvvetleri tarafından boşaltılması, Türkiye kendi topraklarında, Fransa, Suriye toprakları üzerinde iki komşu ülkenin emniyet ve rejimleri aleyhine yönelik hareketleri önlemek konusunda tedbirler almayı taahhüt altına almışlardır⁶⁸⁰. Antlaşmanın son maddesinde de antlaşmanın en geç 22 Temmuz 1939 tarihine kadar iki devletin meclisi tarafından onaylanması ve yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır⁶⁸¹.

Türkiye ve Fransa, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırı kesin bir şekilde tespit etmek ve iki ülke ilişkilerinde oluşabilecek sorunlarının çözümünü sağlayacak bir toprak antlaşmasını yapmak amacıyla, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Fransa adına Türkiye Büyükelçisi Rene Massigli, temsilci olarak atanarak, 23 Haziran 1939 tarihinde antlaşma imzalanmıştır⁶⁸².

Antlaşmanın Birinci maddesinde; sınırın belirlenmesinde, Türkiye lehine küçük değişiklikler yapılmış ve belirlenen sınırın ötesinde kalan topraklar en geç 23 Temmuz 1939’a kadar Fransız kuvvetleri tarafından boşaltılarak, Fransız makamlarının elindeki yetkiler alınmış olacaktır⁶⁸³.

İkinci maddede; belirtilen sınırın Türkiye tarafında oturan Hatay vatandaşı Türkiye tabiiyetini hak etmiş sayılacaktır⁶⁸⁴.

Üçüncü maddede; Türkiye tabiiyetine geçen (İkinci madde gereği) 18 yaşını aşmış kişilerin antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı aylık bir süre içerisinde Suriye ve Lübnan tabiiyetini seçme hakkına sahip olacaktır.

---

⁶⁷⁹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 342.

⁶⁸⁰ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1939.

⁶⁸¹ **A.g.g.**, 23 Temmuz 1939.

⁶⁸² Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 340; Yusuf Sarınoy, “Atatürk’ün Hatay Politikası, (1938-1939) II”, **AAAD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 422.

⁶⁸³ Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 422.

⁶⁸⁴ Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 422

Dördüncü maddede; üçüncü madde gereği seçme hakkını kullananlar 18 ay içerisinde ikametgâhlarını Türkiye dışına taşıyacaktı⁶⁸⁵.

Beşinci maddede; 2, 3 ve 4. madde kararlarının uygulanmasından doğan tüm durumlarda evli kadınlar kocalarına ve 18 yaşından küçükler anne babalarına bağlı olacaktır.

Altıncı maddede; İskenderun askeri mezarlığının bakım ve korunması için Fransız Hükümetinin bir bekçi tayinine hakkı olduğu kabul edilmiştir.

Yedinci maddede; Türkiye daha önceki antlaşma ve protokollerle belirlenen bu antlaşma ile düzeltilen sınırı, kesin sınır olarak kabul edeceğini, Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak bir harekete engel olacağını taahhüt etmiştir.

Sekizinci maddede, daha önceki antlaşmaların hiçbir kararının 7 maddede belirtilen taahhütlere aykırı yorumlanamayacağı belirtilmiştir.

Dokuzuncu maddede; Türkiye kendi topraklarında, Fransa ise Suriye topraklarında iki komşu ülkenin rejimleri aleyhine oluşabilecek tehditleri önlemek için tedbir alacaklarını taahhüt etmişlerdir⁶⁸⁶.

Onuncu maddede; 30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile onu tamamlayan antlaşmaların yürürlüğü 15 Mart 1940 tarihine kadar uzatılmıştır.

On birinci madde; antlaşmanın onaylanarak onay belgelerinin en geç 22 Temmuz 1939'da Paris'te teati edileceği, antlaşmanın onay belgelerinin teati edildiği gün yürürlüğe gireceği belirtilmektedir⁶⁸⁷.

Antlaşmaya bağlı protokole göre, Türk tabiiyetine geçen Hatay vatandaşlarının emeklilik haklarını düzenleme, Fransız tabiiyetindeki şahısların, Hatay'daki malları ve haklarının, 35 milyon Fransız Fransı karşılığı Türk Hükümetine geçeceği, Payas İskenderun

---

⁶⁸⁵ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 483.

⁶⁸⁶ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası incelemeleri...**, s. 45.

⁶⁸⁷ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, ss. 341-342.

demiryolu hattı, protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içerisinde Türk Devlet Demiryollarına teslim edileceği belirtilmiştir⁶⁸⁸.

C - SURIYE TÜRKMENLERİ

Suriye, bulunduğu konumu nedeniyle tarihi süreç içerisinde hem doğu hem de batıdaki devletlerin ilgi odağı olmuştur. Sümer'ler, Asurlular, Makedonyalılar ve Romalılar Suriye'de hâkimiyet kurmuşlardır. İslamiyet'in doğuşundan sonra Hz. Ömer ile başlayan İslami hareket Emeviler ve Abbasiler zamanında da devam etmiştir. Türklerin bugünkü Suriye'ye gelişleri 11. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir⁶⁸⁹.

Selçukluların Türkmen olarak anılan boy ve oymaklarının bölgeye gelip yerleşmeleri, Büyük Selçuklu Devletinin Gazneliler ile yaptığı Dandanakan Savaşı sonrası olmuştur. Dandanakan Savaşı sonrası, 1063'ten itibaren Türkmen Boyları Suriye'ye giderek kendileri için uygun olan bölgelere yerleşmişler ve buraları vatan edinmişlerdir⁶⁹⁰.

Özellikle Halep, Lazkiye, Trablus, Hama, Humus ve Şam bölgeleri yerleşmenin yoğunluk kazandığı bölgeler olmuştur⁶⁹¹. Türklerin akınları neticesinde 1078 yılında Suriye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Oğuzların Viva boyu, Bayat, Avşar, Bedgilli, Döger ve Üçoklar oymaları, Şam ve Halep şehrine yerleştirilmişlerdir. Buradaki Türk boyları Haçlı Seferlerine karşı bölgeyi savunmuşlardır. Selahaddin Eyyübi'nin ölümünden sonra bölgeye Memlûklular hâkim olmuş, Anadolu'ya hâkim olan Selçuklu Devletinin, Moğollara karşı 1243 yılında Köseadağ savaşında yenilmesi sonrası, Moğol baskısı karşısında özellikle Kayseri ve Sivas'ta bulunan Türkmenler Suriye bölgesine yerleşmişlerdir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim' in Memlûkları yenmesi ile bölge Osmanlı egemenliğine girmiştir⁶⁹².

Bölgede Türk hâkimiyeti, 402 yıl sürmüştür, bu sürede bölgede bulunan halk Türk Kültürü özellikle Türk dili ve medeniyetinin etkisinde kalmıştır. Suriye Türkmenlerinin başlıcaları ve yerleştikleri bölgeler şu şekildedir:

---

⁶⁸⁸ **A.g.e.** ss.343–344.

⁶⁸⁹ Fatih Kirişçiöğlü, "Suriye Türkleri", **Avrasya Dosyası Suriye Özel**, II/3, (Sonbahar 1995), s. 132.

⁶⁹⁰ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 59; Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 4

⁶⁹¹ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 484.

⁶⁹² Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 60.

Lazkiye Türkmenleri:

Suriye'nin Akdeniz kıyılarında, başta Lazkiye şehir merkezi Cimmel Harası (Türkmen Mahallesi) olmak üzere Basit(Bucak), Bayır, Behlüliye, Kesep nahiye ve köylerinde Bayır-Bucak Türkmenleri yaşamaktadır. Bu şehir ve nahiyelere bağlı Türk'lerin yaşadığı köy sayısı ise yörelere göre şöyledir; Lazkiye vilayet merkezi ve Kesep Nahiyesi'ne bağlı 6; Bucak bölgesinde sahil boyunca 84; Behlüliye Nahiyesi' ne bağlı 12; Bayır nahiyesi merkezine bağlı Kebeli'nin kuzeyinde 27, doğusunda 8, güneyinde 11; İncesu'nun batısından güneye doğru olan bölümünde 20, doğusunda 17 köy bulunmaktadır⁶⁹³.

Suriye Hükümeti, izlediği politika gereği son yıllarda Türkçe yer adlarını Arapça'ya çevirmiştir. Bunlar arasında; İsabeğli "İseviye", Kabamazı "Belutiye", Tırınca " Ümituyur", Karınca "Behlüliye" olmuştur. Bazı Türk köyleri; (Karamustafa, Büyükpınar, Köy Çiçekliyazı mahalleleri), hayat, sallor, al yamamah, assamra, al ğassaniyeh, kastalmaaf, ğamam, um tuyur, zinzıf, Turunç, Meydancık, Hacranlı Hasancık Saray, Camuslu, Bödirsiye, Karaca, Çamurlu, Bostancık, Fakıhasan, Karabacak, Mollomahmutlu, Ubeydiye, Karamanlı, Kara Cücük, Türkmenli, Çalkamanlı, Sağırt, Ali, Elmalı, Ablanlı, Bayır nahiyesinden, Gebelli, Dervişhan, Gebere, Şeren, Karaahmet, Gökdağ, Yumuşak, Mıllıklı, Kebir, Murtlu, Karakisa, Ulucak, Kara pınar, Aşağı Karamanlı, Yukarı Karamanlı, Saldıran, Karacağız, İsapınar, Kulcuk Pınar, Çukurcak, Nisibin, Dağdağan, Çovkaran, Sarraf, Kapıkaya, Ablaklı, Kalpaklı, Çanacık, Korali, Çınarlı, Kızıkçuracık, El Kasap, Kislecik, Mahruka, Kuruca, Kızınca, Ağcabayır, Cümeren Yamadı, Burc- İslam, Sulayıp isimlerini almıştır⁶⁹⁴.

Halep Türkmenleri:

Osmanlı Devleti döneminde, Türk nüfusunun idare merkezi Halep şehridir. Halep, bu dönemde sokaklarında Türkçe konuşulan bir yerdir. Türk mimari ve sanat eserleri Halep'te oldukça çoktur. Bugün de Halep Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Kurt dağı, Azaz, Bab, Münbiç, ve Carablas gibi yerlerin merkeziydi. 1906 yılında yayınlanmış Halep vilayeti salnamesinde şehir nüfusunun 116.248 olduğu ve bu nüfusunda da 80.113'ünün Müslüman olduğu görünmektedir. Bu Müslüman nüfusunun yarısının Türklerden oluştuğu tahmin

⁶⁹³ A.g.e., s. 62.

⁶⁹⁴ Fatih Kirişçiöğlü, a.g.m., s. 137; Nadir Gökoğlu, a.g.t., ss. 91-93.

edilmektedir. Bu şehir ve nahiyelere bağlı Türkler' in yaşadığı köy sayısı ise yörelere göre şu şekilde oluşmuştur⁶⁹⁵.

Cebeli Sema' nın doğusunda nahiye merkezi ile 16; Kilis'in güneyinde Azez Kazası'na bağlı, Azez ile Aferin Suyu arasında 17, Azez' in doğusunda 29, güneyinde Halep'e bağlı 3; Çobanbeğ Nahiyesi'nde Mümbiç Kazası'na doğru 54, aynı kazanın güneyinde 15; Baraklı Oymağı'ndan Cerablus Nahiyesi'ne bağlı 26; Sacır Suyu'nun güneyinde 23; Urfa hudud nahiyesi Mürşid Pınarı ve Akçakale Kazası' nın güneyine isabet eden ve Belih Irmağı'na kadar uzanan sahada 59 köy bulunmaktadır. Halep'te bulunan bazı Türk köyleri arasında; Mirza, Kerpiçli, Arabazi, Merhan, Beyliz, Nabğa, Kanlı köy, Eşekli, Usbağılar, Gavureli, Merne, Bel veren, Kantara, Taflı, Lilve, Yusuf başa, Kadılar, Memeli, Kurucu höyük, Taş atan, Buyan, Dadlı, Belli, Sakat Veran, Kara Yakub, Kara taş, Kara kuz, Balalı köy, Bandarlık, Duraklı, Anbarlı, Hacı Hasanlı, Karabaş, Bir elli, Avşar, Küllü, Dabık, Yazlı bağ, İral, Şüvirin, Delha, İğde, Tukmen Barılı, Kara köy, Kara mazraa, Harab Mamal, Azak, Hava köy, Telile, Şidar, Beş curun, Sinekli, Ziyarat, Okuf, Çoban bey, Hedebe, Tiral, Kurt, Öküz öldüren, Cubban, Üvilin, Züluf, Kalkum, Bablimun, Tat hums, Çeke köyleri bulunmaktadır⁶⁹⁶.

Hama humus Türkmenleri:

Hama-Humus şehirleri, Suriye ve Lübnan sınırı arasında kalan kısımdır. Türkmenler, genellikle Humus'ta ve Humus köylerinde ve bazı Hama köylerinde yaşamaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu devrinde buralara yerleştirilmeye davet edilen ve iskâna memur olan oymaklar arasında: Kara Avşar, İnallü, Döğer oğlanı, Hama Değeri Mustafa kethüda, hama Düğeri tabii Derviş kethüda, Şam Beğmişlüsü, Hücetlü, Kapu-uşak, Eymir-i Dümdvarlu, Çozlu Çerkez-oğulları, İdris Kethüdaya tabii Abalü, Tokuz han Harbendelüsü, Kara Tohtemürlü, Köse Kethüdaya bağlı Şerefli, Uşak obası, Beşir-oğulları obası, Eymir-i Sincarlu, Bozlu, Ebu Derda'ya bağlı olan Bozlu, Tohtemürlüsü, Salur (Sellüriyye), Dindaş oğlu İsmail Bozulus'a bağlı olan Genceli Avşarı, Kızıl Ali, Denişmendlü'ye tabii Kara Halil oymakları başta gelmektedir.

⁶⁹⁵ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, ss. 64–65.

⁶⁹⁶ Fatih Kirişcioğlu, **a.g.m.**, s. 134.

Humusa bağlı bazı Türkmen köyleri arasında ise, Baba amr harası (bugünkü Türkmenler Mahallesi) Zara, Mitras, Bdada, Urcun, Alhusun, Dar kabira, Kızıl, Üm al kasab, Samalil, Burc kaya köyleri bulunmaktadır. Hamaya bağlı bazı Türkmen köyleri arasında ise, Akrab (kara halili), Tulluf, Hazzur, Huvvır el trukman, Bıt natır, Hırmıl köyleri bulunmaktadır⁶⁹⁷.

Kunteyra Bölgesi Türkmenleri:

Burası Filistin sınırına çok yakındır. Kafkasya'dan gelen Türkmenler 1878'de buraya yerleştirilmişlerdir. Buraya bağlı bazı Türkmen köyleri arasında, hafr, al kadırıyye, kafr nafah, zabya, al rezzaniyye, ahmadıye, huseyniyye, ayn kura, , ayn sümsüm, ayn atak, üleyka, ayn ayşa köyleri bulunmaktadır⁶⁹⁸.

Şam ve Drama Türkmenleri:

Şehirde Türkmenlerin oturduğu büyük bir mahalle bulunmaktadır. Ayrıca Havran ovasında da Türkmenler vardır. Şama bağlı bazı Türkmen köyleri bulunmaktadır. Bunlar arasında, Kaldun, Ruhaybe, Adra ve bazı Şam haraları (el hecer el eşvad el tadamün, cöber) bulunmaktadır. Bunun sışında Draaya bağlı bazı Türkmen köyleri bulunmaktadır. Bunlar; dara şehir merkezi, Bursa, Maarba, Burak köyleridir⁶⁹⁹.

Günümüzdeki Suriye'deki Türkler yoğunlukla Lazkiye ve Halep civarında yaşamaktadır. Şam ve diğer bölgeler de azınlık halinde Türkler bulunmaktadır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olan Halep, Milli Mücadelede, "Misak-ı Milli" sınırları içerisine alınmak istenmiş, burada " Kuvay-ı Milliye" teşkil etmiş, ancak 20 Ekim 1920'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Suriye'ye terk edilmiştir.

Suriye'de Fransız Mandası sürerken, Halep'te 1922 yılında "Doğru Yol" adlı bir Türkçe gazete çıkartılmıştır. Bu gazeteyi Vahdet Gazetesi, haftalık Yeni Mecmua ve Yeni

---

⁶⁹⁷ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁹⁸ Fatih Kirişcioğlu, **a.g.m.**, s. 138.

⁶⁹⁹ Fatih Kirişcioğlu, **a.g.m.**, s. 138.

Gün gazeteleri izlemiştir. Ancak 1936 yılından sonra her türlü Türkçe yayına Suriye tarafından yasak getirilmiştir⁷⁰⁰.

Hatay'ın Anavatana katılmasıyla, Türkler'e uygulanan baskının şiddeti artmıştır. Suriye'de yaşayan Türkler'e karşı Araplaştırma politikası uygulanarak, Türkiye'ye gitmek isteyen Türklere pasaport verilmemiş, gizli olarak Türkiye'ye gelenler ise vatandaşlıktan çıkartılıp, malları gasp edilmiştir⁷⁰¹.

Bayır – Bucak Türkmenleri

Oğuz Türk'lerinin ve Memluk Kıpçaklarının torunları olan Suriye Türklerine Bayır-Bucak Türkleri de denilmektedir. Türkler bu ülkede azınlık olarak kabul edilmemekte ve kayıtlarda Müslüman olarak geçmektedir. Halk arasında Türkmenler olarak adlandırılmaktadırlar.

Bayır – Bucak Türkmenleri yerleşik bir hayat benimsememiş ve kendi dilleri ile eğitim yapma imkânlarının olmayışı nedeni ile yeterli eğitim alamamışlardır. Suriye Hükümeti'nin Türkmenlere karşı uyguladığı Araplaştırma Politikası gereği birçok kısıtlama getirilmiş Türkçe birçok köy ismi değiştirilmiştir⁷⁰².

Suriye'de toplam 523 Türk köyü vardır. Suriye'de Türkçe eğitim yapan okullar bulunmamakta ancak Türkler kendi aralarında Türkçe konuşmayı sürdürmektedirler⁷⁰³.

Hatay Meselesinin ortaya çıkmasıyla Bayır –Bucak Türkmenleri Hatay'a bağlanmak istediklerini belirtmişlerdir. Bayır-Bucak Türkmenlerinin İskenderun Sancağı'na bağlanması yönündeki Türk tezi Fransızlar tarafından reddedilmiştir. Hatay Devleti'nin sınırlarını tespit etmek için kurulan Milletler Cemiyeti Sınır Komisyonu çalışmalarına devam ederken Suriye Hatay'ın Türkiye ile Suriye arasında paylaşılması için girişimlerde bulunmuştur. Atatürk'ün cenaze töreni için Ankara'ya gelen Suriye Devlet Başkanı Emir Aslan bu düşüncesini Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na iletmiştir. Şükrü Saraçoğlu verdiği cevapta; “*Suriye'nin Hatay sınırları dışında kalan Bayır-Bucak ve Hazine Nahiyelerini Türkiye'ye bırakması*

⁷⁰⁰ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 60.

⁷⁰¹ Fatih Kirişcioğlu, **a.g.m.**, s. 139.

⁷⁰² Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 99.

⁷⁰³ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 485.

karşılığında Hatay sınırlarında Suriye lehine bazı değişiklikler yapabileceğini” bildirmiştir. Ancak Suriye bu teklifi kabul etmemiştir. Uzun mücadelelerden sonra Hatay meselesi çözülmüştür. Ancak Bayır-Bucak Bölgesi ve bölgedeki 62 köy Türkiye sınırları içine alınamamış ve Suriye tarafında kalmıştır⁷⁰⁴.

III. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY MESELESİ

A-HATAY MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1-Hatay Meselesinin Ortaya Çıkmadan Önceki Durumu

Tarihin çok eski devirlerine kadar uzanan ve Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Hatay, Anadolu'dan Suriye ve Mısır'a, buradan da Anadolu'ya gelen yolların geçiş noktasında olması nedeniyle ticari ve kültürel gelişmesinin yanı sıra, Avrupa ile Asya arasında bir geçit ve köprü konumu ile tarihe damgasını vurmuş ve önemini ilk çağlardan günümüze kadar korumuştur. Birçok medeniyetin kaynaştığı Ortadoğu bölgesinin kaderi üzerinde önemli rol oynamıştır⁷⁰⁵.

Bölgeye sırasıyla Pers, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Memluk ve Osmanlı hâkim olmuştur. Osmanlı idari yapısında önemli bir yere sahip olan bölge, 20. yüzyılın başlarında

---

⁷⁰⁴ Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 91.

⁷⁰⁵ Yusuf Sarıncı, “Atatürk'ün Hatay Politikası, (1936–38) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1996), s. 4; Ergünöz Akçora, **a.g.m.** s. 379.

İngiliz ordularının 1918'de ki işgaline kadar, Osmanlı imparatorluğunun bir sancağı olarak kalmıştır⁷⁰⁶.

Bölgenin stratejik önemi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin varlığı, Amik Ovasının tarımsal zenginliği, Adana Ovasının zengin doğal kaynakları ile bütünleşen toprakları ve doğusundaki Amanos Dağlarının da bir güvenlik duvarı olma özelliği,⁷⁰⁷ bölgenin tabii uzantısı konumundaki İskenderun'un Doğu Akdeniz'de önemli bir liman ve ticaret merkezi olması bölgenin cazibesini artırmıştır. 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin sanayileşme ve hammadde ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, dikkatlerini ve ilgisini bu bölgeye çekmiştir⁷⁰⁸.

19. yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere, Rusya ve Fransa bölgede nüfuz elde etmek ve nüfuzlarını artırmak amacıyla büyük bir mücadeleye girmişlerdir⁷⁰⁹.

Hatay, Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında, Avrupa tarafından Amanos petrol kaynaklarının Akdeniz'e açılan kapısı olarak değerlendirilerek, İngilizler ve Fransızlar arasındaki mücadelenin odağına yerleşmiştir⁷¹⁰.

Bu ülkelerin bölgeye ilgileri, bir yandan sağlık, eğitim,⁷¹¹ din kurumları⁷¹² ve demiryolu inşası⁷¹³ gibi altyapı yatırımları olarak devam ediyordu. Öyle ki izlenen eğitim politikaları sonucu Suriye ve Lübnan'da 19. yüzyıl ortalarında Fransızca sadece bilinen değil, konuşulan bir dil haline geliyordu.⁷¹⁴ Diğer yandan da bölgede tutunabilmek için, Osmanlı Devleti aleyhine bölge halkını bağımsızlık vaatleriyle kışkırtarak siyasi ve ekonomik istikrarı bozmaya çalışmışlardır⁷¹⁵.

---

⁷⁰⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd, **a.g.e.**, ss. 5-10; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, ss. 36-41.

⁷⁰⁷ Necip Toruntay, **a.g.e.** s. 236.

⁷⁰⁸ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 379.

⁷⁰⁹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, ss. 74-75.

⁷¹⁰ Necip Toruntay, **a.g.e.**, s. 236.

⁷¹¹ Savaş yıllarında İstanbul ve civarında 533 Fransız, 3 Alman, 2 Amerikan, 2 İngiliz okulu bulunuyordu. 1900'den itibaren bu okulların büyük bir kısmının Suriye, Filistin, Lübnan gibi Osmanlıdan kopmaya çalışan hassas bölgelerde açıldığı görülmektedir: Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 19.

⁷¹² Ayrıca yabancı dini okulların açılması ve sayıları için bkz. Tuncer Günay, **Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri**, Ato yay., Ankara, 2004., ss. 192-199.

⁷¹³ Demiryolu İnşası Osmanlı Topraklarında büyük güçlerinin etnik unsurları ele geçirme mücadelesine dönmüştür; Nadir Gökoğlu, **a.g.t.**, s. 13.

⁷¹⁴ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s. 193.

⁷¹⁵ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, ss. 379-380

16 Mayıs 1916 tarihinde, Osmanlı Devletinin Ortadoğu'daki topraklarını paylaşmak amacıyla, kendi aralarında yaptıkları gizli Sykes – Picot Antlaşması ile İskenderun bölgesi Suriye toprakları içinde sayılmış ve Fransız etki alanına bırakılmıştır. İskenderun limanı ise, İngiltere'nin himayesinde ticaret işleriyle ilgili hususlarda serbest bir liman sayılmıştır⁷¹⁶.

1. Dünya Savaşının sonunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin 7. maddesi gereğince, Türk birliklerinin çekilmesi sonucu İngilizler 9 Kasım, Fransızlar 12 Kasım 1918'de İskenderun'a asker çıkararak Misak-ı Milli sınırları içindeki Sancak'ta işgale başlamışlardır. Fransızların İskenderun merkezini işgali ile beraber İskenderun'dan hareket eden Fransız birliği hiçbir direnişle karşılaşmadan Antakya'ya girmiştir⁷¹⁷.

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Türk kuvvetlerinin elinde olan ve Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilen Hatay, daha önce yapılan gizli antlaşmalarla Fransa'ya bırakılmıştır. Fransa, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla, 27 Kasım 1918'de merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından yayımlanan bir kararname ile Antakya, İskenderun ve Harim'i içine alan ve “İskenderun sancağı” adı verilen bir idari birim oluşturmuştur⁷¹⁸. Fransa, Suriye'nin işgalini uluslar arası alanda onaylatmak üzere Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesiyle öngörülen ve 28 Haziran 1919 kurulan “mandat” sistemi ile bölgeyi sahipleniyordu. 25 Nisan 1920 tarihinde, San Remo toplantısında Suriye ve Lübnan “A türü mandat” yönetimi olarak Fransa'ya bırakılmıştır⁷¹⁹.

Suriye'nin Fransız mandası olması, 24 Temmuz 1922 tarihinde kabul edilmiş ancak, 23 Eylül 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir⁷²⁰. İskenderun Sancağı idari özerkliğe sahip olmasına rağmen, Fransa tarafından teşkil edilen dört yönetim biriminden (Halep, Şam, Lübnan ve Alevi) Halep'e bağlanmıştır⁷²¹.

---

⁷¹⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 539.

⁷¹⁷ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 68-69; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıncay, vd, **a.g.e.**, s. 33; Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s. 310; Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AAM. yay., Ankara, 2004, s. 104; Süleyman Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.38; Nuri Aydın Konuralp, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş mücadelesi Tarihi**, İskenderun, 1996, s. 13.

⁷¹⁸ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 69; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 381; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 97; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 11.

⁷¹⁹ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 80; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıncay, vd, **a.g.e.**, s. 33; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 21-24.

⁷²⁰ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, , **a.g.e.**, s. 343; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 91.

⁷²¹ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 343; İsmail Soysal, **a.g.m.**, s. 80; Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 90; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 11.

Bölgede inceleme yapmak amacıyla görevlendirilen King Crane Komisyonu, 13 Temmuz 1919 tarihinde İskenderun'a gelerek, halkın Fransız yönetimine karşı tepkisini ölçmüş ve Türkler, Fransız yönetimine karşı olduklarını ve Türk yönetimi istediklerini belirtmişlerdir. Bu gelişmeler karşısında, Fransız'lar, Türkler ve Araplar'a baskı yapmaya başlamışlardır. Bu baskı ve öldürmeler karşısında, iki Müslüman toplum birleşerek kendilerine karşı bir cephe oluşturmuş ve mücadeleye girişmişlerdir⁷²².

Fransa'nın iki cephede savaşmaya zorlanması, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da zor durumda kalması ve ekonomik olarak yıpranması neticesinde, Ankara Hükümeti ile antlaşma yolları aramaya başlamıştır. Savaşı durdurmak için Ankara'da Haziran 1921'den beri devam eden görüşmeler, Ekim ayında sona ermiş ve 20 Ekim 1921 günü Türkiye ile Fransa arasında "Ankara İtilafnamesi" adı verilen barış antlaşması imzalanmıştır. İtilafname ile, Türkiye ile Fransa arasında devam eden savaşı sona erdiriyor ve Türkiye ile Fransız işgal bölgesi olan Suriye arasında bir sınır çizilmesini öngörüyordu. Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen bölgeden geçici olarak vazgeçilerek, Antakya, İskenderun ve çevresi Suriye tarafında bırakılarak, buraya "İskenderun Sancağı" adı verilmiş ve Türkiye – Suriye sınırı belirlenmiştir⁷²³.

Mustafa Kemal, Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmede Fransızlarla yapılan anlaşmayı şu şekilde değerlendirmiştir:

*"Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünyanın bizimle muhasamat halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir antlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecektir. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir..."*⁷²⁴.

Bununla birlikte Antlaşma ile İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Altınözü, Samandağı, "İskenderun Sancağı" adıyla özerk bir idari yapı içerisinde birleştirilerek Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakılmıştır⁷²⁵. Sancak Bölgesi, Suriye tarafında bırakılırken antlaşmanın 7. maddesiyle İskenderun Sancağına özel bir yönetim şekli tanınmış, bölgeye özerklik

⁷²² Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd, **a.g.e.**, s.34; Derviş Kılınçkaya, **a.g.e.**, ss.127-129.

⁷²³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, ss.4-8; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s.343.

⁷²⁴ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s.63.

⁷²⁵ Necip Toruntay, **a.g.e.**, s. 236.

verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak özel hükümler koydurulmuştur. Bölgenin Türk ırkından olan sakinleri, kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylık ve imkânlardan yararlanacak, Türk dili ve parasının resmi nitelik taşıması, Türk çoğunluğun bulunduğu bölgelere Türk memurlarının atanması, Türk okullarının açılması, Türkçe öğrenim yapılması, Türk bayrağına benzer bir bayrak kullanması ve kendine ait bütçesinin olması kararlaştırılmıştır⁷²⁶.

Görüldüğü gibi, Sancak Suriye sınırları içinde kalmış, ancak özel bir yönetim şekli ile milli kültür şartları kabul ettirilmiştir. Bu durum, Türklerin bölgede kimliklerini muhafaza etmelerine ve gelecekte Hatay'ın anavatana katılmasında önemli bir adım oluşturmuştur.

İskenderun Sancağı, 8 Ağustos 1921'de Fransız Yüksek Komiserinin bir düzenlemesi neticesinde bir çeşit otonomi ile Halep devletine bağlanmıştır⁷²⁷. Daire başkanları ve hâkimlerin atanması Halep devleti tarafından yapılacak, yönetimin başında ise sivil bir mutasarrıf bulunacaktı. Mutasarrıf, Halep Hükümet Reisinin yetkilerine sahip olacaktı. Bölgenin Suriye'nin bir parçası ve Şama bağlı olması gerektiği yönünde bir görüşün ortaya çıkması Sancak halkını ikiye ayırmıştır. Türklerin çoğunluğu, Ermeniler ve bir kısım Alevi Araplar Sancağın bağımsızlığını isterken, Sünni Araplar, Arapça konuşan Hıristiyanlar ve bazı Alevi Araplar'da Şama bağlı kalmasını savunmuşlardır⁷²⁸.

İskenderun Sancağı'nda kurulan bu yeni statü, bölgede ve Türkiye'de olumsuz bir etki yaparken bu durumun düzeltilmesi ve Sancağın Türkiye'ye bağlanması yönündeki çabalar ara vermeden sürdürülmüştür. Antakya-İskenderun valisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri,⁷²⁹ toplumun dikkatini konuya çekmek amacıyla, TBMM üyeleriyle yaptıkları görüşmelerde, konunun önemini ve bölgedeki insanların sabırlarının kalmadığını belirtmişlerdir⁷³⁰. Bu yeni dönemde Anayurttan ayrı yaşamaya alışamayan Antakya, İskenderun ve havalisi Türkleri, her fırsatta, Türkiye'den memleketlerinin işgalden kurtarılması talebinde bulunmuşlardır. İsmet

---

⁷²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 51; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü...**, s. 31; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 10-11; Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s. 303.

⁷²⁷ Rıfat Uçarol, **a.g.e.**, s. 503.

⁷²⁸ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 10-11.

⁷²⁹ Antakya-İskenderun Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri; Cemiyet başkanı Samih Azmi Bey, üyeler, Tayfur Sökmen, Rasim Yurtman, Nuri Aydın Konuralp, İdris Antaki, Yzb. Attan Şükrü Oğuz, Alp Kaya, Vasfi Polat ve Nusret Bey'dir: Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 66-67; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 8-9.

⁷³⁰ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 139; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 8-9.

İnönü ile görüşüp dertlerini anlatan üyelere İsmet İnönü “*Müsterih olun, davanız davamızdır*” şeklinde cevap vererek desteğini belirtmiştir⁷³¹.

Bu maksatla, Mustafa Kemal ve hükümet ile de temaslarını sürdürüyorlardı. Nitekim Atatürk, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı sıkıntılı bir dönemde, 15 Mart 1923'te Adana'ya yaptığı bir gezi sırasında, İskenderun Sancağından kendisini karşılamaya gelen Türklere “*Kırk asırlık Türk yurdu, düşman eline esir kalmaz*” şeklindeki tarihi sözünü sarf etmiştir. Bu söz o günden itibaren bütün Sancak Türkleri tarafından kurtuluşları için bir umut ve senet olarak kabul edilmiştir⁷³².

İmzalanan Lozan Antlaşması'nın 3. maddesi ile, Ankara antlaşmasının geçerli olduğu ve Suriye sınırının Ankara İtilafnamesi 8. maddesinde belirlenmiş olan Türkiye – Suriye sınırı aynen kabul edilmiştir. Lozan sonrasında Sancak idaresinde Türkiye'nin baskısı ile yeni düzenlemeler yapan Fransa, 1924 yılında, 12 üyeli bir Sancak Meclisi kurarak, anayasa ve dışişleri bakımından Suriye'ye bağlı olan Sancak'ta yönetimi mutasarrıfın iradesine bırakmıştır. Böylece Sancak'a tanınan özel yönetim ve sınır onaylanmış oluyordu⁷³³.

Fransız Yüksek Komiserliğinin kararı ile 1925 yılında Sancak'ta Arapça ve Fransızca ile birlikte Türkçe'nin de resmi dil olması kabul edilmiş ve Halep valiliğine bağlı olan Sancak tekrar Suriye Hükümetine bağlanmıştır. Böylece Suriye'nin sancak üzerindeki etkisi gittikçe artmıştır⁷³⁴. Arap milliyetçilerinin 1925 yılındaki ayaklanmaları ve Sancakta meydana gelen karışıklıklar ve bağımsızlık istekleri karşısında, 30 Mayıs 1926'da Fransa ile imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk sözleşmesi ile Sancak için belirlenen yönetim teyit edilerek 3 Şubat 1930 Protokolü ile Türkiye Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir⁷³⁵.

1926 yılında, Suriye Meclisindeki Sancak temsilcilerinin Sancağın Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanması talebine, Fransız yönetimi sıcak bakmış ve bunun sonucunda seçimlere gidilmiştir. Mart 1926 yılında toplanan Sancak Meclisi bir anayasa yapmış ardından

---

⁷³¹ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 68.

⁷³² **A.g.e.**, s. 70; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 9; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 492; Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 139.

⁷³³ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 343.

⁷³⁴ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 97.

⁷³⁵ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 344; İsmail Soysal, **a.g.m.**, s. 86: İmza Protokolü şu hükmü taşıyordu; “Suriye ile alınacak tedbirler veya esas teşkilat ne olursa olsun, Ankara sözleşmesinin 7. maddesi ile İskenderun bölgesi için kurulan özel rejim daima göz önünde bulundurulacaktır”: Feridun Cemal Erkin, **a.g.e.**, s. 86.

da Fransız Yüksek Komiserliğine bağlı “*Bağımsız İskenderun Hükümetini*” ilan etmiştir⁷³⁶. Hükümet Reisliğine Delege (Yüksek Komiser temsilcisi) Pierre Durieux getirilmiştir. Bu durum, Suriye’de büyük fırtınaların kopmasına ve gazetelerin şiddetli protestolarına neden olmuştur. Ancak çok geçmeden Fransız Yüksek Komiserinin ikinci bir kararnamesi ile hükümetin adı “*Kuzey Suriye Hükümeti*” olarak değiştirilmiştir. Daha sonra hükümet Şam’a katılma kararını almıştır⁷³⁷.

Milli Mücadele şartlarının zorluğu, ülkede karşılaşılan iç ve dış sorunların çözümü, İnkılâp hareketleri, Hatay sorununu ikinci plana itmiş, sorunun çözümü için iç ve dış sorunların çözülmesi ve Avrupa’daki konjonktürün elverişli duruma gelmesi beklenmiştir⁷³⁸. Bu gelişmeler üzerine Sancak Türklerinin bir kısmı Türkiye’ye göç etmek istemiştir. Bu göç, Türkiye tarafından, bölgenin terk edilmemesi yönünde güçlü bir propaganda ile önlenmeye çalışılmıştır⁷³⁹.

2-Hatay Meselesinin Ortaya Çıkış ve Tarafların Tutumu

Şam Meclisi, 1928 yılında Suriye Anayasası ve bunun eki olarak da İskenderun Sancağının statüsüne ilişkin esasları hazırlamış, Anayasa ve eki, Milletler Cemiyeti tarafından 1930 yılında tasvip edilmiştir. Bu statü ile, İskenderun Sancağı’nın mali ve idari muhtariyeti, uluslar arası bir belgeye dayandırılmış oluyordu. Tanınan bu muhtariyetle, bazı yetkilerde tanınmıştır. Devlet Reisinin atadığı Mutasarrıf, Devlet Reisinin vekili sıfatıyla diğer memur ve müdürleri atamak ve tanınan yetkiler dâhilinde yönetimi icra edebilecektir. Buna göre; 12 kişilik bir Meclis kurulacaktı. Belirlenen bu yeni statü, Türkler tarafından pek beğenilmese de, Türk unsur dışındakiler tarafından ideal bir şekil olarak kabul edilmiştir. Şam Hükümeti, İskenderun Sancağının özerk bir yönetim olmasına rağmen Sancağa memur göndermekten çekinmiyordu. Türklerin dışındaki halk hem Türkçe, hem Arapça bildikleri için memuriyetleri paylaşmışlardır. Türkçe resmi dil olma özelliğini korusa da memurlar ısrarla işleri Arap dili ile yürütmüşlerdir⁷⁴⁰.

⁷³⁶ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 390; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 14.

⁷³⁷ Sabahattin Şen, **a.g.e.**, s. 97; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 14.

⁷³⁸ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınay, vd, **a.g.e.**, s. 40.

⁷³⁹ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 10.

⁷⁴⁰ **A.g.e.**, s. 16-17; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 144.

İskenderun Sancağında yaşanan bu gelişmeler karşısında, Türkiye “Hatay” davasına sahip çıkma kararlılığını sürdürerek, Hatay Türkleri teçhizatlı bir şekilde çalışmalara teşvik edilmiştir. Hatay’ın Türkiye’ye bağlanması yönünde bölgenin milliyetçi ve duyarlı aydınları pes etmemiş, mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Mevcut yönetimden memnun olmayan bir kısım Sancak’lı Türkler, başta Adana ve Mersin olmak üzere Türkiye’ye göç etmiştir. Adana’ya göç edenler 1923 yılında İskenderun ve havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurarak mücadelelerine devam etmişlerdir⁷⁴¹. Bu cemiyetin üyelerinden biri daha sonraları kurulacak olan Hatay Devletinin Cumhurbaşkanı olacak Tayfur Sökmen idi. Tayfur Bey, mücadelesini daha rahat sürdürebilmek için Dört Yol’a gelmiş ve çalışmalarını burada sürdürmüştür. Ancak 1929 yılında Fransızların yaptığı çalışmalardan huzursuz olması ve baskısıyla Adana’ya gitmiştir⁷⁴².

İskenderun Sancağı’nın durumu ile ilgili olarak Suriyeli liderlerle Türk tarafı arasındaki mücadele sürerken, her iki tarafta Sancağın kendilerine ait olduğu iddiasını sürdürüyordu.

Türkiye, 1923’ten 1932 yılına kadar geçen süre içerisinde Lozan antlaşmasının uygulanmasından doğan ve Lozan’dan arta kalan problemleri çözmeye çalışmış, doğulu ve batılı devletlerle dostane ilişkiler kurmuştur. Bunun sonucunda da uluslar arası toplum içinde saygın bir konum kazanmıştır. 1930 yıllarına gelindiğinde, uluslar arası siyaset alanında meydana gelen hızlı değişimlerin sonucunda, Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyetine girerek uluslar arası işbirliğine resmen katılmış oldu⁷⁴³.

1932’den sonraki dönemde, İtalya’nın ve özellikle Nazi partisinin iktidara gelmesinden sonra Almanya’nın Akdeniz ve çevresi ile Balkanlarda izledikleri yayılmacı politika Avrupa’nın diğer ülkelerini tedirgin ederken, Türkiye’de de endişeyle izlenmeye başlanmıştır. Güç dengelerinin değişmesi ve bu tehdidin meydana getirdiği durum karşısında, Türkiye Batılı Devletlerle ilişkilerini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Hitler’in 1933 yılında iktidara gelmesi, İtalya’nın 1935 yılında Habeşistan’a saldırması Türkiye’nin bu ülkelere karşı güvensizlik duymasına yol açmıştır. Türkiye’nin bu iki devletle ilişkileri zayıflarken, İngiltere ve Fransa’nın yanında yer alarak Milletler Cemiyetinin İtalya’ya yaptırım kararına

---

⁷⁴¹ Yusuf Sarınoy, “Atatürk’ün Hatay Politikası, (1936–1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1996), s.8.

⁷⁴² Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 83–86.

⁷⁴³ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 492; Yusuf Sarınoy, “Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 199), s. 9.

katılmıştır⁷⁴⁴. Bundan sonra ise Türkiye kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü için Hatay sorununu çözmek amacıyla harekete geçmiştir⁷⁴⁵.

Türkiye ile Fransa arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarını bulmak üzere, 3 Şubat 1930 tarihinde Paris'te '*Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması*' adı altında bir sözleşme imzalamışlardır. Bu protokol ile Türkiye Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir. Ancak TBMM bu antlaşmayı kısa süre sonra onaylarken, Fransa ancak, 1933 yılında onaylanmıştır. Kuşkusuz bunda Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle duyulan endişe etkili olmuştur⁷⁴⁶.

Bu yıllarda Sancak'ta yaşayan Türklerin gözü kulağı Türkiye'deydi. Gelişmeler takip ediliyor, en küçük bir haber Sancak'ın Türkiye'ye verileceği şeklinde yorumlanıyordu. Suriye ise bunun aksine Sancak'ta Türkiye ve Türklük namına her şeyin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasını istiyor ve Fransız idarecilerinden de bu yönde destek istiyorlardı. İskenderun Sancağı'nı Anavatana katma mücadelesini sürdürenlerin başında gelen Tayfur Bey Adana'da bulunduğu sürede çalışmalarını son hızla sürdürmüş, 1932 yılında bölgeden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Sökmen, 1933 yılı içinde İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına seçilmiştir⁷⁴⁷.

Bu süreçte Hatay'daki Türk ileri gelenleri ile Fransız Manda yöneticileri arasındaki gergin ilişkilerin olumlu bir düzeye geldiği görülüyordu. Milletler Cemiyeti'nin Mandalar Komisyonunda görevli Fransız delegesinin Sancak' ta yaptığı temasları sırasında en sık işittiği söz; "*İskenderun Sancağı'nda çoğunluk Türk'tür. Burada Türk Hâkimiyetinden başka bir yönetim şekli Türklerin hukukunu sağlayamaz*" şeklinde olmuştur⁷⁴⁸.

1935 yılı içinde Fransız manda yönetimlerinin Suriye ve Lübnan'da sona erecek olması, Suriye'de bulunan Arap Milli hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Sancak içinde milletvekili, memur ve Türklerin dışındaki unsurlardan oluşan "*Suriye vahdeti*" adı altında Türklere karşı bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt içinde hem Suriye Vatani Partisine, hem de hükümet partisine mensup kişiler bulunuyordu. Her iki gruba mensup insanların ortak yönleri

---

⁷⁴⁴ Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 506; Yusuf Sarıncay, **a.g.m.**, s. 10.

⁷⁴⁵ Necip Toruntay, **a.g.e.**, s. 236.

⁷⁴⁶ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu...", s. 81.

⁷⁴⁷ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 88-90.

⁷⁴⁸ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 23.

Türklere karşı oluşturulan bir cephede yer almaları olmuştur. Fransız Manda Yönetiminin sona ereceği tarih yaklaştıkça bir grubun İskenderun Sancağının özerklikten kurtarılarak Suriye'ye bağlanması yönündeki beklentileri ve mücadelesi artarken Türkler de ise öncelikle anavatana kavuşmak ideali ile ön plana çıkmaya başlamıştır⁷⁴⁹.

Bu gelişmeler olurken, Suriyeli bir heyet Derist'te Fransızlarla Suriye'nin geleceği ile görüşmeler yapmıştır. Fransa'nın bu görüşmede genel eğilimi İskenderun Sancağını Suriye'ye bırakmak yönünde olmuştur.

Bu sırada Haziran 1936 ayı içinde Suriye ve İskenderun Sancağında genel seçimler yapılmış, Türklerin ileri gelenleri faydalı olamayacağı düşüncesiyle bu seçimlere katılmama kararı almışlardır⁷⁵⁰.

Zaman geçtikçe ve Fransa'nın dış politikada daha büyük sorunları ortaya çıktıkça, Fransa İskenderun Sancağı'nın özerkliği ve burada yaşayan Türklere tanınan haklarla ilgili olarak, Ankara antlaşması hükümlerine uygun davranmamaya başlamıştır. Türkiye bu durum karşısında sorunun çözümü için fiilen devreye girmiştir. Önceden "İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak bilinen cemiyetin adı da "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir⁷⁵¹. Bu cemiyetin şubelerine "Hatay Erginlik Cemiyeti" şubeleri de denilmekteydi. Cemiyet merkezi İstanbul'da olmakla birlikte Dört Yol, Mersin, Hassa ve Kilis'te şubeleri açılmıştır⁷⁵².

1935 yılından itibaren Suriye'de bağımsızlık için yapılan çalışmalar hızlanmış, 1936 yılı başlarında da hız kesmeden devam etmiştir. 1936 yılının ilk günlerinde Şam'da bir genel grev ilan edilerek, Fransız hükümeti protesto edilmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını amaç edinen bu girişimler Fransız Yüksek Komiserliğinin aldığı tedbirlerle sona erdirilmek istenmiş, ancak başarılı olunamamıştır⁷⁵³.

Fransa'nın Suriye'nin idaresinde zorluklar çekmesi, İngiltere'nin 1930 yılında nüfus bölgesi Irak'a bağımsızlık vermesi, Suriye'deki Fransız askeri kuvvetinin yıllık maliyetinin

---

⁷⁴⁹ **A.g.e.**, ss. 23-25; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 392.

⁷⁵⁰ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 392; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 214.

⁷⁵¹ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁵² Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 95-96.

⁷⁵³ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 214.

fazlalığı, Suriye'deki bitmek bilmeyen karışıklıkların artması Fransa'yı tutum değişikliğine yöneltmiştir⁷⁵⁴.

Fransa'da sol partiler "Halk Cephesi" olarak girdikleri seçimleri kazanarak Sosyalist ve Radikallerden oluşan Leon Blum liderliğinde yeni bir hükümet kurdukları zaman, Paris'te Suriyeli liderlerle görüşmeler de başlamıştır. Yeni hükümet Avrupa'daki siyasi konjonktürden dolayı, Suriye ve Lübnan'la ilişkilerini tekrar düzenleme ihtiyacı hissetmiştir ve bu yönde girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

Halk Cephesi Hükümeti, "mandat" sisteminin artık geçerliliğini yitirdiğini onun yerine bir ittifak sisteminin kurulması gerektiğine inanmıştır. Suriye, Fransa'nın mandası altında olduğundan, ülkenin kaderi Fransa'nın vereceği kararlara bağlıydı. Lübnan'da bulunan Fransız Yüksek Komiserinin kararları, Suriye Meclisinin de üstünde öneme haizdi. Suriye'nin bu durumdan kurtulması ve bağımsızlığına kavuşması için uzun süre görüşmeler yapıldı. Bunun paralelinde hızlandırılan çalışmalar neticesinde 9 Eylül 1936 tarihinde Paris'te Fransa ile Suriye arasında bir dostluk ve ittifak antlaşması yapılmıştır⁷⁵⁵.

25 yıllık süre için yapılan bu antlaşma Suriye'nin bağımsızlığı yönünde atılan ilk adımdı. Suriye'ye 3 yıl sonra bağımsızlık verecek ve yürürlüğe girecek bu antlaşmada, İskenderun Sancağı hakkında bir hüküm yoktu. Buna göre, Fransa Suriye'den ayrılırken, Sancak adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletler arası taahhütlerden doğan hak ve yükümlülüklerini Suriye hükümetine devretmiştir⁷⁵⁶. Antlaşma ile tespit edilen bu durum Ankara itilafnamesinin geçersiz hale getirildiğini gösteriyordu. Fransa'nın bu kararında İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı işgali ve Akdeniz'de güçlenmesi, Hitler Almanya'sının güçlenmesi ve ciddi bir tehdit oluşturması, Suriye'ye yapılan harcamaların ekonomik yükü artırması ve Suriye'de petrol çıkmaması gibi etkenler önemli rol oynamıştır⁷⁵⁷.

---

⁷⁵⁴ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 344.

⁷⁵⁵ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Dış Politikası (1936-1938) I", **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 10; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 503; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 214; Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 23; İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası...**, s. 49.

⁷⁵⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk...**, s. 128; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü...**, s. 31; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 346-347.

⁷⁵⁷ İsmail Soysal, **a.g.m.**, s. 82.

Bu antlaşma ile Suriye-Lübnan Fransız Yüksek Komiserliği Alevi ve Dürzî bölgelerinin Suriye'ye bağlandığını ilan etmiştir. Antlaşmada İskenderun Sancağı hakkında bir hüküm yoktu. Ancak Fransa, Suriye'den çekilirken antlaşmanın 3. maddesi ile Sancak üzerindeki hak ve yükümlülüklerini Suriye Hükümetine devrediyordu. Böylelikle İskenderun Sancağı'nın Suriye'ye kalması söz konusuydu.⁷⁵⁸

Anlaşmanın imzalanması Türkiye basınında geniş yer alarak çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Akşam gazetesi 10 Eylül 1936 tarihli sayısında “Fransız-Suriye anlaşması imzalandı”⁷⁵⁹ şeklinde haberi duyururken, Cumhuriyet gazetesi Milletler Cemiyeti Konseyinin 26 Eylül 1936 tarihli toplantısını ön plana çıkarmıştır. Burada bir konuşma yapan Türk Dışişleri Bakanı T.Rüştü Aras Suriye'nin Fransa ile yapmış olduğu anlaşma neticesinde bağımsızlığını kazanmasından memnun olduğunu ancak, “İskenderun'un İstiklal hakkı tanınmalıdır”⁷⁶⁰ diyerek beklentilerini dile getirmiştir. Akşam gazetesi 24 Eylül 1936 tarihli bir başka sayısında “İskenderun ve Antakya tamamen Türk'tür” başlığıyla verdiği haberde “Buradaki 280 bin Türkün ekalliyet muamelesine kutlanmasına imkân yoktur”⁷⁶¹ diyerek anlaşmaya olan tepkisini göstermiştir.

Bu durum Türkiye tarafından tepkiyle karşılanarak kabul edilmemiştir. Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Türkiye, Hatay meselesine resmen el atmış ve sorun 1936 Eylül'ünden itibaren Türkiye'nin en önemli davası haline gelmiştir⁷⁶². Sancak meselesi, Fransız-Suriye Anlaşmasından sonra tırmanma eğilimi göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi konjonktürü iyi kullanan Atatürk meseleyi milli bir dava olarak halka benimsetme yoluna giderek öncelikle Hatay'a bağımsızlık verilmesi, daha sonra Türkiye'ye katılması yönündeki planlarını uygulama yoluna gitmiştir⁷⁶³.

Türkiye İskenderun Sancağı üzerindeki yükümlülüklerini Suriye'ye devreden Fransa'ya karşı sorunu diplomatik yollarla çözme yoluna başvurmuştur. Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını desteklemiş, ama Sancak sorununda aynı yöntemle bağımsızlık isteyerek

---

⁷⁵⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk...**, s. 127.

⁷⁵⁹ **Akşam**, 10 Eylül 1936.

⁷⁶⁰ **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1936.

⁷⁶¹ **Akşam**, 24 Eylül 1936.

⁷⁶² Yusuf Sarıay, “Atatürk'ün Dış Politikası I (1936-1938)”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 10; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 504; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 73.

⁷⁶³ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 345.

çözümünde ısrar etmiştir. Avrupa'daki gelişen siyasi konjonktürün Fransa'yı sıkıştırması karşısında sorunun Fransa ile halledilmesi yolu tercih edilmiştir⁷⁶⁴.

Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık tanımak amacıyla Suriye temsilcileriyle yaptığı bu antlaşma ile Türkiye açısından Sancak(Hatay)'ın geleceği sorunu ortaya çıkarmıştır.

Konuyu milli bir dava haline getiren Türkiye, 26 Eylül 1936'da Milletler Cemiyeti Konseyinin toplantısında, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras aracılığı ile İskenderun Sancağı sorununun çözümü konusunda Fransa'ya ikili görüşme yapılmasını teklif etmiştir. Buna karşı Fransız temsilcisi, Fransa'nın Suriye üzerindeki tüm hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye Hükümetine devrettiğini, Fransa ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde Suriye Hükümetinin de söz sahibi olması gerektiğini bildirmiştir⁷⁶⁵. Bu gelişme karşısında Türk – Fransız ilişkileri tekrar gerginleşme dönemine girmiştir⁷⁶⁶.

Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vererek, İskenderun Sancağı üzerindeki hak ve sorumluluklarını Suriye'ye devretmesi üzerine harekete geçen Türkiye, Milletler Cemiyetinde Türk ve Fransız temsilcilerinin görüşmelerinde bir mutabakat sağlanamaması üzerine, Türk Hükümeti, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir nota ile Suriye ile akdedilen antlaşmanın bir benzerinin, halkın çoğunluğu Türk olan İskenderun Sancağı içinde yapılmasını, Suriye'ye tanınan bağımsızlığın İskenderun Sancağı içinde tanınması isteniyordu. Ayrıca bu hakkın 1921 ve 1926 Türk Fransız Antlaşmalarının doğal bir sonucu olduğu vurgulamıştır⁷⁶⁷.

Fransa'ya verilen nota, Türk basınında geniş yer bulmuştur. Ulus gazetesi “Fransa'ya bir nota verdik”⁷⁶⁸, Akşam gazetesi “Antakya ve İskenderun meselesi hakkında Fransa'ya nota verdik”⁷⁶⁹, Tan gazetesi “Fransa'ya nota verdik”⁷⁷⁰, Cumhuriyet gazetesi “Sancak Türklerinin mukadderatı için Türkiye- Fransız Hükümetine bir nota verdi”⁷⁷¹ şeklinde oluşturduğu haberlerle okuyucularına duyurmuştur.

---

⁷⁶⁴ Yusuf Sarıncay, “Atatürk'ün Dış Politikası (1936–1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 11.

⁷⁶⁵ **Ulus**, 8 Ekim 1936.

⁷⁶⁶ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, ss. 392-393; Mehmet Gönübol; Cem Sar; **Atatürk ...**, s. 128.

⁷⁶⁷ Yılmaz Türel, Şahin, Mehmet, **a.g.e.**, ss.346-347; **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1936.

⁷⁶⁸ **Ulus**, 10Ekim 1936.

⁷⁶⁹ **Akşam**, 10 Ekim 1936.

⁷⁷⁰ **Tan**, 10Ekim 1936.

⁷⁷¹ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1936.

F.Rıfık Atay, Ulus gazetesinde “Fransa’ya Notamız” başlıklı makalesinde “Manda devam etseydi, sancağın ayrı bir idaresi olacaktı; şimdi Sancak tamamen hür olmalıdır. Çünkü Suriye ve Lübnan bağımsız olacaktır...”⁷⁷² Diyerek notanın önemine değinmiştir.

Yine aynı gazetenin, 22 Kasım 1936 tarihli sayısında “Fransa’ya Notamız” başlıklı makalesinde; “... Sonuçta Sancağın Suriye ile değil, Sancağın Fransa ile ve tıpkı Fransa ve Suriye’nin karşılıklı vaziyetleri gibi bir vaziyeti vardır. Türkiye bu vaziyetin de diğeri gibi kati ve sarih olarak hallolmasından gayri bir şey istememektedir”⁷⁷³ diyerek nota konusunda Türkiye’nin haklılığını savunmuştur.

Atatürk, İskenderun Sancağı sorununun kesin bir çözüme kavuşmasını ve bizim için önemini 1 Kasım 1936’da TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada şu şekilde belirtmiştir:

“...Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan, İskenderun-Antakya ve çevresinin mukadderattır. Bunun üzerinde ciddiyet ve kesinlikle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler”⁷⁷⁴.

Böylece Sancak konusu resmi ağızdan ilk defa gündeme getirilmiştir. Ertesi gün Atatürk, Sancak’a “Hatay” adını vererek mücadeleyi sürdürecektir. Hatay Egemenlik Cemiyetinin şubelerinin açılıp mücadelelerinin buradan sürdürülmesini emretti. 20 Temmuz 1936 Montreux sözleşmesinin imza günü, Afet İnan’a yeni meselemizin “Sancak Meselesi” olduğunu belirtmiştir⁷⁷⁵.

Atatürk’ün Meclisin açılışındaki konuşmasının Sancak bölgesinde geniş etkisi olmuştur. Bunun kamuoyundaki etkisi ile ilgili olarak 19 Kasım 1936 tarihli Milli Emniyet Hizmetleri raporunda şu şekilde belirtilmiştir:

---

⁷⁷² Ulus, 12 Ekim 1936.

⁷⁷³ A.g.g., 22 Ekim 1936.

⁷⁷⁴ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 6; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Olaylarla..., s. 128.

⁷⁷⁵ Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü..., s. 31; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, AAM 1997, 5. baskı, s. 410; Ömer Osman Umar, Türkiye-Suriye ..., s. 216.

“Beyanat Sancak mukadderatının Türkler lehine halledileceğine dair şüphesi olanları yola getirmiş ve Türkleri birleştirmiştir. Sancak Türkleri kurtuluşun muhakkak olduğuna sarsılmaz bir iman ile inanmış bulunuyorlar”⁷⁷⁶.

Atatürk, Sancak konusunun çözümü yönündeki kararlılığını ve ısrarını Fransız Büyükelçisi ile yaptığı sohbette ise şöyle vurgulamıştır:

“Ben toprak büyütme delisi değilim. Barışı bozma alışkanlığım yoktur. Ancak antlaşmaya dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu da alamazsam edemem. Büyük Millet Meclisi kürsüsünden milletime söz verdim, Hatay’ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem, onun huzuruna çıkamam. Yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilmem. Yenilirim bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü tutarak mutlaka yerine getireceğimi düşünerek benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız”⁷⁷⁷. Bu sözleriyle Atatürk, davalarından yılmayacak ve Hatay’dan vazgeçmeyeceklerini dile getirmiştir.

Fransa Hatay’a bağımsızlık verilmesini isteyen Türklerin notasına 10 Kasım 1936’da verdiği cevapta; *“İskenderun Sancağına bağımsızlık vermenin, Suriye’yi parçalamak demek olacağını ve Mandater devlet olarak buna yetkisi bulunmadığını”* bildirmiştir. Bundan sonra iki hükümet arasında birer nota daha teati edildi ancak notalardan olumlu bir sonuç alınamadı. Fransa, Avrupa’da gerginleşen durum karşısında Türkiye’yi karşısına almaktan ve Suriyelileri tedirgin etmekten çekinen Fransa sorunu Milletler Cemiyeti’ne götürerek uzlaşma yollarını aramayı tercih etmiştir. Bu arada bölgede gösteriler yapılmakta ve Türklerle Fransız polisi arasında kanlı çarpışmalar devam etmeye başlamıştır⁷⁷⁸.

Aralık 1936 ayı içinde, Antakya’da seçimlere Türklerin büyük oranda katılmaması karşısında yapılan baskıları protesto amacıyla gösteri yapan bir grup Türk’e, Fransız askerleri tarafından ateş açılması ve bazı Türklerin de ölmesi üzerine, Türkiye ile Fransa arasında gerginlik yaşanmıştır. Bunun üzerine şehirde asayişin sağlamak için sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu durum karşısında Beyrut’ta görevli olan Feridun Cemal Bey (Erkin) bölgeye inceleme

---

⁷⁷⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, vd, **a.g.e.**, s. 50.

⁷⁷⁷ Bekir Tünay, “Atatürk ve Hatay”, **AAMD**, II/5, (Mart 1986), Ankara, s. 459.

⁷⁷⁸ Mehmet Gönübol, Cem Sar; **Atatürk..**, ss. 128-129; **Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü...**, s. 31; Yusuf Sarınoy, “Atatürk’ün Dış Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 12; Ömer Osman Umar, **Osmanlı...**, s. 217.

maksadıyla gönderilmiştir. Cemal Bey, bölgeye gitmek için Fransız Yüksek Komiserliğinin çıkardığı engellere ve uyarılara rağmen gerekli inceleme ve görüşmeleri yapmıştır.

Fransız Yüksek Komiseri Kieffer, Antakya'daki olayların sözde; *“Dört yoldaki bazı şahısların kışkırtmaları ile çıktığını, Fransız Mülki Makamlarının kendi vesayet ve yönetimlerine emanet edilen toprakların iç güvenliğini koruma görevlerini yerine getirmek maksadıyla bu kışkırtıcı unsurlara karşı şiddetle hareket etme zorunluluğu duyduklarını”* ifade eden bir açıklama yapmıştır⁷⁷⁹.

Türkiye tarafından görevlendirilip gönderilen büyükelçinin Antakya'da coşkulu bir şekilde karşılanması üzerine, Atatürk *“Biz şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi özerkliğe değil düpedüz ilhaka gideceğiz”*⁷⁸⁰ diyerek, Hatay konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.

Olaylar karşısında, Türkiye'nin beklenmeyen tepkisi ile karşılaşan Fransa, Avrupa'daki siyasi konjonktüründe etkisiyle Türkiye'yi karşısına almak istememiştir. İki ülke arasında karşılıklı teati edilen notalardan bir sonuç alınamamış, Fransa konuyu, Milletler Cemiyetine götürerek, Türkiye ile uzlaşmayı Milletler Cemiyeti'nin konu ile ilgili vereceği karara bırakmayı teklif etmiştir. Bunun üzerine Türkiye bölgede gelişen olayları dikkate alarak Fransa'nın teklifini kabul etmiştir⁷⁸¹.

B - HATAY MESELESİNİN MİLLETLER CEMİYETİNDE GÖRÜŞÜLMESİ VE ÇÖZÜLMESİ.

1-Milletler Cemiyeti Çerçevesinde varılan uzlaşma.

Avrupa'da ortaya çıkan yeni uluslar arası konjonktürde, sömürgelerin stratejik öneminin artması ve Suriye'ye tanınacak bağımsızlığın Kuzey Afrika'daki diğer sömürlere kötü örnek olabileceği endişesi, Fransa'nın Hatay meselesinden Türkiye'nin istediği yönde bir tutum değişikliği ve uzlaşmacı bir tavır sergilemesine yol açtı⁷⁸².

⁷⁷⁹ Feridun Cemal Erkin, **a.g.e.**, ss. 87 -88.

⁷⁸⁰ **A.g.e.**, s. 8

⁷⁸¹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 217.

⁷⁸² İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 533; Yusuf Sarıncay, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 12.

Ankara Hükümetinin Fransa ve Suriye'ye yönelttiği protesto girişimleri sürerken, Suriye Hükümeti 14–15 Kasım 1936' da genel seçimlerin yapılmasını kararlaştırmıştır. Ancak Hatay Egemenlik Cemiyeti, Suriye'nin egemenliğini yasallaştıracağı gerekçesi ile seçimlerin yapılmasına kesin olarak karşı çıktı. Yapılan yoğun propaganda amacına ulaşarak Türkler seçimleri boykot ettiler ve İskenderun yöresinde seçimlere katılım oranı çok düşük oldu⁷⁸³.

Seçime katılmama kararını, Ulus gazetesi 18 Kasım 1936 tarihli yazısında “ Hatay seçime iştirak etmedi”⁷⁸⁴ şeklinde okuyucularına duyurmuştur. Milletler Cemiyeti Konseyinde Türk Dışişleri Bakanı T.Rüştü Aras, Ankara'nın tezini müdafaa edip hukuki ve ekonomik delilleri sıralayarak şöyle demiştir: “... *Manda şartı Sancak arazisini ihtiva etmez, zira bu arazi, tasrih edilmiş bir halde ve bir takım şartlar altında, yalnız Fransız hükümeti'nin otoritesi altına konulmuştur*”⁷⁸⁵.

İskenderun Sancağında yapılan ikinci derece seçimler sonucu, Türklerin boykotu ve Fransa'nın yaptığı hilelerle Arap asıllı iki kişinin seçilmesi bazı olayların çıkmasına ve birçok Türk'ün yaralanıp, tutuklanmasına neden olmuştur⁷⁸⁶. Bu sırada halk meydana gelen olayları ve seçim hilelerini Fransız Yüksek Komiserliği ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmiştir⁷⁸⁷.

Fransa ile Hatay konusunda uzlaşamayan Türkiye, 8 Aralık 1936 tarihinde Dışişleri Bakanı Dr. Tefvik Rüştü Aras Milletler Cemiyetine müracaat ederek; “*Sancak konusundaki Türk Fransız anlaşmazlığının, özgürlük ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının emniyeti hakkında alınacak önlemler 14 Aralık'ta olağanüstü bir toplantıda görüşülmesini*” talep etmiştir⁷⁸⁸.

Türkiye'nin bu talebinden sonra Dışişleri Bakanı, Dr. Tefvik Rüştü Aras'ın başkanlığında, Numan Menemencioğlu ve Hasan Rıza Soyak'tan oluşan Türk heyeti 9 Aralık'ta Cenevre'ye gitmiştir. Cenevre'de bu heyete, Milletler Cemiyeti Türkiye Temsilcisi

---

⁷⁸³ **Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu yay., İstanbul, 1982 – 1984, s. 5; Tayfur Sökmen , **a.g.e.**, ss. 93–94.

⁷⁸⁴ **Ulus**, 18 Kasım 1936.

⁷⁸⁵ **A.g.g.**, 15 Aralık 1936.

⁷⁸⁶ Tuğrul Akın, **a.g.m.**, s. 182; Tayfur sökmen, **a.g.e.**, s. 8; **Ulus**, 3 Aralık 1936.

⁷⁸⁷ **Ulus**, 1 Aralık 1936.

⁷⁸⁸ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1923) I**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, s. 335.

Necmettin Sadak, daha sonra Hatay Devleti Başbakanı olacak olan Abdurrahman Melek ve Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmen Sürer de bu heyete katılmışlardır⁷⁸⁹.

Konseyin 14 Aralık günü toplantısında, Türkiye, konunun esasına girilmeden önce Sancak' ta huzurun sağlanması için oradan Fransız askerlerinin çekilip, bir Milletler Cemiyeti komiserine bağlı yansız bir jandarmanın gönderilmesini istemiştir. Esasta ise, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'la yapmış olduğu gibi Hatay halkıyla da bir antlaşma yapmasını ileri sürmüştür. Ancak bu Fransa tarafından reddedilmiştir⁷⁹⁰.

16 Aralık günü Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere İsveç temsilcisi Sandler'i raportörlükle görevlendirmiştir. Üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancak'a göndermeyi ve bu arada Türkiye ile Fransa'nın aralarındaki görüşmelerini sürdürmeleri önerilmiştir⁷⁹¹.

Hollanda, İsveç ve İsviçreli üç kişilik gözlemci heyet oluşturularak 31 Aralık 1936'da Hatay'da göreve başlamışlardır. Atatürk'ün "*Hatay*" adını verdiği ancak Milletler Cemiyeti Fransa ve Suriye tarafından "Sancak" olarak adlandırılan Hatay meselesinin çözümünü hızlandırmak amacıyla, bölgedeki Türk guruplar yayın ve propaganda gösterileri yapmaya başladılar. Bu doğrultuda 12 Ocak 1937 günü Antakya'da 60.000 Türkü katıldığı muazzam bir miting ve yürüyüş yapılmıştır⁷⁹². Oluşan yeni durum ve Fransa'nın Almanya karşısında uğradığı siyasi baskı Hatay meselesinin Türkiye lehine çözümlenmesinin zeminini hazırlamıştır.

2- Sancak Statüsünün Yürürlüğe Girmesi

16 Ocak'ta Türkiye Dışişleri Bakanı T.Rüştü Aras ve beraberindeki heyet Milletler Cemiyeti Konseyinin 21 Ocaktaki oturumu için Cenevre'ye gittiler⁷⁹³. Türkiye ile Fransa

---

⁷⁸⁹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 219; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 35–36.

⁷⁹⁰ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 8 ; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 74.

⁷⁹¹ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri(1936–1939)", **Belleten**, XII/193, (Nisan 1985), s. 193; **Ulus**, 19 Aralık 1936.

⁷⁹² Ergünöz, Akçora, **a.g.m.**, s. 394; Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 23; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 129.

⁷⁹³ **Ulus**, 17 Ocak 1937.

arasında 20 – 27 Ocak tarihleri arasında Cenevre’deki ikinci tur görüşmeleri sonucu; Sancağın ayrı bir varlık olduğunu kabul eden 27 Ocak 1937 tarihinde İsveçli Raportör Sandler’in hazırlamış olduğu Hatay konusundaki rapor üzerinde Türk ve Fransız temsilcileri tarafından bir anlaşmaya varılmıştır⁷⁹⁴.

Kabul edilen anlaşmanın temel ilkeleri şunlardır:

a. Uzmanlar komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak “ayrı bir varlık” olarak kabul edilecek⁷⁹⁵, içişlerinde bağımsız olacak, dışişleri ise Suriye Devletince yönetilecektir. Ancak Suriye, Milletler Cemiyeti Konseyi’nin izni olmadan Sancak’ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır,

b. Suriye ile sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacak, ortak işler için özel memurlarla koordinasyon sağlanacaktır,

c. Sancak’ın resmi dili Türkçe olacak, ikinci bir dil için Milletler Cemiyeti Konseyi karar verecektir,

d. Sancak Statüsü ve anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancak’a Fransız uyruklu bir delege atanacaktır,

e. Sancak’ın yeterli jandarma ve polisten başka askeri gücü bulunmayacaktır,

f. Türkiye ile Fransa konseyin tavsiye kararına saygılı kalacak ve aralarında bir antlaşma yaparak Sancak’ın toprak bütünlüğünü güvence altına alacaklardır,

g. Türkiye, Suriye ile Fransa arasında yapılacak bir antlaşmayla Türkiye Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecektir,

h. Türkiye’nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak Statüsüne hükümler konulacaktır,

1. Sancak Statüsü ve Anayasası, Konseyin kararıyla yürürlüğe girecek ve Konseyde Sancakla ilgili kararlar üçte iki çoğunlukla alınabilecektir⁷⁹⁶.

Üzerinde uzlaşılan prensip antlaşmasına göre, Sancak içişlerinde bağımsız fakat dışişlerinde bazı şartlarda Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statü ve bir anayasa ile

---

⁷⁹⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 129; İsmail Soysal, **Türkiye’...**, s. 542; İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası...**, s. 50.

⁷⁹⁵ **Türkiye Suriye İlişkilerinin ...**, s. 31.

⁷⁹⁶ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 61; Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 23; Feridun Cemal Erkin, **a.g.e.**, s. 107; Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 97; Orhan Avcı, **a.g.m.**, s. 66; **Ulus**, 28 Ocak 1937.

Suriye'ye bağımlı ayrı bir varlık olacaktı⁷⁹⁷. Resmi dil Türkçe olacak ancak orduya sahip olmayacaktı. Hazırlanan anayasa ve statü Milletler Cemiyetinin kararı ile yürürlüğe girecek, Sancağın sınırları olacaktı. Sancağın toprak bütünlüğü Türkiye ile Fransa arasında yapılacak bir antlaşma ile teminat altına alınacaktı⁷⁹⁸. Cenevre'deki uzun görüşmelerden sonra Sancak'ın ayrı bir varlık olduğunun kabul edilmesini, manşetten Ulus gazetesi, 27 Ocak 1937 tarihli sayısında “*Sancak davamız muvaffak oldu*”⁷⁹⁹ ifadesiyle vermiştir.

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin görevlendirdiği komitenin çalışmalarına ve etkinliklerine paralel olarak Türkiye ve Fransa arasında yapılan görüşmeler sonucunda 29 Mayıs 1937 günü Sancak Anayasası ve Statüsü kabul edilmiştir⁸⁰⁰. Böylece, Sancak'ın “*Ayrı varlığı*” kabul edilerek, hukuki bir statü kazanmıştır⁸⁰¹.

Sancak Statüsü ve Anayasasının önemini Muhittin Birgen “*Yaşasın Hür Müstakil Hatay*” başlıklı makalesinde:

“... *Sancak Statüsüne göre bütün dil, din ve milliyet farkı gözetilmeksizin herkesin hayat ve hürriyetleri Sancak Hükümetinin himayesi altında bulunacaktır. Herkes kanun önünde eşit ve ırk, din ve dil farkı gözetilmeksizin herkes kanun karşısında eşit hakka sahip olacaktır*”⁸⁰² şeklinde ifade etmiştir.

Sancağın Statüsü ve Anayasasının Milletler Cemiyeti Konseyince kabul edilmesi, Son Posta gazetesinin 31 Mayıs 1937 tarihli sayısında “*Hatay'da Bayram*”⁸⁰³ manşetiyle kamuoyuna duyurulmuştur

Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından oybirliği ile kabul edilen Sancak Anayasasına göre, 2 dereceli seçim yolu ile oluşturulacak olan Meclisin 40 milletvekili içermesi öngörülmüştür. Milletvekilleri, iki türlü seçime göre 4 sene için seçilmiştir. Aynı anayasada

---

⁷⁹⁷ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 394.

⁷⁹⁸ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 61; Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 23; Selahattin Çetiner, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1995, s. 55.

⁷⁹⁹ **Ulus**, 27 Ocak 1937.

⁸⁰⁰ **Son Posta**, 30 Mayıs 1937; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 55.

⁸⁰¹ Resul Yavuz, **Hatay Sorunu ve Basım**, 9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, ss. 100–101: Sancak Anayasasının maddeleri için bkz. ss. 151–154.

⁸⁰² **Son Posta**, 31 Mayıs 1937; Mehmet Gönülbol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 131.

⁸⁰³ **Son Posta**, 31 Mayıs 1937.

20 yaşını doldurmuş olun tüm erkek Hatay vatandaşına, 1. derece seçmen olabilmesi esası getirilmiştir. 2. derece seçime iştirak edebilmek için okuma- yazma bilmek ve 25 yaşında olmak gerekliliği, ayrıca Anayasada seçmen ile mensup oldukları cemaate göre seçim kütüklerini yazılabilme serbestliği getirilmiştir. Kabul edilen iki resmi dilden biri Türkçe, diğeri Arapçaydı. 40 milletvekilinden oluşan Meclisi Cumhurbaşkanı seçecek, Cumhurbaşkanı ise Başbakan'ı atayacaktı. Oluşturulacak hükümet beş bakandan oluşacak, yargı bağımsız olacaktı. Buna göre her cemaatin meclise katılma oranı aşağıda verildiği şekilde tespit edilmiştir⁸⁰⁴.

Türk	Alevi	Arap	Ermeni	Rum-Ortodoks
8	6	2	2	1 Milletvekili
Milletvekili	Milletvekili	Milletvekili	Milletvekili	

Sancak Statüsü ve Anayasayı hazırlayan uzmanlara göre, yüzölçümü 4805 kilometre ve 219.000 olan nüfusun % 39,7'si Türk, % 28'i Alevi, % 11'i Ermeni, % 10'u Sünni Arap, % 9'u Rum-Ortodoks, % 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi - İsmail ve Arnavut kökenli idi⁸⁰⁵.

Fransız Manda yönetimi, Milletler Cemiyetinin almış olduğu karar gereği Hatayla ilgili yeni bir rejim ve statüyü resmen ilan etmemiştir. Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihli TBMM açılış konuşmasında konuya değinmiş ve şunları belirtmiştir:

“Yeni Hatay rejiminin yürürlüğe girmesine kısa bir zaman kaldı....Yarınki Türk – Fransa ilişkilerinin dilediğimiz yolda gelişmesine , Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve amil olacaktır kanaatindeyim....” ⁸⁰⁶ diyerek konu üzerindeki hassasiyetini göstermiştir.

Sancak Statü ve Anayasasınının 29 Kasım 1937'de yürürlüğe gireceği tarih yaklaştıkça Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri artmıştır. Olaylar ve tepkiler karşısında

⁸⁰⁴ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 81, Feridun Cemal Erkin **a.g.e.**, s. 107-108.

⁸⁰⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, s. 544; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 82; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s.77; Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Dış Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 22.

⁸⁰⁶ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 11 Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Dış Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 23.

Fransız Manda yöneticileri Suriye'nin Hatay konusundaki tepkilerine aşırı bir hoşgörü ile yaklaşmışlardır. Fransa'nın Türkiye'ye karşı takındığı olumsuz tavırlar ve yeni rejimi ilan etmemekte direnmesi 1937 yılı boyunca Türk – Fransız ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Milletler Cemiyeti Konseyinin kararı, Sancak meselesini kökünden halledememiştir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Sancaktaki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan tavırları, 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁸⁰⁷.

Tüm bu olaylar Sancak hakkındaki statünün 32. ve anayasanın 6. ve 15. maddeleri uyarınca yapılması lazım gelen seçimleri geciktirmiştir.

Bu arada Milletler Cemiyetinin tayin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi, Sancaktaki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için, Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezrinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi, Sancak' ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938'de bu sistem Türkiye'yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra Sancak'ta yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesi ve bu bölgede Fransa ve Türkiye tarafından ortak güvenliğin sağlanması konusu sorun olmuştur. Bu sorunun çözümü için 1938 yılının Haziran ayında Paris'te ve Antakya'da ikili görüşmeler yapılmıştır⁸⁰⁸.

Sancak statüsü, 29 Mayıs 1937 tarihinden altı ay sonra, 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girmiştir⁸⁰⁹.

Bu haber üzerine 3 Haziran günü (manda altındaki) Suriye Mebuslar Meclisi oy birliği ile şu bildiriye yayınlamıştır:

“ -Suriye Mebuslar Meclisi, gerçekten halkı temsil eden Sancak Mebuslarının tümü içinde olarak, Misakı Milliye ve “ Suriye bağımsız ve egemen bir devlettir” diyen anayasanın

---

⁸⁰⁷ Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936–1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 22.

⁸⁰⁸ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 537; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 78; Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 25.

⁸⁰⁹ Erdem Erciyes.,**a.g.e.**, s.78; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 10-11; Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938) I”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 23.

Inci maddesine “Onun topraklarından hiçbir parçası Ferağ ve terk edilemez.” ve Suriye parçalanamaz bir siyasi varlıktır- diyen aynı anayasanın 2. maddesine sınımsız bağlı olarak,

Mademki, Fransa-Suriye Antlaşması Fransa için Suriye topraklarının bütünlüğünü ki İskenderun onların bir parçasında ibarettir - savunmayı zorunlu kılıyor.

Beyan eder ki, Suriye topraklarının bir parçasını Suriye egemenliğinden ayırmak amacını güden veya güdecek olan herhangi bir girişimi doğrudan doğruya Milletler Meclisince onaylanmış bir anayasa ile mürekkebi henüz kurumamış olan bir antlaşmanın bozulması olur.

En asıl ümitlerini acun vicdanı üzerine kurmuş olan Suriye Milleti hem birliğine, hem de yeniden doğuşuna zarar getiren hiçbir çözümü tanyamaz. İnsanın ve hakkının bütün kuvvetleriyle kendini savunmaya karardır.”⁸¹⁰

Statü ve Anayasanın imzalanması, Suriye’de tepki ile karşılanıp, Hatay’da çeşitli olaylar çıkmasına ve protesto gösterilerine neden olmuştur. Son Posta gazetesi Hatay’da meydana gelen olaylara dikkat çekerek “Antakya’da 5000 kadın ve erkek tarafından bir protesto mitingi yapıldı” şeklinde olayı duyurmuştur⁸¹¹.

Ancak yapılan bu protestoların bir etkisi olmadı, çünkü büyük çoğunluğu Türk olan Hatay’da, daha önceki durum, ulusların egemenliği ilkesine aykırı bir uygulamaydı⁸¹².

4 Ekim’de Milletler Meclisi Konseyi Başkanı, Hatay’da bir plebisit niteliğinde olacak ilk seçimi düzenlemek ve denetlemekte görevli bir komisyonunun üyelerini seçti⁸¹³. Komisyon 20 Ekim’de İskenderun’a gelerek göreve başladı ve 19 Kasım da çalışmalarını tamamlayarak bölgeden ayrıldı⁸¹⁴.

C- SEÇİM ÇALIŞMALARI VE SONUÇLARI

⁸¹⁰ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 10–11.

⁸¹¹ **Son Posta**, 22 Haziran 1937.

⁸¹² Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 10.

⁸¹³ Oluşturulan komisyonda şu üyeler bulunuyordu; T.Reid (İngiltere), Lagrange (Belçika), Vander Mandre (Hollanda), H.Reimers (Norveç), R.Secreton (İsviçre): Resul Yavuz, **a.g.t.**, s. 108.

⁸¹⁴ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 11.

Sancak Statüsünün 32. ve Anayasa'nın 6. ve 15. maddelerine göre, 15 Nisan 1938 gününe kadar başlaması gereken seçimleri düzenlemek üzere Ekim 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyince Hatay'a gönderilen seçim komisyonu⁸¹⁵, 10 Aralık 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyine sunduğu raporda, ilk tur Seçimlerin 28 Mart'ta 2. Tur Seçimlerin ise 12 Nisan 1937 tarihinde yapılmasını uygun görmüştü. Ayrıca seçim Komisyonu, Türkiye'ye danışmadan bir seçim yönetmeliği hazırlamıştır. Seçim zamanı yaklaştığında Suriye yanlıları gibi Fransız işgal idaresinin de Türkler aleyhinde bir tavır takındığı ve taraflı davranmaya çalıştığı görülmüştür. Türkiye Hatay'daki Türklerin aleyhine hükümler içeren bu yönetmeliğe karşı çıkmış ve 15 Aralık 1937 tarihinde Milletler Cemiyetine müracaat ederek seçim yönetmeliğinin değiştirilmesini isteyerek bu durumu engellenmiştir⁸¹⁶.

Ortaya çıkan bu durum karşısında, Türkiye seçimlerde çoğunluğu sağlamak ve kurulacak Hatay devletinde görevlendirmek amacıyla Hatay'da doğan ve sonradan bölgeyi terk edenleri bu seçim için 1938 yılı başından itibaren bölgeye göndermiştir⁸¹⁷.

Hazırlanan seçim yönetmeliğinde önemli bir sorun ortaya çıkmıştır. Hazırlanacak olan listelerde her seçmenin doğuşundan itibaren mensubu olduğu cemaate yazılması isteniyordu. Türk tarafının görüşü ise, Sancaktaki Türk unsurunun sayısının düşük gösterilmiş ve baskı uygulanmış olduğuydu. Bunun için seçmenlerin doğuşlarındaki mensup oldukları cemaat yerine, istediği cemaate yazılması yönünden özgür olmasıydı. Başlıca cemaatler: Türk, Arap, Alevi, Ermeni, Rum-Ortodoks olarak belirlenmiştir⁸¹⁸.

Türkiye'nin itirazını dikkate alan Milletler Cemiyeti Konseyi, 31 Ocak 1938'de seçim yönetmeliğinde Türkiye'nin isteği doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yaparak, çalışmalarını 7 Mart 1938'de tamamlamıştır. Bu düzenlemelere göre, Hatay bölgesinde farklı dil, din, mezhep ve etnik özellikler dikkate alınarak, hangi seçmenin kendilerini hangi topluluğa

---

⁸¹⁵ T.Reid (İngiltere), (Lagronge(Belçika), Vander Mandre(Hollanda), H.Reimers(Norveç), R.Secretan(İsviçre). Resul Yavuz, **a.g.t.**, s. 108.

⁸¹⁶ Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ün Dış Politikası (1936-1938) I", **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), s. 25; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 228; **Türkiye- Suriye İlişkilerinin...**, s. 32.

⁸¹⁷ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 101; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 229.

⁸¹⁸ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 12; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 354.

kaydettirecekleri belirlenmiştir⁸¹⁹. Böylece Türkiye'nin savunduğu seçmen beyanatının esas alınması ilkesi kabul edilmiş oluyordu.

Hatay'da Nisan 1938 ayında başlaması gereken seçimler, 3 Mayıs 1938'de Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonunun gözetimi altında başlamıştır. Anayasaya göre, iki dereceli seçim öngörülmekte, 20 yaşını dolduran her Hataylı erkek Anayasa'da belirtilen cemaatlerden birine serbestçe yazılabilecekti. Secim zamanı geldiğinde, Fransız yöneticileri Türklere karşı tavır takınarak seçim sonuçlarını etkilemeye çalışmışlardır. Fransız Manda yöneticileri tarafından seçimden önce Hatay dışından getirilen Ermeni ve Araplar Sancak vatandaşı olarak kaydedilmiş ve Türklere karşı propagandalara başlamışlardır⁸²⁰.

Seçim çalışmaları devam ederken, tarafsız olması gereken Milletler Cemiyeti seçim komisyonu da, gerekli tarafsızlığı sağlayamamıştır. Komisyon, Türklerin bölünmesi ve engellenmesi yoluna gitmiştir. Ayrıca Arapçı partilerin çalışmaları da gerginliği artıran faktör olmuştur⁸²¹.

3 Mayıs 1938'de seçmen listelerine kayıtların yapılmaya başlanması ile bölgede Türklere Araplar arasında çıkan karışıklıklar beraberinde kanlı olayları getirmiştir⁸²². Bu olaylar üzerine Türkiye olaylara sert tepki göstermiştir. Hatta Atatürk, 24 Mayıs 1938'de, Adana'da Türk Silahlı Kuvvetlerine resmigeçit yaptırmış, böylelikle Fransa'ya gözdağı vermek istenmiştir⁸²³. 23 Mayıs 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti konseyi, Türkiye'nin seçim nizamnamesi ile ilgili taleplerini kabul etmiştir. Buna göre seçmenlerin kayıta beyanatları esas alınacak, Türkler, "Sünni Müslüman" olarak yazılmayacaktı. Böylece Türk seçmen sayısının azaltılmasının önüne geçilmiştir⁸²⁴.

Türkiye'nin bu tutumu ve Avrupa'da etkisini gösteren İkinci Dünya Savaşının yankısı hükümet kuvvetlerini ihtiyatlı davranmaya itmiştir. Arap Cephesine mensup unsurlar ve Türkler arasında olayların artması üzerine, Türkiye olaylar karşısındaki tepkisini Paris Büyükelçiliği vasıtasıyla Fransa'ya iletmiştir. Fransa olayların bastırılmasında etkinlik

---

⁸¹⁹ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 28; Adil Dağıstan, **a.g.t.**, s. 147; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 355; Hamit Pehlivan, Yusuf Sarıay, vd, **a.g.e.** s. 96.

⁸²⁰ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 229; **Türkiye Suriye İlişkilerinin ...**, s. 32.

⁸²¹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd, **a.g.e.**, ss. 95-96.

⁸²² Aptülaha Akşin, **a.g.e.**, s. 306.

⁸²³ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd, **a.g.e.**, s. 97; Yılmaz Türel, Şahin Mehmet, **a.g.e.**, s. 355.

⁸²⁴ **Tan**, 23 Mayıs 1937.

gösteremeyen bölgedeki temsilcisi Gouraud'u azlederek yerine Binbaşı Collet'i seçimler süresince temsilci olarak atanmıştır⁸²⁵. Ayrıca, Avrupa'da meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'nin olaya verdiği önem, Fransa'nın yumuşama eğilimi göstermesine neden olmuştur. Bu maksatla, Hatay'ın Fransız valisi geri çekilerek, yerine Abdurrahman Melek Vali olarak atanmış ve 6 Haziran 1938'de göreve başlamıştır⁸²⁶.

Yapılan değişikliklere rağmen Hatay'daki seçimlerde kargaşa devam etmiştir. Hatay dışından getirilerek, Hatay nüfusuna kaydedilen Ermeni ve Araplar ile Türk listelerine girmeleri engellenen Alevilerden dolayı, Türkiye, seçimlerin ertelenerek durumun Türkler lehine düzeltilmesi için harekete geçmiştir. Bu maksatla, Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonunun Hatay'ı terk etmesini istemiş ve sorunu Fransa ile Türkiye'nin birlikte çözmesini talep etmiştir⁸²⁷. Bu fikir Fransa tarafından da kabul görerek, Milletler Cemiyeti seçim komisyonu 29 Haziran 1938'de Hatay'dan ayrılmıştır⁸²⁸.

Almanya'nın 1938 Martında Avusturya'yı ilhakı ve Berlin-Roma mihverinin ağırlının gittikçe artmaya başlaması, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de stratejik önemi olan ve boğazların kuvvetli bekçisi olan Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu sebeple Fransa, 1938 yazından itibaren Hatay meselesindeki tutumunu değiştirmiş ve gelişmeler Türkiye lehine dönmüştür⁸²⁹.

Fransa'nın bu tutum değişikliğinin paralelinde, sorunun çözümlenmesi amacıyla, Türk ve Fransız Hükümetlerince Sancak'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 29 Mayıs 1937 tarihli antlaşmanın 2. ve 3. maddelerine dayanarak iki ülke askeri heyetleri arasından Antakya'da görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştır⁸³⁰.

13 Haziran 1938 tarihinden itibaren Türk ve Fransız askeri heyetleri arasında görüşmeler başlamış, Türk tarafından Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir heyet

---

⁸²⁵ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1938.

⁸²⁶ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 46-49; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 102-103; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 78, Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 396; **Tan**, 10 Haziran 1938.

⁸²⁷ Aptülaha Akşin, **a.g.e.**, s.306.

⁸²⁸ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd, **a.g.e.**, s. 99; Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 410; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 355.

⁸²⁹ **Türkiye Suriye İlişkilerinin...**, s. 32; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 131.

⁸³⁰ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd, **a.g.e.**, s. 100; Türk Askeri Heyetini Genel Kurmay 2. Başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün Başkanlığında, Harekat Şubesi Müdürü Albay Fevzi Mengüç ile Yüzbaşı Nurettin Alp Kartal temsil etmişlerdir: Resul Yavuz, **a.g.t.**,s. 116.

görüşmelere katılmış, bir gün sonrada heyete Dışişleri Bakanlığında elçi Cevat Açıkalın ilave edilmiştir. Fransız heyetinin başında ise, Yakınoğu Ordusu Komutanı General Huntziger bulunmaktaydı⁸³¹.

Görüşmelerde Fransızlar, Hatay'a girecek Türk müdahale kuvvetlerinin sembolik bir kuvvet olmasını ve sadece İskenderun bölgesinde konuşlandırılmasını, büyüklüğünün de bir tabur kuvvetinde olmasında ısrar etmiştir. Türkiye ise, topçu birliği dâhil Fransız gücüne eşit bir kuvveti Hatay'a sokmakta ısrar etmiştir⁸³².

Türk ve Fransız Askeri heyetleri arasında uzun süren görüşmelerden sonra 3 Temmuz 1938 tarihinde Türk-Fransız antlaşması yapılmıştır⁸³³. 32 maddelik protokolü kapsayan bu antlaşmaya göre, Sancak'ın toprak bütünlüğü siyasi statüsü ve asayişin temini için 6.000 kişilik bir kuvvetin tesis edilmesi öngörülmüştür. Hatay ya da Suriye üzerinden 3. Devlet tarafından bir saldırı durumunda buna karşı koyacak kuvvetin konumu belirlenmiştir. Bu kuvvetin 1.000 kişilik kısmı Hatay'dan, geri kalanı ise yarı yarıya olmak üzere Türk ve Fransız askerlerinden oluşturulacaktır. Hatay'ın iç ve dış güvenliğinin sağlanmasında Türk ve Fransız kuvvetleri işbirliği yapacaktır⁸³⁴.

Askeri heyetlerin görüşmeleri devam ederken Cenevre, Paris ve Ankara'da da Fransız-Türk siyasi görüşmeleri sürdürülmüştür. Olumlu bir hava içerisinde yapılan görüşmelerin ardından Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında 4 Temmuz 1938'de "Türk-Fransız Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır⁸³⁵. Aynı gün taraflar ortak bir bildiri ile antlaşmayı ilan etmişlerdir⁸³⁶. Türkiye'nin tek taraflı olarak feshetmiş olduğu 1930 tarihli Dostluk Antlaşmasının yerine geçmek üzere imzalanan bu antlaşmaya göre; taraflar içlerinden birine yönelik siyasi ve ekonomik hiçbir antlaşma ve kombinasyona girmeyecekler, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğer taraf saldırıya yardımda

---

⁸³¹ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 397.

⁸³² Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 410; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 356; **Akşam**, 2 Temmuz 1938.

⁸³³ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 78; Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 132; İsmail Soysal, "Hatay'ın Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri", **Bellekten**, XLIX/ 193, (Nisan 1985), s. 85; **Kurun**, 4 Temmuz 1938; **Yeni Asır**; 3 Temmuz 1938; **Akşam**, 4 Temmuz 1938

⁸³⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 98; Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s. 306; Rifat Uçarol **a.g.e.**, s. 505; Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938) I", **AAMD**, XII/34, (Mart 1999), ss. 410-411.

⁸³⁵ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 132.

⁸³⁶ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 411; İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 546.

bulunmayacaklardı⁸³⁷. Taraflar, Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 1937 antlaşmasından dolayı kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini gerektiren bir durumda, birbirlerine gerekli kolaylıkların gösterilmesinde istişarede bulunacaklardı. Böylece Türk ve Fransız ilişkileri yeni bir şekle bürünüyordu.

İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle Hatay'da Türklerin üstünlüğünün Fransa tarafından kabul edilmiş olduğu, ancak sorunun Türkiye için bir toprak sorunu olmadığı teyit edilmiştir. Böylelikle, bir taraftan Fransa, Türk kuvvetlerinin Hatay'a girmesini kabul ederken diğer taraftan da Hatay'ın ilhakını önlemeyi hedeflemiştir. Antlaşmaların ardından, 4 Temmuz 1938'de Türk Kuvvetleri Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutası altında Payas ve Hassa üzerinden büyük sevinç gösterileri içinde Hatay topraklarına girmiştir⁸³⁸. Türk askerinin Hatay'a girişi bölgedeki Türkler üzerinde bir moral etkisi yaptığı gibi Hatay meselesinde de bir dönüm noktası olmuş, meclis seçimlerinin de dürüst ve güven içinde yapılacağı inancı doğurmuştur⁸³⁹.

Türk Askeri'nin Hatay'a girişi Türk basınında ise şu manşetlerle aktarılmıştır:

“Hatay Türk Askerine kavuştu”⁸⁴⁰, “Kuvvetlerimiz bu sabah Hatay'a girdi”⁸⁴¹, “Askerimiz Hatay'da”⁸⁴².

Türk-Fransız askeri ve siyasi antlaşmasının imzalanmasından sonra iki taraf Hatay'da seçimlerin Türk-Fransız otoritelerinin ortak denetiminde tamamlanması ve işbirliğine devam edilmesi konularında anlaşmışlardır. Bunun üzerine Türkiye'den Cevat Açıkalın “Özel Delege” olarak Hatay'a gelmiştir. Hatay seçimlerini Milletler Cemiyeti Komisyonu yerine Türk ve Fransız yetkili organları yapacağından dolayı 15 Temmuzdan itibaren yapılan görüşmeler sonucu bir Yüksek Seçim Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Türk temsilcisi

---

⁸³⁷ **Türkiye Suriye İlişkilerinin ...**, s. 33; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, s. 505.

⁸³⁸ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, ss. 160-161; **Kurun**, 5 Temmuz 1938, **Yeni Asır**, 5 Temmuz 1938, **Akşam**, 5 Temmuz 1938; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 23.

⁸³⁹ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 398.

⁸⁴⁰ **Akşam**, 5 Temmuz 1938.

⁸⁴¹ **Yeni Asır**, 5 Temmuz 1938.

⁸⁴² **Kurun**, 5 Temmuz 1938.

Cevat Açıkalın, Fransız temsilcisi Collet ile Hatay valisi ve Türk cemaati temsilcilerinden oluşmuştur. Komisyona diğer cemaatlerden de birer temsilci alınmıştır⁸⁴³.

Seçim Komisyonu çalışmalarına başladıktan sonra aldığı kararlara göre, seçmen yazımında daha önce yapılmış olan haksızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla, baskı ve şiddet uygulanan yerlerde seçmen yazılımları yenileyecek, hileli kayıtlar incelenecek ve Hatay doğumlu olmadığı halde kaydı yapılan Ermeniler ve Araplar kayıttan düşülecekti⁸⁴⁴.

Bu konular çerçevesinde 22 Temmuz 1938'de seçim işlemlerine yeniden başlanmış⁸⁴⁵ ve Türk cemaati için 15.080 kişi daha kayıt yaptırmıştır. 1 Ağustos 1938'de tamamlanan birinci derece seçmen yazımına göre cemaatlerin sayıları aşağıda belirtildiği şekilde oluşmuştur⁸⁴⁶:

Türk	Alevî	Ermeni	Rum Ortodoks	Arap	Diğer gruplar
35.847	11.319	5.504	2.098	1.845	395

Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra 20 Ağustos 1938'de ikinci derece seçimlerin milletvekili seçimine geçilmiştir. Oluşan seçim sonuçlarına göre 40 milletvekilinin cemaatlere göre dağılımı aşağıda verildiği şekilde oluşmuştur⁸⁴⁷.

Türkler	Aleviler	Ermeniler	Araplar	Rum-Ortodokslar
22 Milletvekili	9 Milletvekili	5 Milletvek ili	2 Milletvek ili	2 Milletvekili

⁸⁴³ Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 412; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 59.

⁸⁴⁴ Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 413; Metin Tekin, **a.g.e.**, s. 64.

⁸⁴⁵ **Yeni Asır**, 23 Temmuz 1938, **Akşam**, 22 Temmuz 1938.

⁸⁴⁶ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s. 307; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 79.

⁸⁴⁷ Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 413; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 61; Necip Torumtay, **a.g.e.**, s. 237.

Hatay’da mücadele eden en önemli kişilerden biri olan Tayfur Sökmen’in kurulacak devlette etkili bir rol alabilmesi için Reyhanlı’dan milletvekili adayı olarak kaydettirilmiştir. Dörtyol’da yapılan toplantıda Atatürk’ün isteği doğrultusunda yeni kurulacak Hatay Devletinin başkanlığı için Tayfur Sökmen planlanmış ve onun seçilmemesi durumunda kardeşi Abdullah Sökmen veya İyanet Mürsel düşünülmüştür. Meclis Başkanlığına Abdülğani Türkmen, başbakanlık için ise Dr. Abdurrahman Melek öngörülmüştür⁸⁴⁸.

Milletvekili listelerinin hazırlanmasından sonra 24 Ağustosta milletvekili seçimleri yapılmıştır. Seçimler sonucunda meclis 34’ü Türk, 2’si Arap, 2’si Ermeni, 2’si de Rum olmak üzere 40 milletvekilinden oluşmuştur⁸⁴⁹. Böylece istenilen sonuç alınarak Hatay meclisinde Türkler salt çoğunluğu oluşturmuşlardır.

25 Ağustos günü Tayfur Sökmen Hatay’a gelmiştir. Hatay Türk kıtaları komutanı Albay Şükrü Kanatlı, Hatay Halk Partisi Başkanı, Vali ve yüzlerce Hataylı tarafından karşılanmıştır. 30 Ağustos günü ise, Türkiye’de olduğu gibi “Zafer Bayramı” törenleri icra edilerek milli bir bayram şeklinde kutlanmıştır⁸⁵⁰.

D- HATAY DEVLETİ’NİN KURULUŞU

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 2 Eylül 1938 günü Hatay Millet Meclisi açılmış⁸⁵¹ ve bağımsız devlet için Hatay Cumhuriyeti adı kabul edilmiştir⁸⁵². Sancak statüsüne göre resmi dil Türkçe ve Arapça olmasına rağmen bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir⁸⁵³.

Yemin töreninin ardından, Tayfur Sökmen 40 milletvekilinin oybirliği ile Devlet Başkanlığına, Abdülğani Türkmen ise Meclis Başkanlığına seçilmiştir. Tayfur Sökmen yemin töreni sonrası Abdurrahman Melek’i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir⁸⁵⁴.

---

⁸⁴⁸ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 61-62; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 106-107; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 359; Necip Torumtay, **a.g.e.**, s. 237.

⁸⁴⁹ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 61-66, Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 14, Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 132; Aptülahat Akşin, **a.g.e.**, s. 307.

⁸⁵⁰ Yusuf Sarıay, “Atatürk’ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 415; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 61; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 399.

⁸⁵¹ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 163; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 56; **Yeni Asır**, 6 Eylül 1938.

⁸⁵² **Türkiye Suriye İlişkileri...**, s. 37; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 399; Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918...**, s. 98; Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 65; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla ...**, s. 132.

⁸⁵³ Yusuf Sarıay, “Atatürk’ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), ss. 415-416, Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 359.

⁸⁵⁴ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 108; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 399.

Abdurrahman Melek hükümeti, aşağıda verildiği şekilde oluşmuştur⁸⁵⁵.

Abdurrahman Melek	Başbakan, İçişleri, Dışişler, Emniyet ve Savunma Bakanı
Cemil Yurtman	Adliye Bakanı,
Cemal Baki	Maliye ve Gümrük Bakanı
Ahmet Faik Türkmen	Kültür ve Sağlık Bakanı
Kemal Alpar	Nafia ve Ziraat Bakanı

Hatay Meclisi, 6 Eylül 1938’de hükümete güvenoyu vermiş, aynı gün Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan anayasa onaylanmış, devletin resmi adı “Hatay Devleti” olarak değiştirilmiştir. 7 Eylül’de milli marş olarak Türk İstiklal Marşı ve Hatay Bayrağı kanunu kabul edilmiştir⁸⁵⁶. Bayrak Türkiye’nin bayrağına çok benziyordu. Hatay Cumhuriyeti Bayrak Kanunu birinci maddesinde: *”Hatay Cumhuriyetinin bayrağı; Al zemin üzerine beyaz bir ay ve (etrafi beyaz ve ortası al) bir yıldız konmak suretiyle yerli şaldan yapılır”* ifadesi yer almaktadır⁸⁵⁷.

Hatay Millet Meclisinin açılışında konuşma yapan milletvekilleri duygularını dile getirmiştir. Bunlardan Samih Azmi Ezer yaptığı konuşmada; *“...Kurtuluş güneşi bütün o karanlıkları ebediyen sildi 20 yıl bugününün hasretini nasıl çektik arkadaşlar? Bu gün ne kadar sevinsek, bayram etsek azdır. Çünkü hasret sona erdi...”*⁸⁵⁸ Diyerek herkesin duygularına tercüman olmuştur.

Hatay Devletinin kurulması ile birlikte Türkiye ile yakın sıkı koordinasyon içine girilmesi ve Türkiye’nin etkililiğinin artması⁸⁵⁹ Fransızları endişelendirirken, Suriyelilerde öfke ve telaş uyandırmıştır⁸⁶⁰. Rumlar ve Ermeniler de Hatay’ın Anavatana katılmasından çekindikleri için bunu engellemek için her türlü faaliyeti yapmışlar, özellikle Türkler ile

---

⁸⁵⁵ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 164, Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 75.

⁸⁵⁶ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 400; Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, ss. 359-360; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, ss. 204–212; **Yeni Asır**, 8 Eylül 1938.

⁸⁵⁷ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 293.

⁸⁵⁸ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 164.

⁸⁵⁹ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 112.

⁸⁶⁰ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 217; Hamit Pehlivanlı, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **AAMD**, XIV/34, (Mart 1998), s. 201; **Türkiye Suriye İlişkilerinin...**, s. 40.

Fransızların Hatay için anlayamadıkları ve yeniden Fransız askeri birliklerinin liman ve karaya çıkacağı propagandasını yapmışlardır⁸⁶¹.

Hatay Devleti döneminde, Milletler Cemiyeti Mandalar Kanunu ve Milletler Cemiyeti Konseyi Kararı gereği, Fransız Delege Collet, Milletler Cemiyeti'nin 1922'de mandater tayin ettiği Fransa'nın temsilcisi olarak Antakya'da görevini sürdürüyor, Antakya Kışlasında da sembolik bir Fransız askeri birliği bulunduruyordu. Ama ne Delege'nin bir etkisi ne de askeri birliğin bir fonksiyonu vardı. Hatay bağımsız olmakla birlikte, manda statüsü gereği, zorunlu olarak Fransız Mandası altındaki Suriye ile aynı sınırlar içinde yer almaktaydı.

Hatay Devleti'nin yöneticileri, Türkiye'de yürürlükte olan kanunları uygulamaya geçirerek kendilerini Anavatanın bir parçası olarak görmeleri, Hatay Devletini Suriye ve Fransa'nın etkisinden kurtaracak düzenlemelere hız vermeleri Fransız ve Suriyelileri endişelendirmiştir⁸⁶². Endişelerin etkisiyle önce Suriye 11 Mayıs 1938 tarihinde tek taraflı olarak Hatay Devletine gümrük kapılarını kapattığını açıkladı. 20 Ekim 1938'de de Fransa Suriye'nin Hatay sınırını kapatarak yaptırım uygulaması yoluna gitmesi üzerine İskenderun gümrüğüne el konularak Hatay Devleti adına vergi alınmaya başlanmıştır. Suriye bu uygulamayla, Hatay'ın dünya ile irtibatını keserek ticaret ve ulaştırma gibi faaliyetlerini felce uğratmayı düşünmüştür⁸⁶³. Aynı gece, Tayfur Sökmen'in emriyle, sınırdaki Suriye karakollarına karşılık olarak karakollar kuruldu. Ertesi gün Hatay Devleti Suriye sınırını kapattı. Gümrüklerin devri 21 Ekim günü tamamlandı. Aynı gün Tayfur Sökmen Collet'in sınırı açma teklifini reddetmiştir⁸⁶⁴. İki gün sonra Hatay Devleti ile sürdürülen işbirliği çalışmalarında hiçbir zaman Hatay Devletinin Türkiye'ye katılacağından söz edilmemiştir⁸⁶⁵. Bu sırada Hatay Devletinin sınırlarını tespit amacıyla 4 Kasım 1938'den itibaren kurulmuş olan Milletler Cemiyeti Sınır Komisyonu çalışmalarına başlamıştır⁸⁶⁶.

Yapılan diğer uygulamalar ise şöyledir: 16 Şubat 1936'da Hatay Millet Meclisi "*Anavatan Kanunlarının Hatay Kanunu olarak aynen kabul edilmesi*" teklifini kabul etmiştir.

---

⁸⁶¹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınay, vd, **a.g.e.**, ss. 122–124.

⁸⁶² Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938–1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 417.

⁸⁶³ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, ss. 72-75; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, ss. 217-219; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, ss. 79-80; Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 114–115.

⁸⁶⁴ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, ss. 113–115.

⁸⁶⁵ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 81.

⁸⁶⁶ **A.g.e.**, s. 83.

Şubat ayı maaşları ilk defa Türk parası ile ödenmiştir⁸⁶⁷. Türkiye posta pulu basıp göndermiş, Türkiye'nin eğitim sistemi örnek alınmış, 1939 yılı Ocak ayında Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu kabul edilmiş, 13 Mart 1939 günü Hatay Meclisi Türk parasını resmi para olarak kabul etmiştir. Merkez Bankası İskenderun şubesi açılmış, 16 Mart 1939 günü Türkiye ile Hatay arasında ithalat ve ihracat serbest bırakılmıştır⁸⁶⁸.

Türkiye bu durum karşısında Hatay'a olan desteğini devam ettirerek Hatay sınırını açmış, gümrük duvarlarını kaldırarak, ticari ilişkilerini başlatmıştır⁸⁶⁹. Böylece ticari işlemler çözüme kavuşturulmuş, yanıldıklarını anlayan Fransızlarda telaşa kapılıp, Cumhurbaşkanı Sökmen ile görüşme talep etmişlerdir. Fransız yetkilisi kendisine verilen randevuda karşılaştığı Cumhurbaşkanı Sökmen'den özür dilemiş ve sınırı açacaklarını bildirmiştir. Sökmen'in buna cevabı şöyle olmuştur:

*“Siz açsanız da biz bir daha açmayacağız. Bundan böyle uçaklarınızın Hatay semalarında uçmasına da izin vermeyeceğiz”*⁸⁷⁰.

1 Aralık 1938'de Hatay ürünlerinin Türkiye'ye gümrüksüz girmesi kabul edildi. Bunun ardından Türkiye'den Hatay'a pasaportsuz, sadece nüfus hüviyet cüzdanı ile girmesi kabul edilmiştir⁸⁷¹.

E-HATAY DEVLETİ'NİN TÜRKİYE'YE KATILMASI

Hatay Devletinin kurulmasıyla birlikte yapılan düzenlemelerle Hatay adeta Türkiye'nin bir ili durumuna getirilerek Suriye ile irtibatı koparılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu yeni kurulan devlete her türlü desteği vererek Hatay halkının refahına katkı sağlamıştır⁸⁷².

---

⁸⁶⁷ **A.g.e.**, ss. 77–78, Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 418.

⁸⁶⁸ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 230, Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s.417; Selahattin Çetiner, **a.g.e.** s. 56.

⁸⁶⁹ Ömer Osman Umar, “Hatay Meselsi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, S.48, (Şubat 2000), s. 85.

⁸⁷⁰ Tayfur Sökmen, **a.g.e.**, s. 115.

⁸⁷¹ Ergünöz Akçora, **a.g.m.** s. 401.

⁸⁷² Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), ss. 419–420; Ömer Osman Umar, “Hatay Meselsi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, S. 48, (Şubat 2000), s. 85.

15 Mart 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmiş, İtalya 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a asker çıkarmıştır. Avrupa'daki gelişmeler ve yeni bir harbin eşiğine gelinen bu safhada Fransa Türkiye'ye yaklaşmak ve ilişkilerini düzeltmek ihtiyacı hissetmiştir⁸⁷³.

Hatay sorununun çözümü konusunda inisiyatifin Türkiye'nin eline geçmesi karşısında, Suriye Hatay'ın Suriye ile Türkiye arasında paylaşılması girişiminde bulunmuştur. Suriye Devleti adına Atatürk'ün cenaze törenine katılan Emir Adil Aslan, bu düşüncesini Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na açmıştır. Saraçoğlu ise Suriye'nin Hatay sınırları dışında kalan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerini Türkiye'ye bırakılması karşılığında Hatay sınırlarında Suriye lehine bazı değişiklikler yapılabileceğini bildirmiş ancak bu teklifi Suriye'nin kabul etmemesi üzerine bir uzlaşma sağlanamamıştır⁸⁷⁴.

Uluslararası konjonktürdeki gelişmeler Fransa'nın Türkiye'nin istekleri konusundaki tavrında değişikliğe ve esnekliğe neden olmuş ve Fransa, Türk – Fransız ittifakının önemini daha iyi anlamaya başlamıştır.⁸⁷⁵ Türk - İngiliz görüşmeleri sonucu 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakının⁸⁷⁶ temelini oluşturacak bir ortak deklarasyon açıklanmıştır. Ortak demeç ile ilan edilen Türk-İngiliz ittifakının üçlü olmasını isteyen Fransa Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır⁸⁷⁷.

23 Haziran 1939 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa Büyükelçisi Rene Massigli tarafından Türkiye ile Suriye arasında Toprak sorununun kesin çözümüne ilişkin antlaşma yapılmış ve bu anlaşma ile Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir⁸⁷⁸.

Aynı gün Türkiye ile Fransa arasında Paris'te Türk-İngiliz ortak demecinin aynı şartlarını ihtiva eden bir karşılıklı yardım bildirisi imzalanmıştır⁸⁷⁹.

---

⁸⁷³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 80; Aptülahat Akşin, **a.g.e.**, s. 307; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 80; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım yay., Ankara, 1995, s. 279.

⁸⁷⁴ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye...**, s. 245.

⁸⁷⁵ **Türkiye Suriye İlişkileri...**, s. 33.

⁸⁷⁶ İsmail Soysal, **Türkiye Siyasal...**, ss. 599–607.

⁸⁷⁷ Ömer Osman Umar, "Hatay Meselsi ve Atatürk", **Askeri Tarih Bülteni**, S. 48, (Şubat 2000), s. 422; Orhan Avcı, **a.g.m.** s. 67.

⁸⁷⁸ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, ss. 581–589; **Tan**, 23 Haziran 1939; **Vakit**, 24 Haziran 1939.

⁸⁷⁹ Bu bildiriye, Türkiye ile Suriye arasında toprak meselelerinin kesin olarak hallini ve sonucunda Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını düzenleyen anlaşmalar bugün Dışişleri Bakanlığında Bakan Saraçoğlu ve Fransa Büyükelçisi Mr. Massigli tarafından özel bir törenle imza edilmiş ve iki devlet murahhasları bu münasebetle dostça nutuklar vermişlerdir: Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 133.

Hiçbir gizli maddesi olmayan ve geleceğe yönelik hiçbir hüküm içermeyen bu antlaşmaya göre; Türkiye – Suriye sınırı Hatay'ı Türkiye sınırlarına dâhil edilecek şekilde düzenleniyor, Fransa işgalle ele geçirdiği ve Milletler Cemiyeti kararıyla mandater tayin edildiği bölge üzerinde, kendisine tanınmış olan hak ve yetkileri hukuki yoldan kayıtsız şartsız Türkiye'ye devrediyordu. Buna göre; Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde Hatay'ı boşaltması, Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve iç güvenliğinin sağlanması gibi hususlar kabul edilmiştir⁸⁸⁰. Ayrıca Türk Hükümeti Fransız uyruklulara ait olan Suriye ve Lübnan Bankası, Reji idaresi, Elektrik Şirketi, İskenderun limanı Şirketi, telefon şebekesi gibi kuruluşları bedelini naklen ödeyerek satın almıştır⁸⁸¹.

Bu antlaşma ile Milletler Cemiyeti sınır Komisyonunun belirlediği Hatay Devleti, sınırları Türkiye – Suriye sınırı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstererek, içişlerine karışmayacağına dair taahhüt vermektedir⁸⁸².

Antlaşmanın imzalanması haberi ile birlikte resmi dairelerden Hatay Devleti bayrakları indirilerek, yerine Türk bayrağı çekilmiştir.

Bu gelişmelerin ardından toplanan Hatay Millet Meclisi oylama ile Anavatana katılma kararı almıştır. Bu kararla Hükümet işleri Türkiye'nin özel delegesi Cevat Açıkalın'a devredilmiştir⁸⁸³. Böylece Hatay Devleti kendi arzu ve iradesiyle kendi varlığına son vererek Türkiye'nin bir vilayeti olmuştur. TBMM'nin 30 Haziranda alınan bu kararı onamasıyla Hatay Türkiye topraklarına katılmıştır⁸⁸⁴. Devlet Başkanı Tayfur Sökmen ve Başvekil Dr.Abdurrahman Melek 2 Temmuz günü Hatay'dan ayrılmışlardır⁸⁸⁵.

Bundan sonra, imzalanan antlaşma esasları çerçevesinde 23 Temmuz 1939 tarihinde Antakya Kışlasında sembolik olarak bulunan Fransız birlikleri Hatay'dan ayrılmaya başlamışlardır.

---

⁸⁸⁰ Ömer Osman Umar, "Hatay Meselsi ve Atatürk", **Askeri Tarih Bülteni**, S. 48 (Şubat 2000), s. 86.

⁸⁸¹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla...**, s. 132; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal...**, ss. 581-589, Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 422; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 401; Aptülaha Akşin, **a.g.e.**, s. 309.

⁸⁸² Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 422; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, vd, **a.g.e.**, s. 133.

⁸⁸³ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 84; Tayfur, Sökmen, **a.g.e.**, s. 117; Necip Torumtay, **a.g.e.**, s. 237.

⁸⁸⁴ Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 47; Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 81; **Tan**, 30 Haziran 1939; Selahattin Çetiner, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁸⁵ Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 402.

18 Temmuz 1939 Hatay Antlaşmasından Hatay Devleti uyruklu olanlara Türkiye ve Suriye uyruklarından birini seçmeleri için süre tanındığından, Suriye uyruğuna geçenler göç etmişlerdir. Bu arada Suriye ve Türkiye temsilcilerinden oluşan ortak sınır komisyonu bugünkü sınırı belirlemiştir⁸⁸⁶.

7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı Kanunla Hatay Vilayeti kurulmuştur ve Seyhan'dan Dört Yol kazası, Gaziantep'ten Islahiye'ye bağlı Hansa nahiyesi alınarak Hatay'a bağlanmıştır⁸⁸⁷.

Fransız askerlerinin Hatay'ı terk etmesinden sonra Türkiye'ye ait yeni "*Hatay Vilayeti*" kurulmasına dair kanunun da 7 Temmuz 1939'da kabul edilmesiyle, Hatay Türkiye'nin bir ili olmuştur⁸⁸⁸.

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı üzerine, Emniyet Genel Müdürü iken Hatay konusundaki çalışmaları ile tanınan Şükrü Sökmensüer ilk Hatay valisi olarak atanmıştır⁸⁸⁹. 18 Temmuz 1939 günü Dört Yol'a gelmiş, burada Hatay'ın askeri ve mülki yöneticileri tarafından karşılanmış, ardından da vilayet merkezi Antakya'ya ulaşmıştır⁸⁹⁰.

23 Temmuz 1939 sabahı Hatay'da kalan son Fransız kıtası kışladan saat 07.30 da ayrılmıştır⁸⁹¹. Türk ve Fransız birliklerinin birlikte katıldıkları törende 07.45'te Kışladaki Fransız Bayrağı indirilerek yerine İstiklal Marşı eşliğinde Türk bayrağı çekilmiştir. Böylece Hatay'ın Anavatanına katılma işlemleri tamamlanmıştır⁸⁹².

Hatay'ın Anavatan'a katılması Türk basınında manşetlere şu şekilde yansımıştır:

"Hatay Türk vatanına kavuştu"⁸⁹³,

"Hatay Anavatan'a kavuştu"⁸⁹⁴,

---

⁸⁸⁶ Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938–1939) II", **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 423.

⁸⁸⁷ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, vd, **a.g.e.**, s. 134; Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 423; Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 402.

⁸⁸⁸ **A.g.m.**, s. 402; Yusuf Sarınoy, **a.g.m.**, s. 422; **Akşam**, 8 Temmuz 1939.

⁸⁸⁹ **Akşam**, 16 Temmuz 1939.

⁸⁹⁰ Erdem Erciyes, **a.g.e.**, s. 81; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 244.

⁸⁹¹ **Akşam**, 24 Temmuz 1939.

⁸⁹² Ergünöz Akçora, **a.g.m.**, s. 403.

⁸⁹³ **Tan**, 24 Haziran 1939.

⁸⁹⁴ **Vakit**, 24 Haziran 1939.

“Hatay artık vatanımızın parçasıdır”⁸⁹⁵.

F-HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASINA SURİYE'NİN TEPKİSİ

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına Suriye büyük tepki göstermiş ve bunu tanımamıştır. Suriye partilerinden bazıları yayınladıkları beyannameler, yayın organlarına verdikleri demeçlerle Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmişlerdir⁸⁹⁶.

Suriye Meclisi de Hatay'ın Suriye'ye katılmasını protesto ederek kabul etmemiştir. Meclis Başkanı Faris El-Huri vasıtasıyla Milletler Cemiyeti ve Fransız Parlamentosuna çektiği telgrafta; “*Suriye Mebusan Meclisi Fransa'nın yabancı bir devletle Suriye arazi-sinin bir cüz' ü olan Arap İskenderun'u bu devletin arazisine ilhak etmeye matuf olarak akıl ettiği muahedeyi protesto eder. Meclis Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'ya emanet edilmiş olan bir toprak parçasında vukua gelen bir faciayı protesto etmekle beraber tekmil-i vatani haklarını muhafaza eder ve hukuk düvel namına ve Suriyelilerin hu-kukunun muhafazası için akd olunan işbu muahedenin tasdik edilmesini talep etmektedir. İş bu ricamızın Fransız Parlamentosuna ve Milletler Cemiyetine bildirilmesini dilerim*” diyerek bu kararı tanımadığını belirtmiştir⁸⁹⁷.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması karşısında bazı Suriyeliler Türk düşmanlığının artması ve yayılması yönünde çalışmışlardır. Bazı subaylar ve sivil memurlar bu düşmanlığın artmasında rol oynamış ve Türkiye'nin Suriye üzerine yürüyeceği propagandasını yapmışlardır. Bu konudaki propagandaları şu şekildedir:

“*Alınan bütün tedbirler ne Almanya ne de İtalya içindir, Türkiye içindir. Türkiye'nin muahedeleri yırtarak veya bir kolayını bularak Suriye'ye bir yürüyüş yapması her zaman muhtemeldir. Bundan dolayıdır ki El-Cezire ve Halep muntıkaları takviye ve tahkim olunmalıdır*”⁸⁹⁸.

---

⁸⁹⁵ **Ulus**, 24 Haziran 1939.

⁸⁹⁶ Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, **a.g.e.**, s. 362; Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 247.

⁸⁹⁷ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye ...**, s. 249.

⁸⁹⁸ **A.g.e.**, s. 250.

Bunun yanında Suriyelilerin Türklerle ve Türk yetkililerle ilişki kurmaları bile engellenmiştir. Suriye’de ve Lübnan’daki Türk Konsoloshaneleri devamlı gözetim altında tutulmuştur⁸⁹⁹. Ancak Suriye, Türkiye ile Fransa arasındaki yapılan anlaşmaya gösterdiği ilk tepkiden sonra Fransa’nın Suriye adına yaptığı uluslararası ve ikili antlaşmalara saygılı olduğu bildirilmiştir⁹⁰⁰. Ancak Fransız mandası Suriye üzerinden kalktıktan sonra Suriye eski politikaları sürdürmeye devam etmiştir.

Bu zihniyet Amerika Birleşik Devletleri’nin Büyük Ortadoğu projesi çerçevesinde geliştirdiği faaliyetler neticesinde günümüzde değişime uğramak zorunda kalmıştır. Suriye’nin yıllarca Türkiye’de yasadışı faaliyetlerde bulunan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) faaliyetlerine destek vermesi de bu doğrultuda gelişmiştir. Suriye bunu Türkiye’ye yönelik elinde koz bulundurmak için her fırsatta kullanmaya çalışmıştır. Ancak oluşan yenedünya düzeni çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta doğu ülkelerine demokrasi ihraç etme çabası (Ortadoğu ham madde ve pazarlarına sahip olma çabası) Suriye’yi Türkiye’ye yaklaştırmıştır. Bu durum geleneksel Suriye dış politikasının değişime uğramasını beraberinde getirerek Suriye’nin Türkiye ile iyi geçinmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

---

⁸⁹⁹ Yusuf Sarıncay, “Atatürk’ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s. 422.

⁹⁰⁰ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu...”, s. 104.

SONUÇ

Devletlerin ilişkilerini şekillendiren hareket noktası milli menfaat hedefi barışın korunması ve yabancı devletlerle iyi ilişki ve iş birliğinin geliştirilmesi olan bütün faaliyetlere dış politika denilmektedir. Dış politikayı oluşturan faktörlere baktığımızda, ekonomik menfaat, milli savunma gereksinimleri gibi etkenlerin yanında, seçme şansı bulunmayan komşu devletlerin genel siyasi yapıları bulunmaktadır.

Bu komşularımızdan biri olan Suriye, stratejik konumu itibariyle tarih boyunca birçok mücadeleye tanık olmuş, ilk çağlardan bu yana değişik kavimlere ev sahipliği yapmış, 1516 yılından 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Dört yüz yıl gibi bir süre bölgeye hâkim olan Osmanlı Devleti, hiçbir ayırım yapmadan yaptığı ve götürdüğü hizmetlerle, Suriye'deki egemenliğini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti, Suriye'de merkezi bir denetim kurmakla birlikte, yerel toplumlara belli ölçüde özerklikler tanımıştır.

18. yüzyıldan itibaren gelişen milliyetçilik akımları, Osmanlı Devletinin merkezi denetiminin zayıflaması, İngiltere ve Fransa'nın bölge halkını çıkarları doğrultusunda kışkırtması, dini azınlıklar ve misyonerlerin faaliyetleri ile bölgede açılan yabancı okullar, Arap milliyetçiliği fikrinin oluşması ve gelişmesi için bir zemin oluşturmuştur. Zamanla bu hareket, Arap bağımsızlık fikrinin ve kültürünün canlanmasını sağlamıştır.

Bu canlanmanın etkisiyle 19. yüzyıldan itibaren, Avrupa ve Amerikalılar tarafından idare edilen üniversitelerde eğitimlerini tamamlayan Suriyeli entelektüeller, Arap dili ve tarihi üzerinde yaptıkları çalışmaların da etkisi ile çeşitli Arap cemiyetleri vasıtasıyla idari reform ve Osmanlı idaresinin âdem-i merkeziyetçi bir yapıya bürünmesini talep ederek siyasi faaliyetlere girişmişlerdir.

Diğer yandan, İngiliz ve Fransızlar, Arapları bağımsızlık vaatleri ile kandırırken, Arap topraklarını kendi aralarında gizli olarak paylaşarak orta doğudaki hammadde kaynaklarını el geçirmeye çalışmışlardır.

İngiliz ve Fransızların Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaştıkları gizli Sykes-Picot Antlaşması, 1. Dünya Savaşı sırasında hayata geçirilmiştir. Önce 1916'da imzalanan Sykes-Picot, bilahare 1920'de imzalanan San Remo Konferansı kararları gereğince, Suriye ve onun bir parçası olan Lübnan, “*A türü manda*” yönetimi olarak Fransa'ya bırakılmıştır. Bunun sonucunda Suriye, Temmuz 1920 yılında Fransa tarafından işgal edilerek Fransız manda yönetimine devredilmiştir. Bundan sonra Fransa, Suriye'yi “böl ve yönet” anlayışına uygun olarak, çeşitli devletçiklere ayırıp, farklı unsurları birbirine karşı kullanarak yönetme yoluna gitmiştir. Suriye'de Fransız mandası 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanarak 29 Eylül 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

M. Kemal'in önderliğinde başlayan ve çok zorlu süreçlerden sonra başarıya ulaşılan Milli Mücadele sonucunda, bağımsız bir Türk Devleti kurulmuştur. Bu süreçte Fransa ile ilişkiler önem kazanmış, M. Kemal'in izlediği başarılı politika ile Türk- Fransız yakınlaşması sağlanmıştır. Yapılan Ankara anlaşması ile Fransa ile savaşa son verilerek Türkiye Suriye sınırı belirlenmiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile bu sınır teyit edilmiştir.

Bu bölgede kendi amaçları doğrultusunda manda kuran batılı devletler, amaçlarına, mandası oldukları uluslara doğrudan yönetim yerine belli ölçüde bağımsızlık vererek ulaşmak istemişlerdir.

Fransız manda yönetiminin bazı kötü uygulamaları, Suriye'yi bağımsızlığa götürecek anayasanın yapılmasına Fransızların bir türlü yanaşmaması ve Iraklıların İngilizlerden, seçilmiş bir parlamento oluşturma hakkını elde etmeleri, Suriyeli Arapların Fransız

idaresinden duydukları rahatsızlıkları daha da artmıştır. Bu rahatsızlıklar kısa sürede artarak 1925–1927 yılları arasında bir isyana dönüşmüştür.

Arap milliyetçilerinin bağımsızlık mücadelesine dönüşen bu isyanları karşısında, Fransa şiddete başvurmadan kaçınmamıştır. Bu isyanlar, Fransa tarafından bastırılrsa da, Fransa karşısındaki direnişin önemli dönüm noktaları arasında yer almıştır. Gelişen bir takım milliyetçi hareketlerle, manda yönetimlerine karşı Arapların hayal kırıklıkları kendini göstermiştir. Düzenin sağlanmasından sonra, Fransız askeri yönetimi, Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'dan talep edilen “*kendi kendini idare*” yönünde adımlar atmaya başlamıştır. 1928 yılında yapılan seçimleri, Arap milliyetçileri kazanarak kurulan hükümette görev almışlardır. Hazırlanan anayasa, uzun mücadelelerden sonra yürürlüğe girebilmiştir.

Bu süreçte, 30 Mayıs 1926'da Fransa ile imzalanan “*Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*” ile Sancak için öngörülen yönetim teyit edilmiş ve 3 Şubat 1930 protokolü ile Türkiye-Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir. Fransa, 1930 yılında, İngiltere'nin nüfuz bölgesi Irak'a bağımsızlık vermesi ve Fransa'nın Suriye'nin idaresinden yaşadığı zorlukların etkisiyle belirli koşullarda Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan anlaşmayı, Eylül 1936 yılında imzalamıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı tehlikesinin belirtileri nedeniyle, Fransa bu anlaşmayı uygulamamıştır. Fransa, bu anlaşma çerçevesinde haklarını Suriye'ye devretmiş ve bunun neticesinde İskenderun Sancağı meselesi ortaya çıkmıştır.

Fransa ile Suriye arasında Eylül 1936'da imzalanan antlaşmada, Hatay ile ilgili bir hükmün bulunmaması, Hatay sorununu Türkiye'nin gündemine taşımıştır. Bu süreçte Türkiye-Suriye ilişkilerinde en önemli konuyu Hatay sorunu teşkil etmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan ve Fransa ile savaşı sona erdiren Ankara Antlaşması ile, Hatay'a ayrı bir statü verilmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenirken, Sancak'a tanınan statü onaylanmış ancak; Hatay Türkiye sınırı dışında kalmıştır.

Türkiye ve Fransa arasında Hatay konusunda yapılan görüşmelerde bir sonuca ulaşılamaması üzerine, Türkiye ve Fransa, konuyu Milletler Cemiyetine intikal ettirmişlerdir. Yapılan görüşmeler ve yerinde incelemeler sonucunda Hatay'ın “*Ayrı Bir Varlık*” olduğu kabul edilmiştir.

Sancak Statüsü ve Anayasası'nın Kasım 1937'de yürürlüğe girmesinden sonra, 1938 yılı içinde seçimlere başlanmıştır. Seçim sonuçlarının Türklerin aleyhine gelişmesi üzerine, Türkiye harekete geçmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye ve Fransa, Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonunun bölgeden ayrılmasını ve sorunun iki ülke arasında çözülmesi konusunda anlaşmışlardır.

Hatay konusunda, Türkiye'nin izlediği kararlı tutum ve Avrupa'daki Alman-İtalyan ortaklığının endişe verici boyutlara tırmanması, Fransa'nın konu üzerindeki tutumunda değişikliğe neden olmuştur.

Bu değişikliğin etkisiyle, 1938 yılında bağımsız Hatay Devleti kurulmuş, varlığını bir yıla yakın korumuş, en son bu ülkenin meclis kararıyla Türkiye'ye ilhak etmiştir. 1939 yılında doğrudan görüşmeler sonucu, Türkiye ile Fransa arasında "Suriye'nin Toprak Sorununun Kesin Çözümüne İlişkin Anlaşma" imzalanmış ve sınır kesin bir biçimde tespit edilmiştir. Bu günkü Türkiye- Suriye sınırı bu antlaşma ile son halini almıştır.

Atatürk döneminde izlenen Türk dış politikasının ilk hedefi, Milli sınırlar içinde bir Türk Devleti kurmaktır. Atatürk dış politikanın esaslarını tespit ederken ülkenin milli çıkarları ile uluslar arası ilişkileri etkileyen ilkeleri göz önünde bulundurarak hareket etmiştir.

Türkiye –Suriye ilişkilerini esas anlamda etkileyen Hatay sorunu konusunda Türkiye bir askeri yaptırıma girişmemiş, var olan sorunları diplomasi yoluyla çözmeye çalışmıştır. Suriye'nin mandateri sıfatıyla bu ülke adına her türlü antlaşma imzalama yetkisine sahip Fransa ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Suriye'nin Hatay üzerindeki hak ve iddiaları uluslararası hukuk ve siyaset açısından geçerliliğini yitirmektedir. İkinci Dünya Savaşının eşiğinde, Ortadoğu ve Balkanlarda ki Türkiye'nin taşıdığı jeopolitik konumu çok iyi değerlendirilerek herhangi bir savaşa yol açmadan Hatay sorunu çözülmüştür.

Suriye, hukuki yönden Hatay konusundaki tezlerini, 1921 Ankara, 1923 Lozan ve 1926 Dostluk ve İyi Komşuluk Protokolü üzerine dayandırırken, Türkiye ise hukuki tezlerini Suriye'nin savunduğu anlaşmaları ortadan kaldıran 1937'den sonraki bütün Türk-Fransız Antlaşmalarına dayandırmıştır.

Uluslar arası hukuk ve ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, Fransa'nın o dönemde dünyadaki ve bölgesel değişimlerin etkisi altında kaldığı ve böylece ortaya çıkan konjonktürde, Türkiye'nin bu konudaki hedeflerine ulaşmasında büyük katkısı olduğu ortaya konabilir. Suriye, hiçbir zaman kendisinin olmamış, halkının büyük çoğunluğu Türk olan, işgalci kuvvetlere karşı direnerek, Birleşmiş Milletler nezdinde siyasi ve hukuki açıdan bağımsızlığını elde etmiş ve bağımsız bir devlet olmuştur. Hatay, bundan sonra kendi meclisinin oybirliği ile aldığı bir kararla, Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak kararı almıştır. Suriye, bu bölgenin kendisine ait olduğunu ders kitapları ve haritalarında hala göstererek hak iddia etmeyi sürdürmektedir.

Suriye ile ilişkileri etkileyen diğer bir hususta, Suriye Türkmenleri olmuştur. Suriye Türkmenlerinin bölgeye gelişleri 11. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Türkmenler özellikle Halep, Lazkiye, Trablus, Hama, Humus ve Şam bölgelerine yerleşmişlerdir. Suriye bölgede yaşayan Türkmenlere karşı, Araplaştırma politikası gereği, ekonomik, siyasi ve idari baskılar uygulanarak kültürel haklarından yoksun bırakılmıştır.

Türkiye ile Suriye adına Fransa ile çeşitli tarihlerde dostluk ve iyi komşuluk, sınır, emlak, demiryollarının işletilmesi, Hatay, konularında anlaşmalar imzalanarak, iki ülke ilişkileri düzenlenme yoluna gidilmiştir.

Hatay sorununun çözümünü şahsi bir mesele olarak gören Atatürk, uluslar arası dengeler ve konjonktürü çok iyi değerlendirerek büyük bir politik mücadele sonrası, Hatay'ı bağımsızlığına kavuşturmuştur. Ancak 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yumarak Hatay'ın Anavatan'a katılmasını görememiştir. Ancak süreç, onun belirlediği politika çerçevesinde başlamış ve yürütülmüştür.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren izlediği gerçekçi, uluslar arası konjonktürü iyi tartarak belirlediği ve izlediği başarılı dış politika sayesinde, bağımsızlığını koruyabilmiş, komşuları ile dostane ve milli çıkarlarımıza uygun ilişkiler kurulmuştur. Kuşkusuz bunun sağlanmasında en büyük mimar Atatürk olmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye Suriye ilişkilerinde rahatsızlık veren en önemli unsur Hatay sorunu olmuştur. Bu sorun ikili ilişkilerde belirleyici unsur olma özelliğini uzun süre korumuştur. Her iki devletin tarihsel bağlar ve bölgesel dengeler açısından iyi komşuluk

ilişkileri çerçevesinde hareket etmesi bir zorunluluktur. Atatürk, Türkiye Devletinin dış politika ilkelerini, barış üzerine dayandırmış ve Türkiye tüm dış ilişkilerinde bu ilkeyi referans alarak hareket etmiştir.

KAYNAKÇA

I-RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi

II- SÜRELİ YAYINLAR

A-DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belleten

Türk Silahlı Kuvvetler Dergisi

B-GAZETELER

Akşam (İstanbul)

Anadolu (İstanbul)

Cumhuriyet (İstanbul)

Kurun (İstanbul)

Son Posta (İstanbul)

Tan (İstanbul)

Ulus (İstanbul)

Yeni Asır (İzmir)

III- İNCELEME YAPITLAR

A-KİTAPLAR

ABDULLAH, Ömer Faruk, **Suriye Dosyası**, (çev:Hasan Basri), Akabe Yay., İstanbul, t.y.

AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK Yay., Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina, **Doğuştan Yükselişe Osmanlı Tarihi, 1300-1600**, Milliyet Yay., İstanbul.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Ankara, 1988.

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları: (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1991.

..... **20. yy. Siyasi Tarihi (1914-1995), I-II**, Alkım yay.,
11. Baskı, Ankara, 1995.

ARSEL, İlhan, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İnkılap Kitapevi Yay.,
İstanbul, 1987.

ATATÜRK, **Nutuk**, C.II, M.E.B.Yay., 15. Baskı, Ankara, 1987.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, AAM. Yay., 5. Baskı, 1997.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1923) I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,
1994.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ercan Yay., İzmir, 2000.

Bağımsız Filistin Devletinin Doğuşu ve Geleceği, Harp Akademileri Yay.,
İstanbul, 1994.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi (1914-1918 Genel Savaşı) ,
Savaşın Sonu**, III/3-4, TTK Yay., Ankara, 1983.

.....**Türk İnkılap Tarihi, Trablusgarp ve Balkan
Savaşları, Osmanlı Asya'sının paylaşılması için Antlaşmalar,**
II/III, TTK Yay., Ankara, 1983.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.XXI, Milliyet Yay., İstanbul,
1986.

**Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç (Sempozyuma Sunulan
Tebliğler 15- 17 Ekim 1997)**, (Yayına Haz: İsmail, Soysal), TTK
Yay., Ankara, 1999.

ÇETİNER, Selahattin, **Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği**,
TSK Mehmetçik Vakfı Yay., 3. Baskı, Ankara, 2003.

DAĞISTAN, Adil, **Türk Fransız ilişkileri 1918–1939**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.

DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İş Bankası Kültür Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2004.

ELDEM, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara, 1970.

ERCİYES, Erdem, **Orta Doğu Denkleminde Türkiye – Suriye ilişkileri**, I Q. Kültür-Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2004.

ERENDİL, Muzaffer, **İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk**, 3.Baskı, Gnkur Yay., Ankara, 1989.

EVANS, Lawrence, **Türkiye'nin Paylaşılması (1914–1924)**, (çev: Tefik Alınay), İstanbul, 1972.

FROMKİN, David , **Barışa Son Veren Barış**, (çev: Mehmet Harmancı), Sabah Yay., İstanbul , 1993.

GÖKOĞLU, Nadir, **Hatay'ın Anavatana Katılmasının Ardından Suriye'de Kalan Bayır–Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katkıları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2002.

GÖNLÜBOL, Mehmet; Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 9. Baskı, Ankara, 1996.

.....**Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Milli Eğitim Yay., İstanbul, 1963.

GÜVEN, Veli, **Türk-İngiliz ilişkileri (1923-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1992.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, AAM Yay., Ankara, 2001.

HELMREICH, C.Paul, **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, (çev: Şerif Erol), Sabah Yay., İstanbul, 1996.

HOURANİ, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, İletişim Yay., (çev:Yavuz Alogan), 1. Baskı, İstanbul, 1997.

KABACALI, Alpay, **Arap Çöllerinde Türkler**, Cem Yay., İstanbul, 1990.

KAYALI, Hasan , **Jön Türkler ve Araplar**, Tarih Vakfı Yurt Yay., (çev. Türkan Yöney), İstanbul, 1998.

KARAL, Enver, Ziya, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, TTK Yay., Ankara, 1988.

.....**Islahat Fermanı Devri (1861-1876)**, C.VII, TTK Yay., 4. Baskı, Ankara, 1988.

.....**I. Meşrutiyet ve Islahat Devirleri (1876-1907)**, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara, 1988.

.....**Islahat Fermanı Devirleri (1856-1861)**, C.VI, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1976.

KILINÇKAYA, M.Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, AAM Yay., Ankara, 2004.

KIRKPINAR, Kenan, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix Yay., 1. Baskı, Ankara , 2004.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2003.

KNİCTHLEY, Philip; Simpson, Colin, **Lawrance'nin Gizli Hayatı**, (çev: Cüneyt Emiroğlu, İstanbul,1975.

.....**Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2003.

KİNROS, Lord, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (çev: Necdet Sander), Sander Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1981.

KURŞUN, Zekeriya, **Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri**, İrfan Yay., İstanbul, 1992.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBF Yay., Ankara, 1982.

KONURALP, Nuri Aydın, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, İskenderun, 1996.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev: Metin Kıratlı), TTK Yay., 8. Baskı, Ankara, 2000.

..... **Ortadoğu**, (çev: Selen Y.Kölay), Arkadaş Yay., 3. Baskı, Ankara, 2003.

MANGO, Andrew, **Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Remzi Kitapevi Yay., 3. Baskı, 2004.

MANSFIELD, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Sander Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1975.

MC NEILL, H. William, **Dünya Tarihi**, (çev: Alaaddin Şenel), İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2001.

MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara, 1991.

MUMCU, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap Kitabevi Yay., 11. Baskı, İstanbul, 1988.

NEDİM, Şükrü Mahmut, **Filistin Savaşı (1914–1918)**, (çev: Abdullah Es), Gnkur. Yay., Ankara, 1995.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, Truva Yay. İstanbul, 2004.

ÖKE, Mim, Kemal, **Ermeni Meselesi**, Aydınlar Ocağı Yay., İstanbul, 1986.

PEHLİVANLI, Hamit; Sarıнай Yusuf; Yıldırım, Hüsamettin, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, ASAM Yay., Ankara, 2001.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitapevi Yay., 11. Baskı, Ankara, 2003.

.....**Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, 11. Baskı, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2003.

SARAÇ, Serdar Yılmaz, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜSBF, İstanbul, 1989.

SARAL, Ahmet Hulki, **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, IX, Ankara, 1996.

SOYAK, Hasan, Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar II.**, YKB Yay., İstanbul, 1973.

SOYSAL, İsmail, **Fransız İhtilâli ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789–1802)**, Ankara, 1987.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, TTK Yay., Ankara, 2000.

.....**Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, OBİV Yay., İstanbul, 1993.

SONYEL R. Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, 1986

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK Yay., Ankara, 1978.

ŞEN, Sabahattin, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2004.

TBMM Gizli Celse Zabıtları I, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985.

TEKİN, Mehmet, **Hatay Tarihi**, AGC Yay., Antakya, 1999.

TOLON, Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, AAM Yay., Ankara, 2004.

TORUMTAY, Necip, **Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Lider Atatürk**, Doğan Yay.,1. Baskı, İstanbul, 2001.

TÜREL, Yılmaz; ŞAHİN, Mehmet, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yay.,1. Baskı, Ankara, 2004.

TÜRKDOĞAN, Berna, **Milli Mücadele Tarihi, Makaleler**, AMM Yay., Ankara, 2002.

Türk Arap İlişkileri, Gnkur Yay., Ankara, 1976.

Türk İnkılâbı Tarihi, (1914-1918) Genel Savaşı, Savaşın Sonu, III/4, TTK Yay., Ankara 1983.

Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Gnkur Yay., Ankara, 1992.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi (1919-1921), II/1, Gnkur Yay., 2. Baskı, 1994.

Türk İstiklal Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921) III, Gnkur Yay., Ankara, 1995.

Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi, IV, Gnkur Yay., Ankara, 1966.

Türkiye Cumhuriyet Tarihi, AAM Yay., Ankara, 2004.

Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yay; İstanbul, 1994.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Meydan Muhabereleri, III/II, Gnkur Yay., Ankara, 1990.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1982.

UMAR, Ömer, Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, AAM Yay., Ankara, 2004.

.....**Türkiye–Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi ODAM Yay., Elazığ, 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail, Hakkı, **Osmanlı Tarihi, Karlofça Ant. XVIII. yy. Sonlarına Kadar**, IV/ I, TTK Yay., Ankara, 1988.

YAVUZ, Resul, **Hatay Sorunu ve Basın**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2004.

YAVUZ, Celalettin, **Geçmişten Geleceğe Suriye Türkiye İlişkileri**, ATO Yay., Ankara, 2005.

B-MAKALELER

ATAY, Falih, Rıfıkı, “Fransa’ya Notamız”, **Ulus**, 22 Kasım 1936.

AKÇORA, Ergünöz, “Hatay’ın Anavatan’a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri”, **AAMD**, XI/32, (Temmuz 1995), ss. 379 – 403.

AKIN, Tuğrul, “Atatürk’ün Hatay’ı Kurtarma Çabaları”, **Atatürk Haftası Armağanı**, ATASE Yay., (10 Kasım 2000), ss. 5–10.

BİRGEN, Muhittin, “Yaşasın Hür Müstakil Hatay”, **Son Posta**, 31 Mayıs 1937.

BOZKURT, Gülnihal, “Sevr’den Lozan’a”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 123/382, ATASE Yay., (Ekim 2004), ss. 8–15.

BUDAK, Mustafa, “Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, **AAMD**, XIII/38, (Temmuz 1997), ss. 397–425.

CAŞİN, Mesut, “Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri”, **Avrasya Dosyası**, II/3, (Sonbahar 1995), ss. 53–61.

ERCAN, Yavuz, “Suriye’nin Osmanlı Yönetimine Girişi ve Bunun Azınlıklar Açısından Önemi”, **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE Yay., S.7, (Ağustos 1989), ss. 43–61.

IRMAK, Sadi, “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), ss. 487–495.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, “Suriye Türkleri”, **Avrasya Dosyası Suriye Özel**, II/3, (Sonbahar 1995), ss. 131–142.

KOSKOSOĞLU, Feridun, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bir Dostluk Köprüsü Türkiye, (Balkan Antantı, Sadabad Paktı)”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, (İstanbul, 20-22 Ekim 1997)**, Gnkur Yay., Ankara, 1999. ss. 541-547.

KÖNİ, Hasan, “Büyük Suriye Projesinin Tarihi Gelişimi”, **Avrasya Dosyası Suriye Özel**, II/3, (Sonbahar 1995), ss. 41–51.

ORAN, Baskın, “Lozan’ın Öncülü Bir Onur Anıtı ”, **Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 yıllık Süreç , Sempozyuma Sunulan Tebliğler (Ankara, 15-17 Ekim 1997)** , TTK Yay., Ankara, 1999, ss. 266–279.

ÖĞÜT, Özgür, “ İskenderun Kurtuluş Örgütü”, **Avrasya Dosyası Suriye Özel**, II / 3, (İlkbahar –Yaz 1998), ss. 246–250.

PEHLİVANLI, Hamit, “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **AAMD**, XIV/10, (Mart 1998), ss. 159–205.

SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936–1938)”, **AAMD**, XII/34, (Mart 1996), ss. 3–65.

.....“Atatürk’ün Hatay Politikası II (1938-1939)”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), ss. 407–454.

SOYSAL, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasi ilişkileri (1936–1939)”, **Bellekten**, XII/193, (Nisan 1985), s. 80.

TÜNAY, Bekir, “Atatürk ve Hatay ”, **AAMD**, II/5, (Mart 1986), ss. 449–461.

UMAR, Ömer Osman, “Arap Milliyetçilik Hareketinin Doğuşu ve Gelişmesi”, **Askeri Tarih Bülteni**, XXVI / 51, Ankara, (Ağustos 2001), ss. 76–82.

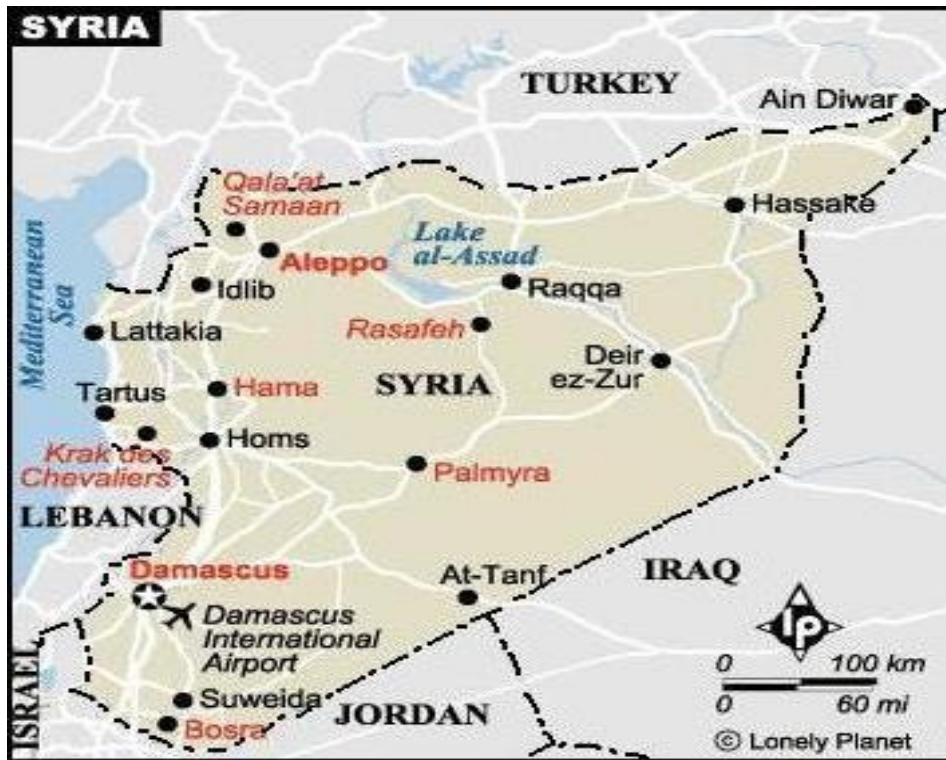
..... “Hatay Meselesi ve Atatürk”, **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE Yay., S.48, (Şubat 2000), ss. 71-89.

YAVUZ, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması Hazırlık Aşaması”, **AAMD**, VIII/23, (Mart 1992), ss. 273–293.

YURTSEVER, Cezmi, “Suriye’den Türkiye’ye Yöneltilen Terör Silahı”, **Avrasya Dosyası Suriye Özel**, II/3, (Sonbahar 1995), ss. 117–130.

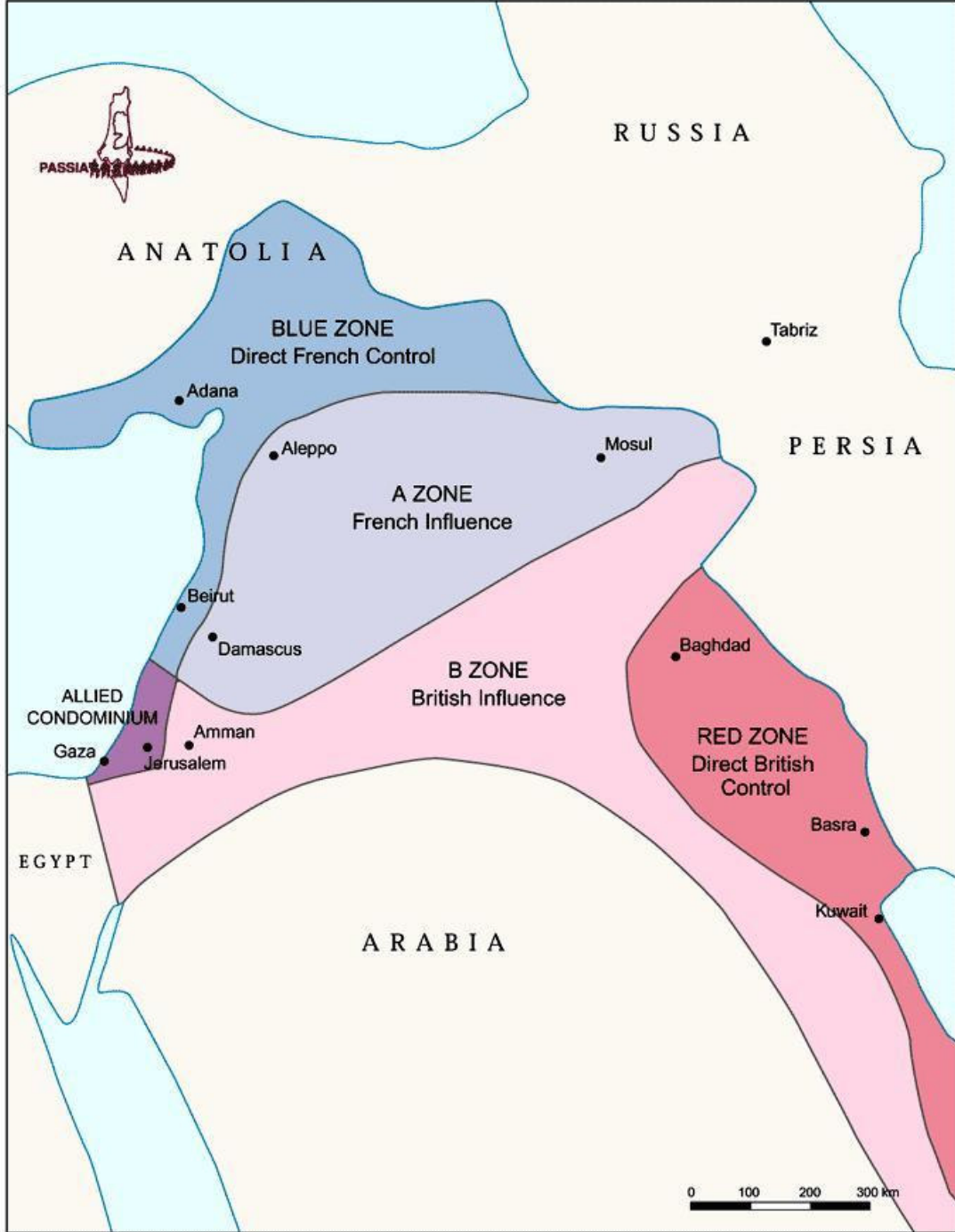
ZAİF, Oktay, “ İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Dış Politikasında Meydana Gelen Siyasi Olaylar (1923-1939)”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, (20-22 Ekim 1997- İstanbul)**, Gnkur Yay., Ankara, s. 387.

EK-1

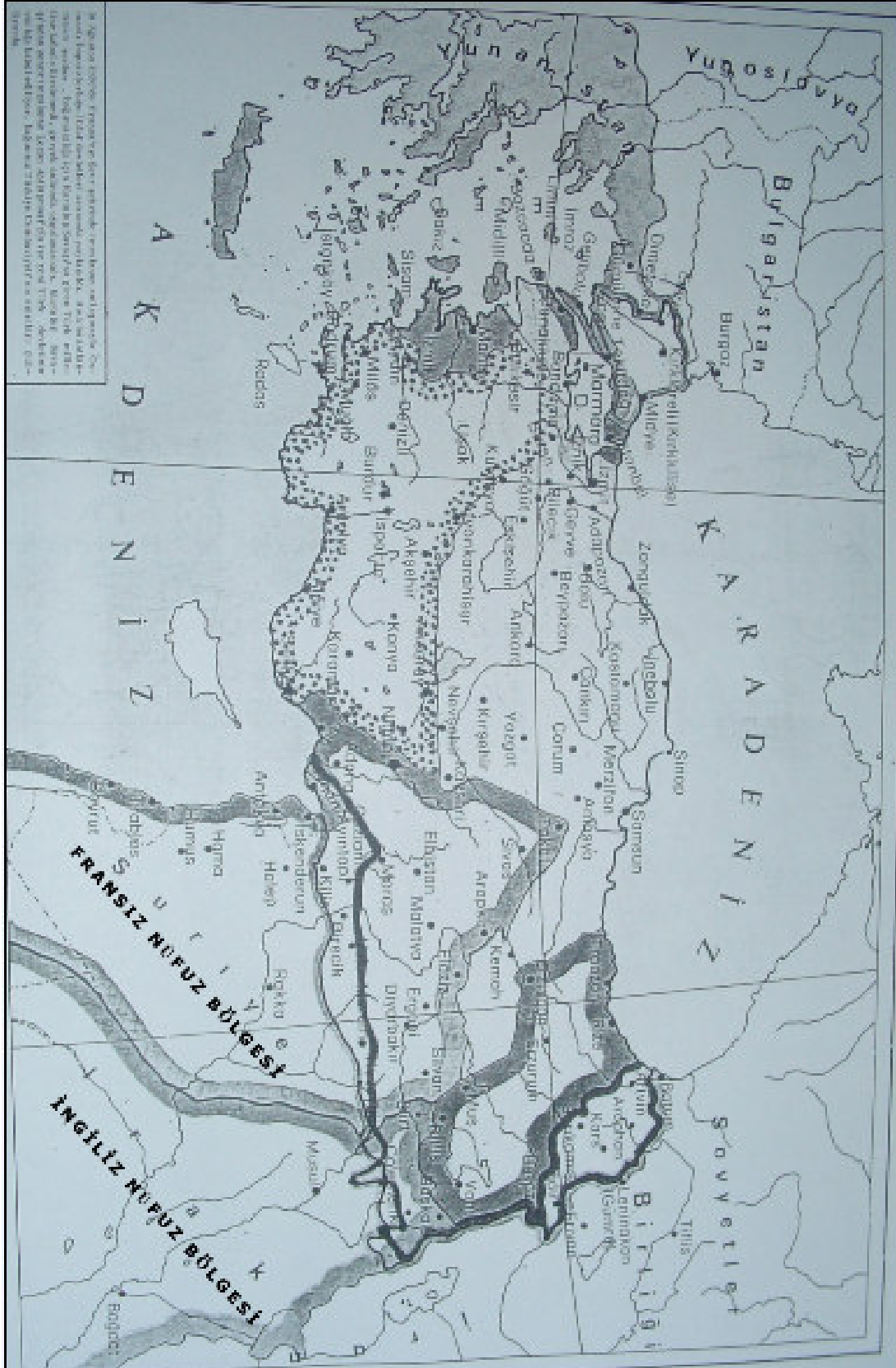
EK-2

SYKES-PİCOT ANTLAŞMASINA GÖRE TÜRKİYE ASYASININ TAKSİMİ

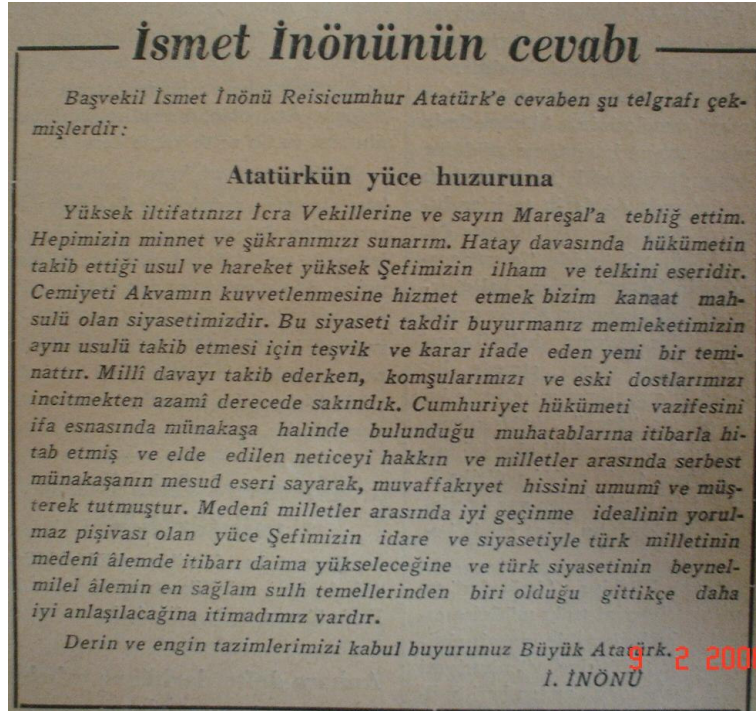
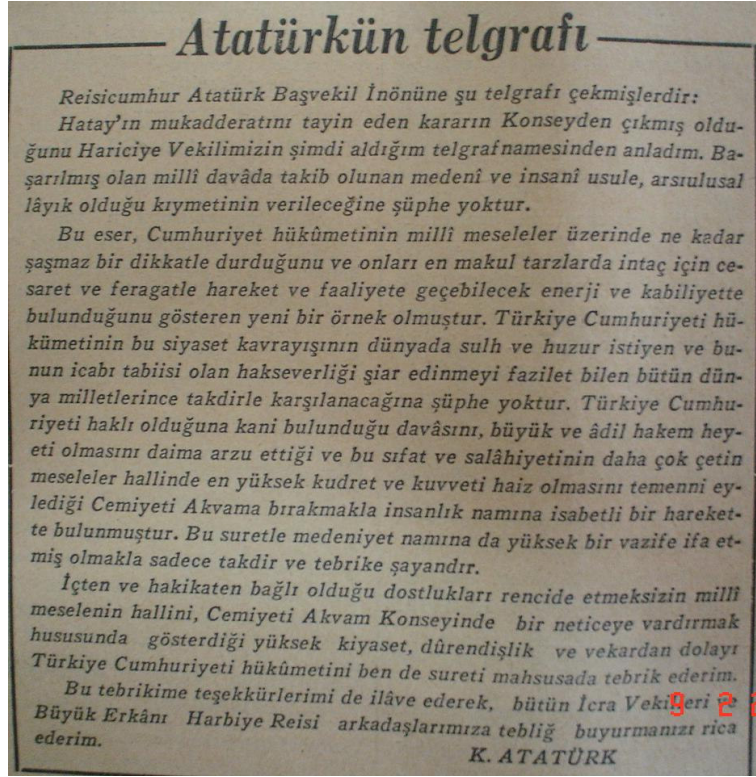
EK-3

SEVR ANTLAŞMASINA GÖRE NÜFUZ BÖLGELERİ

EK-4

HATAY SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ VE ANAVATANA KATILMASIYLA İLGİLİ BASINDA ÇIKAN MANŞET HABERLER

RESİM 1: Ulus 28 Ocak 1937

RESİM 1: Uluş 1 Şubat 1937

RESİM 2: Uluş 27 Şubat 1937

RESİM 3: Kurun 3 Temmuz 1938

RESİM 5: Akşam 3 Temmuz 1938

RESİM 6: Kurun 4 Temmuz 1938

RESİM 7: Kurun 5 Temmuz 1938

RESİM 8: Yeni Asır 5 Temmuz 1938

RESİM 9: Kurun 6 Temmuz 1938

RESİM 10: Akşam 8 Temmuz 1938

RESİM 11: Akşam 5 Temmuz 1938

RESİM 12: Yeni Asır 7 Temmuz 1938

RESİM 13: Akşam 10 Temmuz 1938

RESİM 16: Kurun 7 Temmuz 1938

RESİM 17: Tan 23 Haziran 1939

RESİM 19: Ulus 24 Haziran 1939

RESİM 20: Tan 14 Haziran 1939

RESİM 21: Tan 24 Haziran 1939

RESİM 22: Cumhuriyet 24 Haziran 1939

RESİM 23: Tan 28 Haziran 1939

RESİM 25: Cumhuriyet 25 Haziran 1939

RESİM 26: Akşam 26 Haziran 1939

RESİM 27: Cumhuriyet 30 Haziran 1939

RESİM 28: Ulus 25 Haziran 1939